

GRADIMO MOSTOVE. A NE ZIDOVE

IZBOR ESEJA

NORWEGIAN
HELSINKI COMMITTEE

GRADIMO MOSTOVE, A NE ZIDOVE
IZBOR ESEJA

Naslov: *Gradimo mostove, a ne zidove – izbor eseja*
Urednik: *Enver Đuliman*

Redakcijski odbor: *prof.dr. Asim Peco, Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru*
dr.sc. Enes Osmančević, Univerzitet u Tuzli
doc.dr. Amela Lukač-Zoranić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
prof.dr. Duško Radosavljević, Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr. Lazar Vrkatić" Novi Sad
prof.dr. Remzije Istrefi, Univerzitet "Hasan Priština" u Prištini

Za izdavača: *Bjorn Engesland, Norveški Helsinški Komitet*
Prelom i naslovna strana: *Filip Andronik*

Copyright 2014, Helsinški komitet za ljudska prava Norveške

Stavovi, mišljenja i zaključci izraženi u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove izdavača. Izdavač ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji.

Pripremu ovog elektronskog izdanja finansiralo je
Ministarstvo za vanjske poslove Kraljevine Norveške.

Sarajevo, 2014.

Uloga univerziteta u izgradnji mira
<https://www.facebook.com/Build.Bridges.Not.Walls>

GRADIMO MOSTOVE, A NE ZIDOVE

IZBOR ESEJA

NORWEGIAN
HELSINKI COMMITTEE

Sarajevo, 2014.

SADRŽAJ

Uvod	7
LJUDSKA PRAVA	9
Siniša Petrović OGRANIČENJE SLOBODE GOVORA U SLUČAJU GOVORA MRŽNJE	11
Mirela Delić GOVOR MRŽNJE U MEDIJIMA.....	22
Mersiha Husičić MEDIJSKA PRODUKCIJA ETNOKONFLIKATA.....	24
Anisa Husnić DISKRIMINACIJA ŽENA (SA NAGLASKOM DISKRIMINACIJE ŽENA S INVALIDITETOM).....	26
Emina Frlić RELIGIJA, DRUŠTVENE PROMJENE I SLOBODA IZRAŽAVANJA	32
Nada Trbonja UTJECAJ ISLAMA I KRŠĆANSTVA NA SLOBODU POJEDINCA I POŠTIVANJE NJEGOVIH PRAVA	37
Bardha A. Zogaj HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM – A PERSPECTIVE TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI - NJË PERSPEKTIVË	42
Besarta Meha KOSOVO, HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM KOSOVA , TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI.....	45
Donjeta Bahtiri HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË	47
Hadis Karatashi HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË	50
Edon Rexhepi THE STATE OF HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO GJENDJA E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE TË MULTIKULTURALIZMIT NË KOSOVË	52
Liridon Rama HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN POST-CONFLICT KOSOVO TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVËN E PASLUFTËS	56
Marigona Shabiu LEGAL AND POLITICAL CONTEXTS OF HUMAN RIGHTS AND PROSPECTS OF MULTICULTURALISM IN KOSOVO KONTEKSTET LIGJORE DHE POLITIKE E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE PERSPEKTIVA E MULTIKULTURALIZMIT NË KOSOVË	58

Saranda Pajaziti	
THE RELEVANCE OF HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN THE PROCESS OF EU INTEGRATION – THE CASE OF KOSOVO	
<i>RËNDËSIA E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE TË MULTIKULTURALIZMIT NË PROCESIN E INTEGRIMIT NË BE - RASTIN E KOSOVËS</i>	64
INTERKULTURALNO RAZUMJEVANJE	69
Irma Isak	
OD MULTIKULTURALIZMA DO INTERKULTURALNOSTI	71
Harisa Nožić	
TEMELJI INTERKULTURALNOG DIJALOGA KAO IZAZOV U BH. DRUŠTVU	76
Elma Balalić	
IDENTITET	84
Azra H. Hakić	
KARAKTERISTIKE EVROPSKE JEZIČKE POLITIKE	92
Edin Šantić	
SVI SE MI ZNAMO, SAMO SE NISMO UPOZNALI	97
Dragiša Petrović	
MULTIKULTURALIZAM I MULTIETNIČNOST U SRBIJI	101
Emilija Novak	
MULTIKULTURALNOST U VOJVODINI	106
Ivana Jurić	
KULTUROLOŠKE SLIČNOSTI, A NE RAZLIKE	113
Lela Malićbegović	
NERAZUMIJEVANJE DRUGOG U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM OKRUŽENJU	115
Lejla Ilić	
STRES, FRUSTRACIJE, KONFLIKTI I KOMUNIKACIJA	117
Emina Mušović	
ODNOS KOMUNITARNOG PRAVA SA DRŽAVAMA ČLANICAMA	119
TRANZICIJSKA PRAVDA I POMIRENJE	125
Marija Ban	
ISTINA I POMIRENJE U BOSNI I HERCEGOVINI	127
Ahmed Nokić	
POSTKONFLIKTNA GENERACIJA	132
Ajsela Papić	
ULOGA MEDIJA U PROCESU SUOČAVANJA S PROŠLOŠĆU	137
Kemija Hodžić	
ULOGA MEDIJA U IZGRADNJI MIRA	142
Velimir Pantelić	
ULOGA MLADIH U IZGRADNJI MIRA	144
Valentina Sekereš	
PATRIOTSKE PESME KAO DEO RATNE PROPAGANDE 90-IH GODINA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI	147

UVOD

Poštovani čitaocē,

Pred tobom je elektronsko izdanje publikacije eseja studenata univerziteta u Mostaru, Tuzli, Novom Pazaru, Novom Sadu i Prištini koji su u akademskoj godini 2012 – 2013. pohađali studij iz interkulturalnog razumjevanja i ljudskih prava. Ovaj studij je jedna od komponenti regionalnog programa "Gradimo mostove, a ne zidove: Uloga univerziteta u izgradnji mira"¹ koji vodi Helsinški komitet za ljudska prava Norveške². Program ima namjeru da otvori pitanje uloge univerziteta u izgradnji mira u regionu.

Publikacija je podjeljena u tri sadržajne cjeline: ljudska prava, interkulturalno razumjevanja i tranzicijska pravda i pomirenje. Tekstovi su pisani na bosanskom/hrvatskom/srpskom i albanskom jeziku.

Želimo da se zahvalimo svim studentima koji su nam ustupili svoje radove i omogućili njihovu publikaciju.

Tekstovi ne odražavaju mišljenje Helsinškog komiteta Norveške.

Urednik
Enver Đuliman

1 <https://www.facebook.com/Build.Bridges.Not.Walls>

2 www.nhc.no

LJUDSKA PRAVA

OGRANIČENJE SLOBODE GOVORA U SLUČAJU GOVORA MRŽNJE

UVOD

U poznavajući se sa problemima koji obuhvataju ograničenje slobode govora, te zaštitu posebno ugroženih grupa i njihovih ljudskih prava, autor je došao do saznanja o konceptu "govora mržnje" (*hate speech*) u savremenim razvijenim društvima i zakonodavstvima, te bi želeo izneti svoja zapažanja koja su posebno značajna za dalje unapređenje ljudskih prava.

Ograničenje slobode govora kao jednog od osnovnih ljudskih prava neophodnog za uspostavljanje demokratske procedure vrlo je važno, osetljivo i sve više aktuelno pitanje. S obzirom da apsolutna sloboda govora kao zaštićena vrednost, sama za sebe, sve više gubi na značaju, postavlja se pitanje koje su to vrednosti koje moderno društvo štiti, a ispunjavaju kriterijume da budu nosioci ograničenja slobode govora?¹

„Govor mržnje“, pojava čiji koreni sežu od početka ljudske civilizacije, tek u drugoj polovini XX veka dobija na značaju, pre svega zbog razarajućih posledica Drugog svetskog rata, u kom je govor mržnje predstavljao gorivo kojim se pokretala želja za ratom i stvarao nagon za činjenje stravičnih zločina. U sledećih nekoliko decenija posle Drugog svetskog rata pokušano je, na međunarodnom nivou², zabraniti govor mržnje, ali je do njegove implementacije u unutrašnja zakonodavstva država došlo tek krajem XX i početkom XXI veka.

Moderan koncept govora mržnje dolazi iz prakse univerziteta u Sjedinjenim Američkim Državama, koji su 80-tih i 90-ih godina prošlog veka uveli akte čiji je opšti naziv bio *speech codes*, a čija je svrha bila zabrana govora koji bi se sadržao u rasističkim uvredama, epitetima ili čak, predrasuda o polovima, seksualnom opredeljenju ili etničkim zajednicama.³ Iako SAD nisu implementirale ovakva ograničenja slobode govora u svoje zakonodavstvo, bilo ono savezno, državno ili čak lokalno, koncept se proširio na teritoriju Evrope, gde gotovo da ne postoji država koja nije donela zakon o zabrani govora mržnje, barem u određenom opsegu.

Sam izraz "govor mržnje" nije nužan da bi se uočila pojava iza koncepta govora mržnje. U praksi opštenja unutar savremenih društveno-naučnih krugova ustalio se kao termin koji označava izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema određenoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, verskoj, ali i bilo kojoj drugoj ugroženoj grupi. Međutim, u zakonodavstvima mnogih država termin "govor mržnje" izostaje, iako se kvalifikacija krivičnog dela podudara sa njegovim konceptom. Za potrebe ovog rada autor se odlučio koristiti termin "govor mržnje" pre svega zbog porekla samog koncepta koji izvire iz američke društveno-pravne prakse, gde je govor mržnje prevod izvornog izraza na englesom jeziku *hate speech*.

S obzirom da se govorom mržnje ograničava ljudsko pravo na slobodu govora svrha ovog rada jeste pokušati odgovoriti na pitanje, koje

1 Većina država Evrope, ali i mnoge druge države ograničavaju slobodu govora u slučaju govora mržnje.

2 Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965), Pakt o građanskim i političkim pravima (1966).

3 Dennis Chong, (2006). *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1. 2006, p. 29-30.

se vrednosti štite njegovom zabranom, te da li je ograničenje slobode govora opravdano u ovom slučaju? Posebna pažnja obratiće se na etički aspekt govora mržnje, gde će se izneti argumenti za i protiv zabrane govora mržnje. Ovo pitanje je veoma osetljivo i aktuelno i zato je važno da se u obzir uzmu mišljenja niza savremenih mislilaca o ovoj temi. Po ovom pitanju postoje dva velika tabora, da ih tako nazovemo, gde se sa jedne strane nalaze ugledne organizacije poput Američkog saveza za zaštitu građanskih sloboda ili ACLU (*American Civil Liberty Union*) i GILC (*Global Internet Liberty Campaign*) – organizacije čiji je cilj očuvanje slobode govora na internetu, te veliki broj pravnika, sociologa i filozofa koji se zalažu za apsolutnu slobodu govora, smatrajući zabranu govora mržnje i slične restrikcije slobode govora pogubnom za ljudska prava i slobode. Dok se sa druge strane nalazi jednako veliki, ako ne i veći, broj stručnjaka i nevladinih organizacija koji se zalažu za zabranu govora mržnje, a u cilju zaštite prava i slobode grupa protiv kojih je takav govor upućen.

Mediji i govor mržnje imaju posebno značajan odnos. Upravo kroz medije je govor mržnje doživeo da ispuni jedan od svojih ciljeva, a to jeste pokušaj fizičkog uništenja grupe kojoj je upućen. Opasnost od govora mržnje nalazi se u njegovoj javnosti, odnosno njegovom širenju, te se zato koncept govora mržnje u Evropi zasniva upravo na njegovom javnom aspektu. Vrlo je važno istaći istorijsku ulogu medija kako u širenju, tako i u sprečavanju govora mržnje, ali je jednako važno i steći uvid u zakonsku regulativu po pitanju govora mržnje u medijima. Osim stanja u kom se nalazi trenutna zakonska regulativa po pitanju medija i govora mržnje, trebalo bi doći do saznanja kako unaprediti medije po ovom pitanju.

Kada se analizira određeno društveno ponašanje, pogotovo ono koje ograničava ljudska prava i slobode, nije dovoljno pristupiti analizi isključivo sa pravnog aspekta. Ukoliko se donose sudovi o potrebi inkriminisanja određenog ponašanja moraju se uzeti u obzir uzroci i posledice takvog ponašanja, a pogotovo posledice odluke o njegovom inkriminisanju ili neinkriminisanju. S obzirom da je tema ovog rada "govor mržnje", radnja koja utiče kako na pojedinca, pripadnika određene grupe, tako i na društvo u celini, potrebno je pristupiti multidisciplinarno. Dakle, da bi se mogao doneti sud o ovakvom pitanju potrebno je konsultovati nauke poput sociologije i u većoj meri psihologije, pogotovo socijalne psihologije koja se upravo

bavi aspektima ljudskog ponašanja u grupama, te odnosa pojedinca prema grupama i obrnuto.

Prilikom razmatranja psiholoških uzroka i posledica govora mržnje, pokušaće se definisati elementi koji utiču na nastanak, širenje, te prihvatanje i neprihvatanje govora mržnje. Definicije pojmova kao što su stavovi, stereotipi, predrasude, propaganda itd. omogućiće prikazivanje slike u kojoj meri postoji opasnost od širenja govora mržnje. Osim analize opasnosti od širenja govora mržnje, pristupiće se i analizi posledica govora mržnje na društvene grupe protiv kojih je upućen. U ovoj analizi izvršiti će se pregled rezultata istraživanja koja su obavljena u oblasti socijalne psihologije, kao i zaključci do kojih su savremeni psiholozi došli. Svrha ovog pristupa jeste otkriti u kojoj meri govor mržnje u stanju potaknuti ljude da deluju u skladu sa njim, ali možda i još važnije, u kolikoj meri govor mržnje predstavlja povredu psihičkog intergriteta svakog pojedinačnog pripadnika grupe protiv kojeg je upućen. Naravno da psihologija nije egzaktna nauka i da su rezultati do kojih se dođe prilikom psiholoških istraživanja podložni tumačenjima, ali ukoliko bi se pokazalo da posledice koje govor mržnje ostavlja na grupe protiv kojih je upućen nisu zanemarljive, one same bi bile jedan od ozbiljnih razloga za opravdanje zabrane govora mržnje kao karakterističnog vida govora. Takođe, podložnost ljudi pojavama kao što su propaganda i masovne komunikacije ne predstavlja ništa manji faktor u donošenju odluke o zabrani govora mržnje.

POJAM "GOVORA MRŽNJE" I ISTORIJSKI OSVRT

Prilikom određivanja pojma "govora mržnje" mnogi su autori pristupili na različit način. Tu se pre svega misli na obim onoga što se smatra ponašanjem koje predstavlja "govor mržnje", da li je to govor, isticanje simbola, gest, objavljivanje publikacije ili neka druga radnja? Takođe pod obimom se podrazumeva i skup grupa, protiv kojih je takav govor zabranjen. Većina zakonodavaca koja se odlučila zabraniti govor mržnje taksativno navodi grupe koje se štite, dok neki ostavljaju sudovima da uz navedene grupe slobodno procene zaštitu još neke grupe (Nemačka, Rusija, Švajcarska). Takođe, definicije se razlikuju i po tome da li dolaze od strane pravnika, sociologa, psihologa ili iz aspekta drugih društvenih nauka.

Jedna od definicija govora mržnje, koja dolazi iz ugla psihologa jeste da on predstavlja "reči koje se koriste kao oružje kojim se napada iz zasede, teroriše, ranjava, ponižava i degradira".⁴ Takođe, govor mržnje može se odrediti kao onaj govor u kom se izražava, zagovara, opravdava mržnja prema skupini pojedinaca koje krase neka ili neke zajedničke osobine.⁵ **Lično svojstvo** određenog lica odnosno **pripadnost određenoj ranjivoj grupi** je od suštinskog značaja za određivanje pojma govora mržnje.⁶ Poruka izražena u govoru mržnje usmerena je uvek na lično svojstvo ili specifičnosti svojstva ugrožene grupe. Ta lična svojstva najčešće su:

- rasa
- nacionalna ili etnička pripadnost
- veroispovest
- jezik
- pol
- seksualna opredeljenost
- političko i drugo mišljenje i uverenje
- društveno poreklo
- drugo lično svojstvo⁷

Mržnja se najčešće izražava kroz uvrede skupine ljudi i predstavlja klasičan obrazac za "govor mržnje".⁸ Govor mržnje nije nedostatak poštovanja, neslaganje, nesviđanje, neodobravanje drugih ljudi odnosno skupina ljudi.⁹ Pojam govora mržnje u svojem najširem opsegu obuhvata uvredu, klevetu, pozivanje na diskriminaciju, nasilje, uništenje i uopšte pozivanje na mržnju protiv pripadnika neke grupe koje krase neka zajednička svojstva.

4 Lawrence, Matsuda, Delgado, & Crenshaw, 1993, p. 1. Navedeno prema: Boeckmann R. J., Liew J. (2002). *Hate Speech: Asian American Students' Justice Judgments and Psychological Responses*, Journal of Social Issues, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 364.

5 Ristivojević, B. (2008). *Granica između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina u odabranim evropskim krivičnim pravima: govor mržnje*, Zbornik radova Pravni fakultet u Novom Sadu. 42. str. 217.

6 Komitet pravnika za ljudska prava YUCOM, Nacionalna koalicija za toleranciju protiv zločina mržnje. (2007) *Nacrt metodologije: Govor mržnje i zločin mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava, Osnovi metodologije i strategije za borbu protiv govora mržnje i zločina mržnje*, Beograd, str.2.

7 Ibidem

8 Eric Heinze, *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, Modern Law Review, Vol. 69, 2006, p. 577

9 Robert J. Boeckmann & Carolyn Turpin-Petrosino, *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues Vol. 58, No 2, 2002, p.209

ISTORIJSKO POREKLO POJMA „GOVOR MRŽNJE”

Tokom 50-tih, a naročito 60-tih i 70-tih godina, u SAD dolazi do jačanja slobode govora, pre svega presudama Vrhovnog suda. U isto vreme dolazi do smanjenja doživljaja pretnje, od strane grupa koje su činile tradicionalne mete netolerancije. Opasnost od Sovjetskog Saveza je opala, verske tenzije su se smanjivale, a došlo je i do promene stavova o seksu i homoseksualnosti.¹⁰ Sa druge strane tokom 80-tih i 90-tih godina na Američkim univerzitetima dolazi do intezivne debate o potrebi sankcionisanja govora mržnje, pod kojim se smatrao rasistički govor koji je sadržavao klevete, epitete i predrasude. Ovu debatu podstaklo je niz rasističkih incidenata na univerzitetima kampusima. Kao rezultat debate mnogi univerziteti u SAD donose pravilnike o govoru ili *speech codes*. Osim pravilnika, univerziteti započinju reviziju dotadašnjih kurikuluma, te uvode afirmativnu akciju prilikom zapošljavanja i upisa. Pravilnici su predviđali zabranu govora mržnje na univerzitetima i univerzitetima kampusima, ali su se obim pojma govora mržnje, kao i nazivi pravilnika često razlikovali od univerziteta do univerziteta. Na Kolumbija univerzitetu pravilnik nosi naziv "Sexual Misconduct Policy", na univerzitetima Pensilvanija i Mičigen zovu se "Racial and Ethnic Harassment Code", na univerzitetu Vinskonsin u okviru šireg akta koji nosi uobičajeni naziv "Madison Plan", a stvarni naziv mu je "Design for Diversity".¹¹ Zbog toga govor mržnje nema potpuno usaglašenu odredbu.

Pojam "govor mržnje" je od nedavno počeo da se koristi za označavanje zabrana slobode govora kojima se štiti dostojanstvo društvenih grupa, iako su države Evrope poznavale slične zabrane. Između ostalih, najčešći termin koji se koristio bio je "rasna mržnja", ali je tokom 90-tih godina XX veka ustupio mesto terminu "govor mržnje". Prihvatanje ovog termina može se pripisati nadmoći SAD nad

10 Chong D. (2006). *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, Political Psychology Vol. 27, No. 1. p.29-30

11 Robert Ackerman, Book review: - Donald Alexander Downs: *Restoring Free Speech and Liberty on Campus*, Journal of College Student Development: Jul/Aug 2006, Vol. 47, No. 4, p.482-483. Navedeno prema: Ristivojević, B. (2008). *Granica između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina u odabranim evropskim krivičnim pravima: govor mržnje*, Zbornik radova Pravni fakultet u Novom Sadu. 42. str. 212.

Evropom u periodu nakon hladnog rata, koja je dovela i do jedne vrste kulturne nadmoći, koja se u oblasti prava ogleda u vidu prenošenja anglo-američkih ideja i pojmova u evropski pravni prostor.¹²

Uprkos tome što se zabrane slobode govora u pogledu dostojanstva društvenih grupa kao što su nacije, rase, vere ili etnosi u Evropi postoje odavno, pojam "govor mržnje" je od skora počeo da se koristi kao označavanje isključivo ovih zabrana slobode govora. Ovaj pojam je ušao u zakonodavnu upotrebu vrlo brzo nakon njegovog pojavljivanja na evropskim prostorima 90-tih godina XX veka i potisnuo je pojmove kao što je pojam "rasna mržnja" i slične.

Na prvom mestu ova pojava je posledica nadmoći SAD nad Evropom u periodu nakon hladnog rata. Politička nadmoć sa sobom nosi i određenu vrstu kulturne nadmoći koja se u oblasti prava pojavljuje u vidu prenošenja i presađivanja angloameričkih pravnih postavki, ideja ili pojmova u evropski pravni prostor. Govor mržnje je jedan od primera te pojave, tako da se danas u većini evropskih država mogu naći zakoni koji zabranjuju ovakvu vrstu izražavanja. Još jedan razlog za njegovu implementaciju u Evropi jeste činjenica da unutrašnja prava nisu imala jedan pojam za označavanje ovih zabrana slobode govora. Pojmovi poput "rasne ili verske mržnje" nisu bili dovoljno široki za označavanje ovih zabrana, pa je pojam "govor mržnje" popunio ovu prazninu.

ETIČKI I SOCIOLOŠKI ASPEKT „GOVORA MRŽNJE”

Kada se pristupa etičkom aspektu govora mržnje, dolazi se do više različitih pitanja koja zahtevaju razmatranje. U današnje vreme, kada se veći deo čovečanstva zalaže za jednakost između nacija, naroda, religija, polova itd. (barem deklarativno), bespredmetno bi bilo diskutovati da li je govor mržnje, kao ljudska radnja ili ponašanje dobar ili loš. Dakle, u razmatranjima pitanja koja slede poći će se od premise da je govor mržnje pojava koja nije poželjna.

Prvo i najčešće diskutovano pitanje jeste da li govor mržnje treba zabraniti zakonom, odnosno treba li se pravo na slobodu govora, jedno

od značajnijih ljudskih prava bez kog nije moguće uspostaviti legitimnu vlast, odnosno demokratiju, ograničiti u slučaju govora mržnje? Da bi se pitanje u celosti sagledalo potrebno je ukratko obrazložiti značaj slobode govora, odnosno slobode izražavanja.

Pojam slobode govora obuhvata i slobodu misli. Kako Hegel navodi, govor je objektivizovana misao, a misao je artikulirana kroz govor i predstavlja oblik govora sebi.¹³ Kada pojedinci ispolje svoje misli u stvarnosti, oni ih sistematizuju i nameću im poredak, postaju svesniji njihovog sadržaja, i sposobniji su da o njima misle kritički.¹⁴ Sloboda govora je neophodan uslov za slobodu misli i za kritičku samosvesnost. Ako se uskrati ili ozbiljno umanji ljudski kapacitet za razmišljanje, a s njim ono što je svojstveno ljudskim bićima biva narušeno. Sloboda govora omogućava osporavanje nasleđenih dogmi, kritičko ispitivanje različitih ideja, uzdizanje iznad pristrasnosti.

Iako je sloboda govora važna vrednost, nije jedina. Ljudsko dostojanstvo, jednakost, sloboda na život bez uznemiravanja, društvena harmonija, nacionalno jedinstvo, i zaštita dobrog imena i časti, su takođe osnovi za dobar život i zaslužuju zaštitu.¹⁵ Iako se može sa pravom privilegovati jedne naspram drugih, nijedna od ovih vrednosti (pravo na slobodu izražavanja i pravo na jednakost) se ne sme u potpunosti ograničiti. Ključ je u balansiranju. Želja za mirom i sigurnosti ne bi smela ugrožavati vrednosti poput prava na dostojanstvo i slobodu izražavanja. Tako i pravo na slobodu izražavanja ne bi smelo ugrožavati pravo na dostojanstvo.

Govor mržnje gleda na grupe protiv kojih je upućen kao neprijatelja, objavljuje im rat, te ih ne prihvatata kao legitimne i jednake pripadnike društva.¹⁶ Politička zajednica koja omogućava izražavanje govora mržnje, ne sankcioniše ga, može lako izgubiti legitimitet u očima grupe protiv koje je usmeren govor mržnje. Takva zajednica ne može predstavljati grupe protiv kojih je govor mržnje, ona nema njihovu lojalnost.

Sa konsekvencijalsitičkog stajališta zabrana govora mržnje se takođe može opravdati. Takav govor stvara klimu u kojoj se grupe demonizuju, a

12 Ristivojević, B. (2008). *Granica između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina u odabranim evropskim krivičnim pravima: govor mržnje*, Zbornik radova/Pravni fakultet u Novom Sadu. 42. str. 212.

13 Parkeh, Bhikhu, *Hate speech*, Public Policy Research Vol. 12, No. 4, 2006, p. 216

14 Ibidem

15 Ibidem

16 Parkeh, Bhikhu, *Hate speech*, Public Policy Research Vol. 12, No. 4, 2006, p. 217

diskriminatoran način postupanja prema grupama se prihvata kao normalan. Stoga se govor mržnje mora zabraniti zbog njegove osobine da društvo podeli i zavadi. Sa druge strane zabrana govora mržnje može dovesti do neželjenih posledica, kao što su eksponiranje govornika sa stavovima mržnje, te postavljanje ugrožene grupe u položaj krivca za ograničenje slobode govora.

Kao drugo pitanje koje se nameće jeste odredivost samog pojma govora mržnje, odnosno koliko je pojam govora mržnje, u okvirima kakav je prihvaćen u savremenom pravu, moguće primeniti u određenim situacijama. Kao argument protiv zabrane govora mržnje navodi se da je logičko-semantičko određenje pojma govora mržnje postavljeno preširoko. Kako navodi Brkić: "Sam pojam mržnje bez jasno omeđenog objekta znači sve, odnosno ne znači ništa, za razliku od pojma ubistva čiji se objekat logički podrazumeva. Uže određivanje obima, nužno dovodi do diskriminacije onog, što je pojmom obuhvaćeno, odnosno favorizuje ono što je ostalo van njega. Svaki pokušaj pozitivnog određenja pojma, u logičkom smislu jeste vid diskriminacije. Ukoliko pojam nije dovoljno određen, onda je preširok te je stoga praktično beskorisan. Ovo znači da u osnovi svake borbe protiv određene diskriminacije leži nova diskriminacija, da je prinuda na toleranciju zasnovana na netoleranciji, i da osuda govora mržnje počiva isto tako na govoru mržnje. Pitanje kako će pojam biti omeđen, odnosno ko će postati žrtva novonastale diskriminacije, tiče se pre svega njegovog političko-pravnog aspekta."¹⁷

Na prvi pogled čini se da ovaj argument stoji, ali ako je pravljenje bilo koje vrste podele jednako neopravdano, onda ništa ne postoji: ne postoji opravdana rasprava o realnom-nerealnom, istinitom-neistinitom, dobrom-lošem itd, a ako ona ne postoji onda je sve jednako istinito i sve je *jedno*, jer sve ima ili nema sve protivrečne karakteristike, kao što je davno primetio Aristotel. Zaključak odavde je da se moraju praviti podele, ako hoćemo da imamo pozitivno određene pojmove, ili pojmove uopšte.¹⁸

Paradoks tolerancije

Savremene pluralističke demokracije vrednuju toleranciju, a osuđuju netoleranciju, prikrivajući kompleksnu narav njihovog odnosa. Bolindžer (*Bollinger*), međutim ispravno shvata da tolerancija nije dobro koje se ne može osporavati, niti je netolerancija, nužno, zlo.¹⁹ Tolerancijom netolerantnih, dolazi do diskriminacije onih koji su tolerantni. Iako je svestan ove tvrdnje Bolindžer zagovara uzdržavanje kao obrazac kojim bi se opravdala sloboda govora u slučajevima govora mržnje i promoviše ideju Tolerantnog društva (*Tolerant Society*). Ovaj obrazac podrazumeva reakciju protivnika govora mržnje na takav govor koji bi promovisao uzdržavanje i samokontrolu. Dominantne grupe mogu tolerisati devijantne grupe, uključujući ekstremiste, dok god ih doživljavaju preslabim da predstavljaju pretnju nacionalnom konsezzusu. Poruka koja se šalje takvom tolerancijom jeste o sopstvenoj snazi i neranjivosti dominantne grupe. Međutim, tolerancijom ekstremista, odnosno govora mržnje, šalje se važna, dvostruka poruka ugroženim grupama. Kao prvo, tolerancija naglašava kontrast između snage dominantne grupe i slabosti ekstremista, i na taj način podseća ugrožene grupe da se moraju oslanjati na uzdržanost i samokontrolu dominantne grupe. Kao drugo, tolerancijom netolerantnih povlači se oštar kontrast između dominantne grupe i ekstremista. Zbog svoje relativne nemoći ugrožene grupe doživljavaju ekstremiste kao realnu pretnju svojoj sigurnosti. Posmatrajući takav kontrast ugrožene grupe mogu doći do zaključka da je jedina alternativa ekstremistima u trenutnom uspostavljenom poretku. U tom slučaju na njima je da praktikuju samokontrolu, ali samo radi očuvanja *statusa quo*. Na ovakav način ugrožene grupe ne mogu da ispolje svoje frustracije i time dolazi do generisanja konformizma.²⁰

Čak i ako se može zaključiti da netolerantni nemaju moralno pravo biti tolerisani, i da niko ne bi trebao imati etičku obavezu da ih toleriše, moćni politički, psihološki razlozi mogli bi ipak opravdati toleranciju netolerantnih.²¹ Kako god

17 A. Brkić, "Govor Mržnje" vs. Sloboda govora, Nova srpska politička misao. Dostupno na: http://starisajt.nspm.rs/kulturnapolitika/2006_brkic_govormrznje.htm

18 Vladimir Milutinović, Strah od realnosti ili srpski nihilizam, http://www.filozofijainfo.com/u%20setnji%20politika/vm2_srpski_nihilizam.htm

19 M. Rosenfeld, *Extremist Speech and the Paradox of Tolerance*, Harvard Law Review, Vol. 100, No. 6, April 1987. p. 1460. Review of the book: THE TOLERANT SOCIETY: FREEDOM OF SPEECH AND EXTREMIST SPEECH IN AMERICA, by Lee C. Bollinger. New York: Oxford University Press. 1986. Pp. viii, 295.

20 Ibidem p. 1480.

21 Ibidem p. 1480-1481.

da se pristupi rešavanju problema govora mržnje mora se biti na oprezu, pogotovo u slučaju odluke da se govor mržnje ne inkriminiše, jer posledice nesputanog govora mržnje mogu biti strašne.

Uvreda i kleveta

Prilikom određivanja obima zaštite od govora mržnje, bitno je razlikovati potrebu za zaštitom grupa od uvrede i od klevete. Voldron (*Waldron*) ističe da postoji razlika između zaštite grupa od klevete i zaštita od uvrede, u određenim situacijama.²² Ta razlika se ogleda u položaju grupe u društvu nakon uvrede, odnsono klevete. Kao primer klevete Voldron navodi označavanje svih muslimana kao terorista, neistina kojom se čini velika šteta grupi i kojom se širi islamofobija. Takva se izjava s pravom može kvalifikovati kao govor mržnje. Za razliku od klevete, Voldron smatra da uvreda koja bi se sastojala u napadu na uverenja muslimana, te na njihovog Proroka, ne bi trebala biti sankcionisana. Poenta zaštite od govora mržnje jeste zaštititi pripadnike grupe, kada su napadnuti zato što su pripadnici te grupe, a ne njihova uverenja. Kako navodi Džon Stjuart Mil (*John Stuart Mill*), parafrazirano: "Ljudi nemaju interes da se štite od uznemirujućih i šokirajućih napada na svoja uverenja ili poglede, čak i kad se odnose na najvrednija religijska ubeđenja."²³ Voldron na kraju zaključuje da uvreda i kleveta kao krivična dela nisu uspostavljeni radi toga da se ljudi ne bi u nekom trenutku našli uvređeni, već radi zaštite dostojanstva i reputacije osobe ili grupe. Cilj uvrede i klevete kao krivičnih dela nije stvoriti neprobojni zid oko uverenja bilo kojih ljudi ili grupa, već oko njih samih kao legitimnih pripadnika društva.

PSIHOLOŠKI UZROCI I POSLEDICE „GOVORA MRŽNJE”

Ukoliko se fenomen govora mržnje posmatra samo kroz prizmu pozitivnog prava i filozofskih načela i zaključaka, lako se može

doći u situaciju da se u želji da se ovaj fenomen iskoreni, ili bar umanji, proizvedu one posledice koje se upravo žele sprečiti. Bez psiholoških uzroka govora mržnje, koji daju odgovor na pitanje ne samo zašto se mrzi, već i koji su preduslovi da se mržnja širi ili prihvata, ne može se doneti zaključak kako pristupiti problemu govora mržnje. Isto tako je potrebno utvrditi u kojoj meri govor mržnje utiče, kako na ljude kojima je upućen, tako i na one grupe protiv kojih je upućen. Zato je neophodno steći uvid u uzroke govora mržnje, njegove posledice kao i njegovu interakciju sa elementima koji ga sačinjavaju, kao što su predrasude, stereotipi, strah itd. Prilikom analiziranja psiholoških uzroka govora mržnje mora se poći od osnova socijalne psihologije. Socijalna psihologija daje odgovor na pitanja šta su stavovi, kako se formiraju, menjaju i u kojoj meri utiču na ljudsko ponašanje ili konkretne ljudske radnje. Cilj govora mržnje jeste upravo da promeni stavove i da izazove predrasude, stereotipe i strah. U ovom poglavlju pokušaćemo se ukratko definisati i približiti pojmovi koji su usko povezani sa pojmom govora mržnje.

Pored elemenata koji sačinjavaju govor mržnje u ovom poglavlju obratićemo se pažnja na posledice govora mržnje na grupe protiv kojih je upućen. Prilikom analize psiholoških posledica govora mržnje i potrebe za zabranom govora mržnje uzeće se u obzir istraživanja sprovedena u SAD u kojima se meri percepcija, i emocionalna reakcija na govor mržnje kod studenata pripadnika manjinskih grupa.

STAVOVI

Postoji više definicija stava. Najjednostavnije određenje stava jeste da je on tendencija da se bilo pozitivno ili negativno reaguje prema određenim osobinama, objektima ili situacijama (Morgan, 1956).²⁴ Na neke karakteristike stavova ukazuju Engliš i Engliš (*English i English*, 1958): 1) da je on predispozicija, tj. da predstavlja spremnost da se na određeni način odnosi prema određenim objektima, a za šta postoji i određena relativno trajna fiziološka osnova; 2) da je stav stečena predispozicija, tj. da stavovi nisu urođeni nego u toku života pojedinca formirana prednost da se na određeni način reaguje. Stavovi nisu nasledem

22 Waldron J. (2009) OLIVER WENDELL HOLMES LECTURES: *Dignity and Defamation: The Visibility of Hate*, Harvard Law Review, 2010. Vol 123. No. 7 p. 1597-1657.

23 Waldron J. (2009) OLIVER WENDELL HOLMES LECTURES: *Dignity and Defamation: The Visibility of Hate*, Harvard Law Review, 2010. Vol 123. No. 7 p. 1613.

24 Rot N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd: zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 292

preuzeti nego su naučeni; 3) da je stav osnova na dosledan način ponašanja prema nekoj grupi objekata i da zato utvrđivanje stavova omogućava predviđanje ponašanja.²⁵ Vrlo je važna i definicija G. Olporta (G. Allport, 1935). Po njemu, pod stavom treba podrazumevati neuralnu i mentalnu spremnost, formiranu na osnovu iskustava, koja vrši direktivni ili dinamički uticaj na reagovanje pojedinaca na objekte i situacije sa kojima dolazi u dodir.²⁶ Olport takođe naglašava da se ljudi ne rađaju sa stavovima prema nekoj rasi, religiji ili naciji nego se ti stavovi stiču u toku života pojedinca usled određenih uticaja na njega. Olport ukazuje i na njihovu ulogu u relativno doslednom ponašanju ljudi: dolazeći u kontakt sa određenim objektima i situacijama čovek će uvek reagovati prema dispozicijama koje su u njemu formirane u vezi sa tim objektima i situacijama. Po njegovom mišljenju stavovi imaju direktivno ili dinamičko dejstvo. Da imaju direktivno dejstvo – znači da će od stava koji imamo zavisiti da li ćemo neku ideju, neke osobe, ili neke objekte oceniti pozitivno ili negativno, biti za njih ili protiv njih. Da stav može imati dinamički uticaj – znači da će često od stava zavisiti ne samo naša procena situacije, naše mišljenje, nego će od njega zavisiti i naša akcija. Mnogi autori ističu složenost stavova kao njihovu bitnu karakteristiku. Stavovi predstavljaju mentalnu spremnost ličnosti za određeni način reagovanja i zato utiču na to kako će ona opažati pojedine objekte, šta će o njima misliti, kako će na njih emocionalno reagovati, ali i kako će postupati. Stavove svaka osoba doživljava kao delom sebe. To se ilustruje činjenicom da se u slučaju kad neko napada ili hvali nešto prema čemu se ima izrazito pozitivan stav, to shvata kao napad ili pohvalu na sebe samog. Razvoj ličnosti se velikim delom sastoji u formiranju novih stavova i transformisanju postojećih. Zbog takve prirode stavova oni utiču na sve mentalne funkcije: na opažanje, na pamćenje, na suđenje i mišljenje, na emocionalne reakcije i na motivaciju.²⁷ Veoma značajna odlika stavova jeste njihov uticaj na opažanje i to na selektivnost percepcije. To znači da osoba, između mogućih opažaja bira one koje su u skladu sa njenim stavom. Neko ko ima negativan stav prema nekoj naciji i njenim

25 Ibidem, str. 292

26 Ibidem, str. 293

27 Rot N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd: zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 321

pripadnicima videće kod pripadnika te nacije, pre svega, ono što osuđuje i što smatra negativnim kod njih.²⁸

PREDRASUDE

Predrasude predstavljaju stavove, ali takve za koje je karakteristično da su logički neosnovani, da se teško menjaju i da su po pravilu praćeni intenzivnim emocijama.²⁹ Predrasude predstavljaju posebnu vrstu stavova koji su zasnovani na neopravdanim generalizacijama ograničenog grupnog ili ličnog iskustva i na emocionalno pristrasnom odnosu prema pojavama i objektima na koje se odnose.³⁰ Jedan od važnih izvora predrasuda je nagomilana agresivnost, koju pojedinac nije u mogućnosti da usmeri na stvarni uzrok frustracije nego koju pomera na grupe prema kojima nije opasno ispoljavati agresivnost. Postoji više teorija o poreklu predrasuda, ali će se ovom prilikom izložiti samo najznačajnije. **Frustraciona teorija** predrasuda veoma je rasprostranjena, a poznata je i kao teorija "žrtvenog jarca". Njena suština je u tome da čovek na frustracije u društvenom životu reaguje agresivnošću, koju često ne može ispoljiti prema pravom izvoru, već je projektuje na pojedince ili grupe koje ne mogu da uzvrate agresijom. **Situaciona teorija** objašnjava javljanje predrasuda dejstvom aktuelnih društvenih uslova i situacija, poput nezaposlenosti, povećanom socijalnom mobilnošću i drugim uslovima. **Kulturološka teorija** pojavu predrasuda objašnjava razlikama u socijalnim normama, shvatanjima i vrednostima jedne kulture u poređenju sa nekom drugom, za koju se smatra da je inferiorna. I pored većeg broja pokušaja objašnjenja predrasuda, nijedna teorija ne daje potpuno tumačenje uzroka nastanka i održanja različitih predrasuda, već svaka ukazuje na pojedine faktore koji deluju u njihovom formiranju.³¹

28 Ibidem, str. 321

29 Ibidem, str. 325

30 Đurić M. Đ., Franceško M., Kostić A. (2010). *Pojedinac u društvenom okruženju; Uvod u socijalnu psihologiju*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije. Str. 221.

31 Đurić M. Đ., Franceško M., Kostić A. (2010). *Pojedinac u društvenom okruženju; Uvod u socijalnu psihologiju*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije. Str. 224-225.

STEREOTIPI

S obzirom na proces kategorizacije u kojem čovek sazna je i sistematizuje pojmove iz okruženja, kako fizičke tako i socijalne, ljudska vrsta je primorana na podsvesno svrstavanje pojmova u grupe.³² Od trenutka kada su se ljudi podelili u grupe, na mi i oni, predrasude i stereotipi su zauzeli dominantnu ulogu u percepciji drugih grupa. Stereotipi predstavljaju pojednostavljene i uopštene kategorizacije objekata, kojima se pripisuju uniformna obeležja kao karakteristike svih pripadnika grupe ili klase objekata. Pri tome, stereotipi čine kategorizacije ljudi na osnovu vidljivih karakteristika (rasa, kultura, nacionalnost, religijska pripadnost, pol i drugo), na osnovu kojih se svim članovima tih grupa pripisuju iste karakteristike.³³ Iz ovih karakteristika proizilazi da su stereotipi suviše uopštena i pojednostavljena shvatanja o pripadnicima pojedinih grupa, koja zanemaruju individualne razlike među pripadnicima iste grupe.

Kroz kratko objašnjenje pojma stava, predrasuda i stereotipa, stiče se utisak da su upravo predrasude, stereotipi i strah jedni od uzroka govora mržnje. Iz toga sledi da se govor mržnje, osim toga što ima za cilj širenje predrasuda i stereotipa, upravo pokreće istim. Govor mržnje ima karakteristike neke vrste *perpetuum mobile*, mehanizma koji jednom pokrenut bez spoljnog uticaja nikada ne može biti zaustavljen. Opasnost kod govora mržnje je utoliko veća jer ima potencijal za širenje za razliku od pretpostavljenog mehanizma. Bez određenih aktivnosti usmerenih ka otklanjanju predrasuda i stereotipa, neće biti moguće umanjiti širenje govora mržnje.

32 Obrada informacija koje primamo iz svog okruženja vrlo je složen zadatak koji se postavlja našem mentalnom sklopu, a budući da je njegov kapacitet ograničen – u jedinici vremena možemo obraditi samo određenu količinu informacija – tj. mislimo u kategorijama – bića stvari i pojave svrstavamo u grupe iste vrste na osnovu njihovih zajedničkih obeležja, Čorkalo Biruški D. (2009). *Primjenjena psihologija: PITANJA I ODGOVORI*, Zagreb: Školska knjiga str. 258.

33 Đurić M. Đ., Franceško M., Kostić A. (2010). *Pojedinac u društvenom okruženju; Uvod u socijalnu psihologiju*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije. Str. 226-227.

POSLEDICE “GOVORA MRŽNJE”

Kao jedno od značajnijih pitanja koje se postavlja tokom analize psiholoških uzroka i posledica govora mržnje jeste, u kojoj meri i na koji način govor mržnje utiče na život pripadnika grupa protiv kojih je govor mržnje upućen. Preciznije, postavlja se pitanje da li pripadnici ovih grupa imaju jednak osećaj pripadnosti zajednici, ali i osećaj lične sigurnosti. Gregori M. Herek (*Gregory M. Herek*) sa kolegama, navodi da je govor mržnje vid terorizma. Herek dalje navodi da govor mržnje podstiče teror, i putem njega kontroliše i manipuliše žrtvama govora mržnje, ograničavajući im pristup javnim prostorima, pa čak i regionima, obrazovanju i mogućnostima za posao.³⁴

Sa druge strane, govor mržnje je usmeren ka poverdi društvenog identiteta pripadnika određene grupe, i stoga, čak i kad je uvreda uspela, teško je proceniti njen uticaj na osobu. Psihološka šteta i šteta učinjena statusu osobe često je predmet građanskog, a ne krivičnog prava.³⁵ Lorens (Lawrence) (1993) dalje ističe da opravdanje povrede američkog Prvog amandmana leži u razlikovanju govora mržnje od drugih oblika govora. Stoga, Robert Bokman (*Robert Boeckmann*) vrši istraživanje čiji je jedan od primarnih ciljeva ispitati u kojoj se meri govor mržnje može uporediti sa krivičnim delima koja imaju opipljivije materijalne posledice. Bokman meri percepciju govora mržnje u odnosu na druga krivična dela kod studenata azijsko-američkog porekla, te osećaj kolektivnog samopouzdanja nakon izlaganja govoru mržnje kod istih. Ispitivanje je pokazalo da je emocionalni odgovor na govor mržnje veći nego kod nekih drugih krivičnih dela kao što je krađa i slična krivična dela, dok je kolektivno samopouzdanje ispitanika opalo u manjoj meri, ali ipak ne manje značajnoj.³⁶ U istraživanju sprovedenom nad studentima azijsko-američkog porekla Bokman dolazi do zaključka da bi zabranu govora mržnje trebalo očuvati tamo gde postoji, te uvesti i u druge pravne sisteme. Zaključak sledi iz toga što

34 Boeckmann R. J., Turpin-Petrosino C. (2002). *Understanding the Harm of Hate Crime*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, Issue 2, 2002, p. 221.

35 Boeckmann R. J., Liew J. (2002). *Hate Speech: Asian American Students' Justice Judgments and Psychological Responses*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 364-365.

36 Boeckmann R. J., Liew J. (2002). *Hate Speech: Asian American Students' Justice Judgments and Psychological Responses*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 379.

je istraživanjem potvrđeno, po njegovom mišljenju, da je govor mržnje jedinstven oblik uvrede i da upoređujući ga sa drugim oblicima kriminalnog ponašanja, u očima žrtve, ne predstavlja manje zlo. Na osnovu toga Bokman ističe da je zabrana govora mržnje opravdana, zbog značajnih emocionalnih i psiholoških efekata govora mržnje koji se moraju uzeti u obzir kao aspekt njegovog štetnog delovanja.³⁷ Po pitanju emocionalnih reakcija žrtve na govor mržnje do sličnih rezultata dolazi i Laura Lits (*Laura Leets*), koja u svom istraživanju meri percepciju i reakcije u slučajevima antisemitskog i antigej govora.³⁸

„GOVOR MRŽNJE“ I MEDIJI

Posebno kompleksan odnos "govora mržnje" i medija izvire iz javnosti kao karakteristika govora mržnje. Kako je ranije navedeno govor mržnje koji nije javan ne smatra se toliko opasnim za društvo, koliko govor koji dopire do velikog broja slušaoca. Stoga, mediji kao javno sredstvo informisanja, predstavljaju jedno od osnovnih sredstava za širenje govora mržnje. Većina zakonodavaca koja su odredila govor mržnje kao inkriminisanu radnju, posebno navodi medije kao način širenja govora mržnje. Osim toga, postoje i zakoni poput srpskog Zakona o javnom informisanju koji posebno određuju odgovornost medija za iznošenje govora mržnje. Problem koji se ističe kada se govori o odnosu govora mržnje i medija jeste taj što se pojmovi određeni zakonom kao što su uvreda, kleveta i podsticanje na mržnju određene društvene grupe u praksi često interpretiraju na različite načine. Novinari, političari, pa i istaknute akademske ličnosti često se ne mogu složiti oko toga koje reči ili ponašanje jeste uvredljivo, ili podstiče na mržnju. Problem jeste utoliko veći kada novinarska etika u jednom društvu nije na visokoj razini. Strahote genocida i etničkog čišćenja u Africi i na Balkanu tokom devedesetih godina XX veka otkrivaju koliko beskrupulozni političari i akademici, potpomognuti

i podržavani od strane voljnih novinara, mogu voditi uspešne kampanje mržnje i nasilja zasnovanim na uvrnutim izopačenim teorijama superiornosti.³⁹ Neetičko novinarstvo ne proizvodi štetu samo u ratnim okolnostima. Senzacionalističko, neprofesionalno i pristrasno novinarstvo pokrivaјуći migracije, religijske slobode i međukulturalne odnose takođe može učiniti štetu podstičući strah od određenih grupa. U vreme kada ekonomska i socijalna neizvesnost podstiče anksioznost u zajednicama u mnogim krajevima Evrope, neki su novinari podložni manipulaciji od strane medijski potkovanih političkih ekstremista koji žele da podstaknu rasizam i ksenofobiju.⁴⁰ Etičke dileme novinara u lošoj klimi, dovode novinara u nestabilan teren prilikom suprotstavljanja ekstremizmu i zaštiti ugroženih grupa od netolerancije. Vešte uredničke odluke koje moraju donositi novinari nisu potpomognute kada bitka protiv diskriminacije vodi zabrani slobode govora novinara samo zato što vređa osećaje jedne ili druge grupe.⁴¹ Opasnost leži u proširenju pojma govora mržnje na zabranu kritike uverenja drugih ljudi. Zakoni o zabrani govora mržnje su legitimni protivotrov rasizmu, podsticanju na neprijateljstvo, diskriminaciju ili nasilje, ali u nekim državama ovi zakoni idu izvan okvira zaštite od objektivnog zla i zabranjuju bilo koje izjave koje se doživljavaju kao uvredljive. Iako su dobronamerni, zakoni kao što su zabrane poricanja istinitih istorijskih činjenica ili isticanje napadnih oznaka možda nisu najefektivniji način da se bori protiv rasizma i diskriminacije. Umesto ovakvih zakona sloboda izražavanja i primena etičkog novinarstva mogle bi biti deo državne strategije za osporavanje predrasuda, izolaciju ekstremizma i promovisanju tolerancije. Mnogi novinari predlažu, na primer, da bi one koje negiraju Holokaust pre trebalo izložiti javnom ismevanju nego kazni zatvora, jer su istorijske činjenice iz tog perioda previše dobro dokumentovane da bi se dovodile u pitanje.⁴² U prilog zaštiti slobode govora treba reći da zabrana neće

37 Boeckmann R. J., Liew J. (2002). *Hate Speech: Asian American Students' Justice Judgments and Psychological Responses*, Journal of Social Issues, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 379

38 L. Leets, (2002). *Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*, Journal of Social Issues, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 341-361

39 Council of Europe (2011). *Human rights and a changing media landscape*. Dostupno na: <http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/themes/MediaFreedom/MediaLandscape2011.pdf>

40 Ibidem

41 Ibidem

42 Council of Europe (2011). *Human rights and a changing media landscape*. Dostupno na: <http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/themes/MediaFreedom/MediaLandscape2011.pdf>

sprečiti poricanje, kao što to nijedan zakon nije u stanju, ali će zato poricateljima omogućiti željeni publicitet i dodatnu javnu tribinu za iznošenje istorijskih falsifikata. Stvarnost je pokazala da su efekti takvih suđenja neretko kontraproductivni.⁴³

U borbi protiv govora mržnje u medijima nikada ne treba izgubiti iz vida stav da bez slobode govora nema slobodnog društva. Zato je potrebno, pored državne i društvene kontrole izražavanja, još više omogućiti organizovani pritisak građana, preko različitih nedržavnih udruženja, da se na govor mržnje odgovori samo govorom argumenata. "Pravi protivotrov za govor mržnje nije gušenje govora, već mnogo više govora. Realnost je da ukoliko zaista želimo i zaslužujemo etičko društvo, onda apostoli vrline i uljudnosti treba da se pobe-donosno pojave na tržištu ideja u otvorenom suče-ljavanju sa ciničnim zaštitnicima govora mržnje".⁴⁴

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je pojam "govor mržnje" nastao u SAD, one nisu dopustile njegovo implementiranje u svoje zakonodavstvo. Umesto uspostavljanja jednakosti između grupa, kojem se teži u Evropi, u SAD država se trudi da na formalnom polju stvori jednakost među građanima kao pojedincima. Presudama Vrhovnog suda SAD jasno je stavljeno do znanja da savezne države ne smeju ograničavati slobodu govora na osnovu sadržaja, niti namere govora, koji možda vređa, uznemiruje i podstiče na nemire. Kroz jednakost u pravima odnosno kroz zabranu diskriminacije pojedinca, ljudi se izjednačavaju u mogućnostima, a na njima je da te jednake mogućnosti iskoriste.⁴⁵ Iako ovakav koncept zaštite prava na prvu ruku deluje dovoljno, ostaje pitanje kako obezbediti osećaj sigurnosti i prihvaćenosti u zajednici ukoliko se govor mržnje ne sankcioniše. Da li je javna kritika govornika, ismevanje i osporavanje njegovih stavova, dovoljna zadovoljština za žrtve govora mržnje i da li može sprečiti dalje širenje govora mržnje? Kakav legitimitet može imati društvo u

očima grupe protiv koje je govor mržnje usmeren, ukoliko to društvo odbija da sankcioniše takav govor? Američki princip slobodnog tržišta, ideja prema kojoj društvo koje je dovoljno razvijeno i svesno neće dopustiti širenje ideja mržnje i netolerancije, tako što će na tom tržištu opstati samo ideje mira i tolerancije krajnje je optimistično. Da li je taj optimizam opravdan pokazaće samo vreme. No razloga za zabrinutost i pesimizam ima i danas. Iako je govor mržnje u SAD danas na marginama, on uvek predstavlja potencijalnu pretnju. U slučajevima ekonomske krize i osiromašenja građana, taj potencijal se uveliko ostvaruje. Ukoliko se prisetimo nacističke Nemačke, i koliko loša ekonomska situacija može doprineti nesputanom širenju govora mržnje, ne može se reći da je po ovom pitanju i jedno društvo u potpunosti imuno. Mnogo primera porasta govora mržnje vidimo i u Evropi, pogotovo u onim zemljama koje je najteže pogodila ekonomska kriza, poput Grčke, ali ne samo nje.

Sa druge strane Evropske države odlučile su se na zabranu govora mržnje i to u prilično širokom obimu. Pod govorom mržnje Evropske države smatraju podsticanje na mržnju, podsticanje na diskriminaciju, klevetu i vređanje određene grupe. Broj zaštićenih grupa konstantno se širi, iako ne u svim zemljama na jednak način. Razlike u pristupu govoru mržnje evropskih država postoje. Dok pojedini evropski zakonodavci inkriminišu onaj govor mržnje koji je izazvao određene posledice, kao što je uznemirenje javnosti, za druge je dovoljan uslov javno izlaganje govora mržnje.

Na osnovu svega može se zaključiti da govor mržnje ograničava ljudska prava i to u više različitih vidova. Kao društvena pojava govor mržnje uskraćuje dostojanstvo grupe protiv koje je upućen, pokušava da joj uskrati druga ljudska prava, te kao krajnji cilj ima njeno uništenje ili asimilovanje. Takođe kao društvena pojava, govor mržnje ima za cilj da podstakne većinu pripadnika društva na mržnju prema određenim grupama, promeni stavove većine prema toj grup, i na osnovu te mržnje podstakne na određene akcije protiv te grupe. Dakle, govor mržnje ima potencijal za izazivanje krivičnih dela, pre svega prilikom pozivanje na nasilje protiv određene grupe. Kao krivično delo ili inkriminisana radnja, govor mržnje ima za cilj da spreči ove posledice, ali sa druge strane ograničava jedno drugo ljudsko pravo, slobodu govora. Ključno je pitanje, da li je opravdano ograničenje slobode govora u slučaju govora mržnje? Opšte

43 Politics. HU, (2010) The intelligent source for Intelligence on Hungarian politics, Dostupno na: (<http://www.politics.hu/20100311/president-solyom-signsholocaust-denial-bill>)

44 Dej L. A. (2008). *Etika u medijima*, Beograd: Klub plus i Čigoja štampa, str. 336.

45 Heince E. (2006). *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Moden Law Review*, Vol. 69. p. 569.

je poznato da kada se govori o ljudskim pravima ne postoji ni jedno koje nije ograničeno i to upravo pravima drugih. Stoga i prilikom ograničenja slobode govora u slučaju govora mržnje mora da postoji neko pravo koje zaslužuje zaštitu. Pravo na dostojanstvo svakog građanina, zaštićeno je od uvrede ili klevete, pa i verbalnog napada od samog početka ustanovljavanja prava na slobodu govora. Na osnovu ovoga postavlja se pitanje, ukoliko postoji takva zaštita za pojedinca, zašto ne bi postojala i za grupe. Istraživanja nad pripadnicima ugroženih grupa su pokazala da psihološki efekti govora mržnje imaju jednak efekat na žrtve govora mržnje, kao i druga krivična dela. Da li onda postoji osnov da se štiti sloboda govora u slučaju govora mržnje, ako se njime pravo na ljudsko dostojanstvo, jednakost pa i psihički integritet pripadnika ugroženih grupa narušava?

LITERATURA

- Boeckmann R. J., Turpin-Petrosino C. (2002). *Understanding the Harm of Hate Crime*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, Issue 2, 2002, p. 207-225.
- Chong D. (2006). *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, *Political Psychology* Vol. 27, No. 1.
- Čorkalo Biruški D. (2009). *Primjenjena psihologija: PITANJA I ODGOVORI*, Zagreb: Školska knjiga p. 258.
- Dej L. A. (2008). *Etika u medijima*, Beograd: Klub plus i Čigoja štampa, str. 336-337.
- Đurić M. Đ., Franceško M., Kostić A. (2010). *Pojedinac u društvenom okruženju; Uvod u socijalnu psihologiju*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Heince E. (2006). *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69. p. 543-582.
- Council of Europe (2011). *Human rights and a changing media landscape*. <http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/themes/MediaFreedom/MediaLandscape2011.pdf>, [12.11.2012]
- Komitet pravika za ljudska prava YUCOM, Nacionalna koalicija za toleranciju protiv zločina mržnje. (2007) *Nacrt metodologije: Govor mržnje i zločin mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava, Osnovi metodologije i strategije za borbu protiv govora mržnje i zločina mržnje*, Beograd, Dostupno na: http://www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_38_5/1198696141_GSO_Metodologija%20govor%20mrznje%20zločin%20mrznje.pdf [11.11.2012]
- L. Leets, (2002). *Experiencing Hate Speech: Perceptions and Responses to Anti-Semitism and Antigay Speech*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 341-361
- Parekh B. (2006). *Hate Speech, Is there a case for banning?*, *Public Policy Research*, Vol. 12, Issue 4, p. 213-223, Dec 2005 - Feb 2006.
- Ristivojević, B. (2008). *Granica između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina u odabranim evropskim krivičnim pravima: govor mržnje*, *Zbornik radova/Pravni fakultet u Novom Sadu*. 42. str. 211-246.
- Boeckmann R. J., Liew J. (2002). *Hate Speech: Asian American Students' Justice Judgments and Psychological Responses*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, No. 2, 2002, p. 363-381
- M. Rosenfeld, *Extremist Speech and the Paradox of Tolerance*, *Harvard Law Review*, Vol. 100, No. 6, April 1987. Review of the book: *THE TOLERANT SOCIETY: FREEDOM OF SPEECH AND EXTREMIST SPEECH IN AMERICA*, by Lee C. Bollinger. New York: Oxford University Press. 1986. Pp. viii, 295.
- Politics. HU, (2010) *The intelligent source for Intelligence on Hungarian politics*, Dostupno na: (<http://www.politics.hu/20100311/president-solyom-signsholocaust-denial-bill>) [11.5.2013]
- Rot N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd: zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Waldron J. (2009) *OLIVER WENDELL HOLMES LECTURES: Dignity and Defamation: The Visibility of Hate*, *Harvard Law Review*, 2010. Vol 123. No. 7 p. 1597-1657.

Mirela Delić

Univerzitet u Tuzli

GOVOR MRŽNJE U MEDIJIMA

Svaka demokratska država u pravilu bi trebala da ima slobodne medije koji će biti u službi javnosti. Mediji kao četvrti stup demokratije trebali bi biti zaštićeni kao javno dobro i prostor u kojem je omogućena javna rasprava. Informacije koje šire masovni mediji značajne su za kreiranje javnog mnijenja, zato je potrebno da te informacije budu istinite, pouzdane i vjerodostojne. Međutim, u praksi je bosanskohercegovačkih medija da se podacima manipuliše kako bi se javnosti poslale informacije koje su kreirale političke elite, a ne činjenice i stvarno stanje u društvu. Svakodnevno, u svim medijima, imamo govor mržnje. Većina medija, ali i sami novinari rade pod pritiskom političke elite koja im diktira šta i na koji način prenijeti široj javnosti. Novinarstvo kao profesija ne može da se održi bez novinarske etike i morala novinara. Nažalost, sve je manje medija i novinara koji su etični i moralni, ali to je normalno ako uzmemo u obzir pod kakvim uslovima rade.

Bosna i Hercegovina je zemlja koja se nalazi u postkonfliktnom stanju. Cijela teritorija države je podjeljena po nacionalnoj osnovi i to tako da u svakom dijelu imamo većinski narod koji pripada nekoj naciji. U Republici Srpskoj većinsko stanovništvo su Srbi, u Federaciji najzastupljeniji su Bošnjaci, a u Hercegovini Hrvati. Ova podjela teritorije utjecala je i na podjelu medija, a samim time i na podjelu javnosti. Svi živimo unutar teritorija jedne države, ali malo šta imamo zajedničkog. Javni emiteri su također podjeljeni. BHRT je državni javni emiter koji pokriva cijelu državu. Pored njega imamo i dva entitetska emitera RTVFBiH koji pokriva područje Federacije i RTRS koji pokriva područje

RS-a. Zabrinjavajuća je činjenica da entitetski emiteri u svom medijskom sadržaju šire govor mržnje. U emisijama koje se emitiraju na RTVFBiH govor mržnje se širi prema srpskom stanovništvu dok RTRS govor mržnje širi prema bošnjačkom stanovništvu. Pošto su građani svakodnevno izloženi medijima, oni prihvataju govor mržnje i počinju se ponašati u skladu s njim. Dan državnosti Bosne i Hercegovine se ne obilježava u RS-u, a bosanskohercegovački mediji to naglašavaju u svim informativnim emisijama. To je samo jedan primjer kako mediji još više šire jaz između etničkih grupa. Iako je oružani rat na ovim prostorima ne tako davno završen, mi sada prolazimo kroz medijski rat. Žrtve ovog "medijskog rata" će biti mnogo brojnije i imati će više posljedica. Putem medija se šire političke, religijske i nacionalne ideologije koje truju stanovništvo i nove generacije. Govor mržnje koji se širi medijima stvara nove i hrani već postojeće stereotipe o drugom i drugačijem. To će uništiti interkulturalnost i multikulturalnost u ovom našem 'napaćenom' društvu, u kojem je najvažnije ko se kako zove. Podatak da djeca sve više provode vrijeme prateći nove i tradicionalne medije zabrinjava zbog činjenice da su još kao imali izloženi stalnoj diskriminaciji i uticaju govora mržnje. Djeca i mladi izloženi govoru mržnje počinju da ga usvajaju i šire dalje. Sada govor mržnje ne nalazimo samo u medijima. On se iz medija proširio na sve sfere čovjekovog života. Širenjem mržnje jačaju se podjele, stanovništvo sve više biva negativno nastrojeno te je samo pitanje vremena kada će taj govor mržnje u medijima ponovo prerasti u oružani sukob. Političke elite koriste medijski prostor kako bi širile svoje ideologije.

Manipulacija je neizostavna karika u tom procesu. Sve dok politika rukovodi medijima, oni neće biti u funkciji građana. Neuređena država, nedavni rat, zavisni mediji, podjeljena javnost vode ovu državu, i nas zajedno s njom, u propast. Sve dok se političke elite ne opamete i ne shvate da mediji nisu u funkciji širenja njihovih ideja, mišljenja i zlobe, nego da bi trebali biti u funkciji građana, nema izgleda da će govor mržnje prestati. Ekonomska nestabilnost medija dovela je do propadanja novinarstva. Postalo je bitno samo da se ostvari profit, a cijena koju građani trebaju platiti je manje bitna.

Da bi se smanjio govor mržnje u medijima neophodno je da oni budu slobodni i nezavisni. Jedino tako mediji će biti u stanju da služe javnosti. Izvor finansiranja je najvažniji za medije. U našem društvu politička elita je i tu umiješala svoje prste. Izvor finansiranja medija je u rukama

političkih moćnika koji drže sve oglašivače u svojim rukama. Ukoliko mediji iznesu bilo šta negativno o oglašivačima gube ih zauvijek. Sve ove činjenice dokazuju koliko je novinarstvo kao profesija u nepovoljnoj situaciji. Toliko odgovornosti je na njima, a mediji nemaju slobodu da moralno i pravedno obavljaju svoj posao. Medijsku scenu kreiraju svi sem profesionalnih novinara, jer za njih tu nema mjesta. Za govor mržnje ne možemo kriviti medije i njihove uposlenike. Krivce trebamo tražiti među vlasnicima medija i izvorima finansiranja. Oni su ti koji kreiraju politiku medija i koji odobravaju takvo ponašanje i promovisanje govora mržnje u medijskom sadržaju.

Ostaje pitanje da li je moguće promijeniti prije svega organizaciju države a samim time i organizaciju i rukovođenje medijima ili ćemo se i narednih dvadeset godina, kao i dosad, samo vrtjeti u krug.

MEDIJSKA PRODUKCIJA ETNOKONFLIKATA: GOVOR MRŽNJE U MEDIJIMA

“Isto kao 1992., samo što ne padaju granate” – jedan je od naslova objavljenih u bosanskohercegovačkim novinama, trinaest godina nakon rata, kojima se ponajbolje prikazuje produkcija konflikata i pozivanje na nasilje putem medija. Nisu samo štampani mediji skloni širenju antogonizma i netrepeljivosti. I televizija, a naročito internet omogućavaju stvaranje barijera ionako podijeljenog bosanskohercegovačkog društva. Sve veći prodor web portala i foruma putem kojih je moguće izraziti svoje mišljenje, otvoreno promovisu nasilje. Mediji koriste unutrašnju podijeljenost, kao sredstvo za upravljanje širokim masama. Hrvatski mediji u Bosni i Hercegovini tako pozivaju bosanske Hrvate na povezivanje za svojim sunarodnjacima iz Hrvatske. Srpski mediji srozavaju i demoliraju bošnjačke političare istovremeno uzdižući srpske političare, a bošnjački mediji se brane predstavljajući se kao žrtve cijelog događaja. U šarenilu tih suludih izjava, vijesti i drugih novinarskih žanrova mediji ubacuju i vlastita stajališta namećući određeno mišljenje.

Primjer govora mržnje najbolje se može objasniti incidentima navijača na nogometnim utakmicama. Mediji će pri prenosu takvih događaja automatski zauzeti strane bez imalo volje i profesionalne odgovornosti da pruže priliku za odgovor suprotnoj strani. Događaj automatski dobiva političku pozadinu, smješta se u kontekst etničkog sukoba i netrepeljivosti, predstavljaju se zaraćene strane. Strane koje se brane prikazuju se u pozitivnom ozračju, ističe se njihova požrtvovanost, miroljubljivost, humanost i sl. Cijeli događaj se svodi na vulgarni patriotizam. Druge strane se predstavljaju kao krivci za sve nevolje, poziva se na događaje iz

prošlosti veličanjem ratnih heroja (zločinaca), smišljaju se i promovisu ratne pjesme protkane nasljem i mržnjom prema drugom, nacija i vjera se stavljaju u prvi plan. Događaj dobiva sve veće razmjere.

Mediji se pravdaju činjenicom da su izjave koje oni prenose refleksija stvarnosti te da je njihova dužnost javnosti pružiti te informacije. Jednim dijelom su u pravu. Mediji imaju obavezu javnosti pružiti pravovremene tačne i objektivne informacije, ali s druge strane mediji nisu samo kanal kroz koji protiču informacije. Oni trebaju da omoguće razvoj demokratije ozbiljno pristupajući etnonacionalnim temama, dopuštajući objema stranama da iznesu svoje mišljenje. Za takav razvoj demokratije potrebni su prije svega novinari sa izgrađenim osobnim moralom i čvrstim integritetom.

Nažalost, svjedoci smo sve većeg broja nacionalističkih nemoralnih i koruptivnih novinara koji su “prodali dušu” đavolu zvanim, ne redakcijom, nego politikom. Postajući politička glasila mediji počinju da rade u službi političkih nacionalo-patrijarhalnih elita, koje u tome uživaju. Njima govor mržnje koji mediji šire odgovara, većim dijelom i zbog toga što su oni sami nosioci tog govora. Koristeći medije kako bi pridobile određene grupe, vladajuće elite stalno prizivaju sjećanje na rat vršeći homogenizaciju etnonacionalnih grupa oko zajedničke traume.

Izjave dobro znane u narodu: “Dobro je samo nek se ne puca” – možda najbolje oslikavaju mentalitet ljudi na ovim prostorima. Ljudi koji saznanje o drugom grade na osnovu onog što mediji predstavljaju kao relevantno životno iskustvo. Ljudi kojima je dovoljna jedna izjava u novinama ili jedan članak da automatski počnu pjevati nacionalističke pjesme.

Govor mržnje je praktično zagospodario medijima. Ne prođe ni jedan dan u kojem se u dnevniku bosanskohercegovačkih televizija ne pojavjuju pogrdne i uvredljive izjave upućene drugom etnosu. Pa kako onda spriječiti i suzbiti govor mržnje? U društvu u kojem se svaki pojedinac ponaša i djeluje

kao masa, kojom upravljaju mediji, traganje za istinom, uspostavljanje vlastitog stajališta o društvenim zbivanjima kao i izgradnja sopstvenog morala jedini su put ka sprječavanju medijske produkcije etnokonflikata.

DISKRIMINACIJA ŽENA (SA NAGLASKOM DISKRIMINACIJE ŽENA S INVALIDITETOM)

UVOD

U svakom društvu postoje odnosi dominacije i podređenosti u kojima je jedan dio društva u povoljnijem položaju od drugog zbog svog roda. Jedan od problema cjelokupnog društva današnjice jeste svakako nasilje nad ženama. Korijene ovakve vrste nasilja nailazimo već u prvobitnim ljudskim zajednicama u kome su žene imale niži položaj u odnosu na muškarce. Odnosi između muškaraca i žena su patrijarhalni, te reflektiraju i nastavljaju hijerarhiju u kojoj su žene subordinirane muškarcima. Termin patrijarhat doslovno znači "vladavina oca" i koristi se za opis odnosa moći između muškaraca i žena te dominacije oca unutar porodice. Dominacija oca unutar porodice simbolizira mušku dominaciju i u svim ostalim institucijama: vojsci, policiji, industriji, tehnologiji, financijama, znanosti, politici. Svjedoci smo neravnopravnosti koja se pojavljuje unutar društva kada je riječ o muškarcima i ženama. Preovladava mišljenje da su muškarci superiorniji, tako da se muška dominacija pojavljuje na svim nivoima kulture. Kao marginalne i izolirane društvene skupine, najčešće su prepoznate osobe s invaliditetom, nezavisno o stepenu fizičkog oštećenja, kao i niz osoba koje spadaju pod kategoriju socijalno osjetljivih osoba (beskućnici, osobe s minimalnim primanjima ili bez finansijskog izvora, nezaposleni, bolesni), ali i žene. Kao što termin osoba s invaliditetom upućuje na odstupanje od prosječne fizičke norme tako je žena arhetip muškarca koji konotira manju vrijednost i ima manji društveni ugled od muške osobe. Tako bar ističu feministkinje.

Žene s invaliditetom su među nama, no, ne i sa nama – tako je dijelom moguće prikazati njihovu (ne) vidljivost u sferi društvene javnosti. Upravo zbog toga se često tretiraju kao građanke drugog reda, izolirane i marginalizirane čak i od pokreta za promicanje prava osoba s invaliditetom u kojemu prevladava muško iskustvo i očituje se muška perspektiva.

ŠTA JE DISKRIMINACIJA

Diskriminacija, lat. *'discriminare'*, znači odvajanje, odnosno pravljenje razlike po socijalnim, rasnim, etničkim, vjerskim, individualnim, jezičkim, spolnim, starosnim osobinama. Rezultat diskriminacije jeste otežano ili onemogućeno ostvarivanje određenih ljudskih prava te se u stigmatiziranoj osobi javlja nelagoda, tjeskoba, bijes ili čak usamljenost.

Najjednostavnije rečeno, diskriminacija je nedopušteno i neopravdano razlikovanje osoba na osnovu karakteristika navedenih u Zakonu o suzbijanju diskriminacije (npr. rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere).

OBLICI DISKRIMINACIJE

Oblici diskriminacije su:

- izravna diskriminacija
- neizravna diskriminacija
- uznemiravanje
- spolno uznemiravanje
- poticanje na diskriminaciju

- propuštanje razumne prilagodbe
- segregacija

IZRAVNA DISKRIMINACIJA

Izravna diskriminacija je postupanje uslovljeno nekim od osnova diskriminatornog ponašanja kojim se osoba stavlja ili je bila stavljena ili bi mogla biti stavljena u nepovoljniji položaj od druge u usporedivoj situaciji.

NEIZRAVNA DISKRIMINACIJA

Neizravna diskriminacija postoji kada naizgled neutralni kriterij ili praksa stavlja ili bi mogla staviti osobe u nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe u usporedivoj situaciji.

UZNEMIRAVANJE

Uznemiravanje je svako neželjeno ponašanje uzrokovano nekim od osnova iz članka 1. stavka 1. Zakona o suzbijanju diskriminacije koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobe, a koje uzrokuje strah, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

SPOLNO UZNEMIRAVANJE

Spolno uznemiravanje je svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje spolne naravi koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobe, koje uzrokuje strah, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

SEGREGACIJA

Segregacija predstavlja prisilno razdvajanje osoba po nekoj od diskriminacijskih osnova.

DISKRIMINACIJA ŽENA KROZ HISTORIJU

Mnoge žene se bore, cijeli život podnose nepravdu ili zlostavljanje. Danas, baš kao i ranije hiljadama žena su uskraćena osnovna ljudska prava, njihovo dostojanstvo je ugroženo.

Žene se najčešće u svijetu bore protiv diskriminacije među polovima. Primjer tome možemo navesti Aziju gdje se više cijene sinovi nego kćerke. "Paradoks koji je od početka postojao u pojmu neotuđivih ljudskih prava bio je taj što se pravo odnosilo na "čovjeka uopšte", dakle u formi koja kao takva nije postojala. Dalje se navodi da mi ljude prepoznajemo samo kao muškarce i žene, pa tako pojam čovjeka ako ga shvatimo kao politički upotrebljivim, mora u sebi uvijek obuhvatiti pluralitet ljudi."⁴⁶ U BiH prema članu 2. Zakona o ravnopravnosti spolova garantira se puna privatnost spolova u sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija na osnovu spola i spolne orijentacije zabranjena je.

Kada je riječ o obrazovanju, prema činjenicama iz čitavog svijeta, od ukupnog broja osoba koje su završile manje od četiri razreda osnovne škole ili se uopće nisu školovale dvije trećine čine žene. Kroz historiju, tačnije sredinom 19. st. žene se počinju upisivati na medicinske fakultete u europskim državama. Međutim, moraju ulagati u obrazovanje duplo više truda nego muškarci, jer imaju posebne usmene ispite. Osim toga, mogu se baviti medicinom samo u partnerstvu s muškim liječnikom. S druge strane, poražavajuća činjenica je da više od 2, 6 milijardi žena živi u zemljama u kojima se silovanje partnera ne smatra kaznenim djelom. Zlostavljanje u braku predstavlja veoma ozbiljan oblik ugrožavanja osobe koji može da, u slučaju da se olako pređe preko njega, naraste do neslučenih razmjera. Ciklus nasilja često započinje verbalnim ponižavanjem i emocionalnim zlostavljanjem koji se kasnije intenzivira i preuzima oblik fizičkog zlostavljanja. Verbalno zlostavljanje je možda i gore od fizičkog, jer kada rane i polomljene kosti zarastu izgovoreno zlostavljanje nastavlja da nečujno iznutra nagriža osjećaj lične vrijednosti osobe. Za nasilje u braku smatra se zlostavljanje od strane jednog ili oba partnera uzajamno, i to na redovnoj osnovi, u cilju dominacije i kontrole nad drugom osobom. Zlostavljanje i nasilje u braku odvijaju se sa samo jednim ciljem, a to je zadobijanje i održavanje potpune kontrole nad drugom osobom.

Zlostavljač koristi strah, krivicu i zastrašivanje da bi drugu osobu iscrpio i držao je pod svojom

46 Bok, Gizela: *Žena u istoriji Evrope, Prava muškaraca i prava žena*, CLIO 2005. str. 76.

kontrolom. Zlostavljač može da nanese povrede ne samo osobi s kojom je braku, već i osobama u njenom okruženju.

Pored zlostavljanja, neravnopravnosti, diskriminacija se osjeća i u području zdravstvene zaštite, jer u zemljama u razvoju otprilike svake dvije minute jedna žena umre uslijed komplikacija koje se javljaju tijekom trudnoće ili prilikom porođaja, i to zbog nedostatka osnovne zdravstvene zaštite.

Iako žene uzgajaju više od polovine usjeva u cijelom svijetu, u mnogim državama nemaju pravo posjedovati ni naslijediti zemlju. Pa tako npr. dolazilo je do rata između sestre i brata, a kćerke su vodile sporove sa očevima oko svog dijela nasljedstva, zbrinjavanja i novčane potpore.

De Kondorse⁴⁷ je 1787. godine smatrao da žene imaju isto pravo glasa kao i muškarci. Opštu pažnju izazvao je njegov tekst u *Journal de la Societe de 1789. godine pod naslovom O uključivanju žena u građansko pravo*. Isključenje žena iz "prirodnih prava" smatrao je "tiranskim činom", jer po njemu nisu samo muškarci, već su i žene razumna bića, sposobna za kreiranje moralnih ideja i razumno rasuđivanje o njima. Isticao je da žene vole slobodu i vrlo su sposobne za politiku. Smatra da bi Engleska bolje prošla da je historičarka Katarina Makoli sjedila u Donjem domu parlamenta i uopće: "Zašto ljudi koji mogu da zatrudne i privremeno zbog toga nisu radno radno sposobni nemaju prava koja nikada ne bi bila uskraćena muškarcima koji svake zime pate od kostobolje ili se lako prehlade? Žene su, naravno, te koje rađaju djecu, ali ne treba smatrati da bi žene zato što mogu postati članovi Narodne skupštine odmah odustale od djece, domaćinstva. Razlika između muškarca i žene nije argument protiv jednakih prava, jer nije priroda uzrok tih razlika, već obrazovanje i socijalna egzistencija. Prema riječima Dražane Lepir, predsjednice Udruženja građana "Oštra nula" iz Banja Luke ženama se daju šablonski poslovi, a muškarci imaju veće šanse za napredovanje, kao i veća primanja. Ona navodi da su i javno poznati slučajevi gdje žene koje ostanu u drugom stanju dobijaju otkaze od strane svojih poslodavaca, kao i da određeni poslodavci mijenjaju imena firmi da bi izbjegli plaćanje neisplaćenih obaveza prema budućim majkama.

1848. godine u Seneca Falls-u u SAD-u održan je prvi skup o ženskim pravima na kojem je done-sena Deklaracija o pravima i osjećajima (*Declaration of Sentiments*). Žene su u Deklaraciji tražile pravo

raspolaganja svojom imovinom, starateljstvo nad djecom u slučaju razvoda, proširene mogućnosti razvoda braka, bolji pristup obrazovanju i mogućnost zaposlenja i naravno, pravo glasa. Amerikanke, svojim glasnim traženjem ženskih prava postaju uzor Europljankama, koje tek organiziranu borbu počinju 60-ih godina 19. st. u Engleskoj. Tada dobivaju pravo glasa na najnižem nivou, u općinama.

U drugoj polovici 19. st. u Engleskoj pojavljuju se sufražetkinje⁴⁸, pokret za ženska prava. Prvi svjetski rat mijenja stvari. U ratu muškarci se bore, a žene ih njeguju, iščekuju, oplakuju. Međutim, istovremeno se ubacuju u muška područja i zanimanja, upravljaju plugovima, automobilima, tramvajima, izrađuju granate u tvornicama oružja, upravljaju svojim proračunom, rukuju novcem, primaju plaću, prosvjeduju za njihovo povećanje, posvuda se kreću, puše, daju sebi slobodu. Nakon rata postoji želja za uspostavljenjem starog poretka i žene su bile poticane da se vrate kućama, jer domaćinstvo trpi ako se žene bave drugim stvarima i otimaju muškarcima posao. U razdoblju nakon rata nekoliko je europskih država dalo ženama pravo glasa kao poklon i nagradu za ratni trud (Velika Britanija, Poljska, Bivši SSSR, Njemačka...), iako je Novi Zeland već 1893. godine dao ženama pravo glasa. Ali tek nakon Drugoga svjetskog rata žene će u svijetu masovnije dobiti pravo glasa. Kratkoročno žene nisu imale koristi od dobivanja prava glasa jer društveni stavovi i vrijednosti i dalje diskriminiraju žene. Muškarci i dalje odlučuju o ženskom radu i njihovoj imovini.

Ulazak žena u politiku i vlast u svijetu bio je jako spor. Prva žena u historiji SAD-a koja se kandidirala za predsjednicu 1872. godine bila je Victoria Woodhull. U svojoj kampanji za predsjednicu države zagovarala je osamsatno radno vrijeme, programe o društvenoj zaštiti, jednako obrazovanje za žene i naravno, pravo glasa. U svojim je zahtjevima bila daleko ispred svoga vremena. Podršku od žena na izborima nije mogla dobiti jer one nisu imale pravo glasa u to vrijeme. A i da je bila izabrana ne bi je mogli proglasiti pobjednikom jer nije imala 35 godina, što je uslov za predsjednika SAD-a. Postala je nacionalni skandal i predmet poruge.

48 Naziv koji se krajem 19. i početkom 20. stoljeća u anglosaksonskim zemljama, a pogotovo u Velikoj Britaniji koristio za pripadnice pokreta za jednako pravo glasa muškaraca i žena, odnosno uvođenje ženskog prava glasa. Izraz suffragette dolazi od engleske riječ *suffrage* za pravo glasa.

47 Markiz, najutjecajniji intelektualac, protivnik ropstva

Od druge polovice 20. st. sve više žena ulazi u politiku i na vodeće položaje u državama. Prva premijerka u povijesti je Sirimavo Bandaranaike, premijerka Šri Lanke od 1960. godine.

Indira Ghandi 1966. godine postaje premijerka Indije, a 1979. godine Benazir Bhutto u Pakistanu, a Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji. Prva predsjednica države u historiji je Vigdis Finnbogadottir, predsjednica Islanda od 1980. godine. Danas se žene nalaze na čelu desetak država u svijetu kao predsjednice, ali se također povećava i broj žena u državnim parlamentima.⁴⁹

DISKRIMINACIJA I STATISTIKE

Postojanje diskriminacije prema ženama možemo naravno potkrijepiti različitim statističkim podacima. Postojanje odgovarajućih statističkih podataka preduvjet je utvrđivanja položaja žena u različitim područjima društvenog života, pa tako i utvrđivanja mjera kojima se utiče na taj položaj.

Prema statistikama UN-a:

- žene obavljaju 67% svjetskoga rada
- zarađuju 10% svjetskog dohotka
- vlasnice su 1% svjetskog imetka
- žene čine 70% nepismenih u svijetu
- širom svijeta žene zarađuju 20-50% manje za jednak rad nego muškarci
- od 1.3 milijarde ljudi koji žive u potpunom siromaštvu 70% su žene
- žene obavljaju između 10 i 20% direktorskih i upravnih poslova
- žene zauzimaju 10% mjesta u parlamentima
- 5% predsjednica država su žene

U Europskoj uniji:

- žene obavljaju 80% kućanskih poslova, čak i ako su zaposlene izvan kuće
- žene provode dvostruko više vremena u brizi oko djece nego muškarci
- za isti posao žene su u prosijeku plaćene 25% manje nego muškarci
- 20% žena doživjelo je neki oblik rodno uvjetovanog nasilja
- 98% žrtava obiteljskog nasilja su žene

49 Moranjak, Nirman, Jusić, Tarik, Isanović, Azra, Stereotipizacija; Predstavljanje žena u štampanim medijima u Jugoistočnoj Evropi, Mediacentar Sarajevo, maj 2007, str. 25.

KONVENCIJA O UKIDANJU SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW⁵⁰) sadrži definiciju termina diskriminacija žena koji označava "svaku razliku, isključenje ili ograničenje učinjeno na osnovu spola. Posljedica toga je da se ženama ugrozi ili onemogućiti priznanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom području, bez obzira na njihovo bračno stanje"⁵¹. Važno je napomenuti da su ovom definicijom obuhvaćene neposredna i posredna diskriminacija koje sam objasnila na samom početku rada.

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena je stupila na snagu 3. septembra 1981. godine kao globalni i sveobuhvatni pravno obvezujući međunarodni ugovor.

ČLANOVI KONVENCIJE⁵²

ČLAN 2.

Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da provode svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja politiku otklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

- da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nisu učinile, kao i da osiguraju, zakonskim ili drugim odgovarajućim mjerama, praktičnu primjenu tog principa
- da usvoje odgovarajuće zakonske i druge mjere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena
- da uvedu pravnu zaštitu prava žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima i da putem nadležnih nacionalnih sudova i drugih javnih institucija osiguraju efikasnu zaštitu žena od svakog postupka kojim se vrši diskriminacija

50 Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

51 Član 1. Konvencije

52 <http://www.unmikonline.org/regulations/unmik-gazette/05bosniak/BConEliminationDiscriminationWomen.pdf> (preuzeto 15.6.2013)

- da se uzdrže od svakog postupka ili prakse diskriminacije žena i osiguraju da javni organi i institucije postupaju u skladu s ovom obavezom

ČLAN 3.

Države članice preduzimaju u svim oblastima, posebno političkoj, društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj, sve prikladne mjere, uključujući i zakonodavne, da bi osigurale potpun razvoj i napredak žena, kako bi im se garantiralo ostvarivanje i uživanje prava čovjeka i osnovnih sloboda ravnopravno s muškarcima.

ČLAN 8.

Države članice preduzimaju sve podesne mjere da bi osigurale ženama mogućnost da pod jednakim uslovima s muškarcima, bez diskriminacije, predstavljaju svoje vlade na međunarodnom nivou, kao i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

DRUŠTVENE OKOLNOSTI NEPOVOLJNOG POLOŽAJA ŽENA S INVALIDITETOM

Da je položaj žena s invaliditetom višestruko otežan, svjedoči duga tradicija tokom koje su iste bile podložne maltretiranju, izrabljivanju, sterilizaciji, nasilju, zlostavljanju. Uprkos institucionalnim, zakonskim i pravnim regulativama rodna nejednakost nije se bitno poboljšala, naročito na tržištu rada, a u nekim aspektima još se više produbila tako da još uvijek nisu ostvarene sve pretpostavke za smanjivanje nezaposlenosti žena i uklanjanje svih oblika diskriminacije žena na tržištu rada. Također, žene s invaliditetom imaju povećan rizik od fizičkog i seksualnog zlostavljanja. Statistike pokazuju da 60% žena bez invaliditeta i muškaraca s invaliditetom stupa u brak, dok je to slučaj samo s 49% žena s invaliditetom. Žene s invaliditetom često se vraćaju u veze u kojima su trpjele nasilje, jer su to uglavnom jedine ili rijetke intimne veze koju su ostvarile. Uz to, neka su istraživanja upozorila na zastrašujuću situaciju u kojoj je nemali broj zlostavljača žena s invaliditetom ustvari osoba iz njihove neposredne okoline. Ništa manje problematičan nije ni raširen diskriminatorni stav kako je žene s invaliditetom teško zamisliti kao majke

pošto su stigmatizirane kao nesposobne i zavise od drugih. Napomenimo kako je otežavajuća okolnost što se o nasilju nad ženama s invaliditetom iznimno malo zna, jer se rijetko prijavljuje.

(NE)ZAPOSLENOST OSOBA S INVALIDITETOM

Susrećemo se sa sve većom razinom nezaposlenosti koja predstavlja veliki ekonomski, a samim time i socijalni problem. Naime, poslodavci se generalno nerado odlučuju zaposliti osobe s invaliditetom, što zbog nedovoljne educiranosti, što zbog predrasuda. I upravo zbog toga je neiskustvo poslodavaca jedan od indikatora otežanog zapošljavanja osoba s invaliditetom, uz suficitarnost zvanja, nižu formalnu razinu obrazovanja, nedostatak radnog iskustva te dugotrajnu nezaposlenost osoba s invaliditetom.

POLOŽAJ ŽENA S INVALIDITETOM NA TRŽIŠTU RADA

Prije samog izjašnjavanja o položaju žena s invaliditetom na tržištu rada, napomenimo kako je generalno nepovoljan položaj žena na tržištu rada ujedno patrijarhalna konstanta i u svjetskim razmjerima. Možemo utvrditi kako žene jesu sve brojnija snaga na tržištu rada, ali su istodobno nezaštićene. I dalje rade u sivim zonama ekonomskog poslovanja koji društveno konzumirane prakse rodne diskriminacije provodi i na tržišnom planu. s obzirom da su češće nezaposlene, žene s invaliditetom su siromašnije od muškaraca. Ako pak rade, slabije su plaćene (često i za isti posao), a žene koje rade puno radno vrijeme zarađuju samo 56% od onoga što zarade muškarci s invaliditetom, i to za identičan posao. Društvena (ne) pravda zadire u same odnose patrijarhata i seksističkih ustrojstava odnosa, pa, dakako, ni ekonomska sfera nije iznimka. Ženino pristajanje na kvalitetom i financijama lošije poslovne pozicije nije znak slobodne volje, već manifestacija ženske nemoći.

Kada je riječ o socijalnom statusu žena s invaliditetom on varira u odnosu na okolnosti zemlje u kojoj žive; u siromašnim zemljama obično doživljavaju posebnu diskriminaciju, ali iznimka nisu ni napredne zemlje. Praksa je istovjetna i u Europskoj Uniji, gdje su žene također tržišno podređene.

Imaju višu stopu nezaposlenosti i nižu zaposlenosti koja je ograničena na zdravstveno-socijalni, državno-upravni, obrazovni i trgovački sektor.

Očekivano općem patrijarhalnom radnom modusu, žene s invaliditetom (naj)češće se usmjerauju na rad u tradicionalnim ženskim profesijama. Uprkos ujednačenim obrazovnim postignućima žena i muškaraca, profilirala su se rodno (pred) određena zanimanja pa tako muškarci dominiraju u granama moći i vlasti (zakonodavna, državna tijela, direktorska mjesta) dok su žene najprisutnije u šalterskim, uredskim i uslužnim zanimanjima. Prema tome, kod žena s invaliditetom ne možemo govoriti o ujednačenom obrazovanju, jer imaju niže obrazovanje od žena bez invaliditeta ili muškaraca s invaliditetom; osnovno obrazovanje završe pet puta manje od žena bez invaliditeta, dok samo 16% žena s invaliditetom ima diplomu naspram 31% žena bez invaliditeta i 28% muškaraca s invaliditetom.

ZAKLJUČAK

Jedno od osnovnih ljudskih prava je pravo na rad. Zbog toga, osposobljavanje za rad i zapošljavanje osoba s invaliditetom omogućava istima da ostvare svoj društveno-ekonomski status i realiziraju vlastiti društveni doprinos što rezultira njihovim statusom aktivnih i poželjnjih članova zajednice.

Posmatrajući svijet u cjelini, možemo zaključiti da je patrijarhat karakterističan za većinu

postojećih kultura. Jasno se može primijetiti dominacija muškaraca u svim sferama života, u ekonomiji, politici, javnom životu i dr. To dovodi do favorizacije muškaraca i defavorizacije žena. Što se tiče porodičnog odnosa između muškarca i žene i tu možemo primijetiti utjecaj patrijarhata. Kao što ni same žene nisu homogen entitet, tako nisu ni osobe s invaliditetom univerzalna kategorija. Stoga, unutar diskriminacije žena izdvajamo žene s invaliditetom kao višestruko diskriminiranu populaciju. Uz spolno-rodnu (žene) i fizičku (invaliditet) perspektivu složenost njihovog položaja se očituje u ekonomskoj sferi radnih odnosa zbog čega diskutiramo o višestrukoj diskriminaciju koju trpe žene s invaliditetom na tržištu rada.

LITERATURA

- Mill, John *Podređenost žena*, Naklada Jesenski i Turk Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2000.
- Moranjak, Nirman, Jusić, Tarik, Isanović, Azra, *Stereotipizacija; Predstavljanje žena u štampanim medijima u Jugoistočnoj Evropi*, Mediacentar Sarajevo, maj 2007.
- Vulstonkraft, Meri *Obrana prava žene*, Beograd, 1944.
- *Marquerite može biti tvoja sestra, kćerka, prijateljica*, udruženje žena BiH, Mostar, 2004. <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConEliminationDiscriminationWomen.pdf>

RELIGIJA, DRUŠTVENE PROMJENE I SLOBODA IZRAŽAVANJA

Ovim radom pokušala sam pojasniti razvoj ideje slobode religije kao osnovnog ljudskog prava. Danas se sloboda religije ili uvjerenja smatra za jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda. Do univerzalizacije ovog prava došlo je tokom procesa univerzalizacije ideje ljudskih prava i sloboda i njenog kodificiranja u odgovarajućim pravnim aktima. Sloboda savjesti se garantira ljudima svih vjera ili ubjeđenja.

UVOD

“Religiozni je svijet, kao i filozofski, umjetnički, naučni itd., odraz stvarnog svijeta u glavama ljudi. No, po tome kako odražava stvarni svijet religija se bitno razlikuje od ostalih oblika idejne nadogradnje” (Fiamengo: 1990, 314). Etimološki, pojam “religija” mogli bismo izvesti od latinske riječi *religio* (izražavanje, poštovanje Boga itd) odnosno latinskog glagola *religare* (vezati, povezati). Tako religija povezuje Boga i čovjeka na određen način i sljedbenike iste religije, ali još uvijek nikako i pripadnike različitih religija međusobno. Historičari religije kažu da se na najnižim stupnjevima prvobitnih zajednica, kao što je npr. divljaštvo, čovjek nije znao za religiozne predodžbe. Religija je društvena pojava. Tvrdnja da je religija društveni proizvod pokazuju dva glavna elementa: prvo da je čovjeku samo kroz zajednici, samo kao društvenom biću moguće u procesu proizvodnje razviti svoju, a time i religioznu svijest; i drugo, da religiozna svijest održava u glavama pojedinih ljudi, društveni život ljudi u njegovoj sveukupnosti što predstavljaju

međusobni odnosi. Sociolozi religiju na čelu određuju, istražuju kao grupni fenomen. Većina autora prihvaća nekoliko socioloških elemenata bitnih za određenje religije: 1. Vjerovanje u nadnaravno. Neki autori smatraju kako je to minimum za definiciju religije. Nadnaravno je često definirano raznim intelektualnim apstrakcijama. Vjeruje se da je nadnaravno zainteresirano za čovjeka jer čovjek (npr. pomoću molitve) može utjecati na Njega. Znanstvenik ne može utvrditi znanstvene karakteristike nadnaravnog niti indikatore preko kojih bi se ustanovilo po kojim postoji nadnaravno, stvarno ili ne postoji. 2. Vjerovanje u nadnaravno u religijama razvija pojam “svetog”. Sveto je ono što je suprotno, potpuno različito od “profanog”. Pojedincu je dovoljan samo neki znak religijskog karaktera kako bi se on odnosio prema nečemu kao prema “svetom”, i posvećenom. Pojam svetog varira od religije do religije. Samo proučavanje religije u sociološkom smislu možemo pratiti od samog osnivanja, oca sociologije, od Ogista Konta. On ističe kako svako društvo mora proći kroz 3 osnovne faze: teološku, metafizičku i pozitivnu. U prvoj fazi tj. teološkoj karakteristična su tri razdoblja: fetišizam, monoteizam i politeizam. Fetišizam je zastupljen kada je društvo egzistiralo u hordama. Monoteizam je vjerovanje u jednog Boga. Politeizam je vjerovanje u više bogova. Druga faza metafizička ili takozvana prelazna faza nosi karakteristiku da vjerski simboli postaju pravni. Njihovi predstavnici osim svećenika bili su i ratnici, vladari, filozofi, pravnici. Treća faza tj. pozitivna je vrijeme industrijalizacije društva i nastanak pozitivnih nauka kao što su filozofija i sociologija.

HISTORIJSKI PREGLED NA RELIGIJSKA PRAVA I SLOBODE

Prva pominjanja poštivanja ljudskih prava, pa tako i poštivanja religijskih prava i sloboda, najčešće nailazimo u društvima koja su bila teokratska, nedemokratska, apsolutistička itd. Ona se mogu smatrati pretečama onog što se danas podrazumijeva pod pojmom ljudskih prava koja su svoje potpuno ostvarenje doživjela tek u modernoj zapadnoj civilizaciji. Danas je jedno od temeljnih ljudskih prava pravo na slobodu koje štiti slobode u područjima kao što su religija, sloboda religijskog udruživanja i okupljanja. Put do toga, međutim, nije bio nikako jednostavan i lagan. Pri tome je vrlo važno razumjeti historijsko iskustvo Evrope, odnosno Zapada. Na ovom području sloboda religije ili uvjerenja prešla je jedan itekako mukotrpan put od prisilnog nametanja religije pa do konačne ideje slobode religije uz koju je još i pridodata i sloboda ostalih vidova (nereligijskih) uvjerenja.

Već je u 6. stoljeću prije naše ere u drevnom Perzijskom carstvu Kir Veliki poslije osvajanja Babilona 539. p.n.e., izdao tzv. Kirov cilindar, koji danas mnogi smatraju prvim dokumentom o ljudskim pravima. U cilindru je deklarirano da svi podanici u carstvu mogu da slobodno ispovijedaju svoju vjeru. U trećem stoljeću prije naše ere u Maurjanskom carstvu u drevnoj Indiji uspostavljeni su također principi ljudskih prava za vrijeme vladavine Ašoke Velikog. Ovaj vladar je tretirao podanike kao jednake nezavisno od religije, politike ili kaste i pravio besplatne bolnice i za ljude i za životinje. Ašoka je bio inspiriran učenjima budizma kojeg je i sam prakticirao. On je definirao glavne principe nenasilja, tolerancije prema sektama i mišljenjima, poslušnost prema roditeljima, poštovanje prema učiteljima i svećenicima, human tretman prema slugama i darežljivost prema svima. Ove reforme nazvane su Ašokinim ediktima. Samo jedan od tih edikta koji, mada star preko dvije hiljade godina, može se smatrati i danas itekako aktuelnim:

“Ne treba poštovati samo svoju, a odbacivati religije drugih, već ih treba poštovati zbog ovog ili onog razloga. Na taj način pomažemo vlastitoj religiji da raste i činimo uslugu religijama drugih. Čineći suprotno kopamo grob vlastitoj religiji i isto tako štetimo i drugima. Ko god poštuje vlastitu religiju i blati druge, čini to zapravo posvećujući se svojoj religiji i pomišlja: ‘Veličati ću svoju

religiju’. Ali, naprotiv, on time smrtno ranjava. Jedino je ovakvo razmišljanje ispravno: Neka svi slušaju i budu voljni da saslušaju učenja koja drugi propovijedaju”.

Začetke poštivanja ljudskih prava mogu se naći i u drugim religijskim spisima poput Veda, Biblije, Kur’ana, Konfučijevih Analekta i drugih. To su neki od najstarijih izvora koji se bave pitanjima ljudskih dužnosti, prava i ljudske odgovornosti.

IDEJA O SLOBODI RELIGIJE

Danas se sloboda religije ili uvjerenja smatra za jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda. Do univerzalizacije ovog prava došlo je tokom procesa univerzalizacije ideje ljudskih prava i sloboda i njenog kodificiranja u odgovarajućim pravnim aktima. Razvoj ideje o slobodi religija prošao je tri faze, od religijske neslobode, preko tolerancije ili trpljenja drugog i drugačijeg, do slobode religije.

U najranijoj fazi historije Evrope kršćanske ere nalazimo ideju povezivanja političkog i religijskog autoriteta i nametanja jedne religije kao službene religije države. To znači da su svi stanovnici države bili obavezni da slijede jedno religijsko učenje i da učestvuju u obredima te religije. To, opet, znači da je pojedinac bio neslobodan u pogledu izbora religije. Religija je data. Također, nije postojala sloboda za one koji bi slijedili drugu religiju osim one zvanične.

Ovakav sistem uspostavljen je u Rimskom Carstvu 394/395. godine, nakon što su imperatori Gracijan (375-383), na Zapadu, i Teodosije (379-394), na Istoku, proglasili kršćanstvo za jedinu zvaničnu religiju u Carstvu. Ovom aktu prethodilo je priznanje kršćanstva 313. godine za ravnopravnu religiju s ostalim religijama u Carstvu od strane imperatora Konstantina. Na taj način, kršćanstvo je od progonjene religije (100-250. godine) postalo jedina službena religija. Za kršćansku crkvu, koja je postala državna crkva, i za kršćanstvo, koje je postalo državna religija, postavilo se pitanja odnosa prema “drugima”- drugačijem tumačenju kršćanstva od onoga koje je dala zvanična crkva ali i prema drugim religijama. Odgovori Crkve na ovo posljednje pitanje su se iskristalizirali na pitanju donatizma- učenja i pokreta koji se javio u Sjevernoj Africi u 4. i 5. stoljeću. Pred crkvene autoritete postavilo se pitanje da li se može upotrijebiti državna sila protiv ovih lica, koja su označena

kao krivovjerna. Potvrđan odgovor na ovo pitanje dao je Augustin iz Hipona (354-430). Augustin je zauzeo stav da politički autoriteti imaju Bogom dato pravo da silom skrše šizmu donatista pošto su politički autoriteti ovlašteni da suzbijaju lažne i zle religije. Ovaj odgovor će služiti kao osnova za primjenu svjetovne sile protiv heretika i samim tim za politiku nametanja određenog tumačenja religije. Sloboda izbora, promjene i tumačenja religije nije dozvoljeno. Ovakvo shvaćanje dominiralo je kroz najveći dio srednjeg vijeka u Evropi.

Jedna pod posljedica ovakvog pristupa pitanju religije bili su religijski ratovi u Evropi koji su se vodili u periodu 1560-1715. U ovom periodu u Evropi je bilo samo 30 godina međuvjerskog mira. Sve ostalo su bili religijski motivirani ratovi i progoni. Jedan pokušaj rješenja ovih sukoba bio je mir u Augsburgu 1555. koji je propisao:

- svaki vladar ima pravo da odredi religiju svojih podanika i
- podanici koji žele da sačuvaju svoju religiju imaju pravo da se isele na teritoriju svojih istovjernih.

Ovo rješenje je samo pojačavalo sukobe. Jedan od takvih sukoba bio je "tridesetogodišnji rat" (1618-1648), koji je završen Vestfalskim mirom 1648. godine. Ovim se aktom prihvata princip trpljenja (tolerancije) tri kršćanske denominacije - katoličke, protestantske i kalvinističke - na teritorijama država potpisnica. Manjinske religijske zajednice sada mogu ostati na teritorijama pod vlašću vladara druge denominacije ali nemaju pravo javnog vršenja religije.

Ideja tolerancije pojavljuje se u Evropi u rano moderno doba i izvorno je imala značenje nekorištenja sile protiv oponenta, trpljenje drugačijeg vjerovanja i prakse. Ideja tolerancije se prvo javila oko pitanja da li se heretici unutar jedne religije trebaju progoniti a zatim kakav odnos trebaju imati prema pripadnicima drugih religija.

U prvom slučaju, dat je sada drugačiji odgovor od onoga koji se ticao donatista u 4. i 5. stoljeću. Jedan od najranijih i najutjecajnijih autora koji se založio da se državna sila ne koristi protiv heretika već da se njima razgovara argumentima bio je francuski propovjednik i teolog Sebastian Castellio (1515-1563). On je tome napisao djelo "Da li heretici treba da budu progonjeni" (1554), gdje je negativno odgovorio na pitanje u naslovu knjige i na taj način legalizovao pravo na herezu. Protestantski teolozi su posebno insistirali na tezi da je

hereza duhovna stvar. Na taj način su se borili na drugačije mišljenje unutar katoličkih zemalja i mogućnost svoga opstanka. Međutim, kada su došli na vlast nerijetko su pravo na herezu negirali drugima.

PUT OD PRINUDE PREKO TOLERANCIJE DO PUNE SLOBODE.

Danas sloboda savjesti se garantira ljudima svih vjera ili ubjeđenja. Konačno uobličen je sadržaj slobode religije tako da obuhvata slobodu vjerovanja i slobodu iskazivanja religije. Prvo pravo je apsolutno i nikakva državna vlast ga ne može ograničiti. Drugo pravo je moguće ograničiti s tim da to ograničenje mora biti izvršeno zakonom, da je neophodno za demokratsko društvo i da je izvršeno radi zaštite javne sigurnosti, poretka, zdravlja, morala osnovnih sloboda i prava drugih lica. Na ovaj način ideja slobode religije prošla je u Evropi, odnosno na Zapadu, put od prinude preko tolerancije do pune slobode. Tolerancija se javila u dva vida: kao ograničena i univerzalna. Ograničena tolerancija je bilo tolerisanje samo određenih denominacija unutar kršćanstva. Na primjer, Nantski edikt iz 1598. godine dao je toleranciju hugenotima u Francuskoj. Član 6. toga edikta je glasio: "Oni mogu živjeti slobodno, bez uznemiravanja, mučenja i prisiljavanja da djeluju u stvarima religije protiv njihove savjesti". U ovom članu Nantskog edikta uočavamo dvije stvari: tadašnje shvaćanje tolerancije kao trpljenja drugog i prvi spomen termina "savjest" u pravnom kontekstu. Ovaj termin je prije toga korišten uglavnom u teološkoj i filozofskoj literaturi. Drugi vid tolerancije, univerzalna ili potpuna tolerancija, započeo je da se razvija u Holandiji. To je bila tolerancija svih tada prisutnih religija u ovoj zemlji (kršćanske denominacije i Jevreji). Pravno, ovaj tip tolerancije izražen je u čl. XIII Ustava Unije Utrechta iz 1579. godine koji glasi: "Svako lice ostaće slobodno u svojoj religiji i niko neće biti ispitivan ili progonjen zbog svoje religije". Teorijsko obrazloženje univerzalne tolerancije dali su autori koji su živjeli i radili u Holandiji kao što je John Lock, koji je napisao čuveno "Pismo koje se tiče tolerancije" (Letter Concerning Toleration), 1689. godine. Tokom 17. i 18. stoljeća veliki broj evropskih zemalja izdao je zakone o toleranciji, kako ograničenoj tako i univerzalnoj. U suštini, tolerancija je prvo data kršćanskim manjinskim zajednicama, zatim

jevrejima, zatim muslimanima (19. stoljeće) a nakon toga ostalim religijskim grupama kako su se pojavljivale na evropskom prostoru. Uporedo s tim, mijenjao se i koncept tolerancije. Ovaj termin u moderno doba počinje da znači ne samo trpljenje drugačijeg nego i poštovanje drugačijeg vjerovanja i prakse bez držanja da je to i ispravno (validacija). Razvoj u Evropi je doveo ideju tolerancije, kako smo vidjeli, u vezu sa idejom savjesti. Savjest se shvaća kao sloboda pojedinca da ima stav o činjenicama i mišljenju bez obzira na stavove drugih. Pošto je ovaj koncept bio veoma važan za pitanje slobode tumačenja religije, to se oba pojma počinju uporedo koristiti u moderno doba (sloboda misli, savjesti i religije). Afirmaciji slobode misli i savjesti doprinijeli su također i svjetovni mislioci, koji će kasnije pored slobode religije uvesti i termin "sloboda uvjerenja" da označe različite vrste nereligijskih stavova, mišljenja i pogleda na svijet. Koncept slobode religije je razvijen u Sjevernoj Americi a zatim je internacionalizovan tokom 20. stoljeća. Sam razvoj ove ideje u Americi bio je uzrokovan međusobnim djelovanjem nekoliko faktora i tekao je u nekoliko faza. Američki puritanski useljenici iz 17. stoljeća, koji su bili progonjeni u Evropi, prvo traže religijske slobode za sebe. Oni žele da u Americi uspostave "kraljevstvo Božje". Zato nekada ne bježe i od sistema državne religije u kolonijama u kojima čine većinu. Multivjerski karakter kolonija dovodi do potrebe da se ovo pitanje drugačije postavi. Američki useljenici su imali pred sobom evropski koncept ograničene ili univerzalne tolerancije, ali se njihovi istaknuti mislioci opredjeljuju za jedan novi koncept - sloboda religije (religious liberty). Najpoznatiji protagonist ovakvog pristupa bio je Roger Williams (1603-1683), koji zahtijeva slobodu savjesti za sve i prestanak državnog sankcioniranja religije. Svojim stavovima utiče na Johna Locka (1632-1704), koji će dalje biti glavni izvor inspiracije za Thomasa Jeffersona, autora ustavno-pravne formulacije američkog pristupa religiji (Amandaman I, 1791). Roger Williams je svoje ideje o slobodi religije pretočio u pravne akte kolonije Rhode Island. Ovaj koncept prihvata i Zakon o pravima Virginije (Virginia Bill of Rights, 1778), koji u čl. 16 propisuje:

„Religija ili dužnost koju dugujemo našem Tvorcu, i način na koji se ona prakticira može biti vođena samo razumom i uvjerenjem, ne silom i prinudom; te, prema tome, svi ljudi imaju jednako pravo na slobodno prakticiranje religije, prema

nalozima savjesti, te je uzajamna dužnost svih da međusobno prakticiraju kršćansku strpljivost, ljubav i dobročinstvo“.

U ovom aktu umjesto termina "tolerancija" koristi se termin "slobodno vršenje religije prema nalogu savjesti" (*free exercise of religion, according to the dictates of conscience*). Ova terminologija ulazi u Amandman I na Ustav SAD koji zabranjuje uspostavljanje državne religije u SAD i garantira slobodno vršenje religije. Pošto je to prvi amandman smatra se da je u SAD sloboda religije prva sloboda i da je filozofski i logički ispred ostalih prava i sloboda. S druge strane, u važnim dokumentima o ljudskim pravima u Evropi sloboda religije neće biti na prvom mjestu. Vjerovatno je razlog tome što su ti dokumenti nastali više pod utjecajem humanističkih mislilaca i snaga nego religijski inspiriranih pojedinaca i grupa. U Evropi će naglasak biti na slobodi savjesti. Njemački pravnik Georg Jellinek je 1895. napisao da je sloboda savjesti prva sloboda u modernom smislu riječi. Na kraju vidjeli smo kako se i sloboda savjesti javila i razvila u vezi slobode religije, ali je kasnije dobila samostalni razvojni put.

ZAKLJUČAK

Ovim radom pokušala sam pojasniti razvoj ideje slobode religije kao osnovnog ljudskog prava. Danas se sloboda religije ili uvjerenja smatra za jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda. Do univerzalizacije ovog prava došlo je tokom procesa univerzalizacije ideje ljudskih prava i sloboda i njenog kodificiranja u odgovarajućim pravnim aktima. Sloboda savjesti se garantira ljudima svih vjera ili ubjeđenja. Konačno uobličen je sadržaj slobode religije tako da obuhvata:

Slobodu vjerovanja, koja obuhvata slobodu izbora i ostajanja u određenoj vjeri ili uvjerenju;

Slobodu iskazivanja religije putem učenja, vršenja, obreda i održavanja, privatno i javno, pojedinačno i kolektivno.

Prvo, pravo je apsolutno i nikakva državna vlast ga ne može ograničiti. Drugo, pravo je moguće ograničiti s tim da to ograničenje mora biti izvršeno zakonom, da je neophodno za demokratsko društvo i da je izvršeno radi zaštite javne sigurnosti, poretka, zdravlja, morala osnovnih sloboda i prava drugih lica. Na ovaj način ideja slobode religije prošla je u Evropi, odnosno na Zapadu, put

od prinude preko tolerancije do pune slobode. Put do toga, međutim, nije bio nikako jednostavan i lagan. Pri tome je vrlo važno razumjeti historijsko iskustvo Evrope, odnosno Zapada. Na ovom području sloboda religije ili uvjerenja prešla je jedan itekako mukotrpan put od prisilnog nametanja religije pa do konačne ideje slobode religije uz koju je još i pridodata i sloboda ostalih vidova (nereligijskih) uvjerenja.

LITERATURA

- Ante Fiamengo (1990): Osnovi opće sociologije, Narodne novine, Zagreb, XVIII.izdan
- Ivan Cvitković (2002): Religije suvremenoga svijeta, Des, Sarajevo, II.izdanje
- Drevne civilizacije: Velike kulture svijeta, Zagreb 2004, Mozaik knjiga
- Anić, V. i Goldstein, I. (1999.), Rječnik stranih riječi, Zagreb: Novi liber
- Haralambos, Michael (1980), Uvod u sociologiju, Zagreb: Globus
- Klaić, B. (1980), Rječnik stranih riječi, Zagreb: Nakladni zavod MH
- Matijević, M. (2001.), Alternativne škole, Zagreb: Tipex
- Musić. H. (2009), Mikroorganizacija nastave: Tuzla
- Musić. H. i Muratović, A. (2010.), Komunikacija u nastavi: Tuzla
- Philipps, Silvija (1999), Montessori priprema za život, Jasterbarsko: Naklada Slap
- Sri Sathya Sai Odgoj i obrazovanje (2008), globalni pregled, Zagreb

Nada Trbonja

Univerzitet "Džemal Bijedić" Mostar

UTJECAJ ISLAMA I KRŠĆANSTVA NA SLOBODU POJEDINCA I POŠTIVANJE NJEGOVIH PRAVA

UVOD

Ne postavljati pitanja i slijepo vjerovati – to je ono čemu nas uče religije. Ukoliko netko postavi pitanje sumnjajući u vjerodostojnost i ispravnost zapisanih riječi, smatra se heretikom ili bezbožnikom. Budući da ljudi teško podnose odbijanja i isključenost iz društva, religijske ustanove i vođe imaju skoro neograničenu moć. Dakako, najlakše je šutjeti i činiti što se zapovijedi, no je li to i najispravnije?

U ovome eseju ćemo se pozabaviti temom koja nam je svima bliska, a o kojoj rijetki se usude diskutirati. Pitanje ljudske slobode i prava je u ovome eseju obrađena sa aspekta interkulturalnog razumijevanja i ljudskih prava. Obradene su tri cjeline u kojima su pojašnjeni pojmovi slobode, interakcija između pojedinca i religije te religijske skupine, kao i utjecaji koje jedno na drugo imaju. Napravljen je detaljan uvid u teme kao što su: prava pojedinca, religijska sloboda te ljudska prava u islamu i kršćanstvu. Kako se postavljaju (i kako bi se trebali postavljati) vjerske vođe i zajednice prema pravima pojedinaca, definiranima prema modernom Međunarodnom pravu? Kada se vjerski propisi kose sa standardima ljudskih prava, npr. u odnosu na slobodu mišljenja, koje bi trebalo biti važnije i zašto? Mogu li se ljudska prava i vjerska učenja interpretirati na taj način da nađu zajednički jezik? Ovaj esej bi trebao donijeti odgovore na postavljena pitanja i na još više njih, ali opet ovisi o svakom pojedincu i njegovom načinu tumačenja hoće li ih uvažiti. Ne treba stidljivo okrenuti glavu od teških pitanja koja se i dalje smatraju tabu temom u patrijarhalnom, tradicionalnom društvenom uređenju.

RELIGIJA KAO ODGOVOR NA EGZISTENCIJALNA PITANJA

Čovjek je biće koje traži smisao, koje preispituje postojanje svega što ga okružuje, pa i samoga sebe. Na mnoga pitanja koja ga interesuju, a na koja nije mogao nekada odgovoriti, religija je davala odgovore. Od samih početaka je bila dijelom ljudskoga društva. Tako su nekoć objašnjavali pojavu oluje i gromova, te slab urod plodova preko nematerijaliziranih, sveznajućih i svemogućih stvorenja, bogova. Danas znamo zašto i kako nastaje grmljavina, kako oploditi zemlju da nam podari obilnu žetvu i sl., stoga smatramo stara vjerovanja mnogobožaca apsurdnima. Ipak, postoje neka pitanja na koja još uvijek nismo dobili odgovore – zašto postojimo, koji je smisao života i što se događa kada umremo?

Kako bismo mogli uopće diskutirati na ovu temu, najprije moramo pojasniti što je to religija. Poznati antropolog Clifford Geertz opisuje religiju kao organizirani sustav vjerovanja i bogoslužja koje stavljaju nadnaravno biće u središte svega.⁵³

"I čovjek će biti sretan i potpuno ostvaren tada kada se nađe na svome mjestu, prihvaćajući božanski odgojni prijedlog sa svim strahom i strahopoštovanjem koje izaziva takav zahtjev u srcu od mesa."

Kršćani dominikanci tvrde da je smisao života ljubav, no i tu postoji kvaka – jedina bezgrešna ljubav je Bog.⁵⁴ Dakle, Bog je smisao života sva-

53 <http://www.colorado.edu/ReligiousStudies/cher-nus/4800/GeertzSummary.htm>

54 http://www.dominikanke.org/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=14

kog pojedinca i On za svakoga od nas ima plan.⁵⁵ Netko je morao odgovoriti na sva pitanja koja si čovjek od pamtvijeka postavlja. Na egzistencijalna pitanja nije lako odgovoriti, no izgleda da će ljudi prihvatiti bilo kakav odgovor na njih. Ipak, bolje je činiti kako netko kaže da Bog zahtijeva, nego riskirati i provesti vječnost u paklu, što neke od nas, prema Njegovim riječima, čeka nakon smrti.

Njemački filozof Immanuel Kant definira vjeru kao osjećaj i spoznaju dužnosti koje se zasnivaju na Božjim odredbama, kao izrazu Višeg Uma.⁵⁶

Islamski učenjaci navode više definicija vjere. Jedni polaze od spoznaje, pa kažu da je vjera spoznaja Allaha, dž.š. Drugi polaze od ljubavi, pa kažu da je vjera ljubav prema Allahu, dž.š. Treći smatraju da je vjera Allahov zakon, koji upućuje ljude na sve što je dobro i plemenito, što vodi sreći i blagostanju, kako na ovom, tako i na budućem svijetu – Ahiretu.⁵⁷

Strah je tvorevina neživljena u sadašnjosti, naših uvjerenja i onoga što je bilo ili bi moglo biti. Možemo reći da nastaje iz iluzija, što ga i samoga čini iluzijom. A što je drugo iluzija, nego laž? Strah je zatvor i kočnica napretku pojedinca i čitavog čovječanstva. Zašto onda da živimo u strahu dok nas hrane lažima? Odgovor na ovo pitanje je nažalost prejednostavan – lijenost. Zašto bi tražili odgovore na nešto što vjerojatno nikada nećemo ni saznati? Prihvatiti ono što nam se kaže je mnogo jednostavnije, a i osjećat ćemo se ispunjenijima, jer vjerujemo da tako treba biti i da nas za to čeka nagrada.

MORALNI KOD

Osim odgovora na smisao života, religije nam nameću i određeni uzorak ponašanja i listu pravila. Sasvim je razumljivo da nam postavljaju ta pravila, kako bi se prava i sloboda pojedinca zaštitila. Tako npr. u Bibliji piše da je Bog dao Deset glavnih zapovijedi koje svaki čovjek treba poštovati.

Deset zapovijedi Božjih:

- Ja sam Gospodin Bog tvoj; nemaj drugih bogova uz mene!
- Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud!
- Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnji!

55 Isto.

56 <http://www.philosopherzone.com/immanuel-kant-quotes/>

57 <http://ilmuddin.com/ilmuddin/vjera-pojam-i-znacenje/pojam-i-znacenje-vjere-2/>

- Poštuj oca i majku, da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji!
- Ne ubij!
- Ne sagriješi bludno!
- Ne ukradi!
- Ne reci lažna svjedočanstva!
- Ne poželi tuđeg ženidbenog druga!
- Ne poželi nikakve tuđe stvari!⁵⁸

Većina navedenih pravila služe za zaštitu pojedinca. U ovom slučaju, strah od Božjeg odbacivanja služi u korist svakog čovjeka, jer prije nego li učini nešto loše drugome, vjernik će razmisliti koliko korist, tj. štetu ima to za njega samoga.

Međutim, neki moralni uzori iz Starog zavjeta su krajnje nemoralne osobe i zločinci prema današnjim kriterijima i zakonu. Također, religija je jedan od glavnih razloga zasto su žene jako dugo bile bez prava. Jedan od citata u Bibliji, koji se često koristi kao argument zašto žene ne mogu biti svećenice, stavlja je u veoma nepovoljan, obespravljen položaj.

“Ne dopuštam ženi da podučava ili ima autoritet nad muškarcem, ona mora biti tiha.”⁵⁹

Danas se na listi ljudskih prava posebno nalaze i prava žena, upravo zbog njihovog obespravljenog položaja u prošlosti zahvaljujući religijama. Očigledno je da im se mnoga prava uskraćuju i krše u Svetim knjigama, koje mnogi slijepo slijede. Možemo reći da je najvažnije ljudsko pravo žene pravo na jednakost sa muškarcem.

Još jedan u nizu citata mržnje je i dio Psalma 137, koji slavi užasnu osvetu.

“Blago onome koji uzme i razbije djecu tvoju o kamen.”⁶⁰

Koliko se ljudskih prava i zakona krši u ovome citatu? Umorstvo, čedomorstvo, umorstvo s predumišljajem, kršenje slobode pojedinca, pravo na život itd. samo su neki od njih. Zanimljivo je i to da se i ovim biblijskim citatom krše i neka od glavnih Božjih zapovijedi prema Bibliji, kao npr. 7. Pravilo – “Ne ubij!”

Biblija ima nešto da kaže i o seksualnim i reproduktivnim pravima. International Planned Parenthood Federation (IPPF) na temelju međunarodnih zakona o ljudskim pravima definirao je

58 Biblija Stari i Novi Zavjet, Kršćanska Sadašnjost, 146. Str.

59 <http://www.telegraph.co.uk/news/religion/6120373/Top-10-worst-Bible-passages.html>

60 Biblija Stari i Novi Zavjet, Kršćanska Sadašnjost, 1257. Str.

što seksualna i reproduktivna prava mladih ljudi uključuju.

Pravo da budete ono što jeste – da slobodno donosite vlastite odluke, izražavate se, uživajte u seksu, da budete sigurni/zaštićeni, da odaberete brak (ili ne) i planirate obitelj.

- Pravo na znanje – o seksu, kontracepciji, SPI/HIV-u i vašim pravima.
- Pravo da se zaštitite i budete zaštićeni – od neplaniranih trudnoća, STI/HIV-a i seksualnog nasilja.
- Pravo na zdravstvenu zaštitu – koja je povjerljiva, pristupačna, kvalitetna i pružena uz dužno poštovanje.
- Pravo na uključenost – u planiranju programa za mlade i sa mladima, sudjelovanje na sastancima/seminarima na svim razinama i pokušaj utjecanja na vlade kroz određene mjere.⁶¹

Prema navedenim točkama vidimo da se u seksualna i reproduktivna prava ubraja i pravo na zaštitu od neplanirane trudnoće. Međutim, poznato je da Katolička crkva osuđuje kontracepciju. U Starom zavjetu se spominju dva oblika kontracepcije i oba su osuđena. Tako je Onan prekidao snošaj, zbog čega ga je Bog pogubio. "Tada reče Juda Onanu: 'Priđi k udovici svoga brata, izvrši prema njoj djeversku dužnost i tako očuvaj lozu svome bratu!' Ali Onan, znajući da se sjeme neće računati kao njegovo, ispuštaše ga na zemlju kad god bi prišao bratovoj udovici, tako da ne dade potomstva svome bratu. To što je činio uvrijedilo je Jahvu, pa i njega pogubi."⁶²

Biblija samo na nekoliko mjesta spominje homoseksualne aktivnosti i to uvijek u negativnom kontekstu. Stari zavjet: Lev 18, 22; 20, 13 – Seksualni čin dva muškarca Biblija naziva grozotom odnosno odvratnim činom. Post 19, 5 - Homoseksualizam stanovnika Sodome bio je jedan od razloga zašto je Bog uništio Sodomu. Suci 19, 23 – Želja žitelja Gibe opisana je kao odvratna. Jasno je temeljem ovih biblijskih izvješća da je sukladno starozavjetnoj Božjoj objavi homoseksualni čin grijeh. Novi Zavjet: Rimljanima 1, 26-27 – Sramotne strasti, protunaravno općenje, zabluda 1 Korinćanima 6, 9-10 – Oni koji prakticiraju homoseksualnost neće baštiniti Kraljevstva Božjega.

1 Timoteju 1, 9 – prakticiranje homoseksualizma je na listi "bezbožnika i grješnika".⁶³

Danas mnogi trpe i ispaštaju zbog konflikata koje u njihovim glavama i glavama drugih uzrokuju ovakvi dijelovi Svetoga Pisma. Kako da se religiozan pojedinac, koji je ujedno i homoseksualac, ponaša? Frustrirajuće je ići protiv svoje prirode, tajiti ju, biti s nekim tko nas seksualno ne privlači, samo zato što je netko nekada davno odlučio svoja pravila namenuti drugima. Zašto onda slušati i slijediti ta pravila? Nažalost, u modernom društvu religija i dalje ima veliki autoritet. Prema postupcima mnogih vjernika, čini se da ljudska prava nisu toliko bitna kada je u pitanju religija i ono što piše u Svetim knjigama.

Zanimljivo je to da su islam i kršćanstvo bile religije slobode i mira u vrijeme svog nastanka. To je vjerojatno razlog i zašto su uopće pridobili toliko sljedbenika. U odnosu na druge tadašnje religije, promovirali su jednakost, oprost, ljubav i mir. Stare civilizacije su već bile naviknute na krvožedne bogove rata i klasne podjele, stoga su monoteističke religije islama i kršćanstva privukle većinu ljudi, koji su upravo pripadali nižim staležima društva i htjeli su promjenu. Bog koji svakoga voli jednako i obećava sretan vječni život pored Njega je zvučao mnogo privlačnije od bogova koji se međusobno biju i osuđuju ljude na pakao u zagrobnom životu, kao što su npr. predstavljala vjerovanja Starih Rimljana.

"Najbolji od vas su oni najljepše naravi, oni koji su blagi, oni koji su s drugima bliski i s kojima su bliski drugi."⁶⁴

Sa navedenim citatom iz Kur'ana će se danas svi složiti, međutim nije tako uvijek bilo. Zbog konstantnih ratova ljudi su vrednovali ratobornost, snagu i okrutnost. Islam je tada bio smatran religijom mira i jednakosti, govorio je o vrijednostima koje su tada bile slabosti; o miru, ljubavi, suosjećanju, blagosti itd. Danas je već zbog djela i prijetnji ekstremista na lošem glasu, kao religija isključivosti, zadrčnosti, obespravljenosti i rata. Na zapadnoeuropskim i američkim aerodromima povećane su mjere sigurnosti, a najviše se kontroliraju osobe koje izgledaju poput pripadnika islamske vjeroispovijesti.

61 <http://www.sezamweb.net/hr/seksualna-i-reproduktivna-prava/>

62 <http://biblehub.com/genesis/38-8.htm>

63 <http://www.samopismo.com/2013/06/video-homoseksualnost-u-svjetlu-bozje.html>

64 <http://www.bastinaobjave.com/ahlak-322/samoizgradnja/1499-lijepo-ponaanje-i-ophoenje-s-ljudima>

ODNOS VJERSKE ZAJEDNICE PREMA POJEDINCU

Sloboda mišljenja i religije su temeljna ljudska prava garantirana svakom pojedincu putem svih instrumenata zaštite ljudskih prava na međunarodnom i regionalnom nivou. Također ovo pravo je osnaženo brojnim drugim instrumentima o ljudskim pravima koji se odnose na prava posebnih, potencijalno osjetljivih, grupa kao što su: žene, djeca, migranti, zarobljenici i sl. S druge strane, zaštitu ovih prava podržavaju i mnoge druge norme koje su usmjerene protiv diskriminacije pojedinaca na osnovu njihove religije. Budući da je religiju osmislio čovjek, ona bi mu trebala služiti i pomagati u životu, no vrlo često stoji kao prepreka ka napretku ili sreći. Svrha vjerskih zajednica u početku je bila zblížiti ljude i dati im osjećaj zajedništva i nade. Društvo s vremenom napreduje, što podrazumijeva promjenu u dotadašnjim shvatanjima i načinu života, stoga bi trebalo prilagoditi i tumačenje nekih vjerskih spisa.

Temeljni dokument o slobodi religije na koji se naslanjaju sve ostale međunarodne i regionalne norme predstavlja član 18. Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda iz 1948. godine: "Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje proučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima."⁶⁵ Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava ističe da sloboda mišljenja, religije ili uvjerenja ne podliježe nikakvim ograničenjima i da su "ove slobode bezuvjetno zaštićene".⁶⁶

2006. godine u Pakistanu su uhitili kršćane koji su na kršćanstvo prešli sa islama. Te iste godine u Afganistanu, uhićen je Abdul Rahman pod optužbom da je prihvatio kršćanstvo kao svoju religiju i osuđen je na smrtnu kaznu. Zbog masovnih protesta diljem svijeta, Abdul Rahman je oslobođen i pobjegao je iz zemlje. U Siriji je ove godine 15-ogodišnji dječak ubijen vatrenim oružjem pred mnoštvom ljudi na ulici jer se proglasio ateistom. Navedeni primjeri pokazuju nepoštivanje i ugrožavanje ljudskog prava na slobodu religije i mišljenja, koje su bezuvjetno zaštićene danas u 21.

65 <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Dkl-opca.htm>

66 http://www.coe.ba/web2/en/dokumenti/doc_download/1026-bih-zakon-o-zabrani-diskriminacije.html

stoljeću. Umjesto da vjerska zajednica širi ljubav i nudi utočište, dijeli ljude i strahom pokušava vladati. Pojedincu, njegova sloboda i prava nisu više bitni i zaštićeni. Vjerska zajednica sada ne ispunjava svoje primarne funkcije, već ih sama krši.

Nekim ljudima će navedeni slučajevi djelovati daleki i nebitni, jer se tiču zemalja koje su "oduvijek takve". Stoga slijedeći primjer govori o odnosu religijske zajednice prema pojedincu, o mladoj kršćanki, Bošnjakinji. Zna se da u Bosni i Hercegovini ljudi često mijenjaju pojmove vjeroispovijest i nacionalnost, te ih nerijetko svrstavaju pod sinonime. Ukoliko je netko kršten, mora da je Hrvat ili ako nosi bošnjačko prezime, mora biti musliman. Takve zablude štete djeci iz takozvanih miješanih brakova. Kršćanska djeca pohađaju nastavu u crkvama kao pripremu za sveti sakrament krizmu. Ovo su riječi i iskustvo mlade Bošnjakinje, koja je nekoć bila kršćanka:

„Svećenik koji nam je predavao bio je stariji gospodin, koji se tek vratio sa misije iz Afrike. Jedanput smo učili o religijama svijeta, među njima i o islamu. Budući da je moj otac musliman, a ja sam tada vjerovala u boga, pitala sam što se događa s onima koji ne vjeruju u Krista kada umru. Odgovor je bio brz i oštar – idu u pakao. Kao nevino dijete koje je vjerovalo, to me je jako uznemirilo i tražila sam suprotan odgovor naglašavajući da je riječ o dobroj osobi. Ipak, odgovor je postao nepromijenjen. Moji vršnjaci u okrutnim dječjim godinama su me zbog "nečistog porijekla" ismijavali i odbacivali iz društva, čak i oni koji su se družili sa mnom u školi.“

Kada pogrešne osobe podučavaju djecu i pogrešno tumače Kristove riječi, stvaraju mržnju kod djece prema pripadnicima drugih religija. Na djecu je vrlo lako utjecati i što nauče u djetinjstvu, ponijeti će sa sobom u život, stoga treba paziti što ih se uči i kome ih se povjerava. Također, vjerske vođe bi trebale govoriti o jednakosti svih ljudi i religija, jer to su i Kristove riječi. Krist se spominje i u Kršćanstvu i u islamu, stoga bi se sljedbenici ovih dviju religija trebali ponašati u skladu sa njegovim učenjem – "Ne postoji Židov, niti nevjernik, nit' rob, nit' slobodnjak, nema muškaraca i žena, jer svi ste jednaki u Isusu Kristu."⁶⁷ Ne samo da se takvo ophođenje prema drugom ljudskom biću kosi sa učenjima religija tih istih osoba, nego i sa osnovnim ljudskim pravima – pravima na slobodu mišljenja, savjesti i vjere. Odbacivanje iz društva

67 <http://biblehub.com/galatians/3-28.htm>

radi vjerske ili nacionalne pripadnosti također krši ljudska prava. Nitko ne smije biti tretiran drugačije radi nekih imaginarnih pojmova.

ZAKLJUČAK

Jedan od najistrajnijih dokumenata UN-a je Opća deklaracija o pravima čovjeka, koja priznaje dostojanstvo i jednaka, neotuđiva prava svih ljudskih bića, bez obzira na rod, boju, rasu, etničku pripadnost, klasu ili porijeklo. Za vrijeme osnivanja Ujedinjenih nacija, religija je smatrana privatnom stvari i pitanje odnosa između religija i ljudskih prava moglo je da bude zanemareno. Ipak, mnogi u to vrijeme nisu smatrali to istinom, nego su držali religiju kao javno pitanje. Ona se mogla smatrati privatnim samo u sekularnim državama, gdje je religija odvojena od države. Zbog njenog nastupanja u javnom životu, pitanje religije i ljudskih prava se moralo navesti u deklaraciji.

Odnos između religije i osnovnih ljudskih prava je problematičan. Religija se ne bavi neotuđivim vrijednostima individue, nego duhovnom transformacijom čovjeka. Iz navedenih citata u ovom eseju, možemo jasno vidjeti da su ljudi iz religijske perspektive neispunjena, nesavršena, grešna bića. Ono što je u vezi nas najbolje, to je da smo razumna, osjećajna stvorenja dok nas religija zanemaruje ili pak pokušava prikazati mračnim. Osim toga, religija na tron stavlja nadnaravno biće, koje određuje sve, pa i čovjekovu sudbinu. Sa druge strane, ideja ljudskih prava opisuje ljudsko biće kao slobodno, samostalno i sposobno da samo za sebe misli i djeluje. Upravo na tom nivou dolazi do najvećeg problema u odnosu između religije i osnovnih ljudskih prava. Svemoguće, sveznajuće i nevidljivo biće, Bog, može poreći svatko ljudsko pravo ili to barem mogu učiniti drugi ljudi u njegovo ime. Ipak, suosećanje koje religije uče, može biti od velike koristi kada je u pitanju pružanje pomoći i podrške onima, čija su prava negirana. Islam i kršćanstvo kao sistemi vrijednosti posjeduju nužne izvore da bi opravdali i razvili koncept ljudskih prava. Ona bi bila dostupna svim osobama bez obzira na njihovu rasu, boju, klasu, etničko porijeklo ili sistem vjerovanja.

Jasno je da svatko ima pravo na mišljenje i slobodu vjere međutim, ne smije zlorabljivati ta ista prava kako bi tuđa zanijekao. Upravo to čine mnogi vjerski poglavari vodećih religija na ovom prostoru. Jedno ljudsko pravo ne smije narušavati sva druga. Društvo evoluirala i s njim moraju i islam i kršćanstvo, ukoliko žele opstati i postojati u skladu sa osnovnim ljudskim pravima.

LITERATURA

- *Biblija Stari i Novi Zavjet*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb 1983
- <http://www.colorado.edu/ReligiousStudies/cher nus/4800/GeertzSummary.htm> (15.6.2013.)
- http://www.dominikanke.org/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=14 (15.6.2013.)
- <http://www.philosopherzone.com/immanuelkant-quotes/> (15.6.2013.)
- <http://ilmuddin.com/ilmuddin/vjera-po-jam-i-znacenje/pojam-i-znacenje-vjere-2/> (15.6.2013.)
- <http://www.telegraph.co.uk/news/religion/6120373/Top-10-worst-Bible-passages.html> (15.6.2013.)
- <http://www.sezamweb.net/hr/seksualna-i-reproduktivna-prava/> (15.6.2013.)
- <http://www.samopismo.com/2013/06/video-homoseksualnost-u-svjetlu-bozje.html> (15.6.2013.)
- <http://www.bastinaobjave.com/ahlak-322/samoizgradnja/1499-lijepo-ponaanje-i-ophoenje-s-ljudima> (15.6.2013.)
- <http://www.answering-islam.org/Authors/Arlandson/apostasy.htm> (15.6.2013.)
- <http://www.reuters.com/article/2013/06/09/us-syria-crisis-heresy-idUSBRE9580I420130609> (15.6.2013.)
- <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Dkl-opca.htm> (15.6.2013.)
- http://www.coe.ba/web2/en/dokumenti/doc_download/1026-bih-zakon-o-zabrani-diskriminacije.html (15.6.2013.)

Bardha A. Zogaj

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM – A PERSPECTIVE

TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI - NJË PERSPEKTIVË

ABSTRAKT

Një prej çështjeve më sublime për ndërtimin dhe afirmimin e shoqërive moderne multi-etnike është fuqizimi i vazhdueshëm institucional për përhapjen e ideve, praktikave multikulturale. Mbi themelet e të drejtave dhe lirive të njeriut, gjithnjë sipas standardeve të shoqërive qytetëruese, europerëndimore po lind filozofi e re e të kuptuarit të idealit të shoqërive moderne, për të jetuarit njëri pranë tjetrit, për multietnicitetin dhe për multikulturalizimin si rrugë të reja në shekullin e XXI. Emancipimi kultural, si rrjedhojë e emancipimit politik buron nga edukimi dhe arsimimi modern i brezave të shoqërive të sotme, pra edhe në hapësirat e Evropës Juglindore. Edukimi për shoqërinë e hapur, me diversitet kulturor, me respektimin e të drejtës për të pasur ide, bindje, pikëpamje ndryshe nga të tjerët që janë pranë, janë hapa të rëndësishëm në rrugëtimin e shoqërive të sotme pas konflikteve, të dala nga luftërat e përgjakshme për ta gjetur paqën e re, për të gjithë qytetarët, shtetasit e cilitdo shtet. Krijimi i vetëdijes për të ardhmën e përbashkët, për ndjenjën e komunikimit pa kufinj, pa bariera nacionale, ideologjike, fetare, racore etj. nuk është i mundur pa ambientin kulturor, psikologjik, qytetëruar në secilin nga shtetet e Evropës Juglindore, pra edhe në hapësirat në të cilat jetojmë dhe veprojmë si pjesëtarë të kombit shqiptar.

Fjalë kyce: Të drejtat e njeriut; Shoqëria multietnike; Emancipimi kulturor, politik; Qytetërimi modern; Toleranca e diversiteteve.

HYRJE

Çështja e të drejtave të njeriut, e afirmimit të filosofise politike për multietnicitetin, bashkëjetesën mes disa kombeve në rrethet, politike, kuturore, sociale të shoqërisë së Kosovës është një dimension tejet i rëndësishëm. Ky dimension, është i ndërlidhur me aspektet e multikulturalizmit në rrethanat e shoqërisë në transicion, dhe jo vetëm me emancipimin kulturor e politik. Në fakt, në rastin e Kosovës, nga gërmadhat e një shoqërie të dalë nga sistemi komunist, përkatësisht nga sundimi i një popullit ndaj popullit tjetër, në këtë rast, të popullit shqiptar, deri dje të robëruar lind kultura e re politike. Shoqëria e Kosovës, qytetarët e saj, u ballafaquan me luftën e armatosur, ndaj tranzicioni në Kosovë përfshin edhe pasojat që vazhdojnë të dalin nga ajo luftë, në të cilën mijëra njerëz humbën jetën e tyre. Pra, në rrethanat e sotme, kur shoqëria e Kosovës ka trashëguar sundim, dhunë, luftë, vdekje, vrasje, dëbime, qytetarët e vendit tonë, institucionet e shtetit po përpiqen të krijojnë një pamje të një shoqërie të re, me fytyrë evropiane. Kuptohet, pavarësisht vullnetit të madh, tolerancës ndëretnike në vend, shoqëria e Kosovës nuk e ka të lehtë të bëjë hapa të shpejt,

prosperues në fushën e të drejtave të njeriut, pra edhe në rrafshin e afirmimit të multikulturalizmit. Janë shumë faktore të cilët vazhdojnë të jenë sfidues në rrugëtimin e Kosovës drejt shoqërisë së lirive të plota njerëzore dhe të drejtave të njeriut, pra edhe të krijimit të multikulturalizmit të modelit evropian. Edhe pse ne i themi vetës se jemi evropianët e rinj, në të vërtetë, para vete kemi shumë sfida të cilat e vështirësojnë rrugën tonë drejt vlerave evropiane, pra edhe në rrafshin e të drejtave dhe lirive të njeriut, përkatësisht drejt afirmimit të fuqishëm të vlerave të reja të multikulturalizmit.

DREJT TË ARDHMËS SË PËRBASHKËT

Krahas trashëgimisë kulturore, historisë së dhunshme dhe të përgjakshme të hapësirave në të cilat jetojnë qytetarët e vendit tonë, Kosova po ballafaqohet me ngecje të madhe në zhvillimin social ekonomik, element ky i cili e vështirëson transicionin demokratik në shoqëri. Ky fakt, reflekton në vullnetin e qytetarëve për të ndërtuar raportet e reja demokratike, mbi të cilat do të ndërtoheshin themelet e reja të multikulturalizmit dhe të filozofisë së të drejtave dhe lirive të njeriut si faktor kyq në rrugëtimin kah BE-ja. Gjithsesi, nëse do të krijohesh një perspektivë e re sociale dhe ekonomike e qytetarëve të vendit tonë, sikur të përshpejtohej procesi i liberalizimit, shoqëria e Kosovës do të rrugëtonte më me sukses, më me siguri drejt integriteteve evropiane, pra duke forcuar multikulturalizmin si një ndër shtyllat e respektimit, avancimit të të drejtave dhe lirive të njeriut.

Ndërsa, një nga faktorët determinues për afirmimin, hapjen e perspektivës më të fuqishme për të drejtat dhe liritë e njeriut është edhe niveli i emancipimit kulturor dhe jo vetëm politik i shoqërisë. Në këtë kuptim, arsimimi dhe edukimi i brezave të sotëm në shoqërinë e Kosovës për të ndërtuar shoqëritë demokratike, shoqëritë ku do të sundojë ligji, pra, edhe e drejta në jetë, liri, pronë, besim etj. janë standarde të domosdoshme për avancimin e qytetarisë sonë drejt vlerave qytetëruese evropiane. Sensibilizimi i opinionit, sidomos i të rinjve për detyrimin dhe përgjegjësinë për të krijuar një shoqëri qytetëruese do të kishte efekte të drejtpërdrejta në krijimin, afirmimin e mentalitetit emancipator evropian për shoqëritë shumë kulturore. Të drejtat dhe liritë e njeriut,

krijimin e ambientit shumë kulturor, me diversitet të shumë kulturave moderne, tolerenca qytetare, nderetnike duhet parë si faktor thelbësor për evropeizimin e shoqërisë së Kosovës, për krijimin e ambientit kulturor, emancipues, politik etj. në të cilin, qytetarët e Kosovës, pra, edhe në etapën e tranzicionit do t'i kuptojnë detyrimet, përgjegjësitë para thirrjeve të epokës së Globalizimeve. Prandaj, në rrafshin e afirmimit, mbrojtjes së drejtave dhe lirive të njeriut, përkatësisht, ndërtimin e vlerave shumë kulturore, shoqëria e Kosovës, institucionet shtetërore në rradhë të parë si dhe vetë brezi i ri, janë në sprovë. Ta kemi parasysh se, ne duhet të shkojmë kah Evropa dhe jo vetëm Evropa kah ne.

EDUKIMI POLITIK PËR QYTETARINË EVROPIANE

Themel i krijimit të identitetit të ri evropian, pra edhe në hapësirat e shoqërisë së Kosovës, është afirmimi i vlerës themelore të qytetarisë evropiane, multietnicitetit, ndjenjës së shumë etnisë në vendin tonë, tolerancës dhe kompromisit deri në bashkëpunim. Pra, gjithnjë e më tepër është e qartë se, nga niveli i emancipimit të ri politik, i arsimimit të brezave të sotëm për të participuar si qenie politike në shoqërinë moderne të Kosovës, në integritet evropian do të varet edhe forcimi, përparimi dhe përhapja e ndjenjës së secilit qytetar për idenë, realitetin e multietnicitetit si e përditëshme e përbashkët. Duke kultivuar ndjenjën, frymën e multietnicitetit, jo vetëm në rrafshin kulturor, qytetarët e Kosovës do të hapin horizonte të reja për ndjenjën e përbashkësisë sonë në një shtet, në një shoqëri demokratike, në një shtet me fytyra evropiane, me qytetërim, me edukatë, me tolerancë dhe ndjenjën e respektit të secilit ndaj secilit. Kombet, të cilat do të vazhdojnë të jenë pjesë e realiteteve të Epokës së Globalizimeve, më nuk do të paraqesin pengesë për përhapjen e idesë, filozofisë së multietnicitetit si realitet dhe e ardhme e shoqërive moderne. E sotmja dhe vecmas e ardhmja e shteteve evropiane, ballkanike, e të gjitha kombeve të cilat jetojnë në ato vende është në integritet të shumëanshme, në krijimin e fuqishëm të ndjenjës së bashkëpunimit, dhe idesë së ndërtimit të një shteti të përbashkët evropian, pse jo, sipas modelit të SHBA-ve.

Në vecanti, ndjenja për perkatesinë e qytetarëve të Kosovës, pjesë e Evropës së bashkuar,

e integriteteve evropiane, do të fuqizohet, do të mbijetojë sa më tepër që, brezat e sotëm të evropianeve të rinj, pra, sic jemi edhe ne shqiptarët gjithandëj, ta kuptojmë se, e ardhmja e jonë është në integritete globale dhe jo në ndarje sipas etnive, ngjyrës, gjuhës, besimeve etj. Fjala është për përhapjen e qytetërimit evropian edhe në hapësirat e shoqërisë së Kosovës, për emancipimin e ri politik, për edukimin e ri politik të modelit aristotelian, i cili emancipim do të jetë gurthemel për shuarjen e nacionalizmave anticivilizues dhe ngadhënjimin e idesë, filozofisë së multietnicitetit, shumë kombësise, si e sotme dhe e ardhme e kombeve, e qytetërimeve të këtij nënqielli.

Perfundim

“Të gjithë njerëzit janë të lirë dhe të lindur me të drejta dhe dinjitet të barabartë” - kështu fillon neni 1 i “Deklaratës së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut”. Të gjithë ne, që sa lindim, kemi të drejta të caktuara, të quajtura të Drejtat e Njeriut. Këto të drejta i takojnë çdonjërit dhe janë të patjetërsueshme, d.m.th., ato nuk mund t’i mohohen askujt. Mirëpo nësë realiteti është ai në të cilin ne fokusohemi, vendi ynë gjindet larg standardeve të duhura ndërkombëtare. Ne gjithmonë kemi rastisur të

dëgjojmë që të drejtat e njeriut duhet të respektohen, ku secili individ pa marrë parasysh diferencave racore, gjinore, fetare etj. posedon të drejtat dhe liritë e tij. Por sa respektohen këto të drejta? Sa janë të vetëdijshëm qytetarët tanë për të drejtat e tyre? Cfarë ndërhyrje kemi nga institucionet shtetërore, ndërkombëtare për shkeljen e të drejtave në Kosovë ?

Në vendin tonë shkalla e vetëdijes dhe e njohurive ndaj të drejtave të njeriut nuk është në nivelin e duhur. Përveq faktit që individët, qytetarët nuk kanë njohuri të mjaftueshme për të drejtat të cilat i posedojnë, shpesh herë edhe tek institucionet shtetërore harrohet fakti që perkrah të drejtave ekzistojnë dhe përgjegjësitë e cdo qytetari. Mungesa e vetëdijes, është ajo që sot në vendin tonë, në mesin e familjeve tona bën që probleme shqetësuese të jenë dhuna në familje, varfëria, mos arsimimi i fëmijëve, dhe mos –toleranca etnike. Ndaj, duke marrë parasysh procesin në tranzicion nëpër të cilin kalon Kosova, qytetarëve të Kosovës, në rradhë të parë insititucioneve shtetërore ju mbetet të veprojnë për një shtet kuptimplotë ligjor në të cilin në mënyrën sa më të plotë do të respektohen të drejtat e njeriut.

Besarta Meha

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

KOSOVO, HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM

KOSOVA , TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI

Kosova gjendet në Evropën Juglindore. Ka një sipërfaqe prej 10.887 km² dhe popullsi prej 1.8 milion banorësh, prej të cilëve afro 200 mijë banojnë në Prishtinë⁶⁸, kryeqyteti dhe qendra më e rëndësishme e vendit. Shumica dërmuese e popullsisë janë shqiptarë, ndërsa komunitet të tjera përfshijnë serbët, turqit, bashnjakët, romë, ashkalinjtë, egjiptasit dhe goranët.

Kosova deklaroi pavarësinë me 17 shkurt 2008. Pavaresia u shpall duke u mbështetur në planin e Ahtisarit, i cili parashikonte mekanizma të sponsorizuar ndërkombëtarisht, duke përfshirë Zyrën Civile Ndërkombëtare dhe Misionin e BE-së për Sundim të Ligjit (EULEX), për ta mbështetur Qeverinë e re. Menjëherë pas shpalljes së pavaresisë, u dërguan letra në drejtim të të gjitha qeverive të botës për njohjen e saj. Shteti i parë që njohu Kosovën ishte Afganistani dhe më pas pasuan njohjet e tjera. Kosova është percjell nga një proces i gjatë i tranzicionit që ka filluar më lëvizjen për liri dhe demokraci, me iniciativën relativisht të zhvilluar private, me disa transformime në procesin e arsimimit, me disa ndryshime në media, si dhe më aktivizimin e një numri organizmash qeveritar dhe joqeveritar.⁶⁹

Kosova si një vend i varfer duhet të ndjek edhe ka ndjekur një rrugë të gjatë reformash, në

të gjitha fushat. Kosova nga tranzicioni synon të ndjek rrugën drejt Bashkimit Evropian. Qe nga shpallja e pavaresise procest në Kosovë janë zhvilluar kryesish në mënyre paqesore. Hyrja në fuqi e kushtetutes me 15 qershor të vitit 2008 shenoi hapat e parë dhe shumë të rëndësishem, në rrugen për ta përmbyllur etapën e tranzicionit. Më hyrjen në fuqi të Kushtetutes që parashef integrimin e shumë marreveshjeve nderkomebatre eshte siguruar nje kornize solide per mbrojtjen e te drejtave te njeriut. Megjithate Kosova vazhdon të këtë probleme me zbatimin e plote të ligjislacionit për shkak të problemeve politike, ekonomike por edhe sociale..

Raporti mbi të drejtat e njeriut për vitin 2010 vetem dy vite pas pavaresis paraqet këtë gjendje dhe fokusin e destinot në këto fusha ndërhyrja e qeverisë në forca të sigurisë dhe gjyqësi, parburgimi i gjatë dhe mungesa e procesit të drejtë gjyqësor, kërcënimi ndaj mediave nga zyrtarët publik dhe individë, incidentet e dhunës kundër anëtarëve të komuniteteve fetare dhe dëmtimi i pronave fetare, përparimi i kufizuar në kthimin e personave të zhvendosur brenda vendit (PZHBV) në shtëpitë e tyre, korrupsioni në Qeveri, duke përfshirë korrupsionin në forcën policore dhe në gjyqësi, dhuna dhe diskriminimi i femrave, trafikimi i personave, posaçërisht i vajzave dhe i grave për shfrytëzim seksual; dhuna shoqërore, abuzimi dhe diskriminimi i komuniteteve pakicë; diskriminimi shoqëror i personave me aftësi të kufizuara, abuzimi dhe diskriminimi i personave në bazë të

68 <http://esk.rks-gov.net/images/files/Vleresimipopullsi-se2012.pdf>

69 http://www.kosova.com/arkivi1997/RIINVEST/k5_1sh.htm

orientimit të tyre seksual dhe puna e fëmijës në sektorin joformal.

Ndërsa në raportin e vitit 2012 në problemet më të rëndësishme të të drejtave të njeriut gjatë këtij viti u përfshinë barrikadat e vendosura në pjesën veriore të vendit nga ekstremistët serb të Kosovës, duke kufizuar kështu të drejtat themelore, duke përfshirë lirinë e lëvizjes dhe qarkullimin e mallerave. Ekstremistët serbë gjithashtu përdorën dhunën dhe kërcënimin ndaj kundërshtarëve vendore dhe forcave ndërkombëtare të sigurisë gjatë vitit. Fusha e tretë e shqetësimit serioz ishte diskriminimi shoqëror ndaj minoriteteve, personave me aftësi të kufizuara dhe anëtarëve të komunitetit të lesbikeve, homoseksualëve, biseksualëve dhe transgjinjorëve (LHBT), si dhe dhuna në familje, posaçërisht ndaj femrave. Në brenga të tjera e që rezultojnë në mos respektimin e të drejtave të njeriut përfshiheshin korrupsioni dhe favoritizmi në burgje, paraburgimi i gjatë, dhe joefikasiteti i gjyqësorit.

Ndërsa në raportin e fundit të organizatës për të drejtat e njeriut "Human Rights Watch" dhe të organizatës "Freedom House", Kosova gjen vendin në radhën e vendeve pjesërisht të lira, por edhe si një vend ku situata e të drejtave të njeriut ka shënuar përmirësim të vogël gjatë vitit 2011.

Rruga e Kosovës drejt Bashkimit Europian (BE-së) pritet ta përmirësojë dukshëm këtë gjendje. Në një situatë të tillë Kosova nuk do ja arrijë që të bëhet pjesë e BE-së që është një ndër synimet primare të Kosovës. Megjithatë në Kosovë nuk mund të pritët një zhvillim i shpejtë në këtë fushë duke u bazuar në rrethanat në të cilat gjendet vendi dhe situata tepër e vështirë që e treshëgoi vendi pas konfliktit. Zakonisht është shoqëria civile ajo që bënë shumë në mbrojtjen e të drejtave të njeriut

por fatkeqesisht Kosova edhe në këtë fushë ka ngeçje ku shumica e organizatave jo qeveritare janë të ndikura nga partitë politike, ku e njëjta gjë vlen dhe për mediat në Kosovë.

Multikulturalizmi që po ndodh në krejt Evropën pa dyshim që do verehet edhe në vendin tonë, kjo situatë mund të mos jetë shumë e dashur për një pjesë të popullsisë. Por nëse e analizojmë të kalurën e këtij vendi do të arrijmë tek përfundimi se ai nuk është i njohur për ndonjë urrejtje ndaj të huajve. Në Kosovë mbi 90% e popullsisë janë shqiptare. Këtu mund të verehet një inojorance ndaj komunitetit si ashkalinjtë, romët të ciltet dhe ashtu përballen me probleme të mëdha por në këtë aspekt probleme më të mëdha qendrojnë në raport me komunitetin serb për shkak të luftes që u zhvillua më shtetin fqinjë Serbine. Megjithatë dhe shtetet fqinje të Kosovës nuk janë shumë të përparuara në këtë aspekt. Kosova ka nevojë të inkadrohet në mekanizmat ndërkombëtare sic është hyrja në BE dhe liberalizimi i vizave e që paraqesin kusht të domosdoshëm për këtë vend. Kjo do të hapte Kosovës rrugë të reja që do të mundesojë zhvillimin në shumë fusha, po ashtu edhe në këtë fushë e të drejtave të njeriut.

LITERATURA

- <http://esk.rks-gov.net/images/files/Vleresimi-popullsise2012.pdf>
- http://www.kosova.com/arkivi1997/RIINVEST/k5_1sh.htm
- Raporti për Evropë Nr 196, 25 Shtator 2013
- Raporti për të drejtat e njeriut, 2010
- Raporti për të drejtat e njeriut, 2012

HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO

TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË

HYRJE

Të drejtat e njeriut janë kriter bazik për rolin dhe pozicionin e njeriut dhe qytetarit në shoqëri nga njëra anë dhe për demokratizimin e regjimit (sistemit) nga ana tjetër. Ato janë mjete për kufizimin e autoritetit dhe pengimin e arbitrazhit si dhe keqpërdorimit të saj.

Kjo ese analitike është e ndarë në tri pjesë, pjesa e parë trajton shkurtimisht zanafillën e të drejtave të njeriut dhe aspektin filozofik të tyre. Pjesa e dytë, trajton të drejtat e njeriut në Kosovë në raport me integrimin evropian dhe multikulturalizmin si koncept shume i rëndësishëm i Bashkimit Evropian. Gjithashtu, do të analizohen sfidat dhe shqetësimet kryesore të të drejtave të njeriut me të cilat përballet Kosova në rrugën e saj integruese. Në pjesën e fundit, do të jepen konkluzione të përgjithshme rreth gjendjes së të drejtave të njeriut dhe multikulturalizmit në Kosovë.

VESHTRIM I SHKURTER MBI ZANAFILLEN E TE DREJTAVE TE NJERIUT

Idėja për të drejtat e njeriut është e hershme. Ajo ka lindur në Greqinë e Vjetër, Romën e Vjetër dhe ka vazhduar edhe në mesjetë. Çështja e njohjes dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut është trajtuar me një vëmendje të veçantë nga shumë filozofë, teologë, politikanë e juristë të

cilët ishin të ndikuar nga shkolla natyrore dhe të drejtat e njeriut i shihnin të përcaktuara me ligj hyjnor dhe si të tilla ishin të pacenueshme dhe të patjetërsueshme.

Teoria për të drejtën natyrore e shekullit XVII dhe XVIII u përfaqësua nga John Lock dhe Thomas Jeffersoni. Për të dy, njerëzit sipas natyrës janë të lirë dhe të barabartë dhe posedojnë të drejta të patjetërsueshme dhe të paprekshme, të cilat pushteti shtetëror mund vetëm t'i mbrojë, por jo edhe t'i kufizojë dhe anulojë. Teoria për të drejtën natyrore i lidh të drejtat dhe liritë me drejtësinë si vlerë.⁷⁰

Me përhapjen e frymës liberale dhe instalimin e sistemeve demokratike koncepti i të drejtave të njeriut është zgjeruar dhe ka marrë një rëndësi të veçantë. Lufta e Dytë Botërore pasqyroi ambicinet për diskriminim dhe zhdukjen e njerëzve dhe pikërisht kjo bëri që të intensifikohen veprimet dhe të avancohet çështja e të drejtave të njeriut. Pas krijimit të OKB-se (1945), Kuvendi i përgjithshëm miratoi Deklaratën Universale për të drejtat e njeriut si standard i përgjithshëm i të gjithë njerëzve dhe kombeve (1948). Neni 1 i kësaj deklarate thotë: "Të gjithë njerëzit lindin të lirë dhe të barabartë në dinjitet dhe në të drejta. Ata kanë arsye dhe ndërgjegje dhe duhet të sillen ndaj njëri tjetrit me frymë vëllazërimi". Ndërkaq neni 2: "Secili gëzon të gjitha të drejtat dhe liritë e

70 Gruda, Zejnullah (2010). "Mbrojtja Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut". Botimi i pestë. Biblioteka kombëtare Universitare, Prishtinë. Faqe 4.

parashtruara në këtë Deklaratë pa kurrfarë kufizimesh përsa i përket racës, ngjyrës, gjinisë, gjuhës, besimit fetar, mendimit politik ose tjetër, origjinës kombëtare apo shoqërore, pasurisë, lindjes ose tjetër”.⁷¹

Ndërkaq, edhe organizata ndërqeveritare tjetër me ndikim të madh në sistemin ndërkombëtar, Bashkimi Evropian zotohet të promovojë dhe të mbrojë të gjitha të drejtat njerëzore, qofshin ato civile, politike, ekonomike, sociale apo edhe kulturore. Me këtë, BE u bën thirrje të gjitha shteteve të implementojnë dispozitat e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut dhe të ratifikojnë traktatet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut.⁷²

MULTIKULTURALIZMI DHE BASHKESIA EVROPIANE

Një çështje tjetër së cilës BE i kushton po aq rëndësi është edhe multikulturalizmi. Për fillim është e arsyeshme të spjegohet koncepti i multikulturalizmit. Multikulturalizmi paraqet një shoqëri heterogjene apo prezencën e shumë kulturave në një hapësirë të njejtë. Karakteristika kryesore e multikulturalizmit është dallueshmëria. Esenca e multikulturalizmit është respektimi dhe pranimi i çdo identiteti kulturor, bashkëjetesa në mes të grupeve të ndryshme etnike e gjithashtu edhe bashkëpunimi mes tyre. Multikulturalizmin Bashkimi Evropian e sheh si vlerë, dhe çdo vend që aspron integritetin duhet të promovojë dhe të ndërmarrë masa institucionale për ta realizuar atë. Kosova, si një prej vendeve të Ballkanit Perëndimor që aspron të jetë anëtar i BE-së, duhet të ndërmarrë masa në respektimin e të drejtave të njeriut, dhe promovimin e multikulturalizmit në anën tjetër. Fillimisht do të analizohet aspekti juridik i të drejtave të njeriut në Kosovë, dhe më pas krahasimi me realitetin faktik në terren.

Sipas Kushtetutës së Kosovës, të drejtat e njeriut janë vlera bazike konstitucionale. Në preambulën e saj vihet në pah rëndësia e të drejtave të njeriut. Aty thuhet se: “Kosova është e

përkushtuar për krijimin e një shteti të qytetarëve të barabartë, i cili do të garantojë të drejtat e secilit qytetar, liritë qytetare dhe barazinë e të gjithë qytetarëve para ligjit;”.⁷³ Në kapitullin e dytë, nenit 21 të Kushtetutës së Kosovës thuhet: 1. Të drejtat dhe liritë themelore të njeriut janë të pandashme, të patjetërsueshme e të pacenueshme dhe janë bazë e rendit juridik të Republikës së Kosovës. 2. Republika e Kosovës mbron dhe garanton të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, të parashkuara në këtë Kushtetutë.⁷⁴ Ndërkaq, edhe multikulturalizmi si vlerë mbrohet me kushtetutë. Neni 51 thotë “Republika e Kosovës siguron kushtet e duhura, të cilat u mundësojnë komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre të ruajnë, të mbrojnë dhe të zhvillojnë identitetin e tyre. Qeveria do të përkrahë veçanërisht nismat kulturore të komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre, përfshirë këtu edhe nëpërmjet ndihmës financiare.”⁷⁵

Këto të drejta që garantoohen me Kushtetutën e Kosovës janë të mbrojtura dhe të garantuara edhe me konventa ndërkombëtare. Kosova është nënshkruese e këtyre konventave ndërkombëtare: 1. Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut; 2. Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut dhe Protokolet e saj; 3. Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile e Politike dhe Protokolet e saj; 4. Konventa Kornizë e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare; 5. Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Racor; 6. Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Gruas; 7. Konventa për të Drejtat e Fëmijës; 8. Konventa kundër Torturës dhe Trajtimeve e Ndëshkimeve të tjera Mizore, Jonjerëzore dhe Poshtëruese.⁷⁶

ZBATIMI I TE STANDARDEVE PER TE DREJTAT E NJERIUT NE KOSOVE

71 Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, dokument; <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a1>

72 Struktura strategjike (2012) e Këshillit të Ministrave dhe Planet e veprimit e të Drejtave të Njeriut dhe Demokracisë: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/131181.pdf.

73 Preambula e Kushtetutes se Kosoves <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>

74 Kushtetuta e Republikës së Kosovës, neni 7 <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>

75 Po aty, neni 51 <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>

76 Po aty, neni 22 <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>

Edhe pse në aspektin ligjor në Kosovë të drejtave të njeriut janë të garantuara, ato hasin vështirësi në zbatimin praktik të tyre. Këtë e tregojnë edhe raportet e organizatave të ndryshme ndërkombëtare të cilat merren përkthim me fushën e të drejtave të njeriut. Organizata ndërkombëtare për të drejtat e njeriut Human Rights Watch në raportin e saj gjatë vitit 2012 vlerëson se Kosova nuk ka shënuar ndonjë përparim thelbësor në mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Raporti vë në pah tensionet në veri të Mitrovicës, të cilat shpeshherë u pasuan edhe me dhunë. Po ashtu, komuniteti romë, ashkali dhe egjiptian, përballet me diskriminim, qoftë në çështjet e strehimit, ashtu edhe në ato të arsimit dhe qasjes në shërbimet publike. Ndër të tjera, një çështje tjetër shqetësuese sipas Human Rights Watch mbetet edhe numri i vogël i personave të zhvendosur që janë kthyer në Kosovë si dhe vështirësitë në integrimin e personave të kthyer dhunshëm nga vendet e Evropës Perëndimore.⁷⁷

Edhe në Raportin e Departamentit Amerikan të Shtetit të vitit 2012 dalin në pah shqetësime rreth respektimit të të drejtave të njeriut në Kosovë. Në këtë raport për lirinë e fjalës dhe të shtypit thuhet se pati raportime se përfaqësuesit e mediave ishin kërcënuar nga zyrtarët publikë, politikanët dhe bizneset. Mediat gjithashtu hasën në vështirësi me rastin e marrjes së informatave nga Qeveria dhe institucionet publike; këtë e përkeqësoi edhe më tej dështimi i Qeverisë për ta emëruar një zëdhënës.⁷⁸

Kushtetuta dhe ligji ndalojnë diskriminimin e bazuar në orientim seksual. Sipas raportit, thuhej se presioni shoqëror e detyroi pjesën më të madhe të LHBT-ve që ta fshihnin orientimin e tyre seksual apo identitetin e tyre gjinor. Megjithatë, OJQ-të raportuan që diskriminimi i drejtuar ndaj LHBT-ve ekzistonte, por shpesh kalonte pa u raportuar. Më 16 dhjetor, persona të panjohur sulmuan aktivistët LHBT që ishin tubuar për ta diskutuar dhunën fizike të kohëve të fundit me rastin e përuimit të revistës Kosova 2.0. Sulmuesit i ngacmuan të pranishmit për shkak të orientimit të tyre

seksual⁷⁹ Raporti, ndër të tjera, paraqet edhe të dhëna shqetësuese për raportet ndëretnike midis shqiptarëve dhe serbëve në Kosovë. Aty thuhet se gjendja e sigurisë në veri mbeti e paparashikueshme dhe autoritetet raportuan për incidente, përfshirë eksplozime, djegie të veturave dhe shkëmbime të zjarrit.

PERFUNDIM

Kosova, si shtet i ri dhe me aspirata të mëdha, duhet të bëjë më shumë në mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe promovimin e multikulturalizmit. Këto janë vlera thelbësore të vetë Bashkimit Evropian, pjesë e cilës synon të bëhet edhe Kosova. Dispozitat ligjore kushtetuese realizohen dhe plotësohen vetëm më veprime faktike në terren. Prandaj, është i domosdoshëm forcimi i mekanizmave institucional, në mënyrë që të garantohen të drejta dhe liri për gjithë qytetarët, dhe të sigurohet bashkëjetesa paqësore e të gjitha komuniteteve në Kosovë.

LITERATURA

- Gruda, Zejnullah (2010). "Mbrojtja Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut". Botimi i pestë. Biblioteka kombëtare Universitare, Prishtinë.
 - Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, dokument, online: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a1>
 - Kushtetuta e Republikës së Kosovës, dokument online: <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>
 - Raporti i Human Rights Watch për vitin 2012 në Kosovë, dokument online: http://www.hrw.org/sites/default/files/wr2013_web.pdf
 - Raporti i Departamentit Amerikan të Shtetit 2012, dokument online: http://photos.state.gov/libraries/kosovo/231771/PDFs/2012_hrr_kos_alb.pdf
-
- ⁷⁷ Raporti i Human Rights Watch për vitin 2012 në Kosovë, faqe 476-480 http://www.hrw.org/sites/default/files/wr2013_web.pdf
- ⁷⁸ Raporti i Departamentit Amerikan të Shtetit 2012, faqe 10-11 http://photos.state.gov/libraries/kosovo/231771/PDFs/2012_hrr_kos_alb.pdf
- ⁷⁹ Raportii Departamentit Amerikan të Shtetit 2012, faqe 27 http://photos.state.gov/libraries/kosovo/231771/PDFs/2012_hrr_kos_alb.pdf

HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO

TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË

HYRJE

Kosova, gjatë historisë kishte shumë batica e zbatica nëpër të cilat kaloi, duke përfshirë luftërat e shumta me pushtues të huaj, shumë sfida gjere në shpalljen e mëvetësishme të saj, shpalljen e shtetit të pavarur.

Në këtë vend gjatë shekujve të tërë kanë bashkëjetuar kombësi të ndryshme, që nga pushtimi otoman, duke kaluar te perandoritë e ndryshme perëndimore, e gjerë tek pushtuesi i fundit – sllavë, që shkruan historinë pikëlluese të kaluarës së afërt të Kosovës.

Vendimet e ndryshme politike të kaluarës së afërt ishin në favor të qytetarëve që i përkisnin etnive partikulare, gjë që e disfavorizonte shumicën kombëtare. Akte të tilla dekatore shtyen pasurinë multikulturore të Kosovës në një rrugëdalje, e cila ishte vetëm lufë për çlirim dhe drejtësi.

Me të vërtetë qëllimi tashmë u arrit, ai solli rimëkëmbje mbarë shoqërisë, por me të edhe konsekuenca. Një përzierje e faktorëve aktual, pasojave si dhe zhvillimit të vazdueshëm për integritet drejt një të ardhmeje më të mire, formoi periudhën tranzicionale. Në këtë kohë që Kosova ende po njihet si vend i bezdisshëm për qytetarët e saj, por aq edhe i ëmbel si atdhe, ajo ende po përballet me ndryshime enorme në të gjitha sferat, qoftë ato politike, ekonomike apo sociale. Ndryshimet e ngadalshme si dhe ato drastike po krijojnë me të vërtetë një periudhë të vështirë për

qytetarët edhe pse qytetarët e Kosovës nuk janë tashmë "amatera" sa u përket këtyre ndryshimeve, megjithatë ato derguan në një kaos dhe kanë krijuar konfuzitet tek të gjithë.

Në shoqërim të këtyre ndryshimeve, shkelje dhe eksperimente ishin dhe vazhdojnë të jenë edhe pse në masa më të vogla, pjesë të pandashme të shoqërisë; konflikti etnik dhe politik krijoi një habitus të përshtatshëm në Kosovë për kultivimin e urrejtjes dhe shkeljes së pandalshme të të drejtave humane, shkatërroi pasurinë multikulturore si dhe formoi grupe etnike të marginalizuara. Të gjitha krimet dhe aktet e kryera që janë në kundërshtim të ashpër me të drejtat ndërkombëtare humane, vazhdojnë të jenë pjesë e shoqërisë Kosovare. Kjo mbi të gjitha ngre shumë pyetje të rëndësishme për ekzistencën e mirëqenies njerëzore në Kosovë, përkushtimin e autoriteteve vendore, si dhe atyre ndërkombëtare.

Kosova gjatë dekadës së fundit u atakua në shumë pjesë të saj, të gjitha ishin jo vetëm si pasojë e akteve të kohës aktuale para tranzicionit, por atakimi vazhdimisht po bëhet edhe nga e kaluara e dhimbshme, dhe nga e ardhmja e saj plot shpresë.

Shkeljet e të drejtave elementare të njeriut u bënë në shumë sfera, pushtuesit shfrytëzuan mundësitë ose edhe vetëdijen e ulët të qytetarëve të pafajshëm, kryerja e akteve të rënda kriminale e la një histori të vuajtshme për qytetarët e Kosovës. Tani të flasësh për të drejtat e njeriut dhe respektimin e tyre në Kosovë është shumë

veshtirë, ngase historia nuk ndalon për së ndjekuri viktimat e shumta të Kosovës. Një e kaluar shumë e afërt shton mospajtim dhe mosbesim qytetarëve ndaj autoriteteteve. Në kohët e sotme në Kosovë thuajse po bëhen fare pak përpjekje për të luftuar krimet e rënda të luftës, është absurde të pritet që koha të shëron plagët të cilat janë bërë në mënyrë të padrejtë dhe mizore, përderisa nuk luftohet që drejtësia e së kaluarës së afërme të gjejë vend. Në këtë mënyrë është e kotë të pretendohet se në Kosovë ka respektim të së drejtave të njeriut. Nëse bëjmë krahasim ndër vite, pa dyshim që në ditët e sotme ka përpjekje dhe përmirësim në këtë aspekt. Mirëpo, nuk mund të mohohet fakti i shkeljes së të drejtave të njeriut edhe sot. Disa nga problemet që Kosova po përballon janë të vështira, ndër to korrupsioni, mos respektimi i ligjeve, nepotizmi, diskriminimet e shumta etnike, gjinore, fetare, orientim seksual etj., që më vete përbajnë raste të rëndësishme të shkeljes së të drejtave të njeriut. Raportet anuale për të drejtat e njeriut evidencojnë raste të shumta si dhe kritikojnë përkushtimin e autoriteteteve përgjegjëse.

SITUATA AKTUALE E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË

Kosova, edhe pse e zhvilluar teoritikisht në sferën legislative, por për shkak të mungesës së implementimit të kornizës ligjore në praktike konsiderohet ende si vend me shkelje të të drejtave të njeriut. Implementimi jo i plotë i praktikës ligjore përcjell periudhën e tranzicionit me probleme shtesë të cilat ditë e ditë vështirsojnë këtë periudhë. Pothuajse, në të gjitha ligjet e votuara garantohej principi i barazisë dhe ai i impialitetit; të gjitha ligjet janë kompetentë për të vënë situatën në rregull dhe po ashtu ato kanë standarde të larta, sa që mund të garojnë lirshëm me ligjet e vendeve të zhvilluara botërore/ Mirëpo, përsëri mungesa e praktikës implementuese shkakton një sërë çrregullimesh funksionale në Kosovë.

Eksperiencat e së kaluarës së shteteve të zhvilluara dëshmojnë se tranzicioni i ka këto, mirëpo nuk mund arsyetohen shkeljet e të drejtave të njeriut me asnjërën nga këta faktorë që i shoqëron tranzicioni, aq më pak periudha e zhvillimit dhe ballafaqimi me problemet e ndryshme. Shkelja e të drejtave humane nga pushtuesit sllavë

dhe politikat e tyre asimiluese, shkatërruan pasurinë multikulturore të Kosovës, përderisa Kosova ende njihet si shtet multikulturore në arenën ndërkombëtare. Faktet dëshmojnë për egzistencën e grupeve të marginalizuara, ku shembull tipik është ajo e serbëve në veri të Kosovës.

Kosova me influencë nga arena ndërkombëtare pretendohet të shnderrohet në shtet me sistem demokratik që ka me vete multikulturalizmin liberal, që do të thotë se strukturat qeverisëse dhe institucionale përbajnë përfaqësues nga etnicitetet prezente në vend, mirëpo përsëri gatishmëria e shoqërisë për një gjë që ka vuajtur nga lufta është diskutabile.

Duke pasur parasysh se shndërrimi i një vendi në monokulturalizëm është i pamundur, del në pah se multikulturalizmi është pjesë e pandashme e shoqërisë Kosovare, prandaj është më se i rëndësishëm krijimi i një sistemi stabil që është reprezentativ dhe multikulturalizmit e pa ndikuar nga tranzicioni. Lëkundjet e ndryshme që janë si pasojë e tranzicionit ndikojnë në diversitetin etnik, religjioz dhe lingvistik. Ky ndikim nganjëherë i madh, por nganjëherë edhe i vogël është promovues për izolimin e grupeve etnike religjioze dhe lingvistike.

Vështirësitë me të cilat tani Kosova po ballafaqohet janë për arsye të një historie të bujshme, aktiviteti të vazhdueshëm që ka mundësuar vetëdijësimin e qytetarëve, përmirësimin e situatës sado pak. Nëse ekziston afati kohor që mund të tregojë se sa do të zgjasë ky proces në tërësi, po diçka që dihet e sigurtë është se shoqëria e Kosovës ka nevojë për punë më intensive. Faktori kohor do ta bëjë të vetën dhe shpresat për një të ardhme më të mirë do të realizohen si pasojë e punës dhe përkushtimit.

PERFUNDIM

Shoqëria shqiptare ka vlera të larta kulturore, ndikimi i kulturave të ndryshme ka bërë të mundur që këtu të hasen shëndija pozitive të një fryme të së ardhmes europiane. Bashkëjetesa, bashkëpunimi dhe një tolerancë e cila ndez një frymë krejtësisht harmonike, krejtësisht të mirëbesimit është karakteristikë e shoqërisë kosovare, duke reflektuar në rajon, por edhe në opinionin ndërkombëtar me një reflektim të pashoq të lirisë dhe bashkjetesës ndëretnike.

Edon Rexhepi

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

THE STATE OF HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN KOSOVO

GJENDJA E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE TË MULTIKULTURALIZMIT NË KOSOVË

HYRJE

Kosova që pas përfundimit të konfliktit të fundit përgjatë viteve 1998/99 është ballafaquar me probleme e sfida të shumta si: krijimi dhe forcimi i institucioneve të cilat në atë kohë janë mbështetur kryesisht nga Misioni i Administratës së Kombeve të Bashkuara në Kosovë i njohur si UNMIK i cili ka luajtur rol të rëndësishëm në keto fusha, si: Demokratizimi dhe ngritja e institucioneve, të mbaje rendin dhe sigurinë, avancimin në fushën e drejtave të njeriut, administrimin civil e shumë sfera të tjera. Edhe Shtetet E Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimi Evropian si partnerë të Kosovës kanë qenë pjesë e proceseve të zhvillimeve politike dhe ekonomike në Kosovë .

Pas disa viteve në Kosovë ndodhen ngjarje të ndryshme politike ku duhet veçuar bisedimet finale për statusin e Kosovës të mbajtura në Vienë të udhëhequr nga ish Presidenti finlandez Marti Ahtisaari, i cili parashihnte pavarësi të mbikqyrur . Kështu pas një periudhe në kordinim me SHBA-në dhe disa Shteteve të Bashkimit Evropian Kosova shpall pavarësinë me 17 shkurt 2008 e cila ishte një datë historike për gjithë qytetarët e saj. Ky akt ka pasur rol të madh pasi që e drejta për vetëvendosje është parakusht që një popull të gezojë të drejta dhe të jetojë i lirë ashtu si çdo popull tjetër në botë.

Shpallja e Pavarësisë u kurorëzua me Deklaratën e Pavarësisë e cila është mishëruar se

bashku me Kushtetutën e Republikës së Kosovës ku edhe është pajisur me një infrastrukturë të pasur ligjore e cila konsiderohet një nga kushtetutat me moderne dhe me demokratike të botës me anë se ciles pretendohen të realizohen aspiratat të të gjithë qytetarëve të Republikës së Kosovës.

Në preambulen e Kushtetutës së Republikës së Kosovës theksohet vendosmëria për ndertimin e Kosovës si vend i lirë, demokratik dhe paqëndashës, atdhe i gjithë qytetarëve të saj, përkushtimi për krijimin e shtetit të qytetarëve të barabartë që do të garantojë të drejtat dhe liritë qytetare dhe barazinë e tyre para ligjit, zotimi se Kosova do të jetë një shtet i mirëqenies ekonomike dhe i prosperitetit social, siguria që Kosova do të kontribuojë stabilitetit të rajonit dhe mbarë Evropës, duke krijuar marrëdhënie të fqinjësisë së mirë dhe të bashkëpunimit me të gjitha shtetet fqinjë, bindja se Kosova do të jetë antarë e denjë e familjes së shteteve paqëndashës në botë si dhe synimi i Kosovës për përfshirje në proceset integruese europiane.

Për të qenë demokratike dhe gjithëpërfshirëse, Kushtetuta duhet të plotësojë standardet ndërkombetare që janë krijuar dhe që vlejné, qoftë sa i përket kushteve të një procesi demokratik kushtetues, ose përmbajtës dhe kushteve që duhet të përmbush kushtetuta e një vendi demokratik.

Prandaj parimet kushtetuese të Republikës së Kosovës janë keto:

- Respektimi i plotë i parimit të mosdiskriminimit

- Parimi i ndarjes dhe kufizimi reciprok i pushteteve
- Barazia e qytetareve para ligjit dhe mbrotja e minoriteteve
- Raporti i shtetit me religjionin
- Karakteri laik i shtetit
- Parimi i sundimit të ligjit
- Sfondi i lirive dhe të drejtat të qytetareve dhe mekanizmat ligjore
- Kontrolli civil ndaj policisë dhe ushtrisë
- Gjyqësia e pavarur
- Ratifikimi dhe implementimi i Konventave Evropiane për të drejtat e njeriut
- Ndalimi i tortures, gjykimi i drejtë dhe korrekt
- Heqja e denimit me vdekje⁸⁰

Kushtetuta është dokumeti me i lartë juridik dhe më i rëndësishëm dhe i lidhur në menyre të drejtpërdrejtë në fushën që kanë të bëjnë me të drejtat e njeriut prandaj ka edhe një rëndësi jetike dhe thelbsorë në këtë aspekt.

I GJENDJA AKTUALE E TË DREJTAVE TË NJERIUT NË KOSOVË

Sot, Kosova në fushën e të drejtave të njeriut, është më mirë se çdo herë në historinë e saj. Sidoqoftë, ky konstatim mbetet i tillë vetëm në raport me të kaluarën. Duke qenë se synimet tona janë që të arrijmë shtetet më të zhvilluara demokratike në të gjitha fushat, atëherë, mund të themi, se përkundër përparimeve që ka bërë Kosova në fushën e të drejtave të njeriut si në planin e rregullimit të tyre legal, e po ashtu edhe në zbatimin e tyre, ne ende jemi larg standardeve të aplikuara nga shtetet me një demokraci të zhvilluar dhe sundim funksional të ligjit.

Në përgjithësi, kjo fushë mbetet sfidë madhore. Struktura institucionale e promovimit dhe zbatimit të të drejtave të njeriut duhet thjeshtuar. Duhet siguruar edhe resurset e duhura. Duhet përforcuar përpjekjet në avancim të zbatimit të ligjeve dhe politikave ekzistuese. Sigurimi i respektimit të plotë të të drejtave të njeriut është prioritet kyç për integrimin e Kosoves në familjen Evropiane.

Krahas kesaj është një Misioni Evropian për Sundimin e Ligjit i quajtur EULEX i misioni i të cilit është më i madh civil deri më tani i politikës

Evropiane për Siguri dhe Mbrojtje. Synimi kryesor i tij është t'i ndihmojë dhe mbështesë autoritetet kosovare në fushën e sundimit të ligjit, posaçërisht në fushën e policisë, gjyqësisë dhe doganave. Qëllimi i misionit nuk është të sundoj apo të administroj në Kosovë. Ky është një mision teknik i cili do të monitorojë, udhëzojë dhe këshillojë përderisa do të mbajë një numër të kufizuar të kompetencave ekzekutive.

Deri me tani shumica dërmuese e qytetareve të Republikës së Kosovës dhe zyrtarë publik janë shprehur të pakenaqur me performancën e saj në luftimin e korrupsionit dhe vendosjen e rendit dhe ligjit në Kosovë duke e konsideruar këtë mision jo të suksesshem për kryerjen e obligimeve të saj. Në njerën anë edhe EULEX-i e ka shfaqësuar veten duke pretenduar se si mision kane me shumë rol këshillues ndaj autoriteteve të Republikës së Kosovës, funksione këto të konsideruara si sekondare. Edhe pse EULEX-i vazhdon tutje të jetë në Kosovë sistem i drejtësisë, ende mbetet problematik. Si pasojë të kesaj ka një prezence të lartë të kontesteve të pazgjedhura në gjykatë dhe kjo gjendje drejtpërdrejtë ndikon në të drejtat e njeriut për të pasur një gjykim korrekt dhe adekuat për secilin qytetar.

Kosova dhe qytetarët e saj gjenden në një situatë jo të mirë në raport me sistemin evropian të të drejtave të njeriut, që është i ndërtuar kryesisht rreth Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, si instanca e fundit legale që garanton respektimin dhe interpretimin e të drejtave të përcaktuara në këtë Konventë. Siç dihet, vendimet e kësaj gjykate janë obligative të zbatohen në të gjitha vendet anëtare të Këshillit të Europës dhe kjo është një ndër arsytet që e bën këtë sistem të të drejtave të njeriut më efikas se sistemet e tjera rajonale.

Ndonëse shteti i Kosovës, përmes Kushtetutës, Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut e ka pjesë të sistemit të vetë juridik, qytetarët e saj, si bartës të të drejtave nuk mund të përfitojnë nga ky sistem. Kjo ndodh, sepse Kosova nuk është pjesë e Këshillit të Europës. Kjo mungesë qasjeje në Strasburg, ndikon në dy drejtime, në cilësinë e dobët të të drejtave të njeriut në Kosovë. Së pari, në mënyrë të drejtpërdrejtë pësojnë qytetarët, duke mos pasur mundësi të ankohen në Strasburg. Dëmi tjetër nga i cili pësojnë edhe qytetarët, por edhe vetë sistemi ynë gjyqësor dhe administrata publike, lidhet me faktin se qytetarët mbeten nën mëshirën e gjykatave dhe

80 Kushtetuta e Republikës së Kosovës

administratës publike vendore, të cilat duke mos pasur frikën se vendimet e tyre mund të ape-lohen përtej Gjykatës Kushtetuese, nuk bren-gosen të rrisin cilësinë e performancës së tyre. Po ashtu një mangësi tjetër është se mungojnë dokumentet sic janë: Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore dhe Karta Sociale Europiane. Ndoshta me qëllim nuk e ratifikojnë në Kuvend partitë politike të cilat janë në pushtet për shkak të kostos që kanë keto të drejta si dhe mos bartjen e përgjegjesive me të mëdha mbi supet e tyre.

Në përgjithësi ndër problemet kyce për të drejtat e njeriut në Kosovë përfshihen korrupsioni dhe favorizimi në burgje, paraburgimi i gjatë, joefika-siteti i gjyqësorit, kërcënimi ndaj mediave nga zyrtarët publikë dhe elementët kriminelë, përparimi i kufizuar në kthimin e personave të zhvendosur brenda vendit në shtëpitë e tyre, korrupsioni në Qeveri, trafikimi i personave dhe puna e fëmijës në sektorin joformal.

Po ashtu kerkohet një ngritje të vetëdijes tek qytetarët rreth çështjeve të cilat kanë të bëjnë me fushën e të drejtave të njeriut ashtu që të jenë aktiv në kerkimin e drejtisë pavarësisht gjendjes jo të mirë të funksionimit të Gjykatave në Kosovë pasi që vetëm në këtë mënyrë mund të ngritet efi-kasiteti i tyre.

ROLI I SHOQËRISË CIVILE PËR TË DREJTAT E NJERIUT

Organizatave të shoqërisë civile (OSHC) kanë rritur ndikimin e tyre në mënyrë të qën-drueshme dhe si rezultat janë bërë pjesë përbërëse e qeverisjes në nivelin shtetëror dhe atë global. Përveç ndikimit, ato janë rritur edhe në kuptimin e fushëveprimit, interesit dhe larmi-së, duke pasur aktivitete që fillojnë nga promo-vimi i të drejtave të njeriut dhe luftimi i varfëri-së e deri te luftimi i korrupsionit dhe avancimi i niveleve të pjesëmarrjes së qytetarëve në punën qeverisëse. OSHC-të gjithashtu janë duke u ngri-tur në nivele të papara të qasjes në qarqe poli-tikë-bërëse, duke ndihmuar bërjen e qeverive më transparente, të përgjegjshme dhe përfshirëse.

Në veçanti, rëndësia e OSHC-ve është gati e pamundur të anashkalohet në mjediset në zhvillim dhe tranzicion; shoqëria civile e gjallë, e lirë dhe aktive është kthyer në një tregues madhor të për-parimit dhe konsolidimit demokratik. Aktivitet

e tyre kanë qenë në forma të ndryshme, qoftë nëpërmjet protestave apo në formë të konferen-cave për shtyp për hulumtimet të cilët ata i bëjnë në fusha të ndryshme por që janë lidhura qoftë në menyrë të drejtëpëdrejt apo të terthortë me të drejtat e njeriut.

Në Kosovë ekziston një numër shumë i madh i organizatave të shoqërisë civile si dhe agjencitë të ndryshme si: Ombudspersoni, Agjencia Kosovare kunder Korrupsionit, organizata si KIPRED, FOL, «08, Qohu, CBM e shumë organizata të tjera qëlli-mi i të cilave është që Shteti i Kosovës të jetë sa më demokratik dhe t'i ofrojë j mirëqenie popullit.

INSTITUCIONI I AVOKATIT TE POPULLIT NË KOSOVË

Misioni kushtetues dhe ligjor i Institucionit të Avokatit të Popullit (IAP) është mbroj-tja, mbikqyrja dhe promovimi i të drejtave dhe lirive themelore të personave fizik dhe juridik nga veprimet ose nga mosveprimet e paligjshme dhe të parregullta të autoriteteve publike në Republikën e Kosovës si dhe të organeve të tjera dhe të organizatave që ushtrojnë autorizime pu-blike për llogari të tyre. Përkundër faktit se tas-hmë Republika e Kosovës ka mekanizma ligjore dhe institucional për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të njeriut, ato vazhdojnë të mos respekto-hen në masë të duhur sipas vlerësimeve të bëra nga Avokati i Popullit në Kosovë. Ndër shkaqet për këtë gjendje janë jo efikasiteti i mekanizma-ve ekzistues si dhe angazhimi jo i mjaftueshëm i institucioneve publike në zbatimin e ligjeve që janë në fuqi.

Format e ndryshme të shkeljes së të drejtave dhe lirive të njeriut ende janë evidente në shu-më sfera nga sherbyesit publik dhe nga pushteti ekzekutiv .

MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVË

Edhe kushtetuta e Republikës së Kosovës e përkufizon shtetin si një shoqëri multietni-ke apo multikulturore. Këto grupe etnike, fetare dhe kulturore në sistemin kushtetues nji-hen si komunitete të cilat njihen si: serb, bo-shnjak, urk, goran, rom, ashkali dhe egjiptian. Kushtetuta e Republikës së Kosovës ju jep të drejta të veçanta komuniteteve duke e përdorur

politiken e deskriminimit pozitiv në bazë të pakos së Ahtisaarit. Kjo i bën institucionet shtetërore të obliguara që t'ju përmbahen dhe ti respektojnë si dhe të krijojnë kushte të duhura që shteti i Kosovës të garantojë ushtrimin apo praktikimin e identitetit dhe kultures së tij.

Në menyrë të shkurtër do ti paraq të drejtat e vecanta të komuniteteve të parapara sipas kushtetutës së Republikës së Kosovës:

- *E drejta për identitet dhe e drejta për tu arsimuar* -kjo do të thotë që komunitet e kanë të lejuar shfrytëzimin dhe ushtrimin e gjuhëve, fesë, traditave dhe simboleve të tyre si dhe arsimimin, tek komuniteti serb bazohet në bazë të planprogramit të Republikës së Serbisë.
- *E drejta për themelimin dhe menaxhimin e institucioneve private të arsimit*-pra kanë të drejtë të krijojnë institucione private të arsimit nese paraprakisht i plotësojnë kushtet e e akreditimit.
- *Të drejtat e komuniteteve në përdorimin e gjuhës së tyre*-të cilat janë të rreguluara në nivel qendror dhe lokal.
- *E drejta për përfaqësim të vecantë në media-e* cila bëhet në bazë të përkatësisë së komuniteteve.
- *Përfaqësimi i komuniteteve në vendimarrje dhe në jetën publike:* ku komunitetet kanë pozitë të privilegjuar dhe të garantuar.

1. Në Kuvend
2. Qeveri
3. Sistemin e Drejtësisë
4. Presidencë
5. Organet e pushtetit lokal
6. Organet e sigurisë

Edhe simbolet shtetërore të Republikës së Kosovës sic janë flamuri, himni dhe emblema pasqyrojnë karakterin shumeetnik të saj .

Si tek Flamuri i Republikës së Kosovës yjet zyrtarisht nënkuptojnë gjashtë grupimet kryesore etnike në Kosovë: shqiptarët, serbët, turqit, goranët, romët (shpesh të grupuar meashkalinjtë dhe egjiptianët).

Bazuar në sistemin kushtetues komunitetet janë mjaft të privilegjuara në Republikën e Kosovës ku një standard të tiller rallë që mundet të gjendet tek ndonjë shtet në botë. Kosova sipas përberjes së popullsisë ka 95 % përqind shqiptarë që janë shumicë krahasuar me numrin e komuniteteve që përbjone vetem 5% të komuniteteve të ndryshme si serb, ashkali, boshnjak, turk etj.

Sa i përketë marrëdhënieve ndërkulturore në shtetin e Kosovës ato janë relativisht të mira përveç shqiptarëve dhe serbeve në veri të cilët shpesh kanë pasur mosmarrëveshje dhe ngritje tensionesh për shkak të gjendjes politike në pjesën veriore të Republikës së Kosovës, duke e shprehur kështu pakënaqësinë nëpërmjet vendosjes së barrikadave nga ana e serbëve duke e ndarë ambientin e tyre të jetesës nga ato të shqiptarëve, për arsye politike, duke penguar kështu edhe lirinë e livizjes. Mirëpo Shteti i Kosovës dhe ai Serb janë duke e kaluar një proces të normalizimit të marrëdhënieve reciproke i cili padyshim do të ketë ndikim edhe tek komuniteti serb në veri.

Si epiqendra multikulturore e Kosovës njihet Komuna e Prizrenit e cila edhe në aspektin demografik ka një prezence të lartë të komuniteteve të ndryshme ku marrëdhëniet janë të mira, ka një bashkëjetesë të shkelqyeshme e cila mund të merret si shembull. Komuna e Prizrenit posedon po ashtu një numër të lartë të monumenteve kulturore dhe fetare siç janë Kalaja e Prizrenit, Ura e Gurit, Xhamia e Sinan Pashës, Lidhja e Prizrenit, Kisha e Shën Pjetrit, Kroi i Bimbashit e shumë monumente të tjera. Në Prizren hasim edhe në veshjet popullore, doket dhe ngjarjet tradicionale, zanatet dhe vlerat të tjera të cilat padyshim ekzistojnë fale thesarit të kulturave dhe etnive të ndryshme që jetojnë në komunën e Prizrenit. Pasi që ka një numër të lartë të etnive të ndryshme atje mund të degjosh gjuhët e ndryshme të këtyre etnive të cilët lirshëm e ushtrojnë identitetin e tyre.

Si përfundim mund të themi se në përgjithësi shteti i Kosovës dhe popullata e cila është shumicë shqiptare kanë një qasje të mirë ndaj komuniteteve si dhe i respektojnë dhe kanë tolerancë ndaj kulturave dhe fetë e komuniteteve pakicë e cila shihet si një virtyt që rrallë mund të gjindet ndokund.

Liridon Rama

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN POST-CONFLICT KOSOVO

TË DREJTAT E NJERIUT DHE MULTIKULTURALIZMI NË KOSOVËN E PASLUFTËS

HYRJE

Kosova është vend post – konfliktuoz. Lufta e vitit 1999 e ka prekur cdo sferë të jetës së qytetarëve duke shkaktuar një krizë të thellë, pasojat e së cilës reflektohen edhe në ditët e sotme. Si rrjedhojë, shoqëria kosovare është përballur me një gjendje të vështirë të ndërtimit të shtetit demokratik, të lirë, paqësor dhe në bazë të standardeve ndërkombëtare.

Përpjekjet për të siguruar institucione publike stabile, zhvillim ekonomik, shoqëror e kulturor, janë të pranishme po jo në shkallën e duhur. Zhvillimi ekonomik vazhdon të jetë i ulët, shkalla e varfërisë dhe e papunësisë mjaft e lartë, gje kjo që tregon gjendjen e vështirë nëpër të cilën po kalon shoqëria kosovare. Si pasojë e kësaj, shumë qytetarë kanë mungesë të kushteve elementare jetësore, duke u cënuar kështu drejtpërdrejtë realizmi i të drejtave të tyre, që ne të vertetojmë u takon na baze të ligjeve vendore dhe dokumente ndërkombëtare.

IMPLEMENTIMI I TË DREJTAVE TË NJERIUT NE KOSOVË – VESHTRIM I SHKURTER

Të drejtat e njeriut janë parime, standard bazë mbi të cilin është formuluar legjislativi në Kosovë, pasi shteti si i tillë ka për detyrë mbrojtjen dhe respektimin e tyre. Akti më

i lartë juridik në vend ka integruar në përbërjen e saj disa nga marrëveshjet më të rëndësishme ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, të cilave ju jep aplikueshmëri të drejtpërdrejtë dhe supremaci ndaj akteve ligjore vendore (Kushtetuta e Republikës së Kosovës). Për më tepër të drejtat dhe liritë themelore të njeriut trajtohen në një kapitull të vecantë të saj, duke e bërë kështu një kushtetute me standarde të larta në fushën e të drejtave. Kujdes në këtë aspekti është kushtuar dhe minoriteteve etnike në Kosovë, duke u dhënë atyre një status të vacante karshi qytetarëve të nacionalitetit shqiptar, me qëllim të ngritjes së pozitës së tyre politike dhe shoqërore dhe integritet të tyre në shoqëri si pjesëtarë të barabartë me shumicën tjetër.

Në bazë të parimeve të vendosura në Kushtetute, janë miratuar shumë ligje në fushën e të drejtave të njeriut. Megjithatë, zbatimi praktik i tyre mbetet problem i madh dhe sfidë që duhet përballuar më fuqishëm, si në aspektin institucional ashtu dhe në atë shoqëror. Institucioni i Avokatit të Popullit, i cili është i mandatuar për të mbrojtur, mbikqyrur dhe promovuar të drejtat e njeriut në Kosovë, cdo vit nxjerr raporte për gjendjen e të drejtave të njeriut. Raporti i vitit 2011, i publikuar në vitin 2012, paraqet një gjendje alarmante të shkeljes së të drejtave të njeriut nga autoritetet publike, diskriminimi, dhuna, etj. Të gjitha këto shkelje janë pasojë e mos zbatimit efektiv të ligjeve në fuqi.

Respektimi më i madh i barazisë gjinore, në mënyrë që të ofrohen kushte të barabarta për pjesëmarrjen e burrave dhe grave në jetën politike, ekonomike, kulturore dhe shoqërore të drejtat e komuniteteve, të drejtat e gjuhës dhe mbrojtja kundër dhunës në familje, rënia e shkallës së diskriminimit të cdo natyre janë aspekte që ndikojnë në të drejtat, dinjitetin dhe mirëqenien e qytetarëve në Kosovë. Ligji kundër Diskriminimit, është një ndër ligjet me standardet më bashkëkohore botërore. Ky Ligj ka për qëllim parandalimin dhe luftimin të të gjitha formave të diskriminimit në sektorët publik e privat dhe promovimin e barazisë efektive të trajtimit ndërmjet personave në Kosovë (Ligji kundër Diskriminimit). Megjithatë, zbatimi i tij praktik është larg përmushjes së këtij qëllimi. Kosova ka miratuar Ligjin për Barazi Gjinore, por edhe në këtë fushë ka ngecje në zbatim. Faktor i rëndësishëm në mos zbatimin adekuat të këtij Ligji mbetet kultura tradicionale – patriarkale që akoma mbizotron në shoqërinë kosovare.

Përgjithësisht, ka mungesë të vetëdijes së autoriteteve publike sa u përket të drejtave të njeriut. Për ironi, ata të cilët e bëjnë ligjin dhe bëjnë thirrje për respektim të tij, nuk janë shembull i mirë në këtë drejtim. Në anën tjetër, edhe qytetarët kanë mungesë të vetëdijes rreth të drejtave dhe lirive themelore të tyre. Kjo i bën ata qytetarë naiv karshi ligjeve dhe standardeve të të drejtave të njeriut e në të njëjtën kohë i vendos ata në rrezik të abuzimit të të drejtave të tyre nga autoritetet shtetërore.

Kosova është shoqëri shumë etnike. Diversiteti i saj verehet jo vetëm në suaza të etnisë, por edhe të gjuhës, fesë, kulturës, etj. Aspirata e politikave qeveritare aktualisht, është që të promovojë sa më shumë një jëtë shumëkulturore, ku të gjithë jetojnë në paqe, harmoni dhe respekt për njeri tjetrin, pavarësisht dallimeve të tyre. Integrimi i pakicave etnike në shoqërinë kosovare akoma mbetet sfidë. Nevojitet përkushtim më i madh institucional por edhe tolerancë me e madhe shoqërore, në mënyrë që të jetojë dhe punohet së bashku drejt krijimit të kushteve më të mira të përbashkëta.

PERFUNDIM

Të drejtat dhe liritë themelore të njeriut në Kosovë janë shumë larg standardeve të përcaktuara ndërkombëtarisht. Shkeljet e të

drejtave të njeriut në cdo aspekt janë më se evidente. Kjo vjen si rrjedhojë e mos zbatimit adekuat të ligjit, ngecjeve në sistemin gjyqësor, mos përkushtim i mjaftueshëm nga Qeveria, gjendja e vështirë ekonomike, mentalitetit shoqëror, etj. Prandaj, kërkohet që respektimi, mbrojtja dhe promovimi i të drejtave të njeriut të jetë prioritet në politikat shtetërore; të respektohet barazia gjinore, të zvoglohet praktika e diskriminimit; të dënohen shkelësit e të drejtave të njeriut; të rritet vetëdija shoqërore rreth të drejtave të njeriut përmes programeve të ndryshme vetëdijësuese, etj.

Vetëm një shtet, i cili është i ndërtuar mbi themelet e parimeve demokratike dhe respektimin e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, është i prirur të ecë drejt zhvillimit të gjithëmbarshtëm politik, ekonomik, social dhe kulturor.

REFERENCAT

- Masat e zbatimit për legjislacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë. (2012). Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë - MISIONI NË KOSOVË <http://www.osce.org/sq/kosovo/94361>
- Material Diskutues për të drejtat e Njeriut. (/). Ministria e Integriteteve Europiane http://www.mei-ks.net/repository/docs/Material_Diskutues_Te_Drejtat_e_Njeriut.pdf
- Strategjia dhe Plani i Veprimtimit për të Drejtat e Njeriut në Republikën e Kosovës 2009-2011. (2008). Zyra e Kryeministrit. http://www.humanrights-ks.org/repository/docs/strategjia_2009_2011.pdf
- Hoti, A. (2010). Mbrojtja e të drejtave të njeriut në Kosovë. (Prishtinë). http://www.solidar.org/IMG/pdf/mpdl_protection_of_rights_in_kosovo.pdf
- Raporti i Progresit për Kosovën (2011). Komisioni Europian. http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/documents/eu_kosovo/20111018_progress_report_sq.pdf
- Raporti vjetor i Njembdhjetit i Avokatit të Popullit (2012). Institucioni i Avokatit të Popullit. http://www.ombudspersonkosovo.org/repository/docs/91976_RAPORTI%202011%20shqip.pdf
- A, Shkoza. & F, Lekiqi. (2012.). Sigurimi shëndetësor në Kosovë : Një e drejtë e vonuar. (Prishtinë). Qendra për të Drejtat e Njeriut e Universitetit të Prishtinës.

Marigona Shabiu

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

LEGAL AND POLITICAL CONTEXTS OF HUMAN RIGHTS AND PROSPECTS OF MULTICULTURALISM IN KOSOVO

KONTEKSTET LIGJORE DHE POLITIKE E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE PERSPEKTIVA E MULTIKULTURALIZMIT NË KOSOVË

HYRJE

Të drejtat e njeriut, si parime universale etike dhe juridike, janë pronësi e natyrshme e çdo individi pa dallim race, gjuhe, feje apo kombi. Duke qenë të tilla, secili njeri ka të drejtën t'i realizojë, mbrojtë, kërkojë ato në një mjedis që ofron kushte të përshtatshme jetese, por edhe t'i respektojë të drejtat e të tjerëve. Në anën tjetër, është detyra e shtetit, përkatësisht e institucioneve shtetërore, që të sigurojë kushte adekuate për t'ua mundësuar qytetarëve realizimin e të drejtave, sidomos e të drejtave themelore, përmes politikave, ligjeve, programeve, institucioneve shtetërore, që garantojnë të drejtat dhe liritë themelore dhe zbatimin efektiv të tyre dhe afirmojnë, promovojnë dhe mbrojnë parimet e barazisë gjinore, mosdiskriminimit, diversiteti kulturor, etj., për të krijuar dhe kultivuar mirëqenien e qytetarëve në një mjedis paqësor dhe të sigurtë. Një vend në tranzicion, siq është Kosova, i dalur nga një luftë shkatërrimtare, pasojat e së cilës kanë lënë gjurmë të thella në jetën politike, ekonomike e shoqërore, duhet të kalojë nëpër shumë sfida, me qëllim të ndërtimit të shtetit demokratik, shtetit ligjor, të lirë, paqësorë, me zhvillim dhe prosperitet shoqëror dhe ekonomik. Megjithë përpjekjet e institucioneve vendore dhe ndërkombëtare në drejtim të ballafaqimit të

kësaj sfide, Kosova akoma është në një gjenjde të vështirë. Zhvillimi ekonomik vazhdon të jetë i ulët, shkalla e varfërisë dhe e papunësisë mjaft e lartë, ku si pasojë, pothuajse gjysma e popullsisë jeton në mungesë të kushteve elementare për jetë, duke u cënuar kështu drejperdrejtë të drejtat e tyre, ashtu si u takojnë me ligje vendore dhe me dokumente ndërkombëtare.

Në bazë të parimeve të vendosura në Kushtetutën e Kosovës, janë miratuar disa ligje në fushën e të drejtave të njeriut, që krijojnë një kornizë legjislative. Megjithatë, zbatimi praktik i tyre mbetet problem i madh dhe sfidë që kërkon përkushtim të përgjithshëm institucional dhe shoqëror në drejtim të arritjes së krijimit të kushteve më të mira jetësore për të gjithë qytetarët, por edhe të fitimit të së drejtës së shtetit të Kosovës për anëtarësim në organizatat ndërkombëtare.

Duke observuar situatën e krijuar, mungesën e literaturës së mjaftushme dhe hulumtimeve të pakta që janë bërë në fushën e të drejtave të njeriut në Kosovë, kjo ese ka për qëllim të ofrojë një analizë përshkruese dhe shpjeguese të gjendjes së të drejtave të njeriut në Kosovë, duke përfshirë këtu kornizën legjislative dhe institucionale, si dhe elementet e multikulturalizmit të shoqërisë kosovare, të trajtuara nga perspektiva ligjore dhe sociale, ku janë analizuar dhe konsultuar korniza ligjore

relevante, raporte të ndryshme institucionale, artikuj shkencore, raporte hulumtuese, libra akademik të të drejtave të njeriut, etj.

II NJË HISTORIK I SHKURTËR I TË DREJTAVE TË NJERIUT

Të drejtat e njeriut janë vlera, parime universale të patjetërsueshme dhe të pandashme, të cilat i takojnë cdo njeriu, që nga lindja. Qëllimi kryesor i të drejtave të njeriut është mbrojtja e dinjitetit njerëzor, i cili bazohet në të drejtën universale të së drejtës për jetë dhe të drejtave e lirive të tjera themelore të cilat janë të mborjtura me norma dhe standarde ndërkombëtare (Qendra Evropiane e Trajnimit dhe Hulumtimit për të Drejtat e Njeriut dhe Demokraci, 2003). Dinjiteti i njeriut është pjesë e pandashme e qenies njerëzore dhe e personalitetit të tij. Afirmimi i tij theksohet edhe në preambulën e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut (1948): *"Dinjiteti i lindur i të drejtave të barbarta dhe të patjetërsueshme të të gjithë anëtarëve të familjes njerëzore është themeli i lirisë, i drejtësisë dhe i paqes në botë"*. Kjo bën të kuptojmë lidhjen esenciale në mes të njeriut dhe dinjitetit dhe rrjedhimisht lidhjen mes respektimit të të drejtave të njeriut dhe dinjitetit të tij. Të drejtat e njeriut nënkuptohen si të drejta natyrore, të lindura, ashtu siq janë proklamuar në fillimet e zhvillimit dhe kerkimit të tyre, sidomos filozofik. Sidoqoftë, njeriu duke qenë një qenie e evolueshme, ka bërë që edhe koncepti i të drejtave të evoluojë. Fillimisht, të drejtat e njeriut kanë qenë të atribuara si privilegje për shtresat e larta të shoqërisë. Me kalimin e kohës, duke u rritur shtypja që ushtrohej mbi shtresat e varfëra shoqërore të kohës, u shtuan edhe kërkesat që të drejtat të bëheshin universale, pra t'i takonin cdo njeriu pa dallim.

Gjatë shekullit XX të drejtat e njeriut janë zhvilluar në kontekste të ndryshme, si në atë moral, politik e ligjor. Në aspektin moral të drejtat e njeriut janë vlera, norma shoqërore e kulturore të cilat sigurojnë respekt të ndërsjellë, besim, lidhje sociale, paqe, drejtësi, harmoni, tolerancë dhe solidaritet mes njerëzve. Si kategori juridike paraqesin tërësinë e të drejtave, të cilat cdo individ, duke qenë qenie njerëzore, mund t'i kërkojë dhe të cilat duhet të sigurohen me bazë ligjore dhe etike (Qendra Evropiane e Trajnimit dhe Hulumtimit për të Drejtat e Njeriut dhe Demokraci, 2003).

Objektivi i të drejtave të njeriut është sigurimi i kushteve sa më njerëzore për të gjithë anëtarët e shoqërisë. Kjo nevojë kishte arritur kulmin pas Luftës së Dytë Botërore, ku u vranë miliona njerëz për faktin se kishin racë ndryshe nga ajo e njeriut (kombit) që synonte të pushtonte botën. Tragjiciteti i Luftës preku ndërgjegjet e aktorëve ndërkombëtarë dhe kështu të drejtat e njeriut u vendosën në fokus të diskutimeve të mbledhjeve ndërkombëtare të Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB), me qëllim për të parandaluar konflikte të ardhshme dhe ruajtur paqen dhe rendin ndërkombëtar. Këto diskutime rezultojnë me shpalljen e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut, në vitin 1948, duke u bërë dokumenti i parë me karakter universal, e cila i zhvendosë të drejtat nga të qenurit vetëm kompetencë shtetërore në kompetencë të së drejtës ndërkombëtare. Deklarata vendosi themelet e njohjes, promovimit dhe mbrojtjes së të drejtave dhe lirive themelore, të cilat i gëzon cdo njeri pa dallim race, gjinie, gjuhe, feje apo kombi. Pas saj, u nxorrën dhe dokumente të tjera të rëndësishme të nivelit ndërkombëtar sic është Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe të Lirive Themelore (1950) nga Këshilli i Europës si dhe mekanizmiimplementues i Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut; Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike (OKB, 1966), Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (OKB, 1966), Konventa Ndërkombëtare për Eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit racial (OKB, 1965), etj. Përgjithësisht, të drejtat e njeriut klasifikohen në dy kategori: të drejta civile dhe politike (e drejta për jetë, siguri, liri të lëvizjes, e shprehjes dhe mendimit, e fesë, e besimit, e votës, etj); të drejta ekonomike, sociale dhe kulturore (e drejta për shëndet, shkollim, sigurim shëndetësorë, punë, strehim etj).

TË DREJTAT E NJERIUT NË KOSOVË

Një vend i dalur nga lufta duhet të kalojë nëpër procesin e transformimit shoqëror, politik, ekonomik, psikologjik dhe zhvillimor. Një transformim i tillë, paqësor, është proces sa i gjatë aq edhe kompleks, pasi që përfshin cdo strukturë të shoqërisë. Rrjedhimisht, të arriturit e paqes, merr vite e dekada të tëra, gjë e cila varet nga shkalla e arsimimit të popullësisë, stabilitetit politik dhe ekonomik dhe faktorëve të tjerë të jashtëm

e të brendshëm. Kalimi nga lufta dhe represioni në një sistem paqeje, të lirë dhe me demokraci funksionale, kërkon mobilizim dhe organizim të lartë shoqëror dhe institucional, për të arritur ndërtimin e një shoqërie e bazuar në principet demokratike, e përkushtuar për të respektuar dhe mbrojtur të drejtat themelore të njeriut. Kosova paraqet një rast të tillë. Lufta e vitit 1999 e ka lënë të shkatërruar shoqërinë kosovare në cdo aspekt jetësor. Përpjekjet e vazhdueshme për të përballuar krizën politike, ekonomike e sociale janë ende larg gjendjes së dëshiruar. Tani më shumë se një dekadë procesi i transformimit, paraqet sfidën kryesore nëpër të cilën po kalon shoqëria kosovare. Prania e mosbesimit mes grupeve etnike, mohimi i vuajtjeve të së kaluarës dhe mungesa e kapaciteteve institucionale për të përballuar problemet dhe sfidat, reflekton një situatë të palakmueshme (Dugolli & Agimi, 2009). Kosova ende mbetet vendi më i varfër në Ballkan dhe më i pazhvilluari ne Europë (cituar në Shkoza & Lekiqi, 2012). Në bazë të të dhënave të raporteve të ndryshme të institucioneve vendore e ndërkombetare, situata ekonomike vazhdon të mbetet e dobët (Shkoza & Lekiqi, 2012). Në anën tjetër, mosefikasiteti dhe mungesa e gatishmërisë dhe përkushtimit për espektim dhe zbatim të të drejtave dhe lirive të qytetarëve nga ana e autoriteteve publike është më se e evidente. Kjo është dëshmi e mos zbatimit të duhur të ligjeve, gjë e cila reflekton drejtpërdrejtë në mirëqenien e qytetarit. Si pasojë, në Kosovë ka kaq shumë varfëri, papunësi, dhunë familjare, diskriminim gjinor, etnik, etj. Në bazë të raportit vjetor të Avokatit të Popullit (2012), ndër sfidat kryesore me të cilat vazhdon të përballet Kosova janë: zbatimi efektiv i standardeve për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe ligjeve në fuqi, konsolidimi i sistemit gjyqësor dhe prokurorisë dhe luftimi i krimit të organizuar dhe korrupsionit (Raporti i Njëmbëdhjetë vjetor i Avokatit të Popullit, 2012). Avokati i Popullit, shfaq shqetësimin e tij për mos-përfshirjen e Konventës për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore, si dhe të Kartës Sociale Evropiane, në Kushtetutë, pasi disa nga të drejtat që përmban kjo Konventë, siç janë: e drejta për strehim adekuat, e drejta në punë dhe ato që burojnë nga marrëdhënia e punës, e drejta për sigurim shëndetësor dhe një sërë të drejtash të tjera vazhdojnë të mos kenë mbrojtjen e duhur ligjore. Sipas këtij raporti përfshirja e kësaj Konvente në Kushtetutën e Republikës së Kosovës është esenciale, pasi paraqet një siguri shtesë për qytetarët e

Kosovës në mbrojtjen e të drejtave të tyre. Format e ndryshme dhe sistematike të abuzimeve me të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, dhuna politike, kërcënimet dhe diskriminimi janë bërë dukuri të zakonshme (Human Rights Watch, World Report 2012 - Kosovo, 2012). Sipas Raportit për të drejtat e njeriut të Departamentit Amerikan të Shtetit për vitin 2012, problemet kryesore ishin: barrikatat e vendosura në pjesën veriore të Kosovës nga ekstremistët serb, e cila kufizon të drejtat themelore të lirisë së lëvizjes dhe qarkullimit të mallerave; diskriminimi shoqëror ndaj bashkësive pakicë, personave me aftësi të kufizuara dhe anëtarëve të komunitetit të homoseksualëve, biseksualëve dhe transgjinjorëve (LGBT) si dhe dhuna në familje, në vecanti ndaj femrave (Raporti i Departamentit Amerikan të Shtetit për të Drejtat e Njeriut në Kosovë, 2012).

Raporti i progresit i BE-së dhe raportet e organizatave ndërkombëtare, si Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Europë (OSBE), thonë se shkalla e zbatimit të legjislacionit bazik për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të pakicave, është çelësi i mbrojtjes së një game të gjerë të të drejtave të njeriut dhe të lirive civile. Kjo në veçanti përfshin fushat si: barazia gjinore, anti-diskriminimi, të drejtat e komuniteteve, të drejtat e gjuhës dhe mbrojtja kundër dhunës në familje (Masat e zbatimit për legjislacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë, 2012).

KORNIZA LIGJORE E TË DREJTAVE TË NJERIUT NË KOSOVË

Procesi i shtetndërtimit, nëpër të cilin po kalon Kosova, kërkon formulimin e kornizës ligjore për secilën fushë, në mënyrë që të sigurohet një shtet ligjor mbi bazat e parimeve të demokracisë. Mbrojtja dhe respektimi i të drejtave dhe lirive të njeriut është obligim i shtetit. Edhe pse Kosova nuk është anëtare e OKB-së dhe e mekanizmave tjerë ndërkombëtarë, dhe rrjedhojë, nuk ka mundësinë e ratifikimit të konventave ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. Ajo në Kushtetutë ka përfshirë marrëveshjet ndërkombëtare (neni 22) dhe instrumentet të cilat garantojnë parimet dhe vlerat e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore (Raporti i Progresit për Kosovën, 2011). Këto marrëveshje janë drejtpërdrejtë të aplikueshme dhe kanë prioritet në rast konflikti, ndaj dispozitave ligjore të Kosovës. Këto dokumente janë: Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut,

Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut dhe Protokolet e saj, Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile e Politike dhe Protokolet e saj, Konventa kornizë e Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare, Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Racor, Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Gruas, Konventa për të Drejtat e Fëmijës, Konventa kundër Torturës dhe Trajtimeve e Ndëshkimeve të tjera Mizore, Jonjerëzore dhe Poshtëruese. Andaj, kushtetuta i jep individëve të drejtën t'i referojnë rastet e shkeljeve të të drejtave dhe lirive të tyre të garantuara me kushtetutë nga autoritetet publike në Gjykatën Kushtetuese të Kosovës (shih në: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ks_analytical_2012_en.pdf).

Sundimi i ligjit, karakterizohet me miratimin e kornizës ligjore që përfshin legjislacionin e nevojshëm parësor, por edhe atë sekondar të i përbërë nga aktet nënligjore, përkitazi me secilin ligj si edhe me krijimin e strategjive, programeve dhe organeve të veçanta ekzekutive që parashihen me ligj (Masat e zbatimit për legjislacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë, 2012). Krijimi i shtetit ligjor dhe synimi për integritet euro-atlantike, drejt së cilës tashmë Kosova është orientuar nënkupton zotimin për përmbushjen dhe respektimin e standardeve ndërkombëtare, me theks të veçantë ato në fushën e të drejtave të njeriut. Magjithatë, indikatorët e sipër përmendur, tregojnë se Kosova akoma nuk ofron kushte të përshtatshme për zbatim të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, e sidomos për të drejtat ekonomike dhe sociale, që janë standard edhe më i lartë.

Si rrjedhojë e parimeve kushtetuese dhe atyre ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, legjislativi në Kosovë ka miratuar shumë ligje, të cilat rregullojnë një gamë të gjerë të të drejtave dhe marrëdhënieve sociale, e që kanë ndikim mbi mbrojtjen e të drejtave të njeriut në Kosovë (Masat e zbatimit për legjislacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë, 2012). Kështu, baza ligjore e të drejtave të njeriut paraqet një bazë të qëndrueshme normative, në pajtim me shumicën e standardeve ndërkombëtare.

Parimet bazë të të drejtave të njeriut janë ai i barazisë gjinore dhe mosdiskriminimit, të cilët janë parakusht për krijimin e shteteve moderne demokratike ku mund të realizohen të drejtat e njeriut. Korniza ligjore e Kosovës synon që të promovojë dhe krijojë barazi gjinore, në mënyrë që të ofrohen

kushte të barabarta për pjesëmarrjen e burrave dhe grave në jëtë politike, ekonomike, kulturore dhe shoqërore. Ligji për Barazi Gjinore ka për qëllim të krijojë kushte dhe mundësi për barazi gjinore, përmes programeve që përkrahin zhvillimin dhe pjesëmarrjen e barabartë të të dy gjinive. Me Ligj është përcaktuar edhe themelimi i Zyrës për Barazi Gjinore, Këshillit Ndërmintor për Barazi Gjinore dhe emërimi i zyrtarëve për barazi gjinore në nivel qëndror dhe lokal (Ligji për Barazi Gjinore) (Dokument Diskutimi për të Drejtat e Njeriut dhe Mbrojtjen e Minoriteteve – Ministria e Integritet Evropiane). Pavarësisht këtyre përpjekjeve, pabarazia gjinore ende është shumë e pranishme në pjesën më të madhe të formave të jetesës shoqërore dhe institucionale në Kosovë (Rapoti Vjetor i Avokatit të Popullit, 2012).

Të jesh i barabartë para ligjit, do të thotë të mos jesh i diskriminuar. Në këtë frymë edhe Kushtetuta e Republikës së Kosovës barazinë para ligjit për të gjithë individët e ka njërin prej parimeve të saj themelore, duke e trajtuar si bazë të ushtrimit të autoritetit publik (Kushtetua e Republikës së Kosovës, neni 3). Barazia në ligj dhe para ligjit, si dhe ndalimi i diskriminimit, janë parime të përgjithshme që kushtëzojnë gëzimin dhe ushtrimin e të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut. Kosova ka nxjerre Ligjin kundër Diskriminimit me qëllim të parandalimit dhe luftimit të të gjitha formave të diskriminimit në sektorët publik e privat dhe promovimin e barazisë efektive të trajtimit ndërmjet personave në Kosovë (Ligji Kundër Diskriminimit, neni 9). Megjithatë, institucionet kosovare duhet shtuar përpjekjet për luftimin e të gjitha formave të diskriminimit, qoftë përmes fushatave vetëdijësuese ose përmes futjes së lendëve të vecanta për të drejtat e njeriut në sistemin arsimor, që do të kontribuonin në edukimin e shoqërisë për të të drejtat dhe liritë themelore të njeriut. Zbatimi i legjislacionit relevant, e sidomos i Ligjit Kundër Diskriminimit, duhet të kthehet në prioritet pasi që deri tani zbatimi i ligjeve në këtë fushë është ende i pamjaftueshëm (Raporti i Progresit për Kosovës, 2011).

MULTIKULTURALIZMI DHE TË DREJTAT E NJERIUT

Natyrë njerëzore karakterizohet nga solidariteti, toleranca, respekti, empatia, kujdesi ndaj komunitetit në të cilin jeton por dhe më gjerë. Interesi i përgjithshëm dhe synimi për të

arritur të mira shoqërore, në bazë të një organizimi të mirëfilltë, duhet të jëtë synimi i cdo shoqërie. Në këtë mënyrë, duhet promovuar, afirmuar dhe mbrojtur barazinë dhe drejtësinë shoqërore, ku dinjiteti njerëzor dhe të drejtat e tij respektohen me të gjitha mjetet juridike, por dhe me praktikat etike dhe kulturore. Kosova është një vend me mjaft diversitet në baza etnie, gjuhe, feje, kulture, etj. Multikulturalizmi i jep edhe më shumë vlerë dhe e pasuron jetën e qytetarëve në Kosovë. Multikulturalizmi ka të bëjë me pranimin ose promovimin e shumë kulturave, mbështetjen e statusit të barabartë mes grupeve sociale dhe individëve me përkatësi të ndryshme etnike, fetare, kulturore, etj., duke promovuar pozitivisht çdo vlerë të tyre. Megjithatë, jo gjithmonë marrëdhëniet mes grupeve të ndryshme shoqërore janë të mira. Integrimi i pakicave si ajo e Romëve, Ashkalinjëve, Egjiptianeve, Serbëve dhe Boshnjakëve, në jetën sociale, politike dhe ekonomike gjithandej Kosovës, mbetet akoma sfidë (cituat në: Raporti mbi zbatimin e strategjisë dhe planit të veprimit për të drejtat e njeriut në Republikën e Kosovës, Janar 2011 – Dhjetor 2011), por ku duhen shtuar përpjekjet drejt arritjes së integritit të plotë të tyre në jetën politike, institucionale, shoqërore dhe kulturore të Kosovës.

ROLI I INSTITUCIONEVE SHETËRORE NË MBROJTJEN E TË DREJTAVE TË NJERIUT NË KOSOVË

Të gjitha institucionet publike kanë obligim ligjor por edhe moral të veprojnë konform respektimit, mbrojtjes dhe promovimit të të drejtave të njeriut.

Qeveria e Republikës së Kosovës, si ekzekutive e normave ligjore, ka për detyrë të mbrojë dhe promovojë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, duke kontribuar në zhvillimin e demokracisë, qeverisjes së mirë dhe sundimin e ligjit. Ajo ka për mision të bëjë përpjekje sistematike, duke integruar parimet e të drejtave të njeriut në qdo politikë qeveritare, si parime bazë të zhvillimit të përgjithëshëm shoqëror, duke siguruar respektimin e të drejtave të njeriut, njohjen më të mirë dhe vetëdijësim rreth tyre, koordinimin e aktiviteteve si dhe ngritjen dhe forcimin e mekanizmave, të cilët mbështesin të drejtat e njeriut (Strategjia dhe plani i veprimit për të Drejtat e Njeriut në Republikën e Kosovës 2009-2011, 2008).

Institucioni i Avokatit të Popullit është institucion shtetëror i pavarur, i përcaktuar me Kushtetutë, i cili ka për mision mbrojtjen, mbikëqyrjen dhe promovimin e të drejtave dhe lirive themelore të personave fizik dhe juridik nga veprimet ose nga mosveprimet e paligjshme dhe të parregullta të autoriteteve publike në Republikën e Kosovës si dhe të organeve të tjera dhe të organizatave që ushtrojnë autorizime publike për llogari të tyre (Raporti i Njëmbëdhjetë vjetor i Avokatit të Popullit, 2012).

Në përgjithësi vetëdija institucionale rreth të drejtave të njeriut nuk është në nivelin e duhur, e që sjellë si pasojë shkeljen e të drejtave të njeriut dhe ligjeve në fuqi. Në të njëjtën kohë, qytetarët e Kosovës nuk janë mjaftë të vetëdijësuar lidhur me të drejtat e tyre dhe mekanizmat mbrojtës të të drejtave, që i bënë viktima të shkeljeve dhe abuzimeve sistematike të të drejtave të tyre të përcaktuara me dokumentet ndërkombëtare dhe të garantuara me aktin më të lartë juridik të shtetit, Kushtetutën.

Megjithë organizimin deri diku të mirë institucional, një përkushtim i bashkërenduar i Kuvendit, Gjyqësorit, i cili ka një rol kyq dhe të pazëvendësueshëm, Organizatave Joqeveritare, Avokatit të Popullit, sektorit privat, etj, dhe përfundimisht gjithë shoqërisë, është esencial në zbatimin dhe respektimin e të drejtave të njeriut.

PËRFUNDIM

Në bazë të fakteve dhe të raporteve të analizuar mund të konkludohet se gjendja e të drejtave të njeriut në Kosovë nuk është aspak e kënaqëshme. Abuzimet që ndodhin me të drejtat e njeriut në cdo aspekt të jetës së qytetarëve janë bërë dukuri e zakonshme, e shkaktuar nga mos zbatimi i ligjit, problemeve në sistemin gjyqësor, gjendjes së vështirë ekonomike, kulturës shoqërore, mos përkushtimit të institucioneve publike, mungesës së vetëdijës shoqërore, etj. Si rezultat, promovimi dhe zbatimi i të drejtave të njeriut mbetet akoma sfidë madhore për institucionet kosovare, por jo edhe prioritare. Kështu, zbatimi i ligjit dhe politikave relevante duhet të përforcohet (Masat e zbatimit për legjisllacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë, 2012). Zbatueshmëria e mjeteve juridike dhe administrative në lidhje me shkeljet e të drejtave të njeriut duhet përmirësuar në të gjitha nivelet. Komunikimi dhe bashkërendimi mes institucioneve dhe trupave të ndryshëm

që merren me të drejtat e njeriut në nivel qendror dhe lokal si dhe me Ombudspersonin duhet të intensifikohet. Duhet siguruar më shumë resurse materiale dhe njerëzore për mbrojtje dhe promovim të të drejtave, të barazisë gjinore dhe të mos diskriminimit, në mënyrë që të rritet vetëdija shoqërore dhe institucionale rreth aplikimit praktik të këtyre parimeve.

Respektimi, mbrojtja dhe promovimi i të drejtave të njeriut duhet të shndërrohet në bazë reale mbi të cilën ndërtohen politikat shtetërore, sepse të tilla politika mundësojnë zhvillim të gjithëmbarshtëm politik, shoqëror, ekonomik e kulturor.

BIBLIOGRAFIA

- A, Shkoza. & F, Lekiqi. (2012.). *Sigurimi shëndetësor në Kosovë : Një e drejtë e vonuar*. (Prishtinë). Qendra për të Drejtat e Njeriut e Universitetit të Prishtinës
- Dugolli, I. dhe Agimi, I. (2009). *Drejtësia tranzicionale në Kosovë*. (Prishtinë). Instituti Kosovar për Kërkime dhe Zhvillime të Politikave. http://www.kipred.org/advCms/documents/93788_ToJ_alb.pdf
- Gruda, Z. (2007). *Mbrojtja Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut - Botimi i katërt*. (Prishtinë). Universiteti FAMA
- Hoti, A. (2010). *Mbrojtja e të Drejtave në Kosovë*. (Prishtinë). http://www.solidar.org/IMG/pdf/mpdl_protection_of_rights_in_kosovo.pdf
- <http://ks.yihr.org/ks/article/139/Anti-Discrimination-Law-implementation-mechanisms> [naviguar më: 20.07.2013]
- http://www.cdhrf.net/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=39&Itemid=53 [naviguar më: 19.07.2013]
- <http://www.mkrs-ks.org/?page=1,67> [naviguar më: 23.07.2013]
- <http://www.neurope.eu/article/implementation-kosovo-human-rights-laes-criticised> [naviguar më: 23.07.2013]
- <http://www.ombudspersonkosovo.org/?id=2,0,151,156,a> [naviguar më: 19.07.2013]
- <http://www.uetcentre.org/portal/download/SIGURIA%20NJER%20C%20BZORE%20N%20C%20KONTEKST%20RAJONAL.pdf> [naviguar më: 20.07.2013]
- <http://www.unifr.ch/iiedh/assets/files/Declarations/declaration-alb6.pdf> [naviguar më: 20.07.2013]
- Kodra, L. (2011). *Përgjegjësia Ndërkombëtare në Lidhje me Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut*. (Tiranë). http://www.ajls.org/doc/10_LKodra_Punimi_V.pdf
- Korniza ligjore dhe politike e mbrojtjes së të drejtave njerëzore (2011). Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut i Republikës së Maqedonisë http://www.mtsp.gov.mk/wB-Storage/Files/covekovi_alb.pdf
- Kuptimi i të drejtave të njeriut - Doracak mbi arsimimin për të drejtat e njeriut (2003). Qendra Evropiane e Trajnimit dhe Hulumtimit për të Drejtat e Njeriut dhe Demokraci (ETC). http://www.etc-graz.at/typo3/fileadmin/user_upload/ETC-Hauptseite/manual/versionen/albanian/manual_vollversion_albanisch.htm
- Kushtetuta e Republikës së Kosovës (2008) <http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves.pdf>
- Ligji Kundër Diskriminimit (2004) http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=28
- Ligji për Barazi Gjinore i Kosovës (2004) http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2004_2_al.pdf
- Masat e zbatimit për legjislacionin që prek të drejtat e njeriut në Kosovë (2012). Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë – Misioni në Kosovë <http://www.osce.org/sq/kosovo/94361>
- Material Diskutues për të Drejtat e Njeriut (/). Ministria e Integrimeve Evropiane http://www.mei-ks.net/repository/docs/Material_Diskutues_Te_Drejtat_e_Njeriut.pdf
- Raporti I Progresit për Kosovën (2011). Komisioni Europian http://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/documents/eu_kosovo/20111018_progress_report_sq.pdf
- Raporti mbi të Drejtat e Njeriut për Kosovën (2011). Departamenti Amerikan i Shtetit, http://photos.state.gov/libraries/kosovo/312585/files/Raporti_mbi_te_drejtat_e_njeriut_per_kosoven_2011.pdf
- Raporti mbi të Drejtat e Njeriut për Kosovën (2012). Departamenti Amerikan i Shtetit http://photos.state.gov/libraries/kosovo/231771/PDFs/2012_hrr_kos_alb.pdf

Saranda Pajaziti

University of Prishtina "Hasan Prishtina"

THE RELEVANCE OF HUMAN RIGHTS AND MULTICULTURALISM IN THE PROCESS OF EU INTEGRATION – THE CASE OF KOSOVO

RËNDËSIA E TË DREJTAVE TË NJERIUT DHE TË MULTIKULTURALIZMIT NË PROCESIN E INTEGRIMIT NË BE - RASTIN E KOSOVËS

HYRJE

Rajoni i Ballkanit ka qenë, është dhe do vazhdojë të jetë epiqendër e vëmendjes së historisë botërore, kjo për arsye të shumta e të cilat janë përcjellur kryesisht me ndarje, përçarje, integritime, apo edhe dallime e diversitete. Historikisht, ky rajon ka qenë skenë e luftimeve të ashpëra, dyndjeve, përpjekjeve, kryengritjeve apo edhe emigrimeve e imigrimeve të njëpasnjëshme. Kësisoj shoqëritë e këtij rajoni edhe pse ndoshta nuk kanë arritur të gjejnë qetësinë e kërkuar, kanë arritur që rëndësinë e kulturave të tyre t'a ruajnë e kultivojnë me fanatizëm. Ajo cka e karakterizon rajonin ballkanik është fakti se përkundër qytetërimeve e civilizimeve të ndryshme si ai grek, romak, bizantin apo osman, asnjë kulturë e vetme nuk ka arritur që të marrë rolin e primatit në tërë gadishullin. I karakterizuar me multikulturalizem, ky rajon ka arritur të krijojë një simbiozë ndoshta edhe të cuditshme për rajonet tjera. Ky udhëkryq kulturash pjesë e së cilit është edhe Kosova, ka pasur ngjarje të jashtzakonshme dramatike e historike të cilat kanë lënë kujtime kolektive të popujt. Ndër kujtimet më të freskëta të viteve të fundit është edhe lufta në Kosovë, e cila përfundoi me ndërhyrjen e Bashkësisë Ndërkombëtare, dhe shpalljen e Kosovës si shtet i pavarur dhe sovran.

Përjetimet jo-te vullnetshme të sundimeve nga perandorite e ndryshme që ky shtet i ka kaluar në fazë të ndryshme kanë arritur që imponueshëm apo dëshirueshëm Kosovën t'a bëjnë një vend të hapur ndaj popujve të rinj, cka nënkupton se bashkejetesa me diversiteteve të kulturave e shoqërive të ndryshme, pra atyre me prejardhje të dallueshme etnike, kulturore, fetare e racore të jenë prezente edhe në vendin tonë. Përgjithësisht përkundër këtyre dyndjeve dhe përzierjeve të influencave të ndryshme kulturore, fetare e regjionale Kosova prap se prap ka arritur që të ruajë unitetin e saj, por njëkohësisht ka arritur të jetë edhe një vend i hapur për kulturat e tjera të reja, gje që dëshmon edhe prezencën e komuniteteve të ndryshme në vend edhe pse në numër të vogël.

KONCEPTI "KULTURË"

Është e udhës që së pari të qartësojmë definimin e termit "kulturë" si një nocion i përgjithshëm e pastaj vijimisht e rrjedhimisht të dalim edhe te kultura e vendit tonë dhe respektimi i diversitetit kulturor. Kur flasim për kulturën si një nocion mbasë themelor për shkencat sociale vecanërisht për Sociologjinë duhet të theksojmë se përkundër përkufizimeve

këmbëngulëse nga autorë të ndryshëm për t'i dhënë një përkufizim sa më të plotë dhe korrespondues me gamën e plotë të ideve që ata dëshironin t'i përcjellnin, si mënyrë e jetesës "kultura" fillimisht është propozuar nga Edward Tylor në vitin 1971, kur antropologjia po hidhte hapat e parë si shkencë dhe u definua si "tërësi komplekse që përfshinë dituritë, besimin, artin, moralin, ligjin, zakonet si dhe cdo aftësi e normë njerëzore të fituar në kushtet e jetesës në shoqëri"⁸¹. Përkufizimet e ndryshme nga aspektet e ndryshme të autorëve të ndryshëm na bëjnë të mundur që kuptimi i termit "kulturë" të jetë sa më i plotë dhe më i shumëanshëm. Sipas fjalorit Sociologjik të Oksfordit, definimi i nocionit ose termit kulturë e ka kuptimin e "një koncepti jo aq të ngushtë nga ai që nënkupton të folurit e përditshëm, që në përdorimin e rëndomtë të kësaj fjale ajo që është nënkuptuar shpeshherë kanë qenë vetëm artet, perderisa për shkencat sociale kultura përbën gjithçka që në shoqërinë njerëzore transmetohet në rrugë sociale e jo në rrugë biologjike".⁸² Një përkufizim tjetër i prekshëm për kulturën është ai nga filozofi Antonio Gramsci i cili kulturën e sheh si "organizim, apo disiplinë e unit të brendshëm, zotërim i personalitetit, të fituarit e një vetëdije më të lartë, me anë të së cilës secili njeri arrin të kuptoj vlerën e vet historike, rolin dhe të drejtat e detyrat e tij në jetë"⁸³. Nga aspekti filozofik, termi "kulturë nënkupton procesin dhe rezultatin e përpjekjeve të njeriut që, si genie shoqërore krijuese e praktikës, natyrën, shoqërinë dhe vetvetën t'a bëjë sa më humane, më njerëzore, më gjegjëse dhe më të përshatshme ndaj qëllimeve të një shoqërie.⁸⁴ Ndërsa një definim më përgjithësues në literaturë është ai se: "kultura paraqet vlerat të cilave u përmbahen anëtarët e një grupi apo shoqërie, normat që ata respektojnë dhe të mirat materiale që krijojnë"⁸⁵. Kultura me këtë definim na bën të kuptojmë se mënyra e sjelljes sonë në kuadër të realitetit social, në të cilën janë ndërtuar, pranuar dhe respektuar disa parime bazë nga një

grup i shoqërisë janë përcaktuesit e ndërtimit të kulturës në ambientin shoqëror politik.

SHOQËRIA DHE MULTIKULTURALIZMI

Ndërlidhshmëria e kulturës me shoqërinë është e pashmangshme, kultura dhe shoqëria egzistojnë sepse egziston njëra apo tjetra, cka do të thotë se asnjë kulturë nuk mund të egzistojë pa shoqërinë dhe anasjelltas. Ndryshimet kulturore midis shoqërive si dhe kontraktimi mes tyre qoftë edhe ai spontan ka arritur të realizojë edhe ndërlidhshmërinë dhe bashkeveprimin e kulturave. Në këtë mënyrë edhe janë përhapur shumë besime, shprehje e zakone madje edhe mënyra të jetesës.⁸⁶ Shumëllojshmëria e kulturave është e dukshme te njerëzit, vlerat, normat e sjelljet e të cilëve ndryshojnë nga një kulturë në tjetrën, shpeshherë edhe duke kontrastuar atë cka njerëzit e disa shoqërive perendimore mund t'a quajnë si kulturë "normale".

Se sa janë gjykues e paragjykues njerëzit ndaj kulturave të tjera mund të kuptohet qartazi nga fakti se sa një shoqëri respekton diversitetin kulturor dhe se sa është e gatshme po kjo shoqëri t'a pranoej atë kulturë në vendin e saj. Megjithatë sfida kryesore mbetet në përkrahjen e dallimeve kulturore pa i shkelur të drejtat e definuara si të drejta të përbashkëta. Pra ajo cka pretendohet të arrihet në një shoqëri multikulturne është një kompromis i pranueshëm si për shtetin ashtu edhe për shoqërinë, kompromis ky i cili do të krijonte balancim në mes të drejtave të barabarta dhe të drejtës të jesh me dallime. Identifikimi i shoqërive rëndom është përcaktuar me kufinjte e komb-shtetit, mirëpo aspekti territorial dhe ai kulturor nuk përputhen në asnjë vend të botës sidomos në një botë globale si kjo e tanishmja e përhapjes së rrafshme të këmbimit intesiv të informacionit. Sidoqoftë nëse bazohemi në aspekt territorial, ne shpeshherë i referohemi një shoqërie si "shoqëri britanike" megjithëse ajo nuk i korrespondon kufijëve të një komb-shteti të vetëm, apo mund të flasim për "shoqërinë uellsiane" megjithëse Uellsit (pavarësisht asamblesë që ka) është një 'komb pa shtet'. Pra nëse pyesim dikë se cilës shoqëri i takon, përgjigjet që mund të marrim mund të jenë të ndryshme. Ai/ajo mund të thotë se është

81 Aleksander Dhima, "Hyrja ne Antropologji", 2010, Tiranë, f-177

82 Gordon Marshall, "Fjalor Sociologjik", Tiranë, f-204

83 Anotio Grmashi- "Socialism and Culture"- perkthyer nga Petro Zhaji, Tiranë, f-25

84 Ekrem Murtezaj, "Fjalor i Filozofisë", 2007, Tiranë, f-226

85 Aleksander Dhima, "Hyrja ne Antropologji" 2010, Tiranë, f-188, 192

86 Patric Canivrez, "Të edukohet qytetari", 2004, Pejë, Dukagjin, fq -66

antar i shoqërisë skoceze, apo britanike, apo se i takon Glasgout, apo shoqërisë krishtere apo në një kontekst tjetër mund të thotë se është antarë i shoqërisë evropiane, përgjigje këto të cilat mund të jenë të p-mohushme. Pra ajo cka duhet dalluar është se shoqëritë nuk duhet barazuar me kombin-shtet, sepse kufinjte e shumicës së

shoqërive nuk janë definuar, pra kësisoji ne jemi anëtarë të shumë shoqërive, apo sic thotë Hegeli, ne jemi qytetarë të botës. "Nuk egziston asnjë komb me identitet krejtësisht "të pastër" që do të thotë se nuk egziston asnjë shoqëri pa minoritete apo edhe pa prezencë kulturash të vendeve fqinje.⁸⁷ Si i tillë edhe shteti i Kosovës përfshin përbërje të ndryshme etnike, pjesa dërrmuese e të cilit korrespondon kryesisht me komunitetin etnik shqiptar, që sipas burimeve formon 88 deri në 92 përqind të banorëve; ndërsa sipas vlerësimeve të Entit Statistikor të Kosovës shqiptarët përbëjnë 88% të popullsisë. Serbët janë komuniteti i dytë për kah madhësia me 5, 3%, të përcjellë nga turqit, boshnjakët, romët, ashkalinjtë, egjiptasit dhe goranët. Në Kosovë jeton edhe një numër kroatësh dhe *çerkezësh*, ndërsa pjesëtarët që zyrtarisht i përkasin komunitetit serb kanë kërkuar nga qeveria të njihen edhe si komunitet malazias në vete. Ndërkohë, romët, ashkalinjtë dhe egjiptasit, që shpesh futen në një tog të njohur si RAE ose tradicionalisht si jevgji, vetidentifikohen si etni të pavarura në baza të dallimeve historike ose kulturore.⁸⁸ Kjo përbërje sipas teorisë së "rrathëve të ndërprerë" të Michael Waltzer do nënkuptonte se individët u takojnë realiteteve ku përzihen komunitetet e ndryshme.⁸⁹ Bashkepunimi mes këtyre grupeve të ndryshme etnike si për nga interesat ekonomike, interesa kulturore apo edhe pjesmarrja e tyre në projekteve të ndryshme të përbashkëta, janë të pashmangshme. Sot jo vetëm në Kosovë, por përgjithësisht në botë, nuk është e rëndësishme më se kush e zbuloi shtypeshkronjën, elektrikun apo kompjuterin, sepse këto si edhe zbulime të tjera janë bërë prone kulture e pothuajse mbarë njerëzimit. Akomodimi kulturor ka arritur të injorojë diferencat mes kulturave të ndryshme duke krijuar kështu mundësinë për egzistimin paralel të disa kulturave brenda një shoqërie.⁹⁰

87 Pierre Bourdieu "La reproduction" ed. Minuit 1970, fq 22

88 Enti statistikor i Kosovës "Popullsia" Portali i Qeverisë së Kosovës

89 <http://lgxserve.ciseca.uniba.it/lei/irs/irstexts/carens.htm>

90 Fehmi Agani "Për shoqërinë civile"-Pejë, 2002, fq 133

ASPEKTI INSTITUCIONAL I DIVERSITETIT KULTUROR NË KOSOVË

Kushtetuta e Kosovës duke i respektuar të drejtat e minoriteteve bazohet në dy parime bazë. Parimi i parë është se pavarësisht identitetit etnik të gjithë shtetasit kosovare konsiderohen si qytetarë me të drejta të barabarta, pra kjo nënkupton barazin e te gjithëve para ligjit. Parimi tjetër po kaq i rëndësishëm është se secili shtetas kosovar është i lirë që të shpreh dhe të ndjek vlerat dhe kulturën e vet në bazë të përkatësisë se vet etnike apo kulturore. Pra sipas nenit 3 të Republikës së Kosovës ushtrimi i autoritetit publik në Republikën e Kosovës bazohet në parimet e barazisë para ligjit të të gjithë individëve dhe në respektimin e plotë të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, të pranuar ndërkombtarisht, si dhe në mbrojtjen e të drejtave dhe në pjesmarrjen e të gjitha komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre. Neni 24 (Barazia para ligjit) deklaron se të gjithë janë të bartë para ligjit dhe se cdokush e gëzon të drejtën e mbrojtje së barabartë ligjore pa diskriminim në bazë të racës, ngjyrës, gjinisë, gjuhës, fesë, mendimeve politike, preardhjes kombtare apo shoqërore, pronës, gjendjes ekonomike, orientimit seksual, aftësisë së kufizuar apo ndonjë statusi tjetër personal.⁹¹ Pra kjo nënkupton se ligjërisht garantohet liria individuale apo kolektive për të mbrojtur dhe zhvilluar kulturën e secilit qytetar. Edhe pse me këtë model institucional të diversitetit kulturor mund të themi që shteti shqiptar ndjek modelin liberal për njohjen dhe respektimin e të drejtave të minoriteteve, ka prap hapësirë për tu debatuar nëse ajo cka është e shkruar realizohet praktikisht, mirëpo përkundër të gjithave, Kushtetuta e shtetit përmban atë ligj të cilin e kërkojnë sot shoqëritë evropiane. Megjithëse Kosova ka qenë një vend i shtypur sidomos në aspektin e shprehjes së lirë të fjalës, sot mund të themi se kemi një pluralizëm të opinioneve të shprehura të ideve dhe kulturave të ndryshme, të cilat ndjekën me interes nga shoqëria. Përveç lirisë së shprehjes që është finalizuar edhe me televizionin publik të dy komuniteteve, atyre serb dhe turk, e lirë vazhdon të jetë edhe veprimtaria e tyre studimore. Sa i përket punësimit nuk mund të themi se ka ndonjë kuotë për vende të punës sipas të

91 Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 2008, Prishtinë, fq12. Kapitulli 1

cilave kriterë bazë mund të jetë përkatësia minoritare, meqenëse cdo qytetar është i barabartë me ligjin para të tjerëve, mirëpo mund të themi se megjithë këtë fakt ka vende pune ku favorizohen apo edhe inkurajohen minoritetet. Secili komunitet në Kosovë është i lirë që ritet e tij kulturore t'i kultivojë e praktikojë pa asnjë pengesë, kjo rezulton edhe me theksimin e vecante që i'u bëhet festave të ndryshme fetare të cdo komuniteti të deklaruar si festa kombetare zyrtare të cilat respektohen nga shoqëria. Bashkepunimi i komuniteteve të ndryshme si nga aspekti ekonomik, social e politik mund të themi se është i realizueshëm. Sot egzistojnë me dhjetra organizata të ndryshme joqeveritare të cilat përfaqësojnë bashkësi të ndryshme kulturore dhe të cilat kanë hapsirë dhe liri veprimi në vend, veprimtaria e të cilave ndjeket me interes nga shoqëria. Natyrisht që këto aspekte të respektimit të të drejtave të komuniteteve lëne për tu dëshiruar por gjithësi i rëndësishëm është fakti se ka përparime të dukshme në këtë aspekt. Sfidat drejt integritimeve europiane mund të themi se janë të shumta,

shoqëria përballet me shumë probleme dhe vështirësi të cilat momentalisht na pamundësojnë integrimin në Bashkimin European. Gjithsesi ajo cka mbetet të realizohet jo vetëm nga shoqëria por edhe nga Qeveria është një reflektim serioz interesimi dhe angazhimi institucional sidomos ai i partive të ndryshme politike në Kosovë si forca lëvizëse në vend për ndaljen e segregacionit dhe diskriminimit. Si pikënisje duhet të jetë zbatimi i ligjit anti-diskriminues. Një aspekt tjetër është ai i sundimit të së drejtës, që nënkupton implementimin e të drejtave si mbrojtëse të të drejtave të pakicave. Për pakicat është më një rëndësi të jashtzakonshme sistemi i pavarur juridiko-penal, ligji anti-diskriminues dhe ligjet mbi pronën të cilat të implementohen. Në këtë kohë kur flitet për statusin e ardhshëm të Kosovës, për integrimin e saj në BE, ndryshimet jo vetëm në fushën e respektimit të të drejtave por pothuajse në cdo aspekt zhvillimor, politik, ekonomik e social sa janë të prekshme duhet të jenë edhe të aplikueshme. Vetëm kështu mund të jemi më pranë vlerave demokratike dhe më afër Bashkimit European.

INTERKULTURALNO RAZUMJEVANJE

Irma Isak

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

OD MULTIKULTURALIZMA DO INTERKULTURALNOSTI

SAŽETAK

Interkulturalizam je pojam koji se koristi u većini europskih zemalja te označava priznavanje vrijednosti, stilove života pojedinaca i društva, priznavanje različitosti i interakcije među kulturama. Multikulturalizam je istovremeno postojanje mnogobrojnih kultura na nekom teritoriju, označava statičnu i kvantitativnu dimenziju višekulturalnosti. Interkulturalni odgoj i obrazovanje podrazumijeva: odgoj za empatiju, odgoj za solidarnost, priznanje i poštivanje različitosti te odgoj protiv etnocentrizma, nacionalizma, rasizma i drugih faktora diskriminacije. Interkulturalni dijalog važan je za upravljanje višestrukim kulturnim opredjeljenjima u multikulturalnom okruženju. To je mehanizam za usklađivanje identiteta, za novi početak i nova iskustva, koji dodaje nova obilježja identiteta bez odricanja od sopstvenog porijekla. Ukoliko se kulture međusobno razlikuju, komunikacija i ponašanje svakog pojedinca će se razlikovati. Interkulturalnu komunikaciju možemo najbolje shvatiti kao kulturnu različitost u percepciji društvenih događaja oko nas.

UVOD

Multikulturalno društvo postoji oduvijek. Ljudi su se od samog postanka razlikovali po spolu, boji kose, očiju, boji kože. No zanimljivo je da problem koji nam ta različitost stvara nije postojao oduvijek. Problem netrpeljivosti upravo zbog tih, na oko vidljivih razloga, nastaje tek kasnije. Možemo li time zaključiti da

čovjek nije po rođenju pokvaren i da ga zapravo te razlike ne smetaju? Je li društvo ono koje je "pokvarilo" čovjeka nametnuvši umjetno stvorene standarde šta je prihvatljivo, a što nije? Zašto ljudi sude drugačijima od sebe? Jesu li vanjski izgled, kultura, nacija ili pak vjera ono što čini čovjeka i po čemu se on mora identificirati? Zašto se tako često dešava da manjina 'prođe gore' od većine? Zašto naš dosadašnji prijatelj i komšija postaje naš najveći neprijatelj? Je li bitno koje je on boje kože, nacionalnosti, vjeroispovijesti? Po čemu sam ja bolja ili lošija od tebe? U današnje vrijeme takve stvari, nažalost, jesu bitne, iako ne bi trebale biti. Je li sve počelo od postanka ljudi ili je socijalizacija ljude potakla da se identificiraju s jednim, a druge odbace kao neprihvatljive? Šta je ono s čime se ljudi identificiraju, kako gledaju na sebe i zbog čega, kako gledaju na druge i jesu li opterećeni predrasudama koje stoljećima na margini društva drže neke od manjinskih skupina? Koje su to pedagoške paradigme prve osvijestile ljude o značaju kvalitetnog dijaloga u multikulturalnom društvu, a koje još i danas pokušavaju "izbrisati" netrpeljivost prema određenim skupinama iz ljudskih glava i tu istu netrpeljivost zamijeniti ljubavlju, poštivanjem, kvalitetnijim suživotom? *Interkulturalizam* je pojam koji se koristi u većini europskih zemalja te označava priznavanje vrijednosti, stilove života pojedinaca i društva, priznavanje različitosti i interakcije među kulturama. Multikulturalizam je istovremeno postojanje mnogobrojnih kultura na nekom teritoriju, označava statičnu i kvantitativnu dimenziju višekulturalnosti. Interkulturalni odgoj i obrazovanje podrazumijeva: odgoj za empatiju,

odgoj za solidarnost, priznanje i poštivanje različitosti te odgoj protiv etnocentrizma, nacionalizma, rasizma i drugih faktora diskriminacije prema drugima. Kulturna različitost podrazumijeva susretanje različitih kultura kao što je slučaj imigranata i etničkih manjina, a svi oni sa sobom nose određene kulturne modele i odgojne strategije te društvene, ekonomske, povijesne i kulturne karakteristike. Postoji jedna vrsta nesporazuma nastalog zbog spektakularne upotrebe pojma multikulturalizam. Multikulturalizam je, prije svega, političko rješenje stvoreno u Kanadi i u Australiji osamdesetih godina da bi se izbjegao sukob između anglofonog i frankofonog stanovništva ili između domorodačkih, autohtonih kultura i različitih kultura emigranata koji stižu tokom XIX stoljeća. Ako iz oblasti politike pređemo na univerzitetski plan, multikulturalizam se, bez suvišne šematizacije, pojavljuje 1990. godine u Prinstonu povodom osnivanja *Centra za ljudske vrijednosti* (*Center for human values*). Čarls Tejlor (Charles Taylor) i Majkl Valcer (Michael Walzer) razmišljali su o mogućoj funkciji multikulturalizma. On se javlja kao korpus političkih sredstava, strategija i prakse i moralnih namjera sa ciljem da kulturne manjine budu i da se osjećaju priznatima.

INTERKULTURALNI IDENTITET

Izgradnja identiteta povezana je s procesima identifikacije s teritorijalno, etnički i kulturno definisanom zajednicom kao i s uporednim uvjetovanjima kognitivne i emocionalne dimenzije pojedinca. "Identitet označava način kako se pojedinci i skupine doživljavaju i određuju prema sličnostima i razlikama s drugim skupinama i pojedincima" (Perotti, 1995). Je li pitanje identiteta pitanje društva ili je pitanje odgoja i obrazovanja? Rekla bih oboje. Naime, tokom cijele povijesti čovječanstva svjedoci smo raznih migracija. Kulturne posljedice migracija vjerojatno su najuočljivije, jer se s njima najčešće susrećemo bez obzira na to idemo li mi kao stranci u drugu zemlju i drugačiju kulturnu sredinu ili stranci dolaze nama. Upravo svijest o značenju vlastite kulture dopušta prepoznavanje različitosti. Potvrda prava i vrijednosti različitih kultura zahtijeva prepoznavanje razlika i njihovo uvažavanje u cilju dobiti društva i svjetskih zajednica. Svijest o vlastitom kulturnom identitetu jača sposobnost učinkovitog percipiranja stvarnosti, prihvaćanje sebe

samih, ali i prihvaćanje drugih. Kada sve to sagledamo kao cjelinu, tek tada možemo govoriti o interkulturalnom identitetu. Usprkos tome što osobu možemo klasificirati u pogledu spola, etniciteta, klase, godina ili uloge koju ima, ovi posebni identiteti nisu automatski relevantni u svakoj interakciji u kojoj se pojedinac nađe. Naime, osoba koja je razvila interkulturalni identitet ne poistovjećuje se isključivo sa svojom društvenom skupinom, već i s ostalim društvenim skupinama s kojima živi. Takva osoba na taj način kreira viđenje koje nije ograničeno samo interesima svoje skupine, već mogućnošću identificiranja sa shvaćanjima drugih. Najvažnija je promjena, kada govorimo o interkulturalnom identitetu, promjena koja nastaje upoznavanjem sebe, promjenom samoshvaćanja, te promjena u viđenju svijeta oko sebe - promjena u našoj percepciji drugih. Može se govoriti o fleksibilnom identitetu koji sugerira psihološki sigurnu osobu, sposobnu nositi se s mnogim vrstama različitosti, osobu fleksibilnu prilikom suočavanja s društvenim problemima i koja vjeruje u zajedničko jedinstvo čovječanstva. Kada govorimo o identitetu treba naglasiti da se velika preispitivanja identiteta danas najčešće svode na pitanje kulture (Kalanj, 2008). Kulturno nasljeđe je upravo ono koje je povezano sa socijalizacijom pojedinca unutar njegove kulturne grupe. Vrlo često se događa da pojedinac zapravo ne izgrađuje interkulturalni identitet zbog "okova" vlastitog društva. Naime, teško je ono što je godinama učeno, stečeno socijalizacijom u svom društvu odbaciti i prihvatiti, nazovimo to - "socijalizacijom svih društava", "univerzalnom socijalizacijom". No pitanje koje postavljam je - treba li se vlastita socijalizacija, tj. vlastiti identitet temeljen na socijalizaciji iz nama prirodnog okruženja odbaciti ili je potrebna samo mala nadopuna istog? Smatram da je vrlo jednostavno objasniti pojedincu da je potrebna nadopuna, no je li to i u praksi lako izvedivo? Naravno da jest. No, kako bi do toga zaista došlo, mora postojati uvriježen standard učenja interkulturalnog identiteta kroz razne interkulturalne sadržaje već od najranijeg djetinjstva. Koliko zapravo pedagogija poznaje psihologiju mase, pitanje je o kojem bi se dalo razmisliti. Pedagogija govori o kulturi i identitetu koristeći sociologiju, a da sama to ne naglašava posebno. Zatim u svom promišljanju koristi i filozofiju kao znanost, stavljajući kritiku na društvo, na identitet kao fenomen koji kod pojedinca stvara nevjerovatan osjećaj pripadnosti.

Smatram da interkulturalizmu u pedagogiji nekim dijelom nedostaje "čvrsta pozadina" koja bi joj dala mnogo veći utjecaj, mnogo veće značenje nego što trenutno ima. Kada govorimo o interkulturalizmu, nisu li pedagozi ti koji su ključni medijatori u procesu razvijanja interkulturalnog identiteta? Oni ne samo što moraju posjedovati neke interkulturalne kompetencije, već moraju imati i vrlo jaku pozadinu stečenog i naučenog znanja u teoriji i praksi kako bi što bolje obavljali posao. Također, važno je izboriti se za svoje mjesto u podučavanju mladih o interkulturalizmu, bilo da se radilo o formalnom ili o neformalnom obrazovanju. U saradnji s psiholozima, sociolozima, filozofima, politolozima, pravnicima ali i mnogim drugima, trebali raditi na razvijanju interkulturalnog identiteta kod svih građana od najranije dobi.

IZGRADNJA IDENTITETA U MULTIKULTURALNOM OKRUŽENJU

Ljudsko dostojanstvo pojedinca nalazi se u osnovi društva. Pojedinaac kao takav ipak nije samostalan društveni akter. Naš identitet po definiciji nije ono po čemu smo jednaki sa drugima, već nešto po čemu smo jedinstveni. Identitet je složen i vrlo osjetljiv skup raznih elemenata. Sloboda da se izabere sopstvena kultura je fundament i čini centralno pitanje ljudskih prava. Svako ima pravo da u različitim periodima svog života ima različite kulturne sklonosti. Dok je svaki pojedinac, do određene mjere, proizvod nasljeđa i socijalnog porijekla, u savremenim demokratijama svako ima pravo da obogati sopstveni identitet integrisanjem različitih kulturnih opredjeljenja. Niko ne treba da bude zarobljen protiv svoje volje u jednoj grupi, zajednici, sistemu mišljenja ili pogledu na svijet, već treba da bude slobodan da se odrekne prošlih opredjeljenja i prihvati nova, ukoliko su ona u skladu sa univerzalnim vrijednostima ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Zajednička otvorenost i dijeljenje istog su nerazdvojni aspekti višestrukog kulturnog opredjeljenja. Oni zajedno čine pravila suživota koja se primjenjuju na grupe i pojedince koji su slobodni da uživaju u sopstvenoj kulturi i pri tom imaju poštovanje drugih. Interkulturalni dijalog važan je za upravljanje višestrukim kulturnim opredjeljenjima u multikulturalnom okruženju. To je mehanizam za usklađivanje identiteta,

za novi početak i nova iskustva, koji dodaje nova obilježja identiteta bez odricanja od sopstvenog porijekla. Interkulturalni dijalog nam pomaže da izbjegnemo zamke politike identiteta i da ostavimo otvoreni prema izazovima savremenog društva.

INTERKULTURALNA KOMUNIKACIJA

Interkulturalna komunikacija odnosi se na uspostavljanje interakcije i komunikacije s osobama iz drugih kultura. Osobe iz različitih kultura moraju se međusobno sporazumjeti iako ne dijele isto kulturalno iskustvo. Interkulturalna komunikacija je u današnje vrijeme izrazito bitna s obzirom na multikulturalno društvo u kojem živimo. Kada govorimo o interkulturalnoj komunikaciji, ona se odnosi kako na verbalnu, tako i na neverbalnu komunikaciju. Što se tiče **verbalne komunikacije**, ona se odnosi na jezik kojim govorimo te je u tom slučaju naročito bitno poznavanje barem jednog svjetskog jezika. Na taj način omogućuje se komunikacija između pripadnika različitih jezičkih skupina. **Neverbalna komunikacija** odnosi se na geste, mimike, držanje tijela i njegove pokrete, vanjski izgled, itd. Ponekad je upravo neverbalna komunikacija ključna samim time što nesvjesno šalje skrivene poruke koje vrlo često mogu biti krivo interpretirane. **Jezik** je univerzalni ljudski fenomen, medij ljudske komunikacije u kulturi. Verbalna komunikacija je ujedno i najznačajniji oblik ljudske komunikacije. Jezik, kao simbolički sistem, pruža mogućnost iskazivanja određenih vrijednosti i društvenih odnosa, pogleda na svijet, viđenje okoline i međuljudskih odnosa. Osim verbalne komunikacije za ulazak u drugačiji svijet, postoji i neverbalna komunikacija. Često se najbitnije oznake pojedine kulture, društva i pojedinaca iskazuju upravo pokretom tijela, gestom ili pak mimikom. Ako poznamo simbole, znakove u drugim kulturama, pretpostavljamo da nam to uveliko olakšava komunikaciju s drugima. Verbalna i neverbalna interkulturalna komunikacija podjednako su bitne jer tako u cijelosti možemo shvatiti informaciju, stav ili emociju kod sagovornika. S obzirom na kulturno nasljeđe, postoji različitost u interpretiranju nekih verbalnih i neverbalnih znakova. U takvim slučajevima treba posebno posvetiti pažnju kako ne bi došlo do nesporazuma u komunikaciji. Međusobna povezanost između kulture i komunikacije veoma je

bitna za shvaćanje interkulturalne komunikacije. Naime, jednu od presudnih uloga u učenju komunikacijskih vještina ima upravo kultura. Ljudi vide svoj svijet kroz kategorije, koncepte i oznake koje su proizvod njihove kulture. Načini na koje komuniciramo, komunikacijske situacije, jezik i jezički stilovi koje upotrebljavamo, te neverbalno ponašanje, prvenstveno su proizvod naše kulture. Ukoliko se kulture međusobno razlikuju, komunikacija i ponašanje svakog pojedinca će se razlikovati. Interkulturalnu komunikaciju možemo najbolje shvatiti kao kulturnu različitost u percepciji društvenih događaja oko nas. Da bismo razumjeli svijet drugih i njihovo djelovanje, trebamo pokušati shvatiti njihove percepcijske okvire i smjernice, shvatiti kako oni vide svijet. U interkulturalnoj komunikaciji, naglasak nije na kulturnim karakteristikama pojedinca, već u komunikacijskom procesu koji se odvija između sudionika različitog kulturnog porijekla, koji međusobno dolaze u posredan ili neposredan kontakt. Prema tome, biti **interkulturalno komunikacijski kompetentan** znači biti sposoban približno shvatiti misli druge osobe, bez obzira slagali se ili ne s njenim načinom razmišljanja (Piršl, 2007). S obzirom na različitosti od kulture do kulture, vrlo je bitno imati u vidu da verbalna ili neverbalna komunikacija mogu biti poprilično neuspješne zbog različite percepcije onoga što vidimo ili pak čujemo. Ono što je u jednoj kulturi prihvaćeno kao pozitivno i poželjno, u drugoj kulturi ono može biti poprilično negativno ili uvredljivo. Tako, na primjer, na zapadu gesta rukama za "odlično", "super" i tome slično, na istoku ima sasvim suprotno značenje, gdje označava uvredu za homoseksualce, ali i čitav niz ostalih negativnih značenja. Na interkulturalnu komunikaciju može uticati čitav niz faktora, daleko veći nego kad je u pitanju komunikacija u okviru jedne kulture. Kao najčešće prepreke uspješnoj interkulturalnoj komunikaciji ističu se predrasude i stereotipi. **Predrasude i stereotipi** stvaraju brojne konflikte u komunikaciji. Stereotipi se odnose na uvrježene načine razmišljanja o određenim pojavama ili ljudima. Stereotip je pozitivna ili negativna procjena članova grupe ili njihovih uočenih obilježja. Stereotipi su često negativna vjerovanja koja se mogu i moraju promijeniti putem obrazovanja. Na primjer, kulturalni stereotipi su standardizirane slike koje sadrže posebno značenje zajedničko članovima neke određene grupe ljudi. Stereotipi često nisu u skladu s objektivnim

stanjem stvari što dovodi do nesporazuma ili jednostavno problema u komunikaciji. Što se tiče predrasuda, stvar je gotovo ista. Predrasude su utemeljene na društveno prihvaćenim stereotipima koji su, kako sam prethodno navela, često negativni. Postoje brojni oblici predrasuda kao što su rasizam, antisemitizam, religijska netolerancija, političke i nacionalne predrasude, predrasude vezane za seksualnu orijentaciju itd. Predrasude i stereotipi, kao otežavajuće okolnosti kod interkulturalnog komuniciranja, javljaju se kod ljudi koji su skloni generaliziranju. Često negativno mišljenje o drugima, sadrži pozitivno mišljenje o sebi. Glavni cilj interkulturalnog dijaloga je izbjeći nasilje izmirivanjem razlika ili razmirica, pa se interkulturalni dijalog shvata kao korak prema miru, izabran kao središnja vrijednost za kolektivnu strategiju opstanka, umjesto opcije nasilja. Vrijednosti za interkulturalni dijalog su moralne, kognitivne, političke, ekonomske i kulturne. Naime, kada interkulturalno komuniciramo, kada već posjedujemo neke interkulturalne kompetencije, mi zapravo tolerišemo različitost, poštujemo drugačijeg, kritički promišljamo, ulazimo u dijalog s drugačijima. Također, izbjegavamo stereotipe, oslobađamo se predrasuda, svodimo razlike na najmanju moguću mjeru, vodimo se poštivanjem ljudskih prava, nenasilno rješavamo sukobe, potičemo "zatvorenije" pripadnike kulturnih manjina na ravnopravan dijalog, potičemo i podržavamo druge bez obzira na sve njihove različitosti i dr. Nerijetko se događa da ne znamo kako bismo se ponašali u komunikaciji s drugima. To je sasvim česta i svakodnevna situacija naročito u multikulturalnim zemljama, a možemo reći da je danas gotovo svaka zemlja multikulturalna. Događa se da zbog straha i neznanja osjetimo nelagodu i stres prilikom komuniciranja. Ako se nikada nismo susreli s osobom s posebnim potrebama, kulturno drugačijom osobom, osobom druge vjere ili nacionalnosti može doći do jezične barijere, greške u komunikaciji zbog koje može doći do konflikta ili nenamjerne diskriminacije. Osim nenamjerne "greške u komunikaciji", postoji i namjerno diskriminiranje - bilo da se radilo o etnocentrizmu, ksenofobiji, šovinizmu, rasizmu, antisemitizmu ili pak religioznoj diskriminaciji. Da bismo uspješno interkulturalno komunicirali, najprije moramo znati s kime komuniciramo. Moramo shvatiti kako ta druga osoba vidi svijet, kakva je njena percepcija s obzirom na našu. U interkulturalnoj komunikaciji važno je

znati slušati sagovornika bez obzira na različitost. Da bi neka osoba uspješno interkulturalno komunicirala mora imati visok stepen interkulturalnih kompetencija. Poštivanje sagovornika, prilagođavanje i mijenjanje svojih vlastitih stavova i navika, odlike su uspješnog interkulturalnog sagovornika. Da bi uspješno komunicirali u nekoj multikulturalnoj sredini, potrebno je odvojiti se od svih predrasuda i stereotipa, poštivati druge kulture i postati interkulturalno osjetljiv. Potrebno je shvatiti posljedice diskriminacije kulturno drugačijih, te usvojiti sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova. U današnje vrijeme postoji velika potreba za interkulturalnim komunikacijskim vještinama. Poznavanje i poštivanje različitosti među kulturama dovodi do uspješne interkulturalne komunikacije u multikulturalnoj zemlji. Također, komunikacija je direktan instrument solidarnosti ukoliko postane glavnim sredstvom u rješavanju problema pojedina, ali i cijelih naroda.

ZAKLJUČAK

Postojanju multikulturalnih društava možemo govoriti oduvijek, ali multikulturalna društva danas, u odnosu na nekad prije nisu više iznimka, nego pravilo. U takvoj multikulturalnoj situaciji dolazi do rušenja svih granica, a ljudima se otvara put prema drugačijem. Svjesni smo činjenice da je globalizacija najviše doprinjela rušenju tih granica samim tim što je na neki način uspjela spojiti svijet na vrlo neobičan način. Kultura je prisutna u životu svakog pojedinca. Kroz kulturu se identificiramo s društvom u kome živimo, ali i sami sebe pronalazimo kroz kulturu. S obzirom na mnoštvo kultura koje nas okružuju, vrlo je bitno stvoriti dijalog među različitim. Takav dijalog naziva se interkulturalni dijalog. Da bi uspješno komunicirali u nekoj multikulturalnoj

sredini potrebno je odvojiti se od svih predrasuda i stereotipa, poštivati druge kulture i postati interkulturalno osjetljiv. Potrebno je shvatiti posljedice diskriminacije kulturno drugačijih, te usvojiti sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova. U današnje vrijeme postoji velika potreba za interkulturalnim komunikacijskim vještinama. Poznavanje i poštivanje različitosti među kulturama dovodi do uspješne interkulturalne komunikacije u multikulturalnoj zemlji. Da bi se ostvario zdrav i pozitivan odnos naspram drugačijeg u društvu neophodno je da svaka osoba od najranijeg djetinjstva bude naučena interkulturalno komunicirati, da razvije interkulturalnu osjetljivost prema drugačijima, te da razvije zajednički, interkulturalni identitet. Glavni cilj je da ta ista osoba postane kulturno inteligentna, što bi značilo da taj isti identitet ima razvijen zahvaljujući znanju koja posjeduje, a koja su stečena njenim obrazovanjem uključujući ono formalno, neformalno i informalno. Ona, ne samo da ima spomenuta znanja, ona ta znanja i svakodnevno koristi.

LITERATURA

- Huntington, S.P. (1998): *Sukob civilizacija*; Izvori, Zagreb.
- Kymlicka, W. (2004): *Multikulturalizam- multikulturalno građanstvo*, CID, Podgorica.
- Paić, Ž. ; *Politika identiteta – kultura kao nova ideologija*; Antibarbarus, Zagreb,
- Perotti, A. (1995): *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb.
- Ritzer, G. (1997): *Suvremena sociološka teorija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Vujčić, V. (1993): *Politička kultura i politička socijalizacija*, Biblioteka Politologija,
- Aliea, Zagreb.

Harisa Nožić

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

TEMELJI INTERKULTURALNOG DIJALOGA KAO IZAZOV U BH. DRUŠTVU

UVOD

U ovom radu istraživati će se temelji dijaloga u bh. društvu, utjecaj dijaloga na stvaranje identiteta, kao i na stvaranje kulturnog prostora što ću svakako slikovito predstaviti. Navest ću preduvjete za dobar dijalog, kao i smjernice da bi se jedan dijalog realizirao. Pitanje koje će se protezati kroz ovaj rad je slijedeće: „ Da li je dijalog –ključ europske budućnosti?“ što ću iznijeti u samom zaključku. Predstaviti ću značaj kulture u interkulturalnom sporazumjevanju, kao i jednakost ljudskih prava povezanih sa kulturom. Ispitati ću značaj vjere u dijalogu kao i prostor za održavanje dijaloga. Navest ću koliko je značajno obrazovanje i vaspitanje za dijalog i toleranciju. Također pitanje na koje ću kroz ovaj rad odgovoriti je: „ Da li u svima nama leži odgovornost da stvorimo društvo u kojem ćemo svi živjeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu?“

Očekujem da ću doći do saznanja koliko je dijalog značajan u našem životu i da li bi naš život imao smisla bez razgovora, šta bi se dešavalo sa svim istinama, na koji način bi se otkrile. Također očekujem da ću utvrditi pravu ulogu dijaloga, šta je to što nam omogućava dijalog, koje to preduvjete treba ispuniti da bi dijalog bio zadovoljavajući.

„Govor je uvijek razgovor sa drugim: otvaranje i zagrljaj.“

Bela Hamvaš

KONCEPT KULTURE U INTERKULTURNOM SPORAZUMJEVANJU

Interkulturalno komuniciranje je povezano sa stepenom otvorenosti, ili zatvorenosti društvenih sistema i kultura. Ono predstavlja susretanje kultura sa različitom historijskom i kulturnom tradicijom, različitim stepenom razvijenosti, različitim religijama, jezicima i pismima. Filozofski i sociološki pristupi ga različito definišu- u skladu sa svojim teorijskim polazištima. Neki sociolozi definišu kulturu kao integrirani uzorak ljudskog ponašanja, koji uključuje čovjekovu misao, govor i artefakte i ovisi od sposobnosti čovjeka da uči i prenosi znanja budućim generacijama. Ideologija i komunikacijski uzorci su elementi širih kulturnih konfiguracija. Zato se kultura jednog društva mora definisati i proučiti na način povezanosti sa pluralizmom kulturnih uzoraka, dominantnim, ili podređenim kulturnim uzorcima, odnosno grupama.

„Kultura je reprodukcija društvenih odnosa u sferi svijesti, zato se i na njenom području odvija borba dominantne klase za hegemoniju dominantne ideologije.“⁹²

Kulture se formiraju, reprodukuju i prenose historijski i društveno, a istovremeno predstavljaju konstitutivni element ukupne društvene reprodukcije. Dominantna kultura se predstavlja kao reprezentant svih kultura i subkultura jednog društva. Ukoliko, ne budu izazvani njeni ideološki temelji, važiti će za sveobuhvatnu, univerzalnu

92 Fukujama, Frensis, Sudar kultura, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997, str. 277.

kulturu. Dominantna kultura je stoga u neprestanom sukobu sa drugim „ nevladajućim“ kulturama koje žele postati dominantnim. U pojam kulture možemo ubrojiti civilizaciju, u koju spadaju i sva ljudska dostignuća, te tradicije i običaji. Možemo je opisati kao komunikaciju, pri čemu mislimo i na gestikulaciju, lingvističke karakteristike, te razne verbalne i neverbalne elemente. Kulturu također možemo promatrati kao općeniti koncept; u tom slučaju ne referiramo ni na jednu konkretnu kulturu. Nadalje, možemo je promatrati u obliku interkulturalne komunikacije, što znači da se bavimo sposobnošću ulaska u druge kulture i uspješne komunikacije s drugim kulturama. Još jedna definicija kulture je ta da je kultura dinamička konstrukcija koja postoji među ljudima, a koja se sastoji od vrijednosti, značenja, ili vjerovanja koje oni stvaraju u svojim jedinstvenim socijalnim okolnostima. Neki sociolozi definišu kulturu kao integrirani uzorak ljudskog ponašanja, koji uključuje čovjekovu misao, govor i artefakte i ovisi od sposobnosti čovjeka da uči i prenosi znanja budućim generacijama.

Ideologija i komunikacijski uzorci su elementi širih kulturnih konfiguracija. Zato se kultura jednog društva mora definisati i proučiti na način povezanosti sa pluralizmom kulturnih uzoraka, dominantnim, ili podređenim kulturnim uzorcima, odnosno grupama. Kulture se formiraju, reprodukuju i prenose historijski i društveno. Ukoliko, ne budu izazvani njeni ideološki temelji, važit će za sveobuhvatnu, univerzalnu kulturu. Dominantna kultura je stoga u neprestalnom sukobu sa drugim „ nevladajućim“ kulturama koje žele postati dominantnim. Možemo je opisati kao komunikaciju, pri čemu mislimo i na gestikulaciju, lingvističke karakteristike, te razne verbalne i neverbalne elemente. Kulturu također možemo promatrati kao općeniti koncept; u tom slučaju ne referiramo ni na jednu konkretnu kulturu. Nadalje, možemo je promatrati u obliku interkulturalne komunikacije, što znači da se bavimo sposobnošću ulaska u druge kulture i uspješne komunikacije s drugim kulturama.

„Još jedna definicija kulture je ta da je kultura dinamička konstrukcija koja postoji među ljudima, a koja se sastoji od vrijednosti, značenja, ili vjerovanja koje oni stvaraju u svojim jedinstvenim socijalnim okolnostima.“⁹³

93 Fukujama, Frensis, Sudar kultura, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997, str: 278.

DIJALOG- KLJUČ EUROPSKE BUDUĆNOSTI

Demokratsko upravljanje europskom sve većom kulturnom raznolikošću, koja je ukorijenjena u povijesti ovog kontinenta i postaje sve veća uslijed procesa globalizacije, postalo je prioritet tijekom nekoliko prethodnih godina. Kako reagirati na raznolikost? Koja je naša vizija budućeg društva? Je li to društvo u kojem postoje zatvorene zajednice i u kojem, u najboljem slučaju, koegzistiraju većinske i manjinske grupe s različitim pravima i obvezama, a koje povezuju obostrano neznanje i stereotipi? Ili je to jedno otvoreno društvo puno života u kojem nema diskriminacije, od kojeg svi imamo koristi, i koje u potpunosti uključuje sve svoje stanovnike i u potpunosti poštuje njihova ljudska prava.

„Vijeće Europe vjeruje da poštivanje i promicanje kulturne raznolikosti na osnovi vrijednosti na kojima je ova organizacija zasnovana osnovni su preduvjeti za razvoj društava u čijoj je osnovi solidarnost.“⁹⁴

Promicanje međukulturnog dijaloga pridonosi temeljnom cilju Vijeća Europe – zaštititi i promicanju ljudskih prava, demokracije i vladavine prava. Prvi sastanak na vrhu šefova država i vlada država članica (1993) na kojem se potvrdilo da je kulturna raznolikost osobina bogatog europskog naslijeđa i da je tolerancija garancija za otvoreno društvo, doveo je do izrade nacrtu Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1995), osnivanje Europske komisije za borbu protiv rasizma i nesnošljivosti i lansiranje Kampanje mladeži Europe protiv rasizma, antisemitizma, ksenofobije i nesnošljivosti (»Svi različiti svi jednaki«). Na Trećem sastanku na vrhu šefova država i vlada (2005) međukulturni dijalog (i u vjerskom kontekstu) definiran je kao način promicanja svijesti, razumijevanja, pomirenja i tolerancije, kao i sprječavanja konflikata i postizanja čvrste integracije i kohezije u jednom društvu. Kulturne tradicije, bez obzira na to jesu li tradicije »manjine« ili »većine« ne smiju gaziti načela i standarde Europske konvencije o ljudskim pravima ni druge instrumente Vijeća Europe koji se tiču građanskih i političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava. Ispostavilo se da nijednu sferu ne treba izuzeti iz međukulturnog dijaloga

94 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 7.

– susjedstvo, radno mjesto, obrazovni sustav umjetnosti ili političku arenu.

„Svaki akter, bilo da je to nevladina organizacija, vjerska zajednica socijalni partner ili politička stranka, uključena je u dijalog, kao i svaki pojedinac“.⁹⁵

A svaka razina vlasti, od lokalne preko regionalne i nacionalne do međunarodne, uključena je u demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću slične institucije, građansko društvo, a posebno sektor vezan za mladež, medije, svijet.

PLURALIZAM, TOLERANCIJA I MEĐUKULTURNI DIJALOG

Kulturna raznolikost nije nova pojava. Europsku povijest obilježile su brojne međukontinentalne migracije, redefiniranje granica, utjecaj kolonijalizma i multinacionalne imperije. Tijekom posljednjih stoljeća društva zasnovana na načelu političkog pluralizma i tolerancije omogućila su nam da živimo u raznolikosti bez neprihvatljivih rizika za socijalnu koheziju. Tijekom posljednjih desetljeća ubrzala se kulturna diversifikacija. Europa privlači emigrante u potrazi za boljim životom i osobe koje tražeći azil dolaze iz različitih krajeva svijeta. Globalizacija je smanjila prostorne i vremenske granice na dosad neviđen način. Revolucija na području telekomunikacija i medija, posebno nakon stvaranja novih načina komunikacije poput interneta, čini nacionalne kulturne sustave sve više poraženim.

„Razvoj prometa i turizma doveo je do toga da se sve više ljudi sreće licem u lice, stvarajući tako sve veći broj prilika za međukulturni dijalog.“⁹⁶

Ipak, pluralizam, tolerancija i širokogrudnost ne moraju uvijek biti dovoljni: potreban je i proaktivan, osmišljen i široko prihvaćen napor u upravljanju kulturnom raznolikošću. Međukulturni dijalog je najvažnije sredstvo za postizanje ovog cilja i bez njega bi bilo teško sačuvati slobodu i dobrobit svakog pojedinca na našem kontinentu.

95 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 8.

96 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 19.

JEDNAKOST LJUDSKOG PRAVA

Raznolikost, pored toga što potiče kulturnu vitalnost, također unapređuje socijalne i ekonomske okolnosti. Raznolikost, kreativnost i inovativnost čine krug pun vrlina, dok nejednakosti mogu potaknuti ljude da uđu u konflikt koji je opasan za ljudsko dostojanstvo i socijalnu dobrobit. Koja je to onda veza koja može povezati ljude koji žive na istom kontinentu? Demokratske vrijednosti na kojima se temelji Vijeće Europe opće su prirode, one ne karakteriziraju samo Europu. Ipak, europska povijest XX. stoljeća koja govori o neljudskosti stvorila je uvjerenje o temeljnoj vrijednosti svakog pojedinca – ljudskom dostojanstvu. Nakon Drugoga svjetskog rata europske nacionalne države napravile su sveobuhvatnu međudržavnu zaštitu ljudskih prava svakog pojedinca, ne samo pripadnika određene nacije. Ovaj korpus ljudskih prava uvažava dostojanstvo svakog ljudskog bića osim onih koje pojedinci imaju kao građani pojedinačnih država.

„Korpus ljudskih prava potvrđuje da su svi ljudi jednaki, ali i na jedinstven način posebni.“⁹⁷

Asimilacija s određenim entitetom bez priznavanja raznolikosti značila bi homogenizaciju i gubitak vitalnosti, dok bi raznolikost bez zajedništva i solidarnosti onemogućila obostrano poštivanje i socijalnu inkluziju. Ako postoji zajednički identitet, onda je to etos koji uvažava na isti način dostojanstvo svakog pojedinca i pruža gostoljubivost ostatku svijeta. U ovakav etos utkan je dijalog i suradnja s drugima. Ma koliko se pojedinci međusobno razlikovali, oni uvijek imaju nešto zajedničko: to je dobra osnova za razumijevanje i suradnju. Zajedničke i bitne osobine (misli, vjerovanja, vrijednosti itd.) pripadaju nadi svih ljudi, kao i sama nada : zato u jednom čovjeku možemo razumjeti sve ljude. Čovjek je čovjek i po svojoj zajedničkoj ljudskosti, a ne samo po raznolikosti i posebnosti. Svaki čovjek što govori, ima neki svoj razlog, a tko govori protiv njega, ima također svoj razlog, kao što ga ima i onaj, koji govori protivno i onom prvom i onom drugom i eventualno četvrtom.

„Svaki se put moramo suglasiti: i luđak ima svoje dokaze i valja ih mudro saslušati.“⁹⁸

97 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011str: 20.

98 Šunjić, Đuro, Dijalog i tolerancija, Čigoja štampa, Beograd, 1997, str: 69

Pa prema tome, tolerancija je sposobnost da se sasluša čovjek koji ima drugačije mišljenje o istoj stvari, da bi se u njegovom mišljenju otkrili sadržaji koji mogu da doprinesu da se dva mišljenja približe, isprave, dopune i izraze u obliku koji će zadovoljiti obe strane. Protivnika u razgovoru treba poštovati, čak i kada je ono što on zastupa potpuno pogrešno ili čak besmisleno.

IDEJA DIJALOGA

Dijalog pridonosi političkoj, socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj integraciji i koheziji kulturno različitih društava. On njeguje jednakost, ljudsko dostojanstvo i smisao zajedničkog cilja. Teži za tim da razvije dublje razumijevanje različitih pogleda i praksi u svijetu, da poveća suradnju i sudjelovanje (ili slobodu izbora), da osnaži razvoj i transformaciju pojedinca, kao i da promiče međusobnu toleranciju i uvažavanje. Interkulturalni dijalog ima nekoliko ciljeva, prije svega da promiče potpuno uvažavanje ljudskih prava, demokracije i vladavine prava. On je neophodna značajka inkluzivnog društva u kojem nijedan pojedinac nije marginaliziran niti izopćen.

„On je moćno sredstvo medijacije i pomirenja: konstruktivnim zalaganjem za nadilaženjem kulturnih podjela on se bavi istinskim problemima društvenog raslojavanja i nesigurnosti, dok istodobno njeguje integraciju i socijalnu koheziju.“⁹⁹

Sloboda izbora, sloboda izražavanja, ravnopravnost, tolerancija i uzajamno poštivanje ljudskog dostojanstva vodeća su načela u tom kontekstu. Uspješan interkulturalni dijalog traži da se njeguju principi demokratske kulture, među ostalim slobodoumlje, volja za dijalogom, volja da se drugima dopusti da izraze svoje mišljenje, sposobnost da se konflikti riješe mirnim sredstvima i da se prepoznaju osnovani argumenti drugih. On pridonosi jačanju demokratske stabilnosti i borbi protiv predrasuda i stereotipa u javnom životu i političkom diskursu, olakšava stvaranje koalicija između različitih kulturnih i vjerskih zajednica i može spriječiti eskalaciju konflikata i u situacijama nakon konflikta ili tijekom „zamrznutog konflikta“.

„Dijalog pretpostavlja sveopštu otvorenost bića za drugačija iskustva, tj. iskustva drugih.“¹⁰⁰

To je polje na kojem niču pitanja bića koje se, uz pomoć drukčijeg i drugog, vraćaju u svoj zavičaj: sebi samom i razvoju svojih mogućnosti. Biće ima trajan osjećaj nedovoljnosti: razvijati se znači sve dublje upoznavati sebe uz pomoć drugog i drugog uz pomoć vlastitog bića. Ono što dolazi od drugog, ono što je različito i novo, ne uzima se kao prijetnja i opreka, već kao iskustvo koje može da ugradi u sebe, kao opreku u vlastitoj gradnji života. Razgovor je metoda koja ne dozvoljava čovjeku da se zatvori u sebe, da caruje u svojoj usamljenosti.

Da bi razgovor uopšte bio moguć, potrebno je:

- Uvjeravanje da istina postoji
- Da je moguća spoznaja istine
- Da je to znanje vrijedno za nas
- Da se istina otkriva i stvara u razgovoru
- Da se znanje o istini može na neki način iskazati na razumljiv način za druge
- Da postoji volja za istinom

PREOVLADAVANJE BARIJERA KOJE SPRJEČAVAJU DIJALOG

Postoje mnoge barijere koje sprječavaju interkulturalni dijalog. Neke su nastale kao rezultat otežane komunikacije na nekoliko jezika. Druge se odnose na vlast i politiku: diskriminacija, siromaštvo, izrabljivanje – iskustva koja najčešće osjete osobe iz marginaliziranih i zanemarenih skupina – i čine sustavne barijere za vođenje dijaloga. U mnogim europskim društvima mogu se naći grupe i političke organizacije koje zagovaraju mržnju prema »drugome«, prema »strancima« ili određenom vjerskom identitetu. Rasizam, ksenofobija, nesnošljivost i drugi oblici diskriminacije čine da sama ideja dijaloga bude nemoguća i stalna su prijetnja.

99 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturalnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str. 27.

100 Šunjić, Đuro, Dijalog i tolerancija, Čigoja štampa, Beograd, 1997, str. 67.

TEMELJI INTERKULTURALNOG DIJALOGA

1. Biti slobodan (Grci su uveli princip slobode). Husserl objašnjava da je sloboda u grčkom narodu poprimila općeniti karakter time što se svijet života umno razvijao prema svim stranama
2. Biti svjestan straha
3. Prihvatiti višestrukost identiteta
4. Biti otvoren
 - Empatija (doživjeti sebe negdje drugo, kada doživimo ono što drugi doživljavaju)
 - Solidarnost (ravnopravnost)
 - Razlike
 - Decentralizacija (vrsta organizacije kojom se upravljanje ili rukovođenje prenosi s centralnih organa na niže).
5. Graditi kulturni prostor
 - Izvori (ishodišta)
 - Prostor (mjesto površine)
 - Horizonti (vidici)
 - Kulturni izvori:

Kulturni identitet <i>naslijeđe</i> <i>čistoća</i> <i>statičnost</i>	Interkulturalni identitet <i>traganje</i> <i>promjene</i> <i>dinamičnost</i>
---	---
 - Kulturni prostor

Kulturni identitet <i>označavanje</i> <i>pripadanje</i> <i>čuvanje</i>	Interkulturalni identitet <i>prepoznavanje</i> <i>sudjelovanje</i> <i>građenje</i>
---	---
 - Kulturni horizonti

Kulturni identitet <i>parcijalni</i>	Interkulturalni identitet <i>univerzalni</i>
---	---
6. Razvijati dijalog prirodno
 - Interes za razvoj društava:
ekonomski (proizvodnja, potrošnja, kadrovi)
politički (imperijalizam, globalizam, postizanje društvene pravde)
7. Trajno preispitivati rezultate

PREDUVJETI ZA DIJALOG

- Ljudska prava, demokracija i vladavina prava
- Jednako dostojanstvo i uzajamno poštovanje
- Rodna ravnopravnost

SMJERNICE ZA PROMICANJE DIJALOGA

- Politička kultura koja vrednuje raznolikost
- Ljudska prava i temeljne slobode
- Od jednakih mogućnosti za sve do jednakog uživanja prava
- Usvajanje i prenošenje međukulturnih kompetencija
- Demokratsko građanstvo, jezik, historija
- Osnovno i srednje obrazovanje
- Visoko obrazovanje
- Neformalno i informalno učenje
- Uloga prosvjetnih djelatnika
- Obiteljsko okruženje

PROSTOR ZA DIJALOG

Neophodno je stvoriti prostor za dijalog koji je otvoren za sve. Uspješna međukulturna vlast na svakoj razini u velikoj mjeri prepoznaje se i po tome što njeguje takav prostor: fizički prostor poput ulice, tržnice ili prodavnice, kuće, vrtića, škole i sveučilišta, kulturnih i socijalnih centara, klubova mladeži, crkava, sinagoga i džamija, dvorana za sastanke u velikim tvrtkama i na radnim mjestima, u muzejima, bibliotekama i drugim prostorijama za razonodu ili u virtualnom prostoru medija. Kulturne aktivnosti mogu biti izvor znanja o različitom kulturnom izražavanju i mogu pridonijeti stvaranju tolerancije, uzajamnog razumijevanja i uvažavanja. Kulturna kreativnost nudi bitan potencijal za unaprjeđenje poštovanja drugih. Umjetnost je također polje proturječnosti i simboličke konfrontacije, pruža mogućnost pojedincu da se izrazi, da bude kritičan prema sebi i bude posrednik. Umjetnost po svojoj prirodi prelazi granice i povezuje ljude obraćajući se izravno ljudskim emocijama. Kreativni građani angažirani na kulturnim aktivnostima stvaraju nove prostore i mogućnost dijaloga. Vrtići, škole, klubovi mladeži i aktivnosti za mlade uopće ključna su za učenje i vođenje međukulturnog dijaloga. Kako bi se ovo ostvarilo, djeci i mladima treba dati priliku da se sretnu i druže sa svojim vršnjacima različitog porijekla kako bi zajedno razgovarali i sudjelovali u zajedničkim aktivnostima. Što su ova mjesta više integrirana, to su uspješnija u smislu međukulturnog učenja. I mediji imaju važnu ulogu u vođenju neizravnog dijaloga. Oni izražavaju kulturnu raznolikost jednog društva, stavljaju kulturu u određen kontekst i mogu pružiti određene platforme

za stvaranje različitih perspektiva s kojima čitatelji, gledatelji ili slušatelji ne dolaze svakodnevno u kontakt. Kako bi bili uspješni u ovome, i mediji trebaju paziti da njihovi radnici pripadaju različitim zajednicama i da su obrazovani, da se bave pitanjem raznolikosti. Sport ima veliki potencijal da bude arena za međukulturni dijalog i da ga povezuje sa svakodnevnim životom. Osobito je nogomet, kao globalna igra, bio predmet različitih antirasističkih inicijativa posljednjih godina, što je u europskom kontekstu podržala UEFA, koja je sastavila plan u 10 točaka i klubovima poslala smjernice za njegovo provođenje. Igrati zajedno u skladu s pravilima koja su ista za sve i u duhu fer igre može biti okvir za međukulturno iskustvo.“

Svakodnevni život državnih službi, nevladinih organizacija i vjerskih zajednica pružaju priliku za međukulturni dijalog makar kao mjesto gdje će se sretati osobe različitog porijekla.“¹⁰¹

Zdravstvo, službe za mlade i prosvjeta svakodnevno angažiraju pripadnike manjinskih zajednica. Osobe koje rade u ovim djelatnostima moraju biti stručne za tumačenje činjenica gdje god je to potrebno i obrazovane da učine susrete različitih kultura što produktivnijim. Na primjer, u zdravstvu majčinstvo i mentalno zdravlje mogu biti posebno osjetljiva pitanja. Izbor pripadnika manjinskih skupina različitog etničkog, vjerskog, kulturnog i jezičnog porijekla za rad u državnim službama može pridonijeti šarolikosti međukulturnih znanja čime se olakšava rad s različitim korisnicima tih službi uz dostojanstvo i uzajamno poštovanje. Sustav pobratimljenih gradova izuzetna je prilika za promicanje stručnosti u ovom području.

RIZICI NE DIJALOGA

Nesudjelovanje u dijalogu znači lakše stvaranje stereotipa jednih o drugima, stvaranje klime uzajamne sumnje, nemira i nezadovoljstva, korištenje manjine kao žrtvenog jarca i stvaranje nesnošljivosti i diskriminacije. Nedostatak dijaloga u društvu i između društava može u određenim slučajevima napraviti klimu u kojoj se lako stvara i zagovara ekstremizam, čak i terorizam. Međukulturni dijalog, i na međunarodnoj razini, nezamjenjiv je među susjedima. Zatvaranje vrata u raznolikom društvu samo

naizgled nudi sigurnost. Povlačenje u naizgled sigurno i udobno društvo isključivosti može dovesti do prijetećeg konformizma.

„Nedostatak dijaloga lišava svakoga potencijalne koristi novog kulturnog početka, neophodnog za osobni i društveni razvoj u globalnom svijetu.“¹⁰²

Zajednice u kojima vlada segregacija i uzajamna isključivost stvaraju klimu koja je često neprijateljska prema autonomiji pojedinca i neometanom postojanju ljudskih prava i osnovnih sloboda. Nedostatak dijaloga ne uzima u obzir lekcije europskog kulturnog i političkog naslijeđa. Europska povijest bila je mirna i produktivna kad god je postojala iskrena odlučnost da razgovaramo s našim susjedima i da zajedno nadidemo ono što nas dijeli. Često je vodila do ljudskih stradanja kad god nije bilo otvorenosti jednih prema drugima. Samo dijalog pruža mogućnost da jedinstveno živimo u svojoj raznolikosti.

„Naš cilj nije da se slijemo jedan sa drugim, već da saznamo jedan drugoga i da jedan u drugom naučimo da vidimo i poštujemo ono što taj drugi jeste: naša suprotnost i dopuna.“

VJERA U DIJALOGU

Religija može da uzdigne i da unaprijedi dijalog. Ona definiše kontekst kao zajedničku ambiciju da se zaštiti ljudsko dostojanstvo zagovaranjem ljudskih prava između ostalih jednakosti žena i muškaraca, da se njeguje uzajamno razumijevanje i uvažavanje. Osim dijaloga između državnih vlasti i vjerskih zajednica koji je potrebno ohrabrivati, postoji i potreba za dijalogom između samih vjerskih zajednica (dijalog između pripadnika različitih vjeroispovijesti). Vijeće Europe često prepoznaje dijalog između pripadnika različitih vjeroispovijesti, što nije u direktnoj njegovoj nadležnosti, kao dio međukulturnog dijaloga i ohrabruje vjerske zajednice da se aktivno uključe u promicanje ljudskih prava, demokratije i vladavine prava u multikulturnoj Europi. Dijalog između pripadnika različitih vjeroispovijesti može pridonijeti i jačanju konsenzusa u okviru jednog društva po pitanju rješavanja socijalnih problema. Osim toga, Vijeće Europe uviđa potrebu za

101 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str. 50.

102 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str. 22.

dijalogom između vjerskih zajednica i filozofskih struja (međuvjerski dijalog i intrafilozofski dijalog), i to bar da bi se omogućilo državnim vlastima da razgovaraju s ovlaštenim predstavnicima vjera i uvjerenja koji traže da budu obuhvaćeni zakonskom regulativom te zemlje.

„Vjera je slobodno razumno prihvaćanje neke vanjske riječi kao istinite.“¹⁰³

U ljudskom pogledu vjera je primjerice moje prihvaćanje očeve tvrdnje da mi je on otac, ili majčine riječi da mi je ona majka, ili uzajamno prihvaćanje riječi dvoje mladih zaručnika na dan ženidbe da će živjeti zajedno, obiteljski, nesebično, u slozi i ljubavi. U tijeku života možemo provjeravati i roditeljsku ljubav kojom nam dokazuju svoje roditeljstvo, kao što se provjerava obećanje dano na vjenčanju koliko odgovara stvarnosti. Na višoj, nadnaravnoj, razini vjera je prihvaćanje Boga objavitelja, njegove zapisane poruke kao istinite, povijesnoga evanđelja kao puta k spasenju; prihvaćanje Isusa Krista kao Sina Božjega, od njegova utjelovljenja do uskrsnuća, prihvaćanje poruke da on daje smisao svoj zemaljskoj i svemirskoj stvarnosti i ljudskoj povijesti.

DIJALOG I NASILJE

Koji su uzroci, razlozi i motivi nasilja: da li je nasilje u prirodi ljudske prirode, ima li zakonite veze između strukture društva i strukture nasilja, ima li nasilje bitne veze sa strukturom ličnosti? Način na koji su postavljena ova pitanja upućuje na tri poznate teorije o porijeklu nasilja:

- Biološka teorija- kaže da je nasilje osobina čovjeka kao prirodnog bića i da ono ima važnu pozitivnu funkciju u ljudskom životu. Nasilje postoji od kada i čovjek, što znači da je urođeno.
- Psihološka teorija: tvrdi da nasilje nije urođena čovjekova osobina, kao što je to boja kože ili oči, već da se ono stiče i razvija u ljudskom životu.
- Sociološka teorija: kultura na idealan način nudi mogućnosti svima da zadovolje svoje potrebe i želje. Zato se ne treba lišiti bilo čega.

Kako da se zaštitimo od nasilja nad tijelom i dušom?

103 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 56.

„Lanac nasilja ne može se prekinuti sve dok se na nasilje uzvraća nasiljem.“¹⁰⁴

Rješenje nasilja je razgovor. Pokušaj da se raspravi i dođe do rješenja ličnih i društvenih problema ukrštanjem dokaza, a ne mačeva: sila dokaza nudi se umjesto dokazivanja silom! Razgovor je put da pronađemo sebe. To je neposredan odnos, kome ponekad nisu potrebne riječi, da bi se ispoljio jedan život u dodiru sa drugim, jedinstvenim i neponovljivim. Dijalog je na neki način duhovna kruna grada i njegov simbol. Nerazvijen grad je promašen ljudski susret: pokazatelj neuspjeha u ljudskom opštenju. Danas je jasno da je dijalog nosilac prevratničkog duha i duhovni razvoj se ne smije vezivati za veliku ličnost, religiju, ili naciju, već samo za sve one koji su spremni da uđu u razgovor sa svima drugima na svom putu kroz vrijeme.

OBRAZOVANJE I VASPITANJE ZA DIJALOG I TOLERANCIJU

Šta pojedinac treba da nauči da bi postao dobar građanin? Nije li kucnuo zadnji čas da vaspitanje i obrazovanje za dijalog i toleranciju postanu prva potreba i nit vodilja našeg vremena- njegova svjetovna religija?

„Vaspitno-obrazovni sistem mora da izabere osnovnu vrijednost, ili sistem vrijednosti za koje će se boriti u dugotrajnom procesu socijalizacije ličnosti.“¹⁰⁵

Vaspitanje i obrazovanje moraju se temeljiti na univerzalnim idejama i vrijednostima, a ne na klasičnim ideologijama i interesima. Život kao razgovor i razgovor kao život – to je način za razumijevanje sebe i drugoga. Pojedinca treba postaviti prema njegovoj prirodi, da bi ona dala sve od sebe. Tako će proces vaspitanja i obrazovanja biti ne samo proces učenja, već i proces odabiranja najvrednijih. Ako se to ne desi, genije može da se rodi, ali ne može da se razvije: ili ga pošalju u neku drugu školu, ili u ludnicu!

Duh je uvijek komunist, on se nesebično daje i dijeli svima. Ali, svi nisu podjednako skloni i kadri da razvijaju duhovne vrijednosti. Onima koji

104 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 161.

105 Lončarić-Jelačić, Nevenka, Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011, str: 225.

imaju sklonosti i sposobnosti moraju se obezbijediti uslovi za duhovni rast, jer ako se to ne učini, pravi se nepravda prema najboljima, u kojima ideal čovjeka živi.

ZAKLJUČAK

Dijalog je razgovor dvojice, ili više slobodnih ljudi koji hoće da razmjenjuju stavove o važnom pitanju na koje daju različite odgovore, kako bi u ravnopravnim uslovima došli do odgovora kojim bi obojica, ili svi, bili zadovoljni. Razgovor je neposredna veza među ljudima i kad nemaju jedan drugome nešto važno reći s obzirom na istinu. Dijalog ima neprocjenjivo važnu ulogu. On treba spriječiti etničke, vjerske, jezične i kulturne podjele. Omogućava nam da zajedno krenemo naprijed, da na konstruktivan i demokratski način pridemo različitim identitetima na osnovu univerzalnih vrijednosti koje dijelimo. Razgovor je igra pitanja i odgovora: onaj ko pita dokazuje da misli i o odgovoru, ali problem je što mi živimo u društvu nejednakosti i zbog toga u nas nema pravog razgovora. Svoje obrazovanje mladi više ne doživljavaju kao sredstvo za

društveni uspon, već kao priliku za vlastiti razvoj. Dijalog je svakako ključ Europske budućnosti, jer nijedna sfera nije moguća bez dijaloga- radno mjesto, obrazovni sustav, umjetnost, politika. Dijalogom se gradi novi svijet bez mržnje i on je potreban kako bi svi živjeli zajedno jednaki u dostojanstvu. Bez dijaloga i tolerancije mi nikada ne bismo mogli da saznamo raznovrsnost iskustava, misli, osjećanja, vjerovanja i djelovanja pojedinaca i grupa i zbog toga je toliko značajna uloga dijaloga u našim životima.

„Govorimo, a ne čujemo se: gledamo, a ne poznajemo se, jedno uz drugo, posve blizu, zbijeni stranci.“

LITERATURA

- Fukujama, Frensis, *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
- Lončarić-Jelačić, Nevenka, *Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu*, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2011.
- Šunjić, Đuro, *Dijalog i tolerancija*, Čigoja štampa, Beograd, 1997.

IDENTITET

UVOD

Pojam identiteta je vezan za svakog čovjeka, to ga određuje i daje mu smisao kroz religiju, naciju, politiku itd. Dok nam jezik kao medij kojim se razumijeva i tumači pojam identiteta daje smisao i značenje, pojmove identiteta i jezik ne možemo razdvojiti, već oni čine jednu neraskidivu vezu u poimanju društva, nacije, religije, tj. samog čovjeka i njegovog života. U traganju za identitetom trebamo upoznati sami sebe, to treba biti cilj svakog čovjeka.

U predstojećem izlaganju će se predstaviti i obrazložiti pojam identiteta kroz osnovne definicije i objašnjenja, te će se odgovoriti na pitanje: „Šta definiše naš identitet?“. Objasniti će se pojmovi identiteta i integriteta, tj. njihova velika povezanost. Akcenat će biti stavljen na različite forme identiteta kroz različite životne faze, gdje će se detaljno analizirati svaki od identiteta koji postoje. Pored toga navest će se i primjeri koji pokazuju kako se sve možemo prikazati drugima.

POJAM IDENTITETA

Identitet (lat.: *identitas* = karakteristična jedinica) je individualna karakteristika odnosno osobina po kojoj je predmet ili osoba prepoznatljiva ili znana. Pitanje u vezi ličnog identiteta se bavi uslovima, pod kojima je neka osoba u jednom vremenu, ista osoba u drugom vremenu, što je poznato kao lični kontinuitet.¹⁰⁶

Pojam *identiteta* u današnjem vremenu igra odlučujuću ulogu, tako da se pitanje samog čovjeka vezuje za pojam identiteta. Ko je čovjek? Kome pripada, koji je smisao ljudske egzistencije? Identitet je naše određenje, pristajanje i poistovjećivanje s nečim. Ljudi svoj identitet mogu prepoznati kao određujući u moralnim ili duhovnim vrijednosnim sadržajima. Duhovni identitet određuje čovjekov način života, odnosno njegov smisao. Subjekt koji se prema sebi odnosi spoznajući sebe, pod ovom kategorijom nalazi samosvjesnost, svoj identitet. Samosvjesnost je dostupna jedino u samosvijesti.

Identitet se može odrediti u jeziku ili sustavu neke naslijeđene ili usvojene tradicije, zajednice ili ideologije. Čovjekova pripadnost religiji, kulturi, naciji, teritoriji ili jeziku je traganje za smislom čovjeka, kao i ono što ga određuju po rođenju. Što se tiče religijskog identiteta, on je u svojoj najvećoj mogućnosti u odnosu na transcendentnu datost, tj. pokornost Bogu i pripadnost religiji. Pitanje jezika je izuzetno važno, jer se pitanje o identitetu jedino izvodi iz jezika, i u samom jeziku. Otkrivanje sebe kao traganje za identitetom, moguće je samo jezikom ili jezicima. Ja u mom tijelu i kao moje tijelo uvijek se nalazim u svijetu koji je intersubjektivno zajednički.

Svaki subjekt mora da uđe u intersubjektivni odnos s drugim subjektima s kojima dijeli jezički prostor. Pojam identiteta bez onog drugog, ne bi bio moguć. Ono drugo s kojim ja vodim razgovor i tragam za svojom istinom i odgovorom, na pitanje: Ko sam ja? Ta prožetost kroz "ono drugo" u traganju dovodi nas do istine, tačnije, do vlastitog identiteta. Identitet kao istina i suština ljudske

106 bs.wikipedia.org (preuzeto 08.06.2013.)

egzistencije. Identitet može nastati u dogovoru ili u sukobu, kao i nametanjem. Problem identiteta je problem ljudske određenosti, jer ljudsko biće nema samo jedan identitet, već više identiteta koji su relativne prirode i koji se prožimaju, potiskuju i iznova konstituišu.

Krajem XX vijeka ljudsko biće zapada u krizu identiteta, gdje se po svaku cijenu, pa i cijenu svoga života, čovjek bori za svoj identitet, gdje drugi, s istim ciljem, pokušavaju da nametnu identitet. Kao što je kazano, identitet ima relativno značenje i čovjek ga ne dobija rođenjem, već ga stječe u svom životu, u kojem zadobija smisao kroz mrežu identiteta, kao što su religija, nacija, teritorija, jezik, te razni kulturni identiteti. Ove određenosti identiteta ima skoro svaki čovjek i to ga određuje, bilo da je u pitanju individua ili kolektivitet. Bitna odrednica svakog identiteta jeste njegova neprestana podložnost promjeni. Te razlike iskazuju se u jednom jeziku, u istom geopolitičkom prostoru, u jednoj etnogenezi i tome slično. Identiteti mogu ustrajavati na razlikama, gdje priznanje i dogovor mogu da budu dobra strana konstitucije identiteta, dok nepriznavanje i ne-dogovor mogu da budu pogubna strana.

Jer, samo ako postoji ono drugo, mi se borimo za ono svoje. Bez onog drugog, nema svijesti o identitetu, odnosno ono drugo određuje naš identitet.¹⁰⁷

ŠTA DEFINIŠE NAŠ IDENTITET?

Na pitanje „Ko sam ja?“ svako od nas bi dao različit odgovor. Ukoliko bi pred vas bio postavljen zadatak da prvom asocijacijom dopunite rečenicu: „Ja sam...“, šta bi to bilo? Neko će odgovoriti da je uporan, neko da je pošten, dok bi neko, kao prvu asocijaciju, naveo nacionalnu pripadnost ili bi se deklarirao kao navijač određene navijačke grupe. Neko će, prosto, reći svoje ime. Šta je to što definiše naš identitet, i ko smo zapravo mi iza svog imena i prezimena?¹⁰⁸

Identitet predstavlja sveukupnu organizaciju emocionalnih i kognitivnih karakteristika koje predstavljaju percepciju individue o sebi samom kao različitom biću, u skladu sa sobom, a odvojenom od drugih, koje pokazuje relativnu dosljednost u ponašanju i doživljaju sebe. Svjesno

osjećanje da posjedujemo identitet zasniva se, u isto vreme, na neposrednom opažanju sopstvene konstantnosti i dosljednosti, a s druge strane, na uočavanju naše istovjetnosti od strane drugih ljudi.

Dakle, identitet predstavlja, u odraslom dobu, relativno nepromjenjiv entitet koji sačinjavaju naše osobine, afekti, motivi, potrebe, stavovi, ponašanje, i kao takvi nas izdvajaju od ostalih. Ipak, primjer sa početka teksta ukazuje na to da svako od nas akcenat stavlja na drugi aspekt sopstvenog identiteta. Potreba ljudi da budu različiti od drugih reflektuje se kroz ucjelovljavanje svih komponenti identiteta na specifičan i autentičan način. Također, na isti taj specifičan način, podvlače se određena poglavlja koja su učestvovala u građenju identiteta.

U zavisnosti od toga šta u tom momentu, u zavisnosti od trenutka ili životne faze, smatramo za najznačajnije, fokus našeg ličnog identiteta biće drugačiji. Ovo ne govori ni o kakvoj defragmentaciji ličnosti, niti o promjeni identiteta. Riječ je o površinskom sloju momentalno definišućih svjesnih aspekata identiteta koje smo u stanju da verbalizujemo.

Kada se govori o aspektima identiteta, često se navodi čuvena metafora luka – identitet se, kao i luk, sastoji od slojeva. Spolja su „manje važni“ slojevi, odnosno svojstva, koja se najlakše mogu verbalizovati, i koja se navode kao prve asocijacije na sopstveno bivstvovanje. Kako se ide prema unutrašnjosti, približavamo se sredini i čovjekovoj suštini, ali, u sredini luka nema ničega. Tu se onda postavlja pitanje - je li čovjekova „prava“ suština fikcija, i da li ona zaista postoji? Da li postoji jedna definišuća karakteristika čovjeka koja ga kroz cijeli život konstituiše i privlači ostale elemente identiteta kao magnet? Ili je neponovljivost jedne osobe upravo u autentičnoj povezanosti i dinamici funkcionisanja svih slojeva? U svakom trenutku života normalna odrasla osoba osjećat će se konstantno i relativno stalno. Ukoliko se fokus identiteta i pomjera, on ne mijenja ljudsku suštinu. On samo naglašava određeni sloj.¹⁰⁹

107 www.ibn-sina.net (preuzeto 09.06.2013.)

108 www.danas.rs (preuzeto 09.06.2013.)

109 www.danas.rs (preuzeto 09.06.2013.)

IDENTITET I INTEGRITET

Ne samo što su fonetski slične riječi, pa se nerijetko pomiješaju, ova dva pojma su u velikoj mjeri povezana. Identitetu je neophodan integritet da bi ga održavao konstantnim. Pri razumijevanju pojma integriteta, važno je naglasiti geštalt princip cjeline – cjelina prethodi dijelovima i predstavlja više od prostog skupa dijelova koji je čine. Ona po sebi ima novi kvalitet, i ne može se svesti na skup svojih elemenata.

Integritet ima najvažniju funkciju upravo u objedinjavanju razvojem formiranih tendencija u jedinstvenu cjelinu i cjelovit sistem. Osoba sa svim svojim osobinama, potrebama, fizičkim karakteristikama, funkcionira kao cjelina. Kao što organizam funkcionira kao sistem organa koji su međusobno funkcionalno skladno povezani, tako i integritet na okupu drži sve definišuće karakteristike identiteta i čini osobu jedinstvenom i nepovnljivom jedinkom.¹¹⁰

KO SAM JA?

Pojam **identitet** latinskog je porijekla (*identitas*) i znači istovjetnost. U psihološkom smislu identitet određuje neku vrstu različitosti između ljudi, ali i doživljaj sebe kao jedinstvenog i trajnog. U tome i jeste istovjetnost. Pitanje identiteta pitanje je same čovjekove suštine. Identitet omogućava osjećanje kontinuiteta između prošlosti, onoga što je bilo nekada, onoga što je sada i onoga što osoba misli da će biti. Teoretičari kažu da je to jedinstvo ličnosti tokom jednog perioda.

Ljudi su, posebno u stanjima povišene anksioznosti, depresivnosti i životnih turbulencija, malo zbunjeni u pogledu onoga kako bi se mogli definirati. To ne znači da su izgubili identitet, već da neka stanja mogu dovesti do prolaznih konfuzija, čak i u takvoj odrednici kakav je identitet.¹¹¹

RAZLIČITE FORME IDENTITETA KROZ RAZLIČITE ŽIVOTNE FAZE

Pod pojmom identiteta danas se nalaze ne samo lični identitet nego i nacionalni, etnički,

kulturni, europski, vizualni, korporativni, digitalni, zvučni i brojni drugi. Mnoge od tih identiteta nametnula je suvremena civilizacija, tehnološki napredak, a dijelom i moda. Što je osjećanje identiteta neke osobe „labavije“, to je ona sklonija prikupljanju različitih formi identiteta.

Identitet se formira gotovo od rođenja. Naizgled nepostojeća, a ipak tako složena komunikacija koja se uspostavlja između majke i djeteta po rođenju, omogućava stvaranje jedinstvenog osjećanja Ja. Tokom druge godine života javlja se „Ja“ koje dijete koristi kada govori o sebi, odrednica kojom razlikuje sebe od drugih, ali i definira sebe kao odvojeno biće.

Identitet koji podrazumijeva spolni, rodni, rodinski, profesionalni, socijalni, vrijednosni, seksualni, nacionalni ili religijski aspekt jedne ličnosti, svoj puni zamah dostiže u doba adolescencije. Za adolescente je karakteristična izvjesna konfuzija kada je u pitanju identitet. Uspostavljanje granica između onoga što je izvanjsko i onoga što je sadržano u Ja često se ljulja i djeluje nestabilno.

Adolescenti eksperimentišu sa svojim granicama i svojim identitetom u najširem smislu. Nisu rijetki izleti u različita stanja i osjećanja, pomicanja iz jednog ka drugom sasvim suprotnom opredjeljenju. Sve to ima za cilj provjeru onoga što se osjeća kao Ja. Sve to, često, praćeno je napetošću, stanjima anksioznosti, nemira, a ponekad i reakcijama koje podsjećaju na depresivne.¹¹²

PROFESIONALNI IDENTITET – NOVI „MUST HAVE“

Danas nije rijetkost čuti da se od nekoga traži da ima čvrst profesionalni identitet. Ako je advokat, onda je advokat; ako je pekar, onda je pekar. Čvrst profesionalni identitet znači da se osoba osjeća kao da je advokat ili pekar, ali da u isto vrijeme radeći iz nužde ili slobodne volje neki drugi posao ne gubi osjećanje profesionalnog identiteta!

Zato ljudi koji se ne bave svojim primarnim zanimanjem ili su raseljeni širom ove planete imaju utoliko manje problema s nalaženjem posla koji ne odgovara njihovoj spremi ukoliko je njihov profesionalni identitet bio dovoljno čvrst. Takve ljude iz vlastitog „ležišta“ apsolutno ništa ne može da izbaci.

110 www.danas.rs (preuzeto 09.06.2013.)

111 www.alfa-portal.com (preuzeto 10.06.2013.)

112 www.alfa-portal.com (preuzeto 10.06.2013.)

KORPORATIVNI IDENTITET – KADA TIMSKI RAD ODUZME LIČNI IDENTITET

Savremeni ekonomski trendovi nameću i nešto što se zove korporativni identitet. Svaka korporacija ima potrebu za originalnošću, jedinstvenošću, ali i odanošću onih koji za nju ili u njoj rade. Korporativni identitet označava poštovanje zajedničkog na uštrb individualnog. Timski rad je neminovan, ali postaje štetan ako svi misle identično, svi se u svemu slažu i sve teče „kao da su jedan“. Upravo to govori o gubitku ličnog identiteta.

Timski rad je zajednički rad, sa istom idejom i entuzijazmom, istim ciljem i sredstvima osoba različitog identiteta, što i čini prednost. Unošenjem ličnog aspekta, svog poimanja, svojih shvatanja, to može biti samo dobitna kombinacija.

Međutim, nije rijetkost da zaposleni u velikim kompanijama pjevaju himnu firme svakog jutra (nije šala), da se šablonski odijevaju te da se već i po tome zna ko kojoj korporaciji pripada. Gušenje individualnosti možda može pomoći rastu korporacije, ali je svakako štetno za sudionike. Ako se neko mora odreći svog identiteta, šta mu preostaje?

LAŽNO JA

U praksi se često čuje da neke osobe imaju ono što se u znanosti zove „lažno Ja“. To su osobe koje funkcioniraju „kao da“, maglovitih granica, uvjerenja, lako ulaze u uloge i često negdje za-gube sebe.

Često se u raspravama, sukobima, nadmetanjima čuje rečenica: „Znaš li ti ko sam ja?“. Ovo ima prizvuk prijeteće, ali i pitanje da li neko uvažava tuđi identitet, pravo na originalnost, mišljenje, stav, uvjerenje, dostojanstvo. Tako i rečenica „Ko si sad ti?“ ima uvredljiv ton i izaziva bijes i agresiju drugog.

Dakle, identitet je odrednica oko koje nema pregovaranja, nagodbi.¹¹³

KAKO SE SVE MOŽEMO PRIKAZATI DRUGIMA?

NACIONALNI IDENTITET

Ovaj primjer ne važi samo za stanovnike naše države, već naravno i za pripadnike ostalih nacionalnosti. Ipak, često čujemo da se neko, prije svega, kvalifikuje kao Bosanac, a onda kao sve ostalo. Uz to, nerijetko, ide i dodatak „musliman“. Potreba da se neko definiše kao pripadnik svoje države i da to predstavlja najvažniji segment ličnog identiteta i samosvijesti ima višestruke korijene. Oni mogu imati porijeklo u aktuelnoj političkoj situaciji, gde se osoba poistovjećuje ili identifikuje sa svojom zemljom jer empatiše sa svojim narodom u teškim vremenima u kojima se nalazi, ali može imati i drugačiju, nacionalističku konotaciju. Dakle, pored toga što voli svoju zemlju, okreće se protiv neprijateljskih država i nacionalnosti ili vjeroispovijesti, koristeći naizgled racionalna i objektivna opravdanja.

VJERSKI IDENTITET

Ovaj segment identiteta često je povezan sa nacionalnim. Osoba, u tom slučaju, asocira i sparuje nacionalnu pripadnost i vjeroispovijest kao nedjeljivu diadu. Također, ukoliko je osoba religiozna i posvećena vjeri, kao i ukoliko je njen posao povezan sa samom vjerom, često će kao prvu asocijaciju identiteta naglasiti vjeroispovijest.

NADIMAK

Često se može čuti da neko rečenicu „Ja sam...“ nastavi svojim nadimkom umjesto imenom i prezimenom. U slučaju adolescenata, ovo je čest slučaj, s obzirom na razvojnu fazu formiranja samosvijesti i identiteta, sa akcentom već spomenutog odvajanja sebe od ostalih kao posebnog. Mlada osoba ima potrebu da se predstavi kao posebna, jedinstvena i drugačija, i nadimkom se odvaja od ostalih osoba sa istim imenom, kao i od grupe vršnjaka u cjelini. Nadimak postaje sinonim za novi identitet, onipotentno i silovito Ja koje postaje zrelo, autonomno i drugačije.

U slučaju odraslih osoba, nadimak također ukazuje na potrebu za predstavljanjem sebe kao posebnog. Potreba za dozom posebnosti i

113 www.alfa-portal.com (preuzeto 10.06.2013.)

autentičnosti u predstavljanju vidi se kroz mnoge stvari (potpis, stil oblačenja, rječnik, specifičan karakter itd.) ali se, nerijetko, prvo vidi u predstavljanju. Što čudniji i u većoj mjeri nesvakidašnji nadimak – predstava o sebi je autentičnija.

NAVIJAČKI IDENTITET

Pojava ove vrste identiteta poznata je svima i javlja se u svakoj kulturi na svijetu. Sport je, u današnje vrijeme, veoma popularan u svim oblicima, a fudbal se izdvaja kao sportska disciplina koja, u najvećoj mjeri, podvaja ljude prema navijačkim opredjeljenjima. Kao posljedica javlja se formiranje navijačkog identiteta, odnosno naglašavanje omiljenog kluba i navijačke grupe kao važnog i definišućeg elementa cjelokupne ličnosti. Fudbal se oduvijek više vezivao za pripadnike muškog pola, ali sve je češća slika djevojaka i žena na stadionima i sportskim terenima. Ukoliko sportski klub i navijačka grupa postane prioritet, i osoba se poistovjeti isključivo sa svojom navijačkom grupom, ljubavljaju prema omiljenom klubu i nerijetko negativnim osjećanjima i akcijama usmjerenim protiv protivničkog kluba, može se reći da je osoba u prvi plan stavila aspekt navijačke grupe u doživljaju sebe.

Kada je osoba na stadionu, sa pripadnicima navijačke grupe ili više njih koji bodre isti klub, osjeća se sigurno i moćno. Efekat „stada“ ili gomile se vidi na djelu u ovom slučaju, i u pitanju je takozvano potpuno konformiranje, kada se uslijed pritiska grupe ili vlastite želje da se misli kao i drugi članovi grupe, mijenjaju ponašanje, stavovi i vrijednosti. Da bi bila prihvaćena i da bi se osjećala kao dio jedne velike, jedinstvene skupine, osoba veliki dio slobodnog vremena posvećuje praćenju sportskih rezultata, usvaja elemente kluba i impregmentira ih u svakodnevicu (lijepljenje postera u sobi, melodija navijačkih pjesama na telefonu, kupovina raznih sitnica sa amblemima kluba itd). Time, paradoksalno, iako se trudi da izgradi jedinstven i autentičan identitet, gubi svoju individualnost i deklariše se kao član grupe, odnosno „jedan od“, što je cijena gubljenja granica unutar jedne organizovane i kohezivne grupe sa svojim pravilima, vrijednostima i ujedinjujućom emocijom pripadanja.

Ukoliko sportski klub i navijačka grupa postane prioritet, i osoba se poistovjeti isključivo sa svojom navijačkom grupom, ljubavljaju prema omiljenom

klubu i nerijetko negativnim osjećanjima i akcijama usmjerenim protiv protivničkog kluba, može se reći da je osoba u prvi plan stavila aspekt navijačke grupe u doživljaju sebe.

MUZIČKI IDENTITET

Često ćemo čuti da neko za sebe kaže da je „rocker“, „metalac“, „reper“... Iako postoji nebrojeno muzičkih pravaca u današnje vrijeme, neće se simpatizeri svakog muzičkog pravca javno deklarirati i isticati muzičko opredjeljenje kao definišući dio doživljaja sebe. Ovo je slučaj gotovo isključivo sa alternativnim muzičkim pravcima, ili pravcima koji se ističu iz prosjeka i većine. U ovom slučaju opet se može vidjeti težnja za posebnosti i izdvajanjem iz gomile, što predstavlja rezultat „borbe“ ovakvih osoba za promovisanjem autentičnih i kvalitetnih vrijednosti.

Stav da se ne mora biti prosjek, i da se može biti drugačiji u pogledu muzičkog ukusa, rezultira okretanjem ka građenju i unaprjeđenju ovog dijela sebe, i uživanjem u muzici koja predstavlja vodič za građenje identiteta. Ovo je najčešće slučaj u adolescentnom dobu, kada muzika igra važnu ulogu u stvaranju sopstvenog Ja. Ipak, muzička opredijeljenost i dio identiteta koji ga njeguje, ostaje usađen i u odraslom dobu, i ljudi mu ostaju vjerni dokle god drže do svoje jedinstvenosti i nepromjenljivosti.¹¹⁴

ZAŠTO JE TAKO VAŽNO SAMOPRIKAZIVANJE?

U prethodnim slučajevima u nekoliko navrata je naglašeno da osoba ima potrebu da naglašavanjem posebnosti aspekata ličnog identiteta stvori određenu predstavu o sebi pred drugima. Samoprikazivanje predstavlja strukturisanje i oblikovanje sopstvenog ponašanja, sa ciljem prenošenja određenih informacija o sebi drugim osobama. Koristeći razne aspekte i elemente svog ponašanja, osoba kontroliše emitovanje informacija o sebi i način na koji ostvaruje željeni utjecaj na osobe koje to ponašanje opažaju.

Neposredni cilj samoprikazivanja je kontrola osobe nad svojim javnim Ja, odnosno nad slikom

114 www.danas.rs (preuzeto 10.06.2013.)

koju o njoj imaju drugi ljudi. Pokreti, izraz lica, osmijeh, biranje riječi, odjeća, akcenat, sve to može poslužiti kao sredstvo da se prenese određena poruka o sebi. Ipak, najubjedljivije djeluje integrisani identitet koji izdvaja jedan ili više istaknutih aspekata Ja, i ostavlja najdublju impresiju.

Motiv u težnji osobe da se samo-prikaže, odnosno naglasi svoju posebnost, jeste potreba za sticanjem odobravanja ili naklonosti drugih, i time ostvarenje određene koristi. Oslanjajući se na kriterijume socijalne poželjnosti pojedinih oblika ponašanja, kao i na očekivanja koja imaju drugi ljudi, osoba teži da svoje ponašanje uskladi sa tim kriterijumima i očekivanjima. Ona, dakle, upravlja impresijom, i ulaže znatnu količinu energije da „ostavi utisak“ i „bude primijećen“. U ovom kontekstu, „biti primijećen“ znači biti izdvojen iz gomile i zapamćen kao autentičan. S tim u vezi, motiv samoprikazivanja može biti i dodvoravanje, pri čemu se, uvažavajući kriterijum poželjnosti određenog ponašanja, stava ili vrijednosti, pokazuje velika zavisnost od slike koju drugi ljudi imaju, i utiska koji će osoba ostaviti.¹¹⁵

SOCIJALNI IDENTITET

Prema Tajfelu, socijalni identitet je onaj dio pojedinčevog pojma o sebi koji proizilazi iz njegovog znanja o vlastitoj pripadnosti socijalnoj grupi, zajedno s vrijednošću i emocionalnim značenjem koje se povezuje s tom pripadnošću. Tajfel i Turner saželi su ovu teoriju na tri teorijska načela. Prvo, pripadnici grupe pokušavaju ostvariti i održati osjećaj pozitivnog socijalnog identiteta. Drugo, pripadnici grupe temelje ovaj socijalni identitet na povoljnim usporedbama između vlastite grupe i važnih pripadnika vanjske grupe. Treće, pripadnici grupe pokušat će napustiti vlastitu grupu ili se priključiti pozitivnije istaknutoj grupi kada im socijalni identitet nije zadovoljavajući.

Tajfel i Turner pretpostavljaju da je međugrupna diskriminacija rezultat motivacije za ocjenjivanjem vlastite grupe pozitivnijom od važne vanjske grupe. Usporedbom vlastite grupe sa važnom vanjskom grupom pojedinci pokušavaju razlikovati vlastitu grupu od drugih grupa, kako bi ojačali svoj socijalni identitet. Tajfel i Turner smatraju da, pored nužnog preduslova socijalne kategorizacije u vlastitu i vanjsku grupu, postoje još najmanje tri važne dodatne

varijable koje trebaju utjecati na međugrupno razlikovanje. Prvo, članovi grupe moraju internalizirati svoju pripadnost grupi kao aspekt svog pojma o sebi. Drugim riječima, moraju jasno percipirati sebe kao pripadnike vlastite grupe ako im se postavi pitanje poput „Ko si ti?“. Drugo, socijalna situacija mora dopuštati međugrupne usporedbe. Članovi grupe moraju biti sposobni raditi ocjenjujuće grupne usporedbe, kako bi percipirali vlastitu grupu pozitivno različitom od vanjske grupe. Treće, vanjska grupa mora biti percipirana kao važna grupa za usporedbu. Pripadnici vlastite grupe ne porede svoju grupu s bilo kojom dostupnom vanjskom grupom.“¹¹⁶

IDENTITET I LJUDSKA PRAVA

Historija savremenih društava govori da ljudska prava nisu nikakva vječna kategorija, data za sva vremena, već su i historijska kategorija, koja se formira u ovisnosti od društveno-ekonomskih temelja datog društva.

Historija i praksa, također pokazuju da se borba za ljudska prava i slobode odvija u raskoraku i konfliktu između formalnih prava i njihovog provođenja u praksi. U realnosti se održava neravnopravnost između različitih klasa, između bogatih i siromašnih, gospodara i „sluga“. U brojnim zemljama se nastavlja klasna, rasna, nacionalna i vjerska diskriminacija.

Protiv čovjeka, njegovih sloboda i prava postavljaju se dva fundamentalna kompleksa: prvi je kompleks dominacije i moći, a drugi, kompleks antihumanističkog tradicionalizma. U savremenim demokratijama su građanska i politička prava sve više u službi ekonomske i političke moći.

Zato u mnogim zemljama, uključujući one koje se tradicionalno nazivaju demokratskim, otkrivamo pogoršanje ljudskih prava. Kriza savremene države je očita: štiti sebe i zanemaruje ljudska prava; savremena država postaje ono, što je Duverger nazvao „demokratijom bez naroda“. Zato je stvarni problem savremenih demokratija kako proširiti i ostvariti ljudske slobode i prava, ravnopravnost i legalitet, a ne kako proširiti obim autoriteta moći.¹¹⁷

116 Martha Cottam, Beth Diez-Uhler, Elena M. Mastors i Thomas Preston, Uvod u političku psihologiju, MATE d.o.o., Zagreb, 2010., strana 45.

117 Frensis Fukujama, Sudar kultura, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997., strane 287. i 288.

115 www.danas.rs (preuzeto 10.06.2013.)

U Europi ima dosta ljudi koji su stigmatizirani zbog svoje stvarne ili percipirane seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te nisu u mogućnosti u potpunosti uživati svoja univerzalna ljudska prava. Neki su žrtve zločina iz mržnje, nemaju nikakvu zaštitu ako ih sugrađani na ulici napadnu, a nekim se njihovim organizacijama odbija registracija ili zabranjuje organiziranje mirnih skupova i prosvjeda. Neki su pobjegli u države članice Vijeća Europe, iz zemalja gdje su zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta bili izloženi riziku mučenja ili pogubljenja. Premalo je vodećih političara i kreatora javnog mišljenja koji zauzimaju čvrst stav protiv homofobičnih i transfobičnih iskaza, diskriminacije i nasilja.

Rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu donijeta je 15. juna 2011. godine. Pozivajući se na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i druge relevantne međunarodne dokumente, te principe nediskriminacije i izražavajući duboku zabrinutost za akte nasilja i diskriminacije u svim dijelovima svijeta počinjene prema osobama zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, traži od Visokog komesara da dokumentira i analizira diskriminacijske zakone i prakse kojima se krše ljudska prava osoba zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, te načine na koji međunarodni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava mogu pomoći da se spriječe kršenja.¹¹⁸

NOVOROĐENČAD U BIH BEZ IDENTITETA

Zbog sukoba oko zakona o jedinstvenom matičnom broju političara iz Republike Srpske i Federacije BiH, novorođenčad u BiH ne mogu dobiti matični broj, a time ni primjereno zdravstveno liječenje u bolnicama. Zbog toga su županijski i entitetski zavodi dužni donijeti odluke koje bi i omogućile novorođenoj djeci pravo na zdravstveno osiguranje. Time bi bilo riješeno sporno pitanje koje krši osnovna ljudska prava, najmlađe populacije u BiH. Nedostatak spomenutog zakona usporit će i izdavanje ličnih dokumenata, jer od

¹¹⁸ Damir Banović, Vladana Vasić, *Seksualna orijentacija i rodni identitet*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013., stranice 45. i 46.

12. februara ove godine novorođenčad u BiH ne mogu dobiti matični broj.¹¹⁹

Već četiri mjeseca traje agonija roditelja koji svoju djecu rođenu od 12. februara ove godine do danas ne mogu upisati u matične knjige, jer nemaju jedinstveni matični broj. I sve to zbog toga što bh. političari nisu u stanju donijeti zakon koji će regulisati tu oblast.

Iz tog razloga ogorčeni roditelji i svi građani BiH već sedmicama održavaju proteste u Sarajevu i ostalim gradovima, na glavnim gradskim trgovima i pred Parlamentom BiH, a u cilju skretanja pažnje i traženja rješenja problema nepostojanja Zakona o jedinstvenom matičnom broju.

ZAKLJUČAK

Kroz ovaj seminarski rad pojašnjeni su kako opšti, tako i detaljni pojmovi i vrste identiteta, pomoću kojih se može proširiti znanje o sebi samima. Kako druge, tako i sami sebe upoznajemo tokom cijelog života, dakle sa identitetom se ne rađa, identitet se stječe. Predstavljen je socijalni identitet, te prava i slobode koje svaki čovjek zaslužuje:

- Imaš pravo na ime, državljanstvo i zaštitu svojega identiteta. Ako pripadaš nekoj etničkoj, vjerskoj ili jezičnoj manjini, ne smiješ biti lišen prava voditi svoj vlastiti kulturni život, ispovijedati svoju vjeru ili upotrebljavati jezik svoje skupine.
- Imaš pravo na zaštitu svoje privatnosti. Niko se ne smije nezakonito miješati u tvoj privatni život.
- Imaš pravo na zaštitu svojih interesa u svim okolnostima koje te se tiču. Imaš pravo da se protiv tebe ne provodi diskriminacija, npr. zbog tvog porijekla, mišljenja, uvjerenja ili spola.

Šta god bio ključ identiteta, i kako god se osoba prikazivala, uvijek će imati potrebu da ulaže u svoje granice prema svijetu i ljudima, i sija najsjajnije što može, svojim ličnim sjajem. Ne postoje dvije identične osobe na svijetu. Svako od nas je ličnost za sebe, i na površini nam „sijaju“ različite stvari. Mogu se smjenjivati tokom života, i ustupači mjesto jedna drugoj, ali svaka od njih ostaje kao naslov faze kroz koju smo prošli i koja nas je formirala u osobu koja smo sada.

¹¹⁹ www.vecernji.ba (preuzeto 17.06.2013.)

Osobe formiranog i čvrstog identiteta su stabilne, postojane, odoljevaju životnim razočarenjima, znaju kako da se raduju, tuguju, planiraju, oslonac su drugima, znaju u svakom trenutku ko su. One nemaju problem da odgovore na pitanje „KO STE VI?“.

LITERATURA

- Damir Banović, Vladana Vasić, *Seksualna orijentacija i rodni identitet*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2013.
- Frensis Fukujama, *Sudar kultura*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
- Martha Cottam, Beth Diez-Uhler, Elena M. Mastors i Thomas Preston, *Uvod u političku psihologiju*, MATE d.o.o., Zagreb, 2010.

Internet stranice

- bs.wikipedia.org
- www.alfa-portal.com
- www.danas.rs
- www.ibn-sina.net
- www.vecernji.ba

KARAKTERISTIKE EVROPSKE JEZIČKE POLITIKE

Kako se svet kreće pravolinijskom putanjom progresa i konkurencija postaje sve jača. Evropa se razlikuje od svojih konkurenata svetskih sila po tome što je njena sama srž šarenolika, tačnije – ona obiluje bogatstvom jezika i kultura, nasuprot Sjedinjenim Američkim Državama i Kini. Drugim rečima, ono što Evropu čini tako posebnom jeste njena želja i napor da sve postojeće jezike, kako one zvanične, tako i ostale, očuva i održi ih u određenom sistemu jedinstva i poštovanja. Ova mnogostrukost jeste kamen temeljac očuvanja jedinstvenosti Evrope, tako da Evropska Komisija smatra da se evropskoj jezičkoj politici treba dodeliti suštinska uloga u određivanju i implementaciji zajedničkog cilja, a to je ujedinjena Evropa. Pored očuvanja, teži se tome da se jezička evropska politika znatno unapredi i to htenje nije bazirano na tome da je samo politička volja dovoljna, već da je za tako nešto potrebno poštovanje kulturnih i jezičkih različitosti kao bitnih karakteristika jedinstva. Smatra se da su upravo one u stanju da približe i poboljšaju razumevanje među narodima.

Evropska politika danas ima takozvanu posebnu interaktivnu jezičku politiku. Ne zasniva se na dualitetu jezika, dakle nije bilingvizam u pitanju, gde se jedan jezik koristi kao sredstvo identiteta, a drugi kao komunikacija sa ostatkom planete. Taj sistem je sastavljen tako da izgleda kao saradnja, uvažavanje, promocija i poštovanje svih jezika. Takav koncept naziva se multilingvizmom koji do sada nije zaživeo nigde do u Evropi. To je ideja kojom se Evropska unija diči i ponosi, te je to esencija njene teoretske politike. Međutim, praksa se uvek ne pokaže takvom. Da bi se bolje

prikazala preglednost dominacije evropskih jezika, dole je navedena skala istih.¹²⁰

To su:

Jezik	Procenat	Maternji jezik	Strani jezik
Engleski	47%	13%	34%
Nemački	30%	18%	12%
Francuski	23%	12%	11%
Italijanski	15%	13%	2%
Španski	14%	9%	5%

Ovaj esej ima za cilj da bar letimično prikaže strukturu evropske jezičke politike, sistema koji vlada unutar nje i celokupnog konglomerata odluka, podela i shvatanja jezika u Evropi u modernoj eri. Esaj obiluje mnoštvom informacija iz knjiga, raznih publikacija, ali i podacima zvaničnih evropskih kancelarija, kako u Srbiji, tako i u Evropi.

DEFINICIJA I STANJE EVROPSKE JEZIČKE POLITIKE U SRBIJI

Ako bismo želeli da definišemo ovaj fenomen, te stavimo ovako široku temu u par redova, to nikako ne bi bilo lako. Ono na

120 Vučo, J.: "Interkulturalnost i jezik", Novi Pazar, mart 2012.

šta se skreće pažnja kod ove teme jeste prilično jasno, ali je istinski teško odabrati prave reči kako bi se precizno i tačno okarakterisala evropska jezička politika. U mnoštvu definicija, opisa i objašnjenja, došlo je do ideje prema kojoj se ova jezička politika definiše u dve stavke, tj. kroz dve definicije koje su najpogodnije.

- Jezička politika je ono što vlada uspostavlja, ili preko zvaničnih zakona, sudskih odluka ili politika da odredi kako se jezici koriste, kako se kultivišu jezičke veštine potrebne da se podmiri nacionalni prioriteti ili za uspostavljanje prava pojedinaca da koriste i zadrže određeni jezik.¹²¹

Druga definicija možda određenije govori o našoj temi, a glasi ovako:

- Jezička politika je sistem jednog društva u domenu jezičke komunikacije, tačnije skup stavova, principa i rešenja koji odslikavaju odnos tog društva prema svom jeziku ili jezicima, verbalnoj predstavi i potencijalu komunikacije. Ona pripada političkom i društvenom odlučivanju i sačinjava zbir lingvističkog koda koji preuzima status zvaničnih jezika, lingvističke forme, kao i odabir jezika koji će se koristiti u obrazovanju.¹²²

Obzirom da je put koji je odabrala Srbija članstvo u Evropskoj uniji, postoje određene stavke i uslovi koje država mora preduzeti kako bi napredovala tim putem. Kako je u gore navedenim rečenicima pomenuto, sistem jezika i evropska jezička politika jeste jedan od tih koraka, uzevši u obzir koliko je ovo pitanje bitno Evropi. Nije potrebno pomenuti istoriju Srbije koja je na mahove bila neslavna, te je sad njen put dokazivanja teži i naporiji. Samim tim, ona mora pokazati spremnost da susretne uslove koji se od nje traže i da jezike koji postoje, kako zvanične, tako i nacionalne koji nisu ništa manje važni, unapredi i podigne na Evropski nivo, na onu lestvicu gde se sada nalaze svi evropski jezici. To je lestvica uvažavanja, samostalnosti, a opet međusobne saradnje i poštovanja. Ipak, kao zemlja u tranziciji, Srbija se još uvek suočava sa brojnim izazovima koji su pred njom i svakako se može reći da postoji teorijskog pomaka, međutim praktično gledano, slučajnom posmatraču se čini

da je taj napor čisto deklarativne prirode, a evo i zašto. Stav je određenog broja lingvistika da je zvanično pismo Republike Srbije ćirilica, a da je jedini jezik u toj zemlji srpski. Taj stav nije došao niotkuda, to je ono što je ustavom propisano, a pravopisom određeno drugačije. Evo nečega što može ilustrovati rečeno: "(...)Jezik je srpski, pismo mu je ćirilica; ustav je to i pre pravopisa definisao, ali nema novog zakona o službenoj upotrebi jezika i pismo koji bi ustav dopunilo u svim neophodnim situacijama (...)"¹²³

Ono što je ovde problematično jeste plasiranje samo jednog pisma, ćirilice kao zvaničnog, a bacanje u senku latinice, koje je takođe zvanično pismo Republike Srbije. Ustav Srbije je odredio samo ćirilicu kao zvanično pismo Srbije i tim obespravio znatan broj populacije te zemlje koja preferira korišćenje i drugog pisma. Sa druge strane, zvanični pravopis vidi oba pisma kao ravnopravna i kao takva se mogu koristiti (i koriste se, po potrebi) u zvaničnim sferama. Odbacivanje jednog pisma je upravo ono što se protivi evropskoj jezičkoj politici, protivi se pluralnosti i multilingvizmu, kao i samoj ideji koja se propagira, a tiče se jezika.

U Republici Srbiji u službenoj upotrebi su srpski jezik i ćirilično pismo.

*Službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje se zakonom, na osnovu Ustava.*¹²⁴

Ubrzo potom, sledi ovaj član:

Republika Srbija štiti prava nacionalnih manjina.

*Država jemči posebnu zaštitu nacionalnim manjinama radi ostvarivanja potpune ravnopravnosti i očuvanja njihovog identiteta (Zaštita nacionalnih manjina, član 14.)*¹²⁵

Ono što ovde izgleda paradoksalno jeste plasiranje samo jednog pisma, a zatim jamčenje manjinama sva prava koja su im zagarantovana. Nameće se pitanje kako će se njihov nacionalni, verski, kulturni i jezički identitet ostvariti i sačuvati ukoliko su lišeni jednog pisma, u slučaju određenih manjina jednog pisma koje se koristi za njihov jezik. Koren ovog problema je institucionalni, te se tako njemu i mora pristupiti. Prosto je nemoguće da se očekuje poštovanje određenog broja

121 Spolsky, B.: "Language Policy", Cambridge University Press, 2004., str. 126.

122 Philipson, R.: "Challenging Language Policy", Routledge, New York, 2003. Str. 47.

123 www.slobodanjovanovic.org

124 Ustav Republike Srbije, jezik i pismo, član 10.

125 Ustav Republike Srbije, jezik i pismo, Zaštita nacionalnih manjina, član 14.

ljudi, ako se njihov jezik kao osnovni vid identiteta nipodaštava. To je onaj deo gde Republika Srbija mora da poradi da svoj put ka EU poboljša, u ovom slučaju u domenu evropske jezičke politike. Upravo se na ovim primerima vidi čisto deklarativna, a nikako esencijalna implementacija ovih evropskih vrednosti.

Evo kako su viđeni jezici nacionalnih manjina od strane EU.

“Države članice Saveta Evrope,

Smatrajući da je cilj Saveta Evrope postizanje većeg jedinstva između njegovih članica,

posebno u cilju obezbeđenja i ostvarivanja ideala i načela koji čine njihovo zajedničko nasleđe;

Smatrajući da je zaštita istorijskih regionalnih i manjinskih jezika u Evropi, od kojih su neki u opasnosti od mogućeg nestanka, nešto što doprinosi održanju i razvoju kulturnog bogatstva i tradicije Evrope;

Smatrajući da je pravo na upotrebu regionalnih i manjinskih jezika u privatnom i javnom životu neotuđivo pravo koje je u saglasnosti sa načelima Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i u skladu sa duhom Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope;

Imajući na umu posao koji je obavljen u okviru KEBS, a posebno Helsinški završni akt iz 1975. godine i dokumenta sastanka u Kopenhagenu 1990. godine; naglašavajući vrednost interkulturalizma i multilingvalizma i smatrajući da je zaštita i unapređenje regionalnih i manjinskih jezika nešto što ne treba da bude smetnja zvaničnim jezicima i potrebi da se oni poznaju.¹²⁶

Po načelima zakona o ratifikacija Evropske Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, definicija manjinskih jezika bila bi sledeća:

“regionalni ili manjinski jezici” su jezici koji:

- (i) su tradicionalno u upotrebi na određenoj teritoriji jedne države od strane državljana te države koji čine brojčano manju grupu od ostatka stanovništva te države i koji su
- (ii) različiti od zvaničnog jezika te države, “¹²⁷

Iz ponuđenog je jasno da većina manjinskih jezika koji spadaju u ovu definiciju jesu ugroženi time što su lišeni pisma, te Republika Srbija ne ispunjava svoje obaveze po nekoliko osnova. U

zakonu o ratifikaciji Evropske Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, između ostalog stoje jasno propisane obaveze zemalja uključenih u sporazumu. A glase ovako:

“Svaka država preuzima obavezu da primeni odredbe drugog dela na sve regionalne ili manjinske jezike koji se govore na njenoj teritoriji i koji su u skladu sa definicijom sadržanom u članu 1.”¹²⁸

Put zemlje u tranziciji je mukotrpan i zahteva žrtvu i promene. Što se stanja jezičke politike u Srbiji tiče i njenom naporu da implementira evropske vrednosti u svoj sistem, može se reći da postoje napori i da sigurno postoje promene, posebno ako gledamo od perioda devedesetih godina. Međutim, evidentno je da ti napori nisu dovoljni i da moraju biti temeljniji, to jest, da moraju biti sveobuhvatniji i funkcionalniji – da ne budu samo mrtvo slovo na papiru.

MULTILINGVIZAM

Komisionar za multilingvizam je bio odgovoran za evropsku jezičku politiku, tj. promovisanje multilingvizma za građane i institucije EU. Kreirana je 1. januara 2007. godine pod komisijom Baroza, posle pridruživanja Bugarske i Rumunije EU. Jedini komisionar je Leonard Orban (2007-2010). Pre toga, multilingvizam je bila odgovornost Evropske komisije za obrazovanje, trening, kulturu i multilingvizam. Tokom druge Barozove Komisije, to je promenjeno u portfolio za obrazovanje i kulturu koji sada vodi Adroulla Vassilliou. Novi portfolio je često bio kritikovan zbog nepreglednosti i dvosmislenosti.

Svaka zemlja ima svoj sopstveni multilingvizam koji je sačinjen od tradicionalnih jezika koji su deo kulturnog nasleđa. Oni se sastoje od nacionalnog jezika i njegovih varijeteta, jezika nacionalnih manjina, regionalnih jezika ili dijalekata. Takav multilingvizam može u određenim krugovima biti predmet odbacivanja, ali i čiste netrpeljivosti od strane onih koji teže ka čuvanju ‘pozicije’ nacionalnog jezika. U sled ovog naslednog multilingvizma, moderna društva su izložena većoj jezičkoj raznovrsnosti zbog povećane ekonomske i profesionalne pokretljivosti. Stoga, novi oblici multilingvizma se razvijaju neizbežno kroz globalizaciju i otvaranje granica.¹²⁹

126 Zakon o ratifikacija Evropske Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, PREAMBULA

127 *Ibid*

128 *Ibid*

129 Vassilio, A.: European Commissioner for Education, Culture, Multilingualism and Youth, 2010.

Ova profesionalna pokretljivost može biti drugačije vrste: neke se javljaju usled odnosa određenih zemalja na istom kontinentu ili čak na samoj granici i mogu biti privremene, dok su druge rezultati kultura koje su znatno udaljenije. Ovi faktori se razvijaju usled mnoštva razloga i posledica. Bitno je istaći da je svako društvo multilingvalno na svoj način i da je izuzetno retko, ako ne i nemoguće, naći dva ista multilingvalna sistema.

Ovaj sistem teži da svaka jezička politika u obrazovanju bude određena, relevantna, realna i koherentna.

JEZIK OBRAZOVANJA

Jezik obrazovanja, koji je uglavnom zvanični ili nacionalni jezik, predstavlja srž multilingvalnog i interkulturalnog učenja i obrazovanja, te je krucijalan zbog toga što:

- Interkulturalno obrazovanje mora biti podeljeno na osnovu jezika i na način na koji se on podučava.
- Formalno lingvističko obrazovanje strogo oblikuje i zagovara samu prirodu jezika, učenje i podučavanje.¹³⁰

Ovo naglašava da jezik obrazovanja i njegova preeminencija ne smeju da izazivaju nikakav strah niti pretnju da interkulturalno obrazovanje može ugroziti individualno građenje identiteta učenika čiji je maternji jezik nacionalni, ili na drugom nivou, da ne ugrožava nacionalni poredak niti jedinstvo. Upravo kroz znanje o drugima i međusobnim različitostima postiže se potpuna svest o identitetu. Međutim, koliko snažno se jezik obrazovanja prožima kroz interkulturalnost i multilingvizam edukacije zavisi od konteksta – za određena društva gde se nacionalna jedinstvenost uspostavila relativno skoro ili gde je nacionalni jezik primarno sredstvo identiteta, lakše je da se krene ka putu interkulturalne edukacije kroz učenje stranih jezika. U tom slučaju bi nastavnici mogli da budu trenirani da rade na tome, da otvore umove ka interkulturalnom učenju i obrazovanju koje se kreće u takvom smeru.

130 Filipović-Kovačević, S.: "Primenjena lingvistika", Filozofski fakultet i Društvo za primenjenu lingvistiku, Novi Sad, 2000.

EVROPSKI JEZIČKI PASOŠ/PORTFOLIO I LINGUA FRANCA

Europass jezički pasoš je dokument u koji možete zabeležiti Vaše veštine, znanja i sposobnosti vezane za jezike. Osmislio ga je Savet Evrope kao jedan od tri dela svog Evropskog jezičkog portfolija, u koji možete detaljnije dokumentovati i ilustrovati vaša postignuća. Jezički pasoš omogućava pregled svih jezika koje možete upotrebiti u manjem ili većem obimu. Ovo može uključiti i delimična znanja i sposobnosti u određenim jezicima: npr. možete da čitate na određenom jeziku, ali ne i da ga dobro govorite. Jezički pasoš takođe uključuje znanja i sposobnosti stečene u formalnom i neformalnom obrazovanju.

Zahvaljujući nivoima Zajedničkog evropskog referentnog okvira, možete predstaviti svoju jezičku kompetentnost na razumljiv način, koji je takođe međunarodno uporediv. Jezički pasoš dopunjuje Europass CV.

Jezički pasoš je deo šireg jezičkog portfolija koncipiranog od strane Saveta Evrope i još dve važne institucije EAQUALS i ALTE. Zamišljen je kao »evidencija vladanja jezičkim veštinama, položenih ispita i stečenih iskustava na raznim jezicima.« Zasnovan je na nivoima Saveta Evrope i u njemu ćete naći niz opisa jezika i tabela za samoprocenu (kojima pripadaju i tabele za opis nivoa navedene u okviru našeg sajta) kao i prostor u koji možete detaljno upisati svoj dosadašnji napredak i sertifikate koje posedujete. Ovaj dokument je prepoznatljiv i validan širom Evrope.¹³¹

"Lingua franca" je definisan termin, nezavistan od lingvističke istorije ili strukture jezika. Ovaj fenomen ide dalje od granica svog porekla i koristi se kao drugi jezik za komunikaciju među zajednicama. Na primer, engleski jezik je kolokvijalni u Velikoj Britaniji, ali se koristi i na Filipinima. To je jezik čija upotreba postoji u velikoj meri preko granica gde se taj jezik govori. Termin je preuzet od Arapa koji su tako nazivali sve krstaške jezike. Arapi su tada sve ljude zapadne Evrope nazivali Francima.¹³²

131 http://ec.europa.eu/languages/index_en.htm (European Commission For Languages)

132 http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php

LITERATURA

- Philipson, R.: "Challenging Language Policy", Routledge, New York, 2003.
- Spolsky, B.: "Language Policy", Cambridge University Press, 2004.
- Vassiliou A.: European Commissioner for Education, Culture, Multilingualism and Youth, 2010.
- Filipović-Kovačević, S.: "Primenjena lingvistika", Filozofski fakultet i Društvo za primenjenu lingvistiku, Novi Sad, 2000.
- Vučo, J.: "Interkulturalnost i jezik", Novi Pazar, mart 2012.

Zakoni

- Zakon o ratifikaciji evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima
- Ustav Republike Srbije, 2006.

Internet stranice

- http://ec.europa.eu/languages/index_en.htm (European Commission For Languages)
- http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php
- www.slobodanjovanovic.org

Edin Šantić

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

SVI SE MI ZNAMO, SAMO SE NISMO UPOZNALI

POZIV – RUKE SU ZA POZDRAV STVORENE

Teći je maj 2013. godine. Nalazim se u Počitelju, okolina Mostara, sa svojom porodicom na odmoru. Kamena kolonija umetnika peva himnu prošlosti, ma, divan grad. Ali dan baš i nije. Podne je skoro dogorilo i pada nekakva uporna kiša, odgriza mi komad strpljenja i vlaži ga. Loše sam volje, da, jesam. Pokušavam da porodim razloge za dah i odlutah za svojim mislima.

Pre tačno 11 godina, istoga dana, sedeo sam ovde. Tada je sve bilo rastrgano, izlomljeno. Mesto kakvo bi i sami lešinari prezreli. Sa svojih 11 godina svedočio sam posledicama mržnje. Posledicama rata. Celo mesto je bilo srušeno bombardovanjem, razdvojene kamene ploče ispisane brojevima ležale su na zemlji. Nada? Nije je bilo na ovom mestu, verujte mi. Obratio sam se jednom kamenu: "Reci mi, druže, znaš li imena svih tih metaka?" Dobih odgovor: "Ja ne pamtim - samo praštam." Lekcija koja me skamenila tog dana.

Dani su prerastali u nedelje, nedelje u mesece a oni u godine. U 11 godina, tačnije. I evo me, spremnog da praštam, na istom mestu. Počitelj se u međuvremenu ponovo izgradio. Sada je to mesto koje vrvi od turista, dolaze ljudi i nose svoje duše kao cegere, ostavljaju otiske: Počitelj je živ. Ali, kao što rekoh, vremenske prilike su se zamerile danas nekome, oblaci otimaju loptu jedan drugome ispod pazuha i kiša je.

Setim se onog kamena sa kojim sam vodio razgovor. Voleo bih da ga opet nađem i da mu kažem

da svih ovih godina gledam u ljude bez rešenja, samo sa verom: "Proći će". A jedino godine prolaze a i dalje postoji "naš" i "njihov", podela koja urla sa prestola laži i gura nas u preslano more, prljavo i uginulih riba, sa jednostavnom porukom: "Mi smo dobri, a oni su loši".

Ne dešavaju se stvari preko noći, niti su se desile preko noći. Preko noći može samo da se zaspi, što smo mi i uradili. Vreme je da se probudimo.

REALNOST ISKIDANA NA ATOME

Sve se skrpi kad se trpi. Nespretno uvijamo ćutnju u sate što dolaze, mržnja ustupa mesto zaboravu, a zaborav boldira naše greške: Ko pamti, ko ne greši, ko prašta? Obezglavljena trilogija bratstva i jedinstva bez ijednog trika u rukavu liči na kakvoga vrača što ne veruje ni sam u svoje moći pa se čudi: Otkud rat, ponor, metkovi za gospe i gospe za jeftine novce, a u njih zabodene, kroz njih probodene grobarske sveće, one velike i jezive. I šta sad? Sve cool, sve zašiveno, da puhnem u njih pre nego li poželim želju a želja: Živimo svoj život i pustimo druge da žive. Da, zvuči previše jednostavno. To je istina: Da volimo jedni druge i jeste toliko teško jer je tako jednostavno. Međutim...

"Potreba za pripadanjem", reče Maslov, je jedna od najdubljih potreba čoveka. A kod nas je to prethodnih decenija izgledalo ovako: Ljudi, bar vanjskim izgledom ljudi, naslonjeni na zastavu i koji se razlikuju samo po tome da li su ispružili dva ili tri prsta. I šta oni rade? Pripadaju. Aleksandar Makedonski je to divno rekao: "Više se plašim

stada ovaca predvođenih lavom nego li krda lavova koje predvodi ovca". Ljudi su skloni tome da postave svoja stopala iza nečijih leđa i kažu: "Sledim te".

Nisu puške iskidale realnost, nikako. Želja je, ona koja je kauterizovala 300 grama saosećanja i normalnosti kod ljudi, pre dve decenije a i dalje to čini, ona želja sa jasnim motom: "Pripadaj!" Kolektivno nabijanje u "teglu krastavaca", gučenje, tlačenje, privlačenje "svojih" i odbijanje "njihovih", zatvaranje, sve to je jako popularno u kulturi ovih prostora. U tim čizmama hodamo. Zatrpaj, neka urla, ali nek se ne vidi ono što nas muči. A sada: Prošlost leži ranjena između nas, pritiska je kamenje. Budućnost izdiše tiho, još tiše od tišine a stvarnost isprljanih prozora preskače heklana jutro, pojavljuje se i nestaje dokazujući nam da ljubav među nama postoji. I ne postoji. Jasno mi se javilo: Ovde je stvarno samo ono što je krvlju iskapano.

KUC, KUC... KO JE? GRIŽA SAVEST

Dalja priča će ići putem današnje plejliste. Bezbrizna, bezobzirna, ničim izazvana, kompletno spontana priča o događaju iliti nedogađaju na ovdašnjim prostorima. Ko smo mi, uopšte, da bi odlučili o tome da li je neka priča događaj, da li je ta priča delo neke intervencije sa "one strane", da li je ta priča jabuka razdora među nama, mlaka laž, namerna neistina, totalno beznačajna tvorevina, ili pak jedinstven doživljaj jedinstvenog bića na ovoj planeti... Ili samo višak nepotrebnog baruta?

Mislim da je ovo upravo razlog što mi ne možemo razumeti životinje i biljke. Niti sebe, međusobno. Mislim da je to njihova sopstvena odluka. Ta otuđena bića su radije pristala na to da svoje priče, svoju pripadnost, zadrže sa sebe i nikada ih ne podele sa nama. Takvu stvar su uradile sa najvećim pravom, jer znaju da je ljudski rod do svojih korena iskvaren, truo i smrdi na periferiji elegancije, iskvaren tom niti osporavanja svega progresivnog i svega jednostavno drugačijeg. Zbog toga su znala da bi njihove priče bile prosto "smešne" i nepodesne za bilo kakvu ljudsku kritiku i da ne bi čak ni prišle u zonu razmatranja tih današnjih "znam-sve-živo" umova. Za pravo im. Izabrali su put uništenja, klanja, masakra na razne načine. Naravno, put nepoznat svekolikim vodećim glavama najinteligentnije i jedine legitimne i

postojeće vrste evolucije koja ima RAZUM, jelte, a ne instinkt. To je ubedljivo najveći argument svih ignorantnih, nepristupačnih, tvrdoglavih ljudi sa kojim ne možeš razmeniti rečenice mira i jednostavnog jezika. Ponavljam se: Ruke su za pozdrav stvorene. Njihov argument je taj - razum. Da progovorimo dve, tri o tom razumu.

Razum je naravno, nama podaren - od nas samih. Ironija? Kao što je u srednjem veku skrovište svih zlodela i protivnika progresa bila religija, i određene institucije koje pripadaju njoj, tako je u našem modernom dobu protivnik istih - razum. Ljudi su istinski programirani da prevrate istorije, nove pokrete, njihove "puteve spasenja", ne posmatraju kao načine oslobođenja, kao vid slobode, put do kompletnog individualizma i ponašanja koje govori: "Uradi kako želiš. Uvek je dobro". Po meni, postoje dve vrste stvari: One koje su dobre i one koje će postati dobre. Oni ih posmatraju samo kao sledeću dogmu, sledeću putanju koju treba da prate sa užarenom strašću i patnjom religijskom, ako je potrebno. Tako i razum postaje, ne ono što je trebao da bude - individualna pojava i individualno ponašanje - već ogromna povorka većine i njihov govor, ono što kažu razumni, ono što je prihvatljivo, ono što drugi kažu da je naš razum, ono što ne postoji u nepostojećem postojanju, ono što okreće točak na desno. Sad, kako smo mi odrasli i kako nas ima raznih, podojenih mržnjom, nakljudkanih tabletama koje nisu tablete, kako je evolucija na visokom nivou, kako je civilizacija na jos većem, na štiklama takoreći, ne slažemo se sa ovim. Tu se javljaju individualci, svojstvenici, po meni još gori od ovih slepih sledbenika čistog "razumizma". Još gori jer njih vodi samo čisti prkos, protivljenje ljudima u većinskoj poziciji bez uokvirenih argumenata za svoja stubišta. Njihovi argumenti proizilaze iz stavaova, saznanja njihovih vrhovnih "buntovnika protiv vrhovnika" mainstream pokreta.

Izbrisati to, podhitno. Podržavanje harizme, lidera, kampanje, bez i argumenata i prepoznatljivih razloga i donekle, ali naglašavam "donekle", može biti razumljivo za mene. Ali podržavanje pokreta samo zbog toga jer je suprotnost nečemu drugom za mene ima malo, do granice sa nimalo, vrednosti. Podržavanje "našeg" samo radi toga što postoji i "njihovo". Ne, ne, ne mogu to da progutam. Plejlista je stigla do pola, Winamp me drži za ruku i govori: "Hej, ako nismo isti ne znači da smo nužno različiti."

Svakako, razum se poistovetio sa srednjovekovnom glupošću iliti bilo kojom dogmom

nastalom u prošlosti čovečanstva i postao je nešto što je polarna suprotnost svog primarnog značenja. Ljudi su, nažalost, ili ne, jednostavno isuviše socijalna bića. Moraju da prate konačne odluke društva i da se prilagođavaju odlukama istog, da izbegavaju da budu introvertni, pojedinci, ludaci, autsajderi. Takva svojstva su jednostavno odbaćena i neprirodna. Moraš biti deo čopora da bi preživeo. Moraš da mrziš "njih" jer si "naš". Proći će nam godine, a račune će plaćati oni koji ih nisu ni napravili. Svakako, jedini zabavni deo toga da si u čoporu, je da postoji neko ko je u suprotnom čoporu. Zapravo, činjenica da postoji suprotan čopor. Naravno, uočićemo razliku između blizanaca, čak, između dva kamena, između dva oka: Jedno je levo, drugo je desno. Jedno je jedno, drugo je drugo. Ali simetričnost nije ništa drugo osim simetričnosti, nikako razlog za deljenje.

Čitavo čovečanstvo je zasnovano na tome. Pitanje je samo, da li si u većini i proganjaš i diskriminišeš manjinu ili imaš osećaj da trebaš biti poseban i manjina si. Manjina se uglavnom pokazala kao progresivna kroz vekove. Đordano Bruno, kapa dole. Manjina podstiče kreativnost, ali ona istinska. Istinska manjina je manjina u manjini. Jer i u buntovnicima, odmetnicima, protivnicima ustaljenog, uvek kao vođe će se istaći oni sa najdubljim glasom i najplićim umom. Vođe manjina su, opet, protivnici individualnosti i kreativnosti, oni, isto tako kao i većina, ako ne i gore, kvare svest. Istinski individualizam može biti postignut samo od strane ljudi potpuno lišenih od socijalnih osobina. Socijalnih osobina u današnjem smislu, da ne bude zabune, kada ljudi jednostavno moraju imati potvrdu od strane drugih da bi znali da postoje. Treba se kompletno otuđiti od bilo kakve društvene osude, odrediti svoj životni put, istinske vrednosti lišene bilo kakvog spoljnog uticaja i samo na taj način se može približiti dugo, dugo odsutnoj ljubavi i toleranciji na različitost. Ako se dođe do tog nivoa, onda se može vratiti ostalim članovima čopora i u bolnim pokušajima im se može saopštiti opis svoje ličnosti. Kada svi članovi to postignu, imaćemo blaženstvo. Kada svi shvate da je samo savršeno biti savršeno različit, da je bit individualnosti u tome, da čopor u vekovnom shvatanju čopora ne može postojati. Da čopor nije skup istih, već da je čopor skup između sebe voljenih, razumljivih i paradoksalnih, različitih i grotesknih.

Ipak, isuviše iskustva govori da, hteli ili ne, činjenice povlače da nikada neće postojati razum, religija ili bilo koja druga dogma koja će moći da

ujedini ljude i spoji ih u veličanstvenu, beskrajnu sreću i ispunjenost. Super, razlog više da to probam. Ljudi uživaju u paradoksima, oni štaviše, žive zbog njih. I dok god postoji grupa koja zastupa jedan stav, neminovno je da će se javiti grupa sa drugim. To je naša priroda i dok god se budemo borili protiv nje i stvarali iluzije da je drugačije, ništa se neće promeniti. Da bih argumentovano polio istinom ovaj jadni iskaz obratiću se Al Paćinu: "Izvini, ali nisi bio u pravu. Nije pohlepa dobra - dobro je dobro."

TI BI KOMŠIJA BIO DOBAR ČOVEK. SAMO DA SI DRUGAČIJI.

Ljubav je najbolji inženjer, graditelj mostova, sa kacigom bez boja i uštirkanih zastava, viori se istim žarom i na vetru severa i juga, ne zna da te trošne kolibe i brda razorana odvajaju granice ograničenih smrtnika. Gledamo jedni druge kroz godine izbušene gelerima, trome i hrome i geljave noge jedinstva i prihvatanja svega što dolazi "sa druge strane", gledamo mrtve što suzama kafu šećere. Ljubav naših prethodnika, ako je ikad postojala, ne znam ali pozivam se na onu: "Svi smo ga mi voleli", je u međuvremenu imitirala Titanik, nasukala se na greben od mesa i kostiju, na vapaje ranjenika i trenutno zvuk cepanja na pola ispunjava sobe naše prošlosti. I u njoj i mi - prolazimo. Ostajemo da ostanemo.

Život za mene predstavlja merak za mentalne ekskurzije. Život za mene znači otvorenost i biti izložen različitostima, bacati se od stene i plivati čas morem, čas rekom, ponekad potokom. Ali plivati. Upoznati i prihvatiti. Ponoviću se opet: Ruke su za pozdrav stovrene. Ne za pušku. Ne za upiranje prstom. Za većinu drugih, vidim, život jeste farsa kojoj se valja prilagoditi, kretanje izmoždene mase, gomile, koja se vrti u krug do sopstvenog spaljenja i to zbog čega? Nemati sebe, a ne biti ničiji; Imati sebe, a biti tuđi. To boli i postaje mi sasvim jasno zbog čega tolika ogorčenost na ljude koji su različiti od nas. Ne odobravam, naravno, ali razumem.

Vidim tri strane kojima je zajednička samo jedna stvar: Kad se ubrzaju do ekstremnosti - sve tri su pogrešne. Čoveku ne treba nešto da bi bio u pravu, ne. Sa tim se rađamo. Treba nam nešto da bismo bili u krivu. Treba nam obeležje, grb, bilo šta, da se zalepimo za taj produkt slučajnosti. I kad se tako pogleda, sudbina potapanja je sasvim

logična, reklo bi se. I ako sa ovog mesta postoje samo ta tri puta - Neka, hvala! Sačekaću. Put bi se lako dao prevaliti ali hvala lepo, ja očekujem let. Čekam radnike sa plavim kapama, skupljam ugalj i pravim prugu kojom će marširati vozovi koje mržnja nije amortizovala, koji na završnom

kontu stoje na strani prihoda, vozove u kojima niko neće imati problem da kaže kako se zove. Čekam radnike i nijedan od njih se ne zove Godo.

Ako hoćemo razloge da se volimo, verovatno je da ćemo ih pronaći. Ako nam trebaju razlozi za mržnju - te ćemo zasigurno naći.

Dragiša Petrović

Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr. Lazar Vrkatić" Novi Sad

MULTIKULTURALIZAM I MULTIETNIČNOST U SRBIJI

UVOD

Jedno od osnovnih obeležja Srbije jeste visok stepen zajedničke nastanjenosti različitih etničkih zajednica na istom području. Naime, pored većinske zajednice tu žive brojne nacionalne manjine koje karakteriše izrazita izdiferenciranost u brojnim pogledima, kao što su demografski razvitak, socio-ekonomske, istorijske i kulturne karakteristike, političko organizovanje i sl. U takvoj Srbiji, kao multietničkoj i multikulturalnoj državi, za stabilan ekonomski i politički razvoj države neophodni su dobri međuetnički odnosi, poštovanje prava nacionalnih manjina, kao i njihova integracija.

Multikulturalizam označava postojanje različitih etničkih, religijskih, kulturnih i jezičkih grupa u okviru jednog društva, a u užem ili deskriptivnom značenju "kulturnu raznolikost koja je posledica postojanja dve ili više grupa u okviru društva, čija verovanja i prakse dovode do različitih kolektivnih identiteta".¹³³ Multikulturalizam može označavati i državnu politiku koja kao takva ima dva cilja: podržavanje skladnih odnosa između etničkih grupa i definisanje odnosa između države i nacionalnih manjina. Multikulturalizam je, dakle, ideja ili ideal o zajedničkom životu različitih etničkih i kulturnih grupa u okviru istog pluralističkog društva, što podrazumeva njihovu koegzistenciju, uzajamnu toleranciju i jednakost.¹³⁴

133 Mesić, Milan, navedeno prema: Raduški, Nada (2011). *Socijalna misao*. Beograd: Centar za demografska istraživanja, str. 107.

134 Ibid. str. 108.

Činjenica je da u savremenom društvu gotovo da nema države koja nije kulturno raznolika. U tom smislu, međuetnički odnosi, položaj nacionalnih manjina i zaštita njihovih prava u kontekstu multikulturalnosti i multietničnosti, sve više dolaze u fokus interesovanja javnosti, kako naučne, tako i šire društvene javnosti uopšte. Kada se sa ovog stanovišta posmatra Evropa, svega nekoliko evropskih država nemaju nacionalne manjine (npr. Island, Portugal)¹³⁵ mada i one, zbog sve intenzivnijih migracionih kretanja i povećanog broja imigranata, postaju etnički heterogene. Sve ovo ukazuje da priznavanje manjinskih zajednica predstavlja nužnost, mada državne manjinske politike na ovom polju mogu da se razlikuju u dva pravca. Naime, manjinske politike država, po načinu regulisanja etničke i kulturne raznolikosti stanovništva, mogu da imaju za cilj, eliminisanje tih razlika, na jednoj strani, ili pozitivan pristup prema manjinama, na drugoj strani.

Politika multikulturalnosti predstavlja (jedinu) alternativu politici asimilacije i ima za cilj uključivanje različitih etničkih zajednica unutar države. Zato se može reći da je politika multikulturalnosti karakteristična za demokratske države, čiji je cilj prevazilaženje kulturno-socijalne raznolikosti, te zato u jednom takvom društvu mora postojati razvijena građanska kultura, zasnovana na priznavanju institucija ekonomskog i pravnog sistema, ali i prava na kulturnu raznolikost.

Ima i kritičara multikulturalizma koji tvrde da multikulturalizam vodi podeli društva i da dovodi u pitanje državno jedinstvo, kao i da istovremeno

135 Ibid. str. 108.

može značiti separatizam i samomarginalizaciju etničkih zajednica. Svakako se mora primetiti da ovakva mišljenja nisu u skladu sa modernim shvaćanjima društvene zajednice.

Interkulturalizam se nalazi u uskoj vezi sa pojmom multikulturalizam. Interkulturalizam predstavlja dinamički pojam koji se odnosi na uspostavljanje i razvijanje odnosa između grupa ljudi koje pripadaju različitim kulturama i njime se označava da različite kulture žive u interakciji. Ta interakcija podrazumeva prisustvo uzajamne zainteresovanosti, prihvatanja i poštovanja. Interkulturalizam pretpostavlja multikulturalizam i ukazuje na razmenu među kulturama i dijalog na različitim nivoima: lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom.¹³⁶ Interkulturalizam naglašava razliku u pojmovima "živeti jedni pored drugih" i "živeti jedni s drugima".¹³⁷

MULTIKULTURALIZAM I NACIONALNE ZAJEDNICE U SRBIJI

Za razmatranje i dublju analizu multikulturalizma u Srbiji mora se uzeti u obzir kompleksna situacija koja postoji na ovom području, a pre svega da li izvor kulturne raznolikosti predstavljaju imigracioni tokovi ili su u pitanju direktni ili indirektni istorijsko-politički demografski razlozi. Srbija je, zbog svog specifičnog geografskog položaja, istorijskog nasleđa, političkih okolnosti, demografskog razvitka i stalnih migracija stanovništva, multietnička, multikonfesionalna i multikulturalna država.¹³⁸

Politika multikulturalizma u Srbiji podrazumeva državno priznanje manjinskih kultura kao odgovarajućeg okruženja za ostvarivanje ljudskih prava i prava pripadnika nacionalnih manjina. U Srbiji (bez Kosova i Metohije), prema popisu iz 2011. godine, registrovano je ukupno 7, 186.862 stanovnika¹³⁹,

od čega Srbi, kao većinsko stanovništvo, čine 83, 4%, dok ostatak stanovništva pripada nekoj od manjinskih etničkih zajednica. Prema brojnosti u udelu, najznačajnije manjine su Mađari (253.899 ili 3, 5%), zatim Bošnjaci (145.278 ili 2, 0%) koji zajedno sa Muslimanima (22.301 ili 0, 3%) čine 167.579 (2, 3%), Romi (147.604 ili 2, 0%), dok stanovništvo svih ostalih manjina participira u ukupnom udelu stanovništva ispod 1%.

Posmatrano sa etnoregionalnog aspekta, prisutne su upadljive razlike između centralne Srbije, kao relativno homogenog područja, i Vojvodine, za koju se može reći da predstavlja svojevrsan etnički mozaik mnogobrojnih nacionalnosti koje žive na tom području.

U etničkoj strukturi centralne Srbije, na Srbe kao većinsku naciju otpada 89, 5%, što ovo područje čini naglašeno homogenim i gotovo monolitnim, s obzirom na činjenicu da sve ostale etničke zajednice participiraju sa vrlo niskim udelom. Najznačajnije nacionalne manjine u ovoj regiji su Bošnjaci i Muslimani (2, 8%), Romi (1, 4%) i Albanci (1, 0%), dok sve ostale imaju udele manje od 1%.

S druge strane, nacionalni sastav stanovništva Vojvodine je znatno šarolikiji jer Vojvodina predstavlja tipično multikulturalno područje, koje je u etničkom pogledu najheterogeniji deo Srbije. Često se za Vojvodinu kaže da predstavlja "Balkan u malom", upravo zbog izrazito šarolikog nacionalnog sastava stanovništva, kao i religija, jezika i kulture. U analizi činilaca koji su doprinosili demografskom razvoju i etničkoj složenosti vojvođanskog stanovništva, čini se da su stalne migracije bile i ostale glavni činilac, i to kako doseljavanja tako i iseljavanja sa područja Vojvodine. U Vojvodini, od ukupno 1.931, 809 stanovnika, najviše otpada na srpsku većinsku naciju (1.289, 635 ili 66, 7%). Brojčano najznačajnija nacionalna manjina su Mađari (251.136 ili 13, 0%), zatim Slovaci (50.321 ili 2, 6%), Hrvati (47.033 ili 2, 4%), Romi (42.391 ili 2, 2%), Rumuni (25.410 ili 1, 3%), Crnogorci (22.141 ili 1, 1%), dok ostale nacionalne zajednice participiraju sa manje od 1% u ukupnom stanovništvu, ali takođe i one doprinose etničkom mozaiku Vojvodine. Dobri etnički odnosi, kao i poštovanje ljudskih i manjinskih prava čine jedan od ključnih uslova za stabilan razvoj, što potpunije uključivanje u evropske procese i sveukupan prosperitet ovog regiona.

Radikalne političke i ekonomske promene koje su se desile u poslednjoj deceniji XX veka

136 Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja (2007). Beograd: Fond za otvoreno društvo, str. 6.

137 Studij interkulturalno razumevanje i ljudska prava (2010). Oslo-Sarajevo: Helsinški komitet Norveške; Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru; Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine; Helsinški komitet za ljudska prava u Republici Srpskoj (BiH), str. 9.

138 Cvijić, Jovan, navedeno prema: Raduški, Nada (2011). Socijalna misao. Beograd: Centar za demografska istraživanja, str. 109.

139 Republički zavod za statistiku (sajt), <http://webbrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> (datum posete 14.06.2013).

značajno su uticale na sve segmente društvenog života. Sukob između stvaranja tzv. čistih etnonacionalnih država, sa jedne, i etničke heterogenosti bivših jugoslovenskih republika, sa druge strane, doveo je do jugoslovenske tragedije. Ova tragedija je, kao i nebrojeno puta ranije, potvrdila da je formula "jedna država – jedna nacija" apsolutno neprimenljiva na Balkanu.

Raspad SFR Jugoslavije i stvaranje novih etnonacionalnih država, kao i sam rat i etničko čišćenje, voljne i prisilne migracije, ogroman broj izbeglica i raseljenih lica¹⁴⁰, uslovili su velike promene u etnodemografskom razvitku i statusu nacionalnih manjina u Srbiji. Populacioni rast se beleži kod Srba (prvenstveno zbog ogromnog broja izbeglica, pretežno srpske nacionalnosti), što se uklapa u ondašnje snažno izražene trendove etničke homogenizacije koja se odvijala putem migracija. Kod skoro svih manjinskih populacija (izuzev Roma i Vlaha) je zabeleženo intenzivno opadanje. Kod nekih (Hrvati, Makedonci, Bugari, Jugosloveni) se to opadanje može okarakterisati kao dramatično jer je broj stanovnika smanjen od 20% do 40%.

Upravo takve velike promene u kretanju stanovništva Srbije, uzrokovane masovnim migracijama, imale su za posledicu teritorijalnu homogenizaciju i smanjivanje stepena etničke heterogenosti stanovništva. Na području bivše SFRJ, najveća etnička homogenizacija odigrala se u Srbiji, prvenstveno na području Vojvodine, i u Hrvatskoj, kao posledica prisilnih migracija u kojima su uglavnom učestvovali Srbi, mada je tome doprinelo i iseljavanje građana nehrvatske, odnosno nesrpske nacionalnosti.

Postavlja se pitanje da li moderna društva sa razvojem demokratije postaju sve više multikulturalna ili obrnuto, odnosno da li je razvoj demokratije lakši unutar homogene ili heterogene države. Smatra se, a i praksa je pokazala, da visok stepen homogenizacije nije najoptimalniji za razvoj države, jer nedostaje etnička dinamika koja proističe iz bogatstva različitosti, kontakata sa drugim narodima, religijama i kulturama.

Stiče se utisak da će perspektive multikulturalnosti, kako u Srbiji tako i u ostalim balkanskim

državama, zavisiti od međuetničkih odnosa, regionalne saradnje, političke stabilnosti i ekonomskog razvoja ovog regiona.

POLITIKA MULTIKULTURALNOSTI I PRAVA NACIONALNIH MANJINA

U Srbiji kao multietničkoj i multikulturalnoj državi manjinsko pitanje je od izuzetne važnosti. Iako je centralna Srbija etnički homogena, manjinsko pitanje je od velikog značaja s obzirom na specifičan prostorni razmeštaj i proces etničke homogenizacije najrelevantnijih manjina koje žive u pograničnim delovima zemlje, što ovo manjinsko pitanje čini dodatno složenim i komplikovanim. Vojvodina, s druge strane, predstavlja, kao što je već rečeno, pravi etnički mozaik različitih nacionalnosti koje su izrazito izdiferencirane po svojim etničkim i kulturnim karakteristikama, pa su dobri interetnički odnosi i zaštita prava nacionalnih manjina ključ za stabilnost ove pokrajine.

Nacionalne manjine u Srbiji razlikuju se po brojnosti, prostornoj disperzivnosti, društvenoj kohezivnosti, političkoj organizovanosti, nacionalnoj emancipaciji, etničkim, demografskim i drugim osobenostima. Institucionalizacija položaja nacionalnih manjina zahteva da se vodi računa kako o jedinstvenim principima multikulturalnog društva, tako i o svakom od ovih aspekata ponaosob.¹⁴¹

Demografski faktor, pre svega brojnost i prostorna kompaktnost nacionalne manjine, ne bi trebalo da bude ni prednost ni prepreka za ostvarenje osnovnih manjinskih prava. Međutim, u praksi se često dešava da država pokazuje veću spremnost za implementaciju prava onih manjina koje su demografski snažnije i politički bolje organizovane. Evropski standardi zaštite prava manjina proklamuju jednakost u ovom smislu time što ne spominju izričito brojnost kao kriterijum za ostvarenje manjinskih prava, već podrazumevaju uvažavanje svih manjinskih zajednica. Ipak, u mnogim rešenjima Okvirne konvencije za zaštitu manjina Saveta Evrope, kao i drugim međunarodnim dokumentima koji se odnose na obrazovanje, službenu upotrebu jezika i učešće manjina u javnom životu, u obzir se uzima delovanje demografskog faktora na implementaciju manjinskih prava tako što se

140 Izbeglice i raseljena lica treba razlikovati po tome što su izbeglice ona lica koja su bila prinuđena da napuste svoje domove i odu izvan granica države u kojoj su do tog trenutka živeli, dok su raseljena lica takođe primorana da odu van mesta gde su živela, ali ne i izvan države, dakle ostaju u okvirima države u kojoj su i do tada živela.

141 Raduški, Nada (2011). Socijalna misao. Beograd: Centar za demografska istraživanja, str. 116.

imaju u vidu objektivni uslovi u pojedinim državama, odnosno finansijske, političke, demografske i druge okolnosti. U pomenutim dokumentima se ističu dva poželjna kriterijuma u vezi sa donjom granicom primene određenih prava, a to su tradicija, odnosno istorijsko prisustvo manjina na nekoj teritoriji i brojnost tog stanovništva.

Srbija je razvila ustavno-pravne mehanizme zaštite prava nacionalnih manjina koji počivaju na jednakosti svih građana i institucijama i mehanizmima implementacije manjinskih prava. Nacionalno zakonodavstvo ne pravi razliku među manjinama s obzirom na njihovu brojnost i priznata prava su dostupna svim pripadnicima nacionalnih manjina.

Ustav Republike Srbije¹⁴² sadrži čitav korpus normi koje se odnose na prava pripadnika nacionalnih manjina. Osim nekoliko opštih odredbi u pojedinim članovima Ustava, član 75 predstavlja osnovnu odredbu za prava nacionalnih manjina. U njemu stoji da pored svih Ustavom zajemčenih prava, koja se inače jemče svim građanima, pripadnicima nacionalnih manjina se jemče i dodatna, individualna ili kolektivna prava. Putem kolektivnih prava pripadnici nacionalnih manjina učestvuju u odlučivanju ili sami odlučuju o pojedinim pitanjima vezanim za svoju kulturu, obrazovanje, obaveštavanje i službenu upotrebu jezika i pisma. Ostala Ustavom zajemčena prava pripadnicima nacionalnih manjina jesu zabrana diskriminacije nacionalnih manjina (član 76), ravnopravnost u vođenju javnih poslova (član 77), zabrana nasilne asimilacije (član 78), pravo na očuvanje posebnosti (član 79), pravo na udruživanje i saradnju sa sunarodnicima (član 80) i razvijanje duha tolerancije¹⁴³ (član 81).

U Srbiji je 2002. godine usvojen Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.¹⁴⁴ U članu 2 Zakona određen je pojam nacionalne manjine: "nacionalna manjina u smislu ovog zakona je svaka grupa državljana Savezne Republike Jugoslavije koja je po brojnosti dovoljno reprezentativna, iako

predstavlja manjinu na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije, pripada nekoj od grupa stanovništva koje su u dugotrajnoj i čvrstoj vezi sa teritorijom Savezne Republike Jugoslavije i poseduje obeležja kao što su jezik, kultura, nacionalna ili etnička pripadnost, poreklo ili veroispovest, po kojima se razlikuje od većine stanovništva, i čiji se pripadnici odlikuju brigom da zajedno održavaju svoj zajednički identitet, uključujući kulturu, tradiciju, jezik ili religiju. Pripadnicima nacionalnih manjina su unapređena prava u oblasti obrazovanja, službene upotrebe jezika, informisanja, kulturnog identiteta".

Odredbe o zaštiti nacionalnih manjina se nalaze i u brojnim međunarodnim dokumentima kao što su UN Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), Pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965), Konvencija o pravima deteta (1989), Konvencija o domorodačkom i plemenskom stanovništvu u nezavisnim državama (1989). Na regionalnom nivou, u okviru Saveta Evrope, usvojena je Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1995), koja se ne primenjuje neposredno već se države potpisnice obavezuju da usvoje odgovarajuće propise. Možemo spomenuti na ovom mestu i Preporuke iz Lunda o delotvornom učešću nacionalnih manjina i javnom životu (1999).

Danas je normativno regulisanje i ostvarivanje prava nacionalnih manjina jedan od bitnih uslova za uključivanje u evropske integracione procese. U Srbiji su donošenjem pomenutog Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina otklonjene sve nedoumice u pogledu statusa pripadnika zajednice koja poseduje obeležja različita u odnosu na većinsko stanovništvo, a vezana je za teritoriju Srbije. Ovim Zakonom Romi su po prvi put dobili status nacionalne manjine, i u njemu se posebne odredbe odnose na primenu principa afirmativne akcije¹⁴⁵ (tzv. pozitivna diskriminacija) u cilju poboljšanja njihovog socioekonomskog položaja i pune integracije u društvo.

142 Ustav Republike Srbije, "Sl. glasnik", br. 98/2006.

143 Razvijanje duha tolerancije i nije pravo u klasičnom smislu reči, pre bi se moglo reći da predstavlja predušlov za ostvarenje drugih prava jer predstavlja obavezu za državu Srbiju da podstiče duh tolerancije i međukulturnog dijaloga, da unapredi poštovanje, razumevanje i saradnju među svim ljudima bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identitet.

144 Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, "Sl. list SRJ", br. 11/2002, "Sl. list SCG", br. 1/2003 – Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 72/2009.

145 Afirmativna akcija podrazumeva mere usmerene na poboljšanje položaja ranjivih grupa u društvu (grupe koje su sistematski onemogućene ili im je bitno otežano ostvarivanje svih ili nekih prava, u poređenju sa većinom) sa ciljem omogućavanja pripadnicima tih grupa da se približe većini. "Ne smatraju se diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima", član 21 Ustava Republike Srbije.

Pristupanjem Okvirnoj konvenciji o pravima nacionalnih manjina Saveta Evrope (2001), potpisivanjem bilateralnih međunarodnih sporazuma o reciprocitetu zaštite manjina, kao i drugih dokumenata, omogućena je normativna zaštita manjinskih prava. Međutim, mora se imati u vidu da ostvarivanje tih prava ne zavisi samo od normativnih rešenja već i od dubljih društvenih promena, demokratizacije društva, dobre međunarodne saradnje i stabilizacije odnosa među državama jugoistočne Evrope a posebno kada je reč o državama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U multikulturalnim državama, kakva je po svojim karakteristikama i Srbija, modernizacija i demokratizacija države, jačanje ekonomije, poštovanje ljudskih i manjinskih prava i dobri međunacionalni odnosi neophodni su za ravnomeran demografski i stabilan politički razvoj države. Za dobre većinsko-manjinske odnose značajan je proces integracije nacionalnih manjina jer bez toga nema funkcionalnih institucija niti priključenja Evropskoj uniji.

Stabilnost jednog društva zavisi od integriranosti svih njegovih građana, pri čemu integracija nacionalnih manjina ne znači asimilaciju, već podrazumeva kulturni pluralizam koji omogućava

manjinama da sačuvaju sopstvene etničke, verske i kulturne osobenosti. To uključuje potrebu njihovog uspešnog integrisanja u društvenu zajednicu i dobrovoljnost etničkih zajednica u prihvatanju zajedničkog i očuvanju posebnog.

LITERATURA

- Raduški, Nada (2011). *Socijalna misao*. Beograd: Centar za demografska istraživanja
- *Studij interkulturalno razumevanje i ljudska prava* (2010). Oslo-Sarajevo: Helsinški komitet Norveške; Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru; Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine; Helsinški komitet za ljudska prava u Republici Srpskoj (BiH)
- *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja* (2007). Beograd: Fond za otvoreno društvo
- *Ustav Republike Srbije*, "Sl. glasnik", br. 98/2006
- *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*, "Sl. list SRJ", br. 11/2002, "Sl. list SCG", br. 1/2003 – Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 72/2009
- Republički zavod za statistiku (sajt), <http://webbrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>

MULTIKULTURALNOST U VOJVODINI

UVOD

U poslednje vreme *multikulturalizam* je postao svakodnevni pojam na koji nailazite svuda: u svakodnevnoj raspravi, političkim debatama, sociološkoj i politikološkoj literaturi i sličnim prilikama.

Multikulturalizam označava postojanje različitih etničkih, religijskih, kulturnih i jezičkih grupa u okviru jednog društva, a u užem ili deskriptivnom značenju "kulturnu raznolikost koja je posledica postojanja dve ili više grupa u okviru društva, čija verovanja i prakse dovode do različitih kolektivnih identiteta. Multikulturalizam je, dakle, ideja ili ideal o zajedničkom životu različitih etničkih i kulturnih grupa u okviru istog pluralističkog društva, što podrazumeva njihovu koegzistenciju, uzajamnu toleranciju i jednakost.¹⁴⁶

Predstavlja i izraženi politički okvir za utvrđivanje društvenih odnosa, na osnovu kojih različite kulture mogu slobodno razvijati svoje vlastite identitete, dok istovremeno učestvuju i u jačanju zajedničkih društvenih i kulturnih institucija.

Imajući u vidu da gotovo nema države koja nije kulturno raznolika, međuetnički odnosi, položaj, zaštita i prava nacionalnih manjina, u kontekstu multietničnosti i multikulturalnosti, dolaze u fokus interesovanja naučne, ali i šire društvene javnosti.

Neki od kritičara multikulturalizma tvrde da on vodi podeli društva i da dovodi u pitanje državno jedinstvo, kao i da istovremeno može

značiti separatizam i samomarginalizaciju etničkih zajednica.

Multikulturalizmu je po svom izvornom značenju veoma sličan termin kulturni pluralizam koji je, istorijski gledano, prethodio multikulturalizmu. Ovim terminom se označava ravnopravan, tolerantan i otvoren odnos između nacionalnih kultura, a ne kultura koje postoje na subnacionalnom nivou, za šta je rezervisan termin multikulturalizam. S tim u vezi, kulturni pluralizam je problem zemalja u razvoju, dok se razvijene zemlje suočavaju sa izazovima multikulturalizma (Dragičević-Šešić, Stojković, 2007). Zbog toga se danas sve više govori o interkulturalizmu kao stanovištu koje pretpostavlja uspostavljanje dijaloga među kulturama, jer se na takav način podstiče dinamički međudolos i uzajamno delovanje različitih kultura jednih na druge.¹⁴⁷

KULTURA – MULTIKULTURALIZAM – INTERKULTURALIZAM

Pre svega je potrebno upoznati se sa određenim terminima. *Kultura* se može tumačiti u smislu ponašanja i utiska pojedinca i kao takva se mora posmatrati iz najšire moguće perspektive. Kultura se može shvatiti i kao celokupan korpus znanja, mišljenja i životnih navika, koje članovi određenog društva jedni drugima prenose. Takođe se može smatrati da je kultura

146 Nada Raduški, Savremena Srbija kao multietnička i multikulturalna država (Rad je deo projekta pod nazivom "Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji" (broj 47006))

147 Nada Raduški, Savremena Srbija kao multietnička i multikulturalna država (Rad je deo projekta pod nazivom "Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji" (broj 47006))

pre svega povezana s različitim oblicima "zajednice"; ona se u njoj stvara i razvija, čime uključuje pojedinca i odražava se u njemu. Predstavljati deo neke kulture znači prihvatiti strukturu društvenog i ekonomskog okruženja u kojem se pojedinac formira. Istovremeno, time što pripada određenoj kulturnoj sredini, pojedinac utiče i na kulturu i na njen razvoj.¹⁴⁸

Termin "*multikulturalno*" opisuje kulturnu različitost ljudskog društva. On se ne odnosi samo na elemente etničke ili nacionalne kulture nego uključuje jezičku, religioznu i socioekonomsku različitost. Multikulturalizam ukazuje na činjenicu da ljudi različitih kultura žive jedni pored drugih.

"*Interkulturalno*" je dinamički pojam i odnosi se na uspostavljanje i razvijanje odnosa između grupa ljudi koje pripadaju različitim kulturama. "Interkulturalizam" označava da različite kulture žive u interakciji. Ta interakcija podrazumeva prisustvo uzajamne zainteresovanosti, prihvatanja i poštovanja. "Interkulturalizam" pretpostavlja multikulturalizam i ukazuje na razmenu među kulturama i dijalog na različitim nivoima: lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom.

Oba termina (interkulturalno i multikulturalno) opisuju situaciju u kojoj ima više od jedne kulture u nekoj zemlji ili zajednici. Dok se termin "multikulturalno" često koristi da opiše društvo u kojem različite kulture žive jedna pored druge bez mnogo interakcije, izraz "interkulturalizam" izražava verovanje da svaki čovek postaje bogatiji kroz kontakte i iskustvo sa drugim kulturama. "Interkulturalizam" je, takođe, izraz uverenja da ljudi različitih kultura mogu i treba da budu u stanju da se povežu i da uče jedni od drugih.¹⁴⁹

Izraz multikulturalizam je prvi put upotrebljen u Kanadi kao politički instrument za prevazilaženje razlika i stvaranje kohezije između različitih članova društva, anglofonskog, frankofonskog i autohtonog (indijanskog) stanovništva. Shodno tome, rasprava o multikulturalizmu proširila se i na prirodu američkog rasnog, kulturnog i etničkog "melting pot" okruženja i australijsku politiku očuvanja kulture Aboridžina...

Sve do načina na koji evropske nacionalne države postižu integraciju i na koji se prilagođavaju povećanju migracija iz bivših kolonija do kojih je došlo po završetku II svetskog rata. Posle kraha

komunističkih režima u Istočnoj Evropi i raspada Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, ovo pitanje je iz bilo u prvi plan u vezi s načinom utvrđivanja novih granica na osnovu etničkih (i drugih) principa.

Jasno je da brojni oblici i tumačenja multikulturalizma u mnogim slučajevima ne mogu lako da se uklope u zajednički teorijski okvir. Uprkos tome, primećeno je da su ciljevi i dostignuća različitih pristupa multikulturalizmu uglavnom isti – ekonomska i društvena kohezija različitih kulturnih grupa unutar društva i uspostavljanje njihove međusobne tolerancije. Isto se odnosi i na vezu između multikulturalnog i interkulturalnog pristupa. Multikulturalni pristup predstavlja prihvatanje različitosti u društvu, a interkulturalni pretpostavlja da su dijalog i kohezija od ključne važnosti za postizanje harmonije u društvu. Razlike između ovih pristupa mogu se iz praktičnih razloga posmatrati kao faze u ostvarivanju istog cilja.

Gde je granica multikulturalizma? Principi kao što su opredeljenje za zaštitu života, sloboda i ličnog integriteta pojedinca ne smeju se kršiti zbog poštovanja druge kulture. Ovo ne krši principe multikulturalizma, već obezbeđuje okvir za njihovo postojanje – pojedinac ima pravo na svoj kulturni identitet isto kao i pravo da *bira mogućnosti* u čemu je ograničen samo u meri u kojoj i drugi imaju iste mogućnosti.

MULTIKULTURALIZAM U VOJVODINI

Vojvodina predstavlja poseban i specifičan primer multikulturalizma u Srbiji. Vojvodina je tipično multikulturalno područje, najrazvijeniji i, u etničkom pogledu, najheterogeniji deo Srbije. Nacionalni sastav stanovništva je izrazito šarolik, a zbog brojnih nacionalnosti, religija, jezika i kultura koje egzistiraju na tom području Vojvodina predstavlja "Balkan u malom". Stalne migracije, kako doseljavanja tako i iseljavanja, bile su i ostale glavni činilac demografskog razvoja i etničke složenosti vojvođanskog stanovništva. U Vojvodini, preko jedne trećine stanovništva pripada nekoj od manjinskih zajednica.

Viševjekovni suživot, po svom jeziku, pismu, veri, tradiciji različitih etničkih zajednica na ovim prostorima: Srba, Mađara, Nemaca, Hrvata, Slovaka, Rumuna, Jevreja itd., i opstajanje te različitosti nasuprot snažnim pokušajima centralnih vlasti (Budimpešte, Beča, Beograda) da se ona eliminiše, dovelo je do toga da je danas Vojvodina

148 *Izveštaj o humanom razvoju, Snaga različitosti, Beograd, 2005*

149 *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007.*

sinonim multikulturalizma. Danas je teško zamisliti postojanje Vojvodine, odnosno njene autonomije bez postojanja više etniciteta, jezika, religija, različitih kulturnih obrazaca.

Istorijski, u XIX veku Vojvodina, kao politički pojam, nastala je kao rezultat borbe pre svega Srba protiv centralizacije u Ugarskoj, ali vremenom je autonomija Vojvodine postala simbol zaštite različitosti i borbe za priznavanje posebnosti Vojvodine u odnosu na ostale delove države. A posebnost Vojvodine se ogleda, između ostalog, i u njenoj multikulturalnosti. Nije čudo da posle 1920. godine, nakon pripajanja Vojvodine Kraljevini Srbiji, odnosno Kraljevini SHS, borba za priznavanje posebnosti i autonomije Vojvodine nije posustala, jer građani Vojvodine, samim tim i Srbi, u Vojvodini nisu videli samo potrebu osamostaljenja od Budimpešte, nego od svake centralizacije, ekonomskog izrabljivanja i negiranja priznavanja posebnosti Vojvodine.

Multikulturalizam Vojvodine se može dokazati nizom upečatljivih podataka. Nastava u državnim osnovnim školama u Vojvodini se izvodi na 6 jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, hrvatski i rusinski), a u srednjim školama na 5 jezika (srpski, mađarski, slovački, rumunski, rusinski). Javno informisanje, u elektronskim medijima se obavlja na osam jezika (mađarski, slovački, rumunski, hrvatski, romski, ukrajinski i rusinski). Službena upotreba jezika manjina je predviđena u 39 vojvođanskih opština od 45. Postoje budžetski finansirana profesionalna pozorišta na srpskom, mađarskom, slovačkom i rumunskom jeziku. Razvijen je i nevladin sektor, pripadnici nacionalnih i etničkih manjina u Vojvodini su formirali više stotina aktivnih udruženja i organizacija za negovanje običaja, folkloru, razvoja nacionalne kulture i jezika, razvoja obrazovanja itd.¹⁵⁰

Čak i ovaj kratak pregled nekih aspekata multikulturalnosti u Vojvodini je sasvim dovoljan dokaz tvrdnji da u Vojvodini postoji razvijeni institucionalni okvir multikulturalnosti i da različite kulture i jezici u Vojvodini zaista žive. Isto tako u Vojvodini postoji snažna privrženost sopstvenoj nacionalnoj kulturi i identitetu. Dakle, možemo zaključiti da je multikulturalizam realnost u Vojvodini, da postoje i institucionalne garancije za očuvanje te jedinstvene kulturne šarolikosti. Međutim Vojvodina se susreće i sa značajnim izazovima i

problemima vezanim za svoj kulturni i jezički pluralitet. Multikulturalnost, postojanje i razvijanje različitosti, iako je široko poštovana u Vojvodini i deo njene svakodnevice ipak nije prihvaćena od svih značajnih činilaca u društvu. Postoji značajan otpor prema njoj kod dela građana, naročito Srba u Vojvodini. Ne negirajući da je latentnog otpora bilo i ranije, prave teškoće su počele paralelno sa eskalacijom krize na Kosovu, jačanjem velikosrpskog nacionalizma i šovinizma krajem osamdesetih, te etnički obojenog sukoba i rata najpre u Hrvatskoj, posle u Bosni i Hercegovini i kasnije na Kosovu. Tokom ovih dešavanja došlo je do široke etničke mobilizacije Srba i u Vojvodini, a različitost i posebnost su često tretirane kao prepreka na putu ka ostvarenju nacionalističkih ciljeva i planova. Manjine u ovoj situaciji su tokom devedesetih bile naterane da zbiju svoje redove, pa je došlo i sa njihove strane do određene etničke homogenizacije, ali nikad do radikalizacije (naime i pored strašnih razaranja gotovo na granici Vojvodine, nacionalne manjine nisu se vojno organizovale, nasilne pobune ili terorizam nisu postojale na prostoru Vojvodine ni u naznakama). Ono što je rezultiralo razvojem tih događaja je da je veliki deo Srba u Vojvodini izgradio značajan otpor prema multikulturalizmu, što je vidljivo iz raznih istraživanja. Ovome je zasigurno doprinelo i naseljavanje više stotina hiljada Srba iz Bosne i Hrvatske tokom devedesetih. Integracija tih ljudi sa prostora strašnih međunacionalnih sukoba u višejezične sredine Vojvodine (došli su sa prostora koji je bio potpuno monolingvalan) nije išla uvek lako i predstavlja poseban izazov. Država nije dovoljno radila na zbrinjavanju tih ljudi, ali gotovo da ništa nije radila na tome da ti ljudi prihvate vrednosti kao što je multikulturalnost ili višejezičnost. Dakle, i u ovim izmenjenim prilikama, potrebno je stvoriti okolnosti u kojima će i srpska većina u Vojvodini prihvatiti jezičku, kulturnu i konfesionalnu različitost kao vrednost, a ne kao prepreku, koju treba što pre ukloniti. Preduslov za započinjanje takve strategije je suočavanje sa prošlošću i traumatskim iskustvima koje su etnički konflikti proizveli. Sagledavanje prošlih zbivanja i njihova interpretacija treba da budu predmet otvorenih razgovora kroz koje će se moći sagledati pluralitet viđenja i iskustava. Ljudi treba da saznaju kakva su iskustva imali i pripadnici drugih naroda i da na taj način izbegnu formiranje predrasuda i stereotipa. Zadatak države je da eliminiše i sankcioniše "jezik mržnje" uperen protiv dugih nacija. Mnogi elementi ovog jezika

150 *Projekat: afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini, mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, treća faza, Novi Sad 2007.*

mržnje su prosto recidivi prošlosti koji su se u vidu uvredljivih kvalifikacija i pogrđnih naziva odomaćili u svakodnevnoj komunikaciji i mass-medijima i njihov negativan uticaj ostaje nezapažen. Još su opasnije izjave koje potiču od političke i kulturne elite u kojima jezik mržnje dobija i glamur i ideološku obradu i koje, baš zato što prolaze ne samo nekažnjeno već dobijaju pozitivan publicitet, imaju snažan uticaj i bivaju dugo upamćene i među pripadnicima, da tako kažemo, ugrožavajuće i ugrožene grupe. Uverenje da su oni koji su drugačiji izvor obogaćivanja, a ne pretnja, najbolje se usvaja ako je ono zasnovano na vlastitom iskustvu. Mnogi građani, međutim, nemaju prilike da se u to uvere, jer se kreću u etnički homogenom socijalnom okruženju. Građanima, a pogotovu mladim ljudima, treba omogućiti iskustva prijateljskog i kooperativnog susretanja sa pripadnicima drugih kultura. To mogu biti različiti oblici direktnog kontakta kao što su ekskurzije, kulturne razmene, stručne posete, učešće udruženja građana u zajedničkim akcijama, turistička putovanja itd. Značajni su i simbolički kontakti sa drugima, tako što se o drugima saznaje preko filmova, TV emisija, knjiga, uvidom u kulturno stvaralaštvo drugih. Kultura koja naizgled ne produkuje nikakve filmove, muziku, knjige i druge oblike umetnosti ne samo što se manje poznaje već se i opaža kao manje vredna.¹⁵¹

U Vojvodini se nastava na nekom od jezika nacionalnih manjina izvodi u više od 120 osnovnih škola. Od ukupno 344 osnovne škole, u 18 se nastava izvodi samo na jeziku neke od manjina. Na mađarskom jeziku nastavu pohađa preko 18.000 učenika, što je oko 80% od ukupnog broja učenika mađarske nacionalnosti. Nastavu na slovačkom jeziku pohađa preko 3.000 učenika, odnosno, nastavom na maternjem jeziku obuhvaćeno je 73% Slovaka. Broj učenika u odeljenjima na rumunskom jeziku je preko 1300. To je oko 58% od ukupnog broja upisanih učenika rumunske nacionalnosti. U odeljenjima u kojima se izvodi nastava na rusinskom jeziku ima preko 600 učenika ili 50% od ukupnog broja Rusina u osnovnim školama. Za učenike, pripadnike nacionalnih manjina, koji nastavu ne pohađaju na maternjem jeziku u Vojvodini organizovano je fakultativno učenje jezika i kulture, a u deset vojvođanskih opština organizovana je fakultativna nastava za decu

151 *Projekat: afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini, mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, treća faza,*

romske nacionalnosti i njome je obuhvaćeno 425 učenika. (*podaci iz 2004. godine*) Multikulturalno obrazovanje i podizanje dece u tolerantnom okruženju vodi do stvarnog interkulturalizma. Primer za to je selo u blizini Zrenjanina, Belo Blato (ime na mađarskom jeziku – Erzsebetlak). U osnovnoj školi "Bratstvo i jedinstvo" 150 učenika uče tri jezika – srpski, mađarski i slovački. Većina učenika govori sva tri jezika. U okviru škole, postoji i folklorna sekcija gde ova deca uče mađarske, slovačke, bugarske i srpske, tradicionalne pesme i igre. Takođe, u selu postoji i folklorno društvo pod imenom "Jedinstvo", sa sličnim aktivnostima. U selu deluju tri crkvene zajednice - Srpska pravoslavna crkva, Slovačka evangelistička i Rimokatolička crkva, koje su u bliskoj saradnji, pa čak održavaju u prigodnim prilikama zajedničke službe. Primer Belog Blata na sreću Vojvodine i Vojvođana, nije usamljen, a sredine sa očuvanim multikulturalizmom i višejezičnošću, postoje u celoj Vojvodini. Upravo na ovim idejama i osnovama koncipiran je Projekat¹⁵² kao kompleksan multitematski i multikulturalni program, usmeren prema ideji jačanja međunacionalnog poverenja kod mladih u Vojvodini.

Veoma je bitno na koji način i u kojoj meri se upoznajemo sa kulturom, jezikom, običajima drugih, prema *Analizi priloga iz kulture u centralnim informativnim emisijama na šest jezika na svim programima radija i televizije Vojvodine*¹⁵³ došlo se do sledećih zaključaka.

Analiza CIE redakcija na srpskom, mađarskom, slovačkom, rusinskom, rumunskom i romskom jeziku na programima *Radija i Televizije Vojvodine* pokazala je da gotovo sve redakcije, sa izuzetkom romske, u određenoj meri u svojim informativnim programima imaju priloge posvećene kulturi. Procentualno najviše priloga iz kulture u svojim informativnim emisijama imaju ubedljivo rumunska radijska redakcija (43%), zatim rumunska TV redakcija (20%), kao i rusinska radijska redakcija (13%), dok je najmanje priloga o kulturi bilo zastupljeno u slovačkoj TV informativnoj emisiji (6%).

Jedna od bitnih karakteristika multinacionalne Vojvodine, a samim tim i njenog javnog medijskog servisa trebalo bi da bude multikulturalizam.

152 *Projekat: afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini, mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, treća faza,*

153 *Doc. dr Dejan Pralica, Analiza priloga iz kulture u centralnim informativnim emisijama na šest jezika na svim programima radija i televizije Vojvodine*

Ovakav pristup kulturi različito se pokazao od redakcije do redakcije. Istraživanje je utvrdilo da multikulturalni pristup priložima iz kulture najviše pažnje poklanjanju u rusinskoj radijskoj redakciji (56%) i rumunskoj radijskoj redakciji (55%), a najmanje na u srpskoj radijskoj redakciji (0%) i mađarskoj radijskoj redakciji (8%).

Kada je u pitanju još jedan pristup kulturi, koji je u istraživanju nazvan "mejnstrim", odnosno većinska kultura ili nasuprot nje alternativna kultura, dobijeni su takođe različiti rezultati od redakcije do redakcije. "Najsmelij" pristup, odnosno poklanjanje pažnje alternativnim kulturnim pravcima imaju u mađarskoj TV redakciji (40%), dok je on u potpunosti izostao u obe rumunske redakcije i u TV slovačkoj redakciji. Ostale redakcije posvećuju od 8% do 26% priložima iz alternativne kulture, što se takođe može smatrati zadovoljavajućim.

Prema radu *Jedna slika multikulturalnosti u Vojvodini: jezik kao pretpostavka za komunikaciju*¹⁵⁴ pitanje komunikacije u višekulturnim društvima svakako nije utemeljeno samo u jeziku kojim govore pripadnici pojedinih zajednica, već je oblikovano znatno širim 'repertoarom' obeležja. Ispitivanje svih tih sadržaja s jedne strane predstavlja pokušaje da se obuhvati celina opštenja između ljudi različitih kulturnih obeležja, te da se izoštri dosta zamućena teorijska predstava o tome šta multikulturalnost može biti. Poznato je da u Vojvodini postoje naselja, pogotovo sela, sa tradicionalno većinskim stanovništvom mađarske, slovačke, rumunske, rusinske... etničke pripadnosti. U okviru pomenutog istraživanja, na višestruko stratifikovanom uzorku, analizirani su odgovori 1.204 ispitanika iz različitih socioekoloških tipova naselja. Polazno pitanje postavljeno ispitanicima je: "Da li govorite neki od jezika nacionalnih manjina, a koji nije i vaš maternji?" Generalno, najveći broj ispitanika svih starosnih grupa ne govori nijedan od jezika nacionalnih manjina a koji istovremeno nije i njihov maternji jezik. Istraživanje je pokazalo da je zanemarljiv broj ispitanika koji zna jezik nacionalnih manjina, ali neće njime da se služi. U svim starosnim grupama postoje oni

koji razumeju taj jezik, ali nisu u stanju da govore. Razumljivo je da i podaci o nacionalnosti, a koja se vezuje za znanje jezika manjina, govore o nekoj vrsti kvaliteta multikulturnih odnosa u Vojvodini. Očekivano je, a i podaci to govore, da upravo nacionalne manjine imaju izraženiju potrebu da komuniciraju i na drugim manjinskim jezicima. Tu spremnost najviše izražavaju Slovaci (38, 5%), Mađari (37, 7%), Hrvati (29, 5%) i Jugosloveni (31%). Istovremeno, Srbi (67, 5%) i Crnogorci (71, 9%) u najvećem broju slučajeva ne znaju nijedan jezik nacionalnih manjina u sredinama u kojima žive. Ove podatke ne treba tumačiti isključivo kao težnje ka kosmopolitizmu, sa jedne, ili ksenofobiji, sa druge strane. Pitanje jezičke komunikacije svakako zavisi i od 'odnosa snaga' većinskih i manjinskih naroda, ali i od niza situacionih okolnosti. Na pitanje koje je u istraživanju postavljeno kao: "Da li pripadnici većinskog naroda treba da uče jezik nacionalne manjine, ako žive u njenom okruženju?", dobijeni su sledeći odgovori:

- Nema stav o tome 21, 4 % ispitanika
- Ne 51, 8 % ispitanika
- Da 26, 8 % ispitanika

Pitanje dugotrajne vezanosti za prostor Vojvodine ima delimičnog uticaja na stavove o potrebi učenja jezika. Utvrđeno je da se starosedelci prema potrebi manjina da dominantno koriste svoj maternji jezik odnose s nešto više razumevanja i, rekli bismo, tolerancije. Tako je i ovom prilikom: dok približno po jedna četvrtina ispitanika u obe grupe ('nastanjeni u mestu boravka od rođenja' ili 'doseljeni') afirmativno prilazi ovom pitanju, mišljenje da jezik manjina ne treba učiti iskazuje nešto veći broj doseljenih lica (56, 4%) od starosedelaca (47, 6%). Interesantno je i da znatno veći broj starosedelaca nema stav prema ovom pitanju (25, 2%) od doseljenih (17, 1%). To bi, možda, moglo da govori o iskustvu starosedelaca da je ponekad bolje o pitanjima manjina, makar javno, ne iskazivati svoje stavove. Kolektivi, kao nosioci tih različitosti, oduvek su u društvenom, ali i fizičkom prostoru Vojvodine zauzimali određena, mada ne i stalna mesta. U zavisnosti od političkih, ekonomskih, kulturnih – u najširem smislu reči društvenih – uslova menjala se i pozicija sa koje su se ti uticaji rasprostirali na okruženje. Jasno je da su snažniji uticaji oduvek bili oni koje su emitovali pripadnici većinskog naroda. Tako se i celokupni ovi rezultati mogu posmatrati i kao oblici uticaja koji su nastali u interakciji većinskog i manjinskih

154 Ljubinko Pušić, *Jedna slika multikulturalnosti u Vojvodini: jezik kao pretpostavka za komunikaciju*, Rad predstavlja jedan deo rezultata istraživanja "Sociološki aspekti multikulturalnosti i regionalizacije njihov uticaj na razvoj AP Vojvodine i Republike Srbije" okviru višegodišnjeg projekta Odseka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Empirijski deo istraživanja sproveden je tokom 2003. godine. Sociologija, Vol. L (2008), N° 2

naroda. U pogledu tih uticaja, njihove društvene, ali prostorne distribucije, Vojvodina se ne može smatrati jedinstvenim područjem. Već u zavisnosti od istorijskih procesa 'nameštanja' naroda u prostoru, s jedne strane, i njihovog pozicioniranja u okvirima aktuelnih društvenih tokova, s druge strane, zavisio je i njihov trenutni značaj. Time se hoće reći da i položaj manjina u odnosu na većine u ma kom sociološkom preseku, predstavlja meru tih pozicija.¹⁵⁵

Neki od projekata za promociju i unapređenje *multikulturalizma*: Sportska takmičenja «Kup tolerancije 2007», Kviz «Koliko se poznajemo», Medijska kampanja – Multikulturalizam u Vojvodini, Izložba «Podunavske Švabe i Srbi», Izložba «Živeti zajedno: Srbi i Mađari», «Povratak dobrim poslovnim običajima», Etno dan, Evaluacija stanja međuetničkih odnosa kod mladih u Vojvodini, «Pridružimo se», Knjiga o istoriji Vojvodine, «Zajedno» dokumentarni TV serijal, Interetno Festival, Izložba «Bogatstvo različitosti», «Multikulturalnost AP Vojvodine kao činilac regionalnog povezivanja u Jugoistočnoj i Centralnoj Evropi», «Integracija romske dece u školski sistem Srbije», «Model stručnog usavršavanja nastavnika za interkulturalno vaspitanje i obrazovanje»...

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Da li različite kulture mogu ili ne mogu da imaju iste vrednosti? Pitanje koje vrednosti bi trebalo zadržati i koje vrednosti druge kulture treba da odnesu prevagu ne podrazumeva jednostranu odluku, već je uslovljeno ličnim shvatanjem pojedinca i dugim procesom usvajanja novih i napuštanja starih vrednosti, što sa svoje strane predstavlja neizbežni rezultat interakcije različitih kultura. Na ovaj proces ne treba gledati kao na dobrovoljnu asimilaciju, već kao na prirodan proces modifikacija kultura. Osim toga, ovaj pojam nije statičan, budući da u interaktivnom svetu nijedna kultura nije imuna na uticaje drugih kultura. «Čistota» kulture po svaku cenu ne utiče na druge kulture, već jedino samu sebe osiromašuje. Sistem vrednosti jedne zajednice može dijametralno da se razlikuje od sistema vrednosti druge, ali ne postoje kriterijumi za utvrđivanje koje vrednosti su ispravne, a koje nisu. Ukoliko se

u potpunosti prihvati ovaj stav, moralno preispitivanje određenih kulturnih modela bilo bi apsolutno neprihvatljivo, uprkos tome što bi u očima većine bilo u potpunosti opravdano. U tom smislu, pojave kao što su krvna osveta ili diskriminacija žena, ili nacionalna ili kulturna isključivost bili bi izvan kritike. Time bi i sama ideja multikulturalizma samu sebe poništila.

U definisanju integracije u višekulturnim društvima najčešće se polazi od očekivanja da većinske zajednice prihvate oblike, ritam, domete i potrebe manjinskih grupa za integracijskim procesima. Pojam integracije se od strane manjinskih grupa najčešće doživljava kao otvorena pretnja opstanku kulturnih modela, ličnih sloboda i svakodnevnog života, pretnja koja potiče od većinskih grupa. Drugim rečima, u takvim modelima mišljenja najčešće se polazi od uverenja da je integracija stvar prisile, te da je po svojoj suštini ona jednaka asimilaciji. Tako ima i mišljenja, koja u najmanju ruku traže ozbiljnu reviziju, da je «Kao najbitniji činilac nacionalnog i kulturnog identiteta, jezik tokom istorije dolazio u prvi plan asimilacije potlačenih nacija i etničkih grupa» (Čabarkapa, 1999: 67). U političkoj praksi reagovanja manjina na izazove integracije najčešće se mogu sresti oblici koji podrazumevaju neku vrstu pretnje: «uništavanje», «ukidanje», «minimiziranje» – što implicira obavezni predumišljaj većinskih grupa. Kao da se zaboravlja da je nužno uvesti i sledeći pojam, odnosno – *mogućnost i pravo izbora*, naravno pod pretpostavkom funkcionisanja demokratskog, otvorenog i pristojnog društva i dakako pravne države.

Multikulturalizam se predstavlja kao istorijski imperativ. Zapravo, to je koncept kome se imamo prikloniti, to nam je moralna obaveza jer on predstavlja neumitni pravac svetske istorije, koja će se ostvariti ovako ili onako, isto kao i liberalna demokratija ili ljudska prava.

U multikulturalnim državama, kakva je po svojim karakteristikama i Srbija, modernizacija i demokratizacija države, jačanje ekonomije, poštovanje ljudskih i manjinskih prava i dobri međunacionalni odnosi neophodni su za ravnomern demografski i stabilan politički razvoj države. Za dobre većinsko-manjinske odnose značajan je proces integracije nacionalnih manjina jer bez toga nema funkcionalnih institucija niti demokratije i priključenja Evropskoj uniji (Antonić, 2008). Stabilnost jednog društva zavisi od integrisanosti svih njenih građana, pri čemu integracija nacionalnih manjina ne znači asimilaciju, već podrazumeva

155 Ljubinko Pušić, *Jedna slika multikulturalnosti u Vojvodini: jezik kao pretpostavka za komunikaciju*

kulturni pluralizam koji omogućava manjinama da sačuvaju sopstvene etničke, verske i kulturne osobenosti. To uključuje potrebu njihovog uspešnog integrisanja u društvenu zajednicu i dobrovoljnost etničkih zajednica u prihvatanju zajedničkog i očuvanju posebnog.

LITERATURA

- Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007
- "Izveštaj o humanom razvoju" Srbija, Snaga različitosti, Beograd, 2005
- "Projekat: Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini", mere za jačanje međusobnog poverenja kod mladih, Treća faza
- Jens-Martin Eriksen & Frederik Stjernfelt "Demokratske kontradikcije multikulturalizma", Izdavač Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2013.
- Ljiljana Gavrilović (Beograd) "Multikulturalizam u Vojvodini" (Tekst je rezultat projekta br. 1868: *Savremena seoska i gradska kultura - putevi i transformacija*)
- Ljubinko Pušić, "Jedna slika multikulturalnosti u Vojvodini: jezik kao pretpostavka za komunikaciju", 2008.
- Prof. dr Duško Radosavljević "Multikulturalizam danas", Multikulturalizam za početnike u osnovnim crtama, IV međunarodni naučni skup Multikulturalnost i savremeno društvo *studentski radovi*, Zbornik radova
- Nada Raduški, "Savremena Srbija kao multietnička i multikulturalna država" (rad je deo projekta pod nazivom "Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javnih politika u Srbiji" (broj 47006))
- Nada Raduški, "Multikulturalizam vojvodine i demografski razvitak nacionalnih manjina"

Ivana Jurić

Univerzitet u Tuzli

KULTUROLOŠKE SLIČNOSTI, A NE RAZLIKE

Riječ "kultura" potiče od latinske riječi *culture*, što znači: nastanjivati, uzgajati, štiti, poštivati. Kulturu možemo nazvati i podsi- stemom društvenog života, jer ona razdvaja ljude od drugih vrsta tako što ih odvaja od biološki de- terminiranih nagona, te ih uči vještinama prihva- tanja načina ponašanja u određenom društvu. U kulturi i podsredstvom kulture, ljudi djeluju smišljeno, uređuju svoje međuljudske odnose i organiziraju svoj život. Možemo reći da je kultura društveno naslijeđe neke grupe ljudi, "skup distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektu- alnih i emocionalnih obrazaca nekog društva ili grupe ljudi zajedno sa njihovom umjetnošću, književnošću, životnim stilovima, načinima zajed- ničkog života, sistemima vrijednosti, tradicijom i vjerovanjem". (*UNESCO: Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001*) Na području Bosne i Hercegovine susrele su se istočne i zapadne kulture, ispreplitala se i do danas ostale ovdje, određivši kako će zauvijek živjeti jedna uz drugu. No, umjesto poštovanja i mogućnosti da se pro- nađu sličnosti i živi u jednom raznolikom okru- ženju sa mnogo običaja, bosanskohercegovač- ko društvo godinama unazad traži samo razlike. Ovdje gdje kulture žive zajedno već stoljećima i međusobno su se ispreplitala toliko da su razli- ke postale jednake nuli, ljudi i dalje tvrdoglavo odbijaju živjeti pod okriljem interkulturalnosti. Narod je ovdje toliko zatvoren razlikama da se ponekad ponašaju primitivnije od starosjedioca američkog kontinenta. Plemena koja su u 21. stoljeću prvi put vidjela bijelog čovjeka, lakše i sa manje primitivnog nagona prihvataju to što vide, nego što to radi čovjek koji stoljećima živi u

civilizaciji. Ljudi se prebrojavaju, "prekrojavaju", broje i krvna zrnca kako bi dokazali da nisu ni slični sa drugom kulturom i da su među kultu- rama prevelike, nepremostive razlike. Odvajamo sami sebe jedni od drugih, trudeći se da doka- žemo kako naše kulture nemaju ništa zajednič- ko sa nekom drugom, pokušavajući dokazati da neke kulture imaju možda i kromozom viška, pa se opet i one razlikuju od nečega. Čega? To smo odavno zaboravili na putu utabanom samo da primjećujemo razlike, a ne i sličnosti. Pričamo o nerazumijevanju nas samih, ali sve kroz prizmu etnocentrizma jer nas netko ne smatra dovoljno dobrim, ne dozvoljava nam neke stvari, a prito- me ne razmišljamo kako se mi ophodimo prema onima za koje tvrdimo da nemaju razumijeva- nja za nas. Imamo li mi razumijevanje za njih? Primjeri kroz povijest dokazuju koliko su ljudi za- tvoreni u okvire svoje kulture koju uzimaju kao osnovnu mjeru za određivanje valjanosti svih drugih kultura. Samo američko društvo dalo je primjer koji se nikada neće zaboraviti. Na američ- kom kontinentu koji nosi skoro stotinu različitih kultura dešavali su se brutalni primjeri diksrimi- nacija kultura. Svakako, najupečatljiviji primjer neprihvatanja drugih kultura jeste odnos bijela- ca prema crncima. Bizaran primjer jeste odluka o različitim mjestima u autobusima za bijelce i crnce, gdje su bijelci morali imati dovoljan broj sjedećih mjesta, dok su crncima ukoliko je bilo slobodnih mjesta predviđjeli zadnji dio autobu- sa. U skorijoj prošlosti, 2001. godine u Ljubljani zaštitar jednog kafića spriječio je kanadskog gej pjesnika da uđe unutra jer je kako kaže dobio uputstva da ne pušta unutra "takvu vrstu ljudi".

lako "zatrovani" razlikama, sagledavajući neki sopstveni običan dan vrlo brzo shvatamo kako smo neprimjetno postali ovisni o drugim kulturama. Sličnosti kojima smo povezani jedni s drugima više je, nego što smo uspjeli pronaći razlika. "Ustajem ujutro i gledam na kalendar, koji je izmišljen u starom Rimu. Arapima možemo zahvaliti za brojeve. Oblačim farmerice, koje dolaze iz SAD-a, džemper iz Rusije i stavljam oko vrata šal koji sam kupila u Indiji. U pozadini čujem laganu afričku muziku. Sjedam za sto i doručkujem francusku paštetu i pijem kineski čaj. Članak u

jutarnjim novinama, koje su odštampane zahvaljujući njemačkom pronalazaču Gutenbergu, napisao je jedan palestinski novinar. Razmišljam o sastanku koji danas imam sa roditeljima jednog od mojih učenika iz Čečenije, Timora. Kako će proteći taj susret? Da, ne smijem svakako zaboraviti ni da potvrdim destinaciju za putovanje u Tursku, gdje planiram da provedem godišnji odmor." (*Duliman & Hjorth 2007*)

Pitanje je kada ćemo shvatiti da jedna kultura ne može živjeti sama?

Lela Malićbegović

Univerzitet u Tuzli

NERAZUMIJEVANJE DRUGOG U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM OKRUŽENJU

Da bi se mogli baviti problemom nerazumijevanja i odnosima drugih prema istima i drugih prema drugačijima u bh. društvu, pokušati ću ukratko odrediti pojmove: drugi i isti. Pojam drugi u bosanskohercegovačkom društvu bi se najjednostavnije mogao objasniti kao "sve ono što nisam ja". Dakle, drugi je svako ko ne priča kao ja, ko ima drugu kulturu, druge običaje i ono, krucijalno, drugi je onaj ko je druge vjere. Isti su oni koji su se u datom trenutku zadesili, kako se to kod nas voli reći, u većini. Što znači, većina je mjerilo istih i drugačijih. Već Deytonom i Ustavom očigledno odvojeni i definirani kao isti i drugačiji ljudi u ovoj zemlji rijetko kad se znaju ponašati kao narod države Bosne i Hercegovine. Veoma je bitno da se izjasniš šta si i ko si kako bi te mogli svrstati u određeni koš i izvući obrazac ponašanja prema tebi. Jako je važno biti koncizan i tačan u definiranju sebe jer, ne daj Bože, ako si ostali ili neki peti neće znati šta s tobom. Ukoliko se ne uklapaš u okvire koje većina, možda i nesvjesno, nameće dolazi do sukoba identiteta. Sukobi vjerovanja, ideja, ideologija osnovne su oznake komunikacije bosanskohercegovačkog društva. Nezdrava komunikacija onemogućava razvoj identiteta, a sveprisutna i neprekidna dominacija religijskih i ideoloških praksi dovodi do gubitka identiteta bosanskohercegovačkog društva koje biva razbacano na druge i iste. U takvom okruženju nije se za čuditi što je pojava općeg nerazumijevanja. Takav ambijent razvija kulturu konflikta, kako mnogi definiraju društvenu situaciju u BiH, koja označava frapirajući nedostatak kritičkog promišljanja o osnovnim društvenim problemima.

Već iz samog uvoda vidljivo je da je međusobni odnos drugačijih i istih u bosanskohercegovačkom okruženju obilježen sukobima. U postkonfliktnom društvu međusobna nerazumijevanja su česta pojava, s tim što bh. društvo karakterizira i fenomen koji je najbolje objašnjen aksiomom, "Previše komunikacije ubija komunikaciju". Bosanskohercegovačko društvo se "slomi" pričajući o svemu, svi sve znaju i svi komuniciraju, ali malo ko zapravo nešto i kaže. Još uvijek nedovoljno obrazovano i vođeno emocijama a ne razumom, društvo nije u mogućnosti samostalno riješiti stare konflikte, dok svakodnevno stvara nove. Istini za volju društvo, odnosno građani koji nose titule istih i drugačijih, možda bi i moglo preći tu emocionalnu barikadu i početi živjeti interkulturalnost, ali dok je ovih vladajućih elita teško da ćemo tako nešto dočekati. Iste i drugačije svakodnevno prati budno oko "predatorskih politika" (Zlatan Delić). Političke elite u BiH imaju jednu neviđenu sreću jer vladaju u društvu koje pati od očitog manjka socijalne inteligencije. Čitam prije nekoliko dana na Facebook-u, u komentarima, raspravu u vezi društvenog života i vjera gdje jedan student izjavljuje: "Najgori su ovi što ne pripadaju nigdje". Zašto? Samo zato što tog koji ne pripada nigdje ne može odbaciti zato što pripada drugima, nego mora intelektualno i činjenicama da se nadjačava sa njim. Pošto intelekt nije na visokom nivou, preostaje samo isticati i insistirati na negativnim osobinama drugih. Tako se međusobno kvalificiraju kao 'osobe nepoželjnih osobina' prisjećajući se neprimjerenih situacija iz prošlosti, stavlajući naglasak na atak počinjen, naravno, od strane drugoga. Sve po principu "Napad je najbolja

odbrana.“ Ko se još sjeća problema zbog kojeg je započeta komunikacija?

Zaboravljanje problema o kojem komuniciramo i konstantna nesposobnost prihvatanja novih ideja ne mogu stvarati podlogu za razumijevanje drugih. Društvo bez zdrave komunikacije ne može funkcionirati. Tamo gdje ljudi pričaju isti jezik sa malim, neprimjetnim, razlikama a da se pri tome međusobno ne razumiju, nema mogućnosti za razvoj interkulturalnosti. Takva društva teže jed-noumlju gdje pojedinci nemaju vlastiti identitet i formiranu ličnost, te postaju statistički podatak. Problem nerazumijevanja drugih jeste upravo u destruktivnoj komunikaciji koja zaposljedicu ima “osporavanje ideje bosanskohercegovačkog multikulturalnog društva” (Zlatan Delić). Evidentno je da problemi u međuljudskim odnosima postoje, ali i očigledno je da je malo onih koji bi se pozabavili tom jednačinom. Ni masovni mediji nisu izuetak destruktivnog vida komunikacije, pa tako i na državnim televizijama jasno je definirano ko

je isti, a ko drugačiji. Naravno po formuli većine na datom TV servisu.

Bosanskohercegovačko društvo čini više različitih naroda, kultura, običaja i kao takvo je jedno multikulturalno društvo. Naglašavam jedno jer smo, htjeli to ili ne, jedno društvo sa više običaja. Ne bi li nam to trebala biti prednost, a ne razlog za međusobna nadjačavanja? Ovakva atmosfera odgovara samo političkim elitama, koje, iako različitih običaja i mišljenja, a zajedno funkcioniraju. Smatram da ne funkcioniraju i nemaju isti ciljeve bi mogli već godinama biti na vrhu države. Stranke, koalicije, opozicije i na kraju sve isto. Dakle, politika bez problema razumije druge, dok sa druge strane društvo odlučno ne želi prihvatiti druge. Poštovanje prema drugim kulturama, narodima, tolerancija i prihvatanje drugačijih uvijeta su za očuvanje *najveće vrijednosti koju BiH ima*, a to je multikulturalnost. Hoće li ikome biti dobro i možemo li živjeti zajedno ako se ne poznajemo, a već na samom početku etiketiramo?

STRES, FRUSTRACIJE, KONFLIKTI I KOMUNIKACIJA

Komunikacija podrazumijeva prenošenje ili izmjenu misli, mišljenja ili informacija bilo to usmeno, pismenim putem ili znakovima. Danas je komunikacija multimilijunski posao. Sve knjige koje su objavljene, sve novine i časopisi koji se redovno štampaju, svi radio i televizijski programi koji se emitiraju, kao i filmovi i predstave, nastojanja su da se komunicira. Isto je i sa svim pismima koja su napisana i poslana, kao i sa svim telefonskim pozivima. Sve su to nastojanja da se komunicira. Ljudi su postigli zapaženi napredak na područjima komunikacije, međutim postoji mnogo uzroka zbog kojih komunikacija prestane da obavlja tu svoju suštinsku namjeru i tako dolazi do loše komunikacije. Stres, frustracije, konflikti samo su neki od uzročnika zbog kojih komunikacija prestaje da izražava svoja krucijalna svojstva. U nastavku ću obraditi ova tri aspekta (stres, frustracije, konflikte) i načine na koji se mogu savladati ove prepreke.

Stres je svaki fizički, emocionalni faktor koji izaziva tjelesnu ili psihičku napetost. Znači li to da je svaki stres štetan? Naravno da ne znači, blagi osjećaj napetosti može biti ponekad koristan. On nam često pomaže da kvalitetno i s više elana obavimo posao ili zadatak koji nam je povjeren. Međutim, negativne posljedice stresa javljaju se onda kada je stres jako velik ili kad se ne znamo nositi s njim. *"Budući da je stres nespecifična reakcija tijela na bilo koju potrebu, svako je uvijek u nekoj mjeri pod stresom"* (dr. Hans Selye). Baš kao što postoje različiti stupnjevi stresa, tako postoje i različite vrste stresa. Akutni stres produkt je napetosti koje život svakodnevno donosi. On se često javlja u neugodnim situacijama koje

treba razriješiti. Budući da su one slučajne i samo prolazne, takav se stres obično može savladati. Dok je akutni stres privremen, kronični je stres dugotrajnog karaktera. Onaj tko ga doživljava ne vidi izlaz iz stresne situacije, kao što je, na primjer, siromaštvo ili nezadovoljavajući posao ili pak nezaposlenost. Kronični stres može također biti posljedica dugotrajnih obiteljskih problema. Traumatski stres posljedica je neke teške tragedije, kao što je silovanje, nesreća ili prirodna katastrofa. Ako se svakodnevno trudimo zadržati stres pod kontrolom, imat ćemo dvostruku korist. Kao prvo, svest ćemo na najmanju moguću mjeru situacije koje kod nas izazivaju stres. Kao drugo, lakše ćemo kontrolirati svoju reakciju na stres koji ne možemo izbjeći. Stres je sastavni dio današnjeg života i nemoguće ga je izbjeći. No zato možemo naučiti nositi se s njime. Postavljajte realne ciljeve; ne budite perfekcionista, odvojite nešto vremena za sebe, budite organizirani i realni; nemojte se preopterećivati obavezama, ovo su samo neki od načina kako stres smanjiti na najmanji mogući nivo. *"Željete biti najbolji na svom području krasan je cilj, no nemojte dopustiti da ta ideja dominira vašim životom. Ako ignorirate ideje ljubavi, smijeha i radosti života, ili ako ste toliko zaokupljeni uspjehom da zaboravljate uživati u životu, sami sebe stavljate pod stres."* (A. Fox)

Frustraciju doživljavamo kada uporno pokušavamo nešto postići, ali ne uspijevamo. Osjećamo se zapriječenima na svakom koraku, kao da udaramo glavom o kameni zid, bez izgleda na uspjeh. Svima nam je poznat taj osjećaj. *Frustracija je "duboki kronični osjećaj ili stanje nesigurnosti, obeshrabrenja i nezadovoljstva koje nastaje iz osujećenih želja,*

unutarnjih sukoba drugih neriješenih problema“ (Webster’s Third New International Dictionary). Sumnja i nesigurnost su glavni elementi u frustraciji. Radnici koji rade na poslovima koji se naizgled ne isplate mogu imati osjećaje bezvrijednosti. Ako se njihov rad uzima kao nešto samo po sebi razumljivo, supruge ili majke koje se bore sa svakodnevnim brigama i zamornim dužnostima mogu se osjećati neispunjeno, necijenjeno. Članovi manjinskih grupa u društvu mogu se osjećati uzrujanima i nesretnima, uvjereni da su žrtve nepravedne diskriminacije. Poslovne ljude koji pošteno pokušavaju pružiti kvalitetne proizvode ili usluge mogu financijski upropastiti nepošteni konkurenti. Ta i slična iskustva uzrokuju frustraciju i kod mnogih dovode do osjećaja beznađa.

Unutar čovjeka kao pojedinca kao i u njegovoj interakciji sa drugima događaju se konflikti. Ustvari konflikt podrazumijeva nesprijetnost da se prihvati ili odbaci nešto značajno što dovodi do smetnji u komunikaciji.

Glavni uzroci se uglavnom odnose na: razlike u percipiranju problema, razlike u ciljevima i interesima, rivalstvo, pomanjkanje komunikacije... Nijedan konflikt ne može proći bez najmanje nekoliko segmenata od kojih su najčešći: unutarnja i vanjska napetost, prekid komunikacije, glavobolje, otuđivanje i negativna slika o drugome. Načini na koji ljudi pokušavaju pronaći izlaz mogu biti konstruktivni i destruktivni. Destruktivni načini su neproduktivni pa ponovno izazivaju stres, a konstruktivni su produktivni jer na konflikte gledaju kao na normalnu pojavu. U praksi postoji nekoliko temeljnih načina za rješavanje konflikta.

- Izbjegavanje je način koji koristi osoba koja nije prodorna i koja sebe želi d okazivati, međutim takva osoba ne želi saradivati s drugima.

- Prilagođavanje je način koji koristi osoba koja u rješavanju sukoba želi saradivati s drugima, ali na takav način da ne želi predstavljati sebe, nego se prilagođava svemu što druga osoba kaže.
- Takmičenje je rješavanje sukoba u svoju korist. Osoba koja ovako postupa u sukobu zastupa samo sebe i želi pobijediti na račun drugoga, nije spremna slušati istinu s druge strane i nije dobar sagovornik.
- Kompromis je način rješavanja sukoba koji podrazumijeva pomalo zastupanje sebe, pomalo saradnje. U ovakvom načinu rješavanja problema svaka strana je na pola zadovoljna. Tu niko ne dobiva i zato svi misle da su prevareni.
- I posljednji način za rješavanje konflikta je saradnja. Saradnja ima ogromnu vrijednost jer dovodi do boljih odnosa u grupi i međusobnog uvažavanja. Saradnja je možda i najbolji način na koji se konflikt može riješiti, zašto je to tako? U ovakvom pristupu nema poraženih, ni pobjednika, ali svi su zadovoljni.

Komuniciranje je umijeće koje se treba razvijati. Kao i kod mnogih drugih vještina, neki ljudi čini se prilično lako njome ovladaju, dok je drugima to puno teže, međutim kada se prodržavaju neka od temeljnih pravila, kada se stres, frustracije, konflikti smanje na najmanju moguću mjeru prave podlogu za uspješnu komunikaciju.

Kad istražujemo ljudski govor, približavamo se nečem što bi neki mogli nazvati samom biti čovjekovog bića, jedinstvenim svojstvima uma koja su, koliko nam je dosad poznato, svojstvena samo čovjeku“

Noam Chomsky

ODNOS KOMUNITARNOG PRAVA SA DRŽAVAMA ČLANICAMA

KULTURA, MULTIKULTURALNOST I INTERKULTURALNOST

“Kultura predstavlja cjelovit sistem koji obuhvata znanja, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva”.

Eduard Tajlor

Pojam *kultura* se definiše na različite načine. Tako npr. nailazimo na određenje kulture kao “Ukupnog skupa znakova kojima članovi datog društva prepoznaju ... jedni druge i koji ih razlikuju od ljudi koji ne pripadaju tom društvu”¹⁵⁶

Kao što je Tajlor uočio kultura je povezana sa čovjekom. Termin “kultura” je latinskog porijekla (*cultus*-gajenje, obrada polja) i govori o iskonskoj čovjekovoj vezanosti za prirodu. Kasnije će se ovaj termin koristiti za označavanje “kulture duha” u smislu obrazovanja, obrade duha.

Razmišljanje o kulturi vodi nas ka tome da razmišljamo o odnosu među kulturama, njihovoj interakciji. U svijetu postoji oko 5.000 različitih kultura. Ako njih podijelimo na oko 2.000 država, biće nam jasno da je većina država multikulturalna.¹⁵⁷

MULTIKULTURALNOST I INTERKULTURALNOST

Multikulturalnost opisuje kulturnu različitost ljudskog društva. Ona ukazuje na činjenicu da ljudi različitih kultura žive jedni pored drugih.

Interkulturalnost se odnosi na uspostavljanje i razvijanje odnosa između grupa ljudi, koji pripadaju različitim kulturama. Ono označava da različite kulture žive u interakciji, odnosno u prisustvu zainteresovanosti, poštovanja i prihvatanja.

Oba termina opisuju situaciju u kojoj ima više od jedne kulture u nekoj zemlji. Razlika je u tome što kod multikulturalnosti različite kulture žive jedna pored druge, bez mnogo interakcije, dok se interkulturalizam odnosi na to da svaki čovjek postaje bogatiji kroz kontakte i iskustvo sa drugim kulturama.¹⁵⁸

Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje nam omogućava da učimo o drugim kulturama i na taj način ih prihvatamo, ili naučimo da bismo tolerantni prema njima, razvijemo sposobnost komunikacije prema ljudima koji pripadaju drugim kulturama, fleksibilniji smo i otvoreniji prema njima. Prije svega treba da poznajemo sebe i svoju kulturu, da bismo mogli da razumijemo kulture drugih. Interkulturalnost je proces koji nas uči da živimo zajedno u svijetu raličitosti, da gradimo mostove a ne zidove, da prihvatamo različitost, jer najlakše je napraviti svoj mali svijet i oko njega kineski zid, a upravo taj zid treba da srušimo.

156 UNESCO (1992):

157 Enver Đuliman, Lilijan Hjorth, Studij interkulturalno razumijevanje I ljudska prava I pomirenje, Sarajevo 2008. god, str. 9.

158 Gošović, Mrše, Jerotijević, Petrović, Tomović, Interkulturalno obrazovanje, Beograd 2007god.

EVROPSKA UNIJA I KOMUNITARNO PRAVO

Evropska unija je oblik političke, ekonomske i sveukupne povezanosti jednog broja evropskih država. Evropska unija je porodica demokratskih evropskih zemalja, koje su se obavezale na saradnju radi mira i blagostanja. Evropska unija je jedinstven entitet. Ona obuhvata 27 zemalja sa 501 milionom stanovnika, a bavi se pitanjima koja su od značaja za svakodnevni život svojih građana.

U Evropi postoje različite tradicije i jezici, ali i mnoge zajedničke vrijednosti poput demokratije, slobode i socijalne pravde. Evropska unija štiti ove vrijednosti i podstiče saradnju i zajedništvo kako među udruženim narodima tako i sa susjedima, a pri tome čuva različitosti i stara se o tome da se proces donošenja odluka što je moguće više približi građanima.¹⁵⁹

Osnivanje Evropskih zajednica označilo je i stvaranje novog pravnog sistema tzv. komunitarnog prava, danas poznatog kao pravo Evropske unije, poslije prerastanja Zajednice u EU. Subjekti komunitarnog prava su pravna i fizička lica, države članice i organi Zajednice. Komunitarno pravo reguliše uzajamna prava i obaveze između Zajednice i njenih subjekata, međusobne odnose država članica, odnose između država članica i privatnih lica i međusobne odnose privatnih lica.

Osnovni principi prava Evropske unije su: princip direktne primjene i direktnog dejstva, princip superiornosti i autonomije komunitarnog prava. Pod direktnom primjenom se podrazumijeva podnesnost odredbi pravnih normi komunitarnog prava da budu neposredno ili direktno unijete u unutrašnje pravne sisteme država članica. Razlog za stvaranje načela direktne primjene nalazi se u težnji Zajednice da u svim državama članicama obezbijedi jedinstvenu primjenu svojih propisa radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva. Bez priznavanja ovog načela, države bi svojim implementirajućim propisima mogle ugroziti jedinstvo komunitarnog prava. Suštinu direktne primjene čini pravo pojedinca da iznesu spor pred nacionalni sud koji će o njemu odlučivati u skladu sa transnacionalnim pravilima. Sud pravde je direktnu primjenu definisao kao potpunu i jednoobraznu primjenu propisa komunitarnog prava u svim državama članicama,

od momenta stupanja na snagu, pa sve dok su na snazi.

Odnos komunitarnog prava prema nacionalnim pravima država članica određen je načelom superiornosti i autonomije komunitarnog prava. Proklamovanu superiornost komunitarnog prava od strane Suda pravde pokazala je odluka Suda u jednom od prvih slučajeva, *Humblet v. Belgium*. Tada je Sud pravde obavezao Belgiju da ukine unutrašnje mjere nametnute zakonom o porezima iz 1948. godine, koje su bile u suprotnosti sa komunitarnim pravom. U obrazloženju odluke suda ističe se da ova obaveza proizilazi iz ugovora (o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik) i protokola (o privilegijama i imunitetima), koji nakon njihove ratifikacije od strane država članica imaju snagu prava i prioritet nad nacionalnim pravom. Sud je ostao dosljedan shvatanju o primatu komunitarnog prava i u nizu kasnijih slučajeva. Princip superiornosti komunitarnog prava se odnosi na kompletan nacionalni pravni sistem država članica, ustav, zakon i sve podzakonske akte na nacionalnom nivou. U skladu sa principom superiornosti komunitarnog prava, nacionalni zakonodavni organi su u obavezi da ne usvajaju propise koji nisu usklađeni sa komunitarnim pravom. Nacionalni sudovi su u obavezi da primjene odredbe komunitarnog prava u slučaju kada postoje različita rješenja u nacionalnim i u komunitarnim propisima.

Sudovi svih država članica nisu odmah i u potpunosti prihvatili od strane Suda pravde proklamovanu superiornost komunitarnog prava, s obzirom da ovo pitanje nije bilo na jasan način regulisano Ugovorom o osnivanju. U slučaju prijema novih država članica pitanje priznanja superiornosti komunitarnog prava se nije postavljalo. Ugovor o pristupanju Zajednici ne sadrži izričitu klauzulu u tom smislu, ipak vlada uvjerenje da je načelo superiornosti obuhvaćeno pojmom komunitarnih tekovina i da su nove države članice u sklopu prihvatanja *acquis communautaire* prihvatile i načelo superiornosti. Od država kandidata se očekuje da u pripremnom periodu pridruživanja u tom smislu izvrše potrebne ustavne promjene.¹⁶⁰

Svaka od država članica Evropske unije je jedinstvena. Osnovna karakteristika svih tih država je *različitost* kako kulture, religije, običaja, jezika, stanovništva.. Međutim, upravo ta različitost je kamen spoticanja i jabuka razdora u društvima

159 Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, *Evropski dnevnik*, 2010.god.str.14.

160 <http://ipf.rs/pravo-eu/odnos-komunitarnog-prava-prema-pravima-drzava-clanica/>

i ona u određenim uslovima može prerasti u ozbiljne sukobe.

Kao što bi rekao profesor Hadžić: "Interkulturalnim obrazovanjem stičemo svijest o postojanju različitih kultura, religija, običaja, jezika i na taj način doprinosimo razumijevanju i ostvarivanju prava manjinskih grupa, kako bi život u multietničkim sredinama bio održiv".¹⁶¹

Međutim, ako imamo u vidu činjenicu da je mali broj država u svijetu nacionalno homogen, a sve druge su nacionalno heterogene, moglo bi se zaključiti da je zajednički život uslov opstanka tih država, jer ukoliko dođe do bilo kakvih poremećaja odnosa među stanovništvom to dovodi do ugrožavanja mira i bezbjednosti.

Danas se sve više govori o evropskom državljanstvu ne dirajući u državljanstvo građana svake države članice Evropske unije. Time možemo govoriti o globalizaciji ljudskih prava.

Raznolikost naroda i kultura izvor je bogatstva i vitalnosti ljudske civilizacije. Značaj i ljepotu te raznolikosti možemo uočiti i u malim i svakodnevnim stvarima, koje život čine ljepšim i zanimljivijim. Pogled na baštu prepunu raznovrsnog cvijeća, različitih boja, mirisa, izgleda, čini jednu baštu divnom i odmorom za oči i dušu posmatrača, dok se ta euforija ne javlja kod bašte sa cvijećem iste boje, npr. bašte crvenih lala. Isti slučaj je i sa ljudima, jer svako je individua za sebe, tako je i sa državama. Upravo ta različitost nas sve povezuje. Sastavni je dio života, i svi trebamo da je prihvatimo i iz nje izvučemo samo pozitivne stvari. Te razlike su uvijek postojale i postojaće dok je svijeta i vijeka. U prošlosti su bile mnogo više izražene. Danas u XXI vijeku možemo slobodno govoriti o idealu slobode. Ljudi su liberalniji. Zabranjena je diskriminacija u svakom pogledu, što nam govori da je došlo vrijeme kada su različitosti prihvaćene. Ljudi su se borili vjekovima za svoju slobodu, slobodu u kojoj mi danas uživamo.

Jedan san je sanjao lider Martin Luter King. On ga je sanjao, a mi ga danas živimo:

„Imam jedan san, san da će se jednoga dana ovaj narod izdići iznad samog sebe.

Imam jedan san, da će jednog dana na crvenim brežuljcima Džordžije sinovi ranijih robovlasnika i potomci robova sjediti za istim stolom jedinstva.

Imam jedan san, da će moje četvoro djece živjeti jednog dana sa narodom koji neće vrednovati

ljude prema boji kože već po sposobnostima i karakteru koji imaju.“.

U "Evropskom snu" odnosi unutar zajednica važniji su od autonomije pojedinaca. Kulturna raznolikost važnija je od asimilacije, kvalitet življenja od akumulacije bogatstva, održiv razvoj od neograničenog materijalnog rasta, posvećenost samom sebi važnija je od mukotrpnog rada, univerzalna ljudska prava i pravo na zdrav okoliš važnije je od imovinskih prava, a globalna saradnja važnija je od jednostrane demonstracije sile.¹⁶²

Već sam naglasila pojam različitosti, različitosti kao karakteristike svih država i iz tog razloga prikazaću komparaciju multikulturalne različitosti u nekim državama članicama Evropske unije.

NJEMAČKA

Njemačka je jedna od vodećih svjetskih industrijskih zemalja, koja se nalazi u centralnoj Evropi. Ona je članica Ujedinjenih nacija, NATO-a, jedan je od osnivača Evropske unije. To je multikulturalna država u pogledu stanovništva, jezika, običaja, religije.

U Njemačkoj živi najmanje 7.000.000 stranih državljana, u koje spadaju: izbjeglice, inostrani radnici i njihove porodice. Njemačka je glavni cilj političkih i ekonomskih bjegunaca iz mnogih zemalja u razvoju. Na sjeveru Njemačke žive Danci, koji predstavljaju manjinu, dok u saveznoj državi Brandenburg živi *malobrojna* slovenska manjina, po imenu Lužički Srbi. Frigijski jezik, koji se smatra najsirodnijim engleskom, govori kao maternji oko 12.000 ljudi u Njemačkoj. U seoskim područjima severne Njemačke raširen je Donjosaski jezik. Njemci čine 91, 5 % stanovništva, Turci 2, 4 % i ostali 6, 1 %.

Doseljavanjem se stvorila i znatna turska manjina. Ostale značajne manjine su: Rusi, Srbi, Hrvati, Italijani i Poljaci. U religijskom pogledu Njemačka je veoma heterogena. Na jugu dominira katolicizam (oko 32%), na sjeveru protestantizam (oko 34%).

Prisutan je i islam (5%), judaizam, budizam (oko 200 000). Trećinu čine agnostici i ateisti evidentni na istoku zemlje.¹⁶³

Njemačka je među prvim zemljama u svijetu po obrazovanju, tehnološkom razvitku i privrednoj

161 <http://www.uninp.edu.rs/sr-latn/vesti/2013/apr/2/iii-predavanje-u-sklopu-projekta-gradimo-mostove-a-ne-zidove-uloga-univerziteta-u-izgradnji-mira/>

162 Jeremy Rifkin, *Evropski san*, Zagreb 2006.god, str. 21.

163 <https://sh.wikipedia.org/wiki/Nema%C4%8Dka>

proizvodnji. Od kraja Drugog svjetskog rata, broj mladih koji upisuju fakultete porastao je više od tri puta, a zanatske i tehničke škole u Njemačkoj spadaju u sam svjetski vrh. To je zemlja u kojoj veliki broj našeg naroda odlazi da radi i zaradi novac za sebe i svoju porodicu.

To je država koja je doprinijela svjetskoj kulturi. U njoj su rođene poznate ličnosti kao što su: Carl Maria von Weber, Bethoven, Bach, Wagner, Gete, Rilke, Kant, Hegel i mnogi drugi.

Sport je sastavni dio života Nijemaca. Članove sportskih klubova čine 27 miliona Njemaca, a još 12 miliona se individualno bavi sportskim aktivnostima.

Na osnovu navedenog izlaganja vidimo koliko je Njemačka multikulturalna država, ali postoji i slijedeća situacija. Njemačka kancelarka, Angela Merkel, na sastanku mladih, članova Demohrišćanske unije (CDU), izjavila je kako multikulturalni koncept, prema kojem 'ljudi žive sretno jedni pored drugih', nije mogao uspjeti u zemlji u kojoj živi približno četiri miliona ljudi islamske vjeroispovijesti. Na taj način, Angela Merkel je 'potvrdila' smrt multikulturalizma u Njemačkoj.¹⁶⁴

To je izazvalo žestoke rasprave jer teško je reći da je multikulturalizam mrtav, posebno ne u Njemačkoj, jer njemačko društvo je izuzetno multikulturalno. Multikulturalizam treba da prihvatimo kao pozitivnu stvar i bogatstvo društva, jer kulture se neprestano dodiruju i prepliću, bilo namjerno ili nenamjerno. Tako da se ne slažem sa stavom uvažene gospođe Merkel jer multikulturalizam je živ, umro nije!

ITALIJA

Republika Italija je država na jugu Evrope. Takođe višekulturalna država.. Od ukupno 57 500 000 stanovnika koje je ova država imala od 1996. god. preko 2 500 000 činili su pripadnici nacionalnih manjina.¹⁶⁵

Tako se npr. tvrdi da je 1998. god. Italija imala 58.261.971 stanovnika, pri čemu su 98% činili Italijani, dok su malobrojne manjine bili Njemci, Slovenci, Albanci i dr.¹⁶⁶

164 <http://www.fpps.edu.rs/nauka/NS%202013/filologija-menadzment-studenti%202.pdf>

165 Marković-Bajalovic, Perčević, Položaj etničkih manjina u obrazovanju, Beograd 2000.god., str 17.

166 Ostojić, Države svijeta 2002.god., Beograd 2002.god. str 168.

Shodno ovome možemo vidjeti da daleko najveći dio stanovništva predstavljaju etnički Italijani, a da u zemlji postoje razne etničke i jezičke manjine.

Italija predstavlja multikulturalnu zemlju, što nam i govore podaci da se u njoj govori skoro 30 različitih jezika.

Zvanični jezik Republike Italije je italijanski. Ona podržava i druge jezike i podstiče njihovu upotrebu. Takođe, pruža zaštitu jeziku i kulturi: albanskog, katalonskog, njemačkog, grčkog, slovenačkog i hrvatskog stanovništva, kao i građana koji govore: francuski, francusko-provansalski, fur-lanski, romanski, staroprovansalski jezik.

85% stanovništva čine građani katoličke vjeroispovijesti, dok ostatak čine protestantske, jevrejske i islamske zajednice.

FINSKA

Finska je država u sjevernoistočnoj Evropi. Pristupila je Evropskoj uniji 1995. god. Takođe multikulturalna država koja ima oko 5.200.000 stanovnika. Prema statističkim podacima iz 2002. god. finški je maternji jezik 92, 14% stanovništva, švedski 5, 58%, ruski 0, 64%, laponski 0, 03% a ostali jezici čine 1, 61%.¹⁶⁷

Pitanje upotrebe službenog jezika nešto je složenije nego u većini drugih država. Naime, osim finskog, status zvaničnog jezika ima i švedski.

Prema podacima iz 2002. god. u Finskoj je bilo ukupno 103.682 stranaca, od čega 24.336 Rusa, 12.428 Estonaca, 8.037 Šveđana, 4.537 Somalijaca, 2.461 Njemaca, 2.146 državljana SAD-a, 2.146 Turaka. Imajući u vidu broj stanovnika Finske proizilazi da na strance otpada oko 2% ukupnog stanovništva.

Evangelističkoj Luteranskoj crkvi pripada 86% populacije. Sloboda vjeroispovijesti je zagarantovana.

ESTONIJA

Estonija je država u sjevernoj Evropi i država članica Evropske unije od 2004. god. Multikulturalnost i u ovoj državi je na visokom nivou. Prema podacima koji se odnose

167 Statistika u Finskoj, tabela "Populaciona struktura"

na sredinu 1999.god. Estonija je imala ukupno 1.408.523 stanovnika. Od tada je bilo:

- Estonaca 3, 9% 4.Finaca 1, 0%
- Rusa 29, 0% 5.ostalih 1, 8%¹⁶⁸
- Bjelorusa 1, 6%

Podaci iz 2000. god. pokazuju da je pad stanovništva smanjen na 1.361.000, pri čemu je ukupan broj lica neestonskog porijekla oko 459.000 ili 32, 1%. Ovome treba dodati da oko 35% stanovništva govori maternji jezik, neki drugi jezik, a ne estonski. Zvanični jezik jeste estonski. Po njihovom zakonu svi jezici, osim estonskog, su strani jezici.¹⁶⁹

Danas preko 31% odraslog stanovništva u Estoniji su pripadnici određene vjere, a nju čine:

- 15% estonski luterani, 0, 5% baptisti
- 14% pravoslavci, 0, 5% katolici

ZAKLJUČAK

Prilikom pisanja ovog rada bavila sam se istraživanjem multikulturalnosti, ukazujući na značaj višekulturalnosti u državama članicama Evropske unije. Budući da nisam bila u mogućnosti da putujem i posjetim navedene zemlje i osjetim na svojoj koži tu raznolikost, prenesem impresije i saznanja, ipak je bilo zanimljivo i ovo virtuelno putovanje. Još jednom sam se uvjerila u vjerodostojnost izraza "Svijet je zanimljiv onoliko koliko smo mi radoznali".

Zanimljivo je to koliko je svijet raznovrstan, koliko su ljudi specifični i različiti, ali pored svih tih razlika svi živimo jedni pored drugih u miru i

168 Ostojić, Države svijeta, Beograd 2002., str 101, neki drugi izvori navode drugačije podatke prema kojima je etnička struktura Estonaca 1998. godine izgledala ovako: Estonci 61%, Rusi 30%, Ukrajinci i Bjelorusi 5%, Finci 1%

169 Boris Krivokapić, Službena upotreba jezika, Beograd 2004., str 133.

poštovanju. Poštovanje za ono što je drugačije je suština demokratije. Kulturne razlike su bogatstvo svake zemlje i koliko god ne želimo da prihvatimo, diskriminacija i predrasude i dalje postoje. Zbog toga moramo raditi na sebi i povećavati svoje znanje i razumjevanje o drugim ljudima i kulturama, a zatim to znanje prenijeti drugima.

Ne mora se dobiti Nobelova nagrada da bi se radilo za mir. Jednostavna pretpostavka bezuslovne ljubavi i nenasilja, koju su Gandhi i Martin Luther King prizvali u život, može biti primjenjena od svih nas. Naučite Vašu djecu samo to. Ako učinite ovu jednostavnu stvar, zajednički možemo izliječiti ovaj svijet.

Beti Williams

LITERATURA

- Studij interkulturalno razumijevanje i ljudska prava i pomirenje, Enver Đuliman, Lilijan Hjorth, Sarajevo 2008.
- Interkulturalno obrazovanje, Gošović, Mrše, Jerotijević, Petrović, Tomović Beograd 2007.
- Evropski san, Jeremy Rifkin, Zagreb 2006.
- Položaj etničkih manjina u obrazovanju, Marković-Bajalović, Perčević, Beograd 2000.
- Države svijeta 2002.god., Ostojić Beograd 2002.
- Službena upotreba jezika, Boris Krivokapić, Beograd 2004.

Internet stranice

- <http://ipf.rs/pravo-eu/odnos-komunitarnog-prava-prema-pravima-drzava-clanica/>
- <http://www.uninp.edu.rs/sr-latn/vesti/2013/apr/2/iii-predavanje-u-sklopu-projekta-gradimo-mostove-a-ne-zidove-uloga-univerziteta-u-izgradnji-mira/>
- <https://sh.wikipedia.org/wiki/Nema%C4%8Dka>

TRANZICIJSKA PRAVDA I POMIRENJE

Marija Ban

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

ISTINA I POMIRENJE U BOSNI I HERCEGOVINI

UVOD

Da li nam je potrebna istina i pomirenje i na koji način možemo doći do onoga bez čega perspektive na ovim područjima nema? Istina nije samo prihvatanje činjenica, istina uključuje i emocionalnu komponentu čežnje za potvrdom i priznanjem grešaka.

Protekli rat na ovim prostorima je nečuvena tragedija. Pred očima cijelog svijeta nestala je jedna država. Narod koji je živio kao jedan sada se dijeli na prve, druge i treće. Čak dvadeset godina od početka rata u Bosni i Hercegovini nema saglasnosti oko datuma kojim bi se službeno označio početak stradanja naroda u ovoj zemlji. Iako je i tokom 1991. godine bilo oružanih incidenata, većina Bošnjaka smatra da je rat počeo 6. aprila 1992. godine napadom srpske paravojske i bivše Jugoslovenske narodne armije na Sarajevo. Mnogi Hrvati smatraju da je rat u ovoj zemlji počeo napadom JNA na hercegovačko selo Ravno 1. oktobra 1991. godine, dok najveći broj Srba početak rata u Bosni i Hercegovini dovodi u vezu sa ubistvom srpskog svata u Sarajevu 1. marta 1992. godine.

Rat koji je trajao četiri godine je odnio preko 100.000 žrtava, 2 miliona ljudi je raseljeno, infrastruktura, ekonomija su uništene. Dvadeset godina od početka sukoba na ovim prostorima nismo otišli daleko. Još uvijek se priča o ratu, tapkamo u mjestu, ne ide se naprijed.

Bosna i Hercegovina je podijeljena na entitete – Republiku Srpsku i Federaciju BiH, koju čine Hrvati i Bošnjaci. Pa je stoga i nemoguće zamisliti da ne može jer mora doći do ponovne izgradnje povjerenja i pomirenja.

IDEJA POMIRENJA

Dejtonski mirovni sporazum zaustavio je rat u Bosni i Hercegovini i uspostavio "mir", međutim u ovom sporazumu o miru, nigdje ne postoje odredbe o ponovnoj izgradnji povjerenja i pomirenja. A šta je zapravo pomirenje?

„Kada govorimo o pomirenju, uglavnom pravimo podjelu na pomirenje na političkom, socijalnom i individualnom nivou. Tako govorimo o pomirenju sa novim društvenim uređenjem, pomirenju između etničkih grupa u jednom društvu, pomirenje između više društava, pomirenju između bivših neprijatelja i tako dalje. Važno je ne zaboraviti da je pomirenje istovremeno dio sistema, ali i individualni akt. Na društvenom nivou, pomirenje jeste pokušaj građenja mostova između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u društvu koje se nalazi na prelazu sa grubih kršenja ljudskih prava u demokratiju. Cilj je ponovna izgradnja pomirenja što društvu otvara mogućnost da gradi budućnost na način da konflikti i razlike budu resursi za izgradnju demokratije što u osnovi znači miran suživot među ljudima. Zbog toga je neophodno da se bivše zaraćene strane odreknu dijela svojih ratnih ciljeva i da vođe prihvate političko i društveno pomirenje koje je neophodno za izgradnju povjerenja i novog, demokratskog društva. Na socijalnom planu, pomirenje podrazumijeva da raniji neprijatelji pronađu zajedničke vrijednosti kao osnov za zajedništvo i novi život.“¹⁷⁰

170 Studij "Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava", Oslo – Sarajevo 2012. godine, 110

Što se tiče individualnog plana, pomirenje podrazumijeva pokušaj građenja mostova između prošlosti i budućnosti. Više je vrsta pomirenja na individualnom nivou: pomirenje sa prošlošću, sa novom stvarnošću, sa neprijateljem, sa samim sobom, pa čak i sa svojom vlastitom krivicom.

Sama ideja da pomirenje treba da postoji i da je ono neizbježno više je prihvaćena od bilo kakvih akcija koje vode ka pomirenju. O procesu pomirenja i suočavanju s prošlošću u BiH, ali i regiji, govori se godinama, međutim, ono teče sporo i teško. Posljednja naučna istraživanja pokazuju da je viktimizacija jedna od najvećih prepreka, te da se, iako spremni čuti o počinjenim zločinima, građani teško mire sa prihvatanjem odgovornosti.

Elementi pomirenja, prema Nebojši Petroviću, su: istina koja traži otvorenost prema onome što se desilo, milost koja je potrebna za oprost koji je neophodan za izgradnju novih odnosa; pravda koja podrazumijeva reparaciju i novo, drugačije organizovano društvo; mir koji ima za cilj zajedničku budućnost i sigurnost za sve strane.

Prema Mirku Pejanoviću, bosanskohercegovačkom političaru i profesoru, proces obnove povjerenja i pomirenja u Bosni i Hercegovini kao zemlji koja je izašla iz rata najviše zavisi od izgradnje demokratskih kapaciteta i ekonomsko-socijalnog napretka koji omogućuje građanima da izađu iz teškog ekonomskog stanja.

Pomirenje nije samo oprost. "Oprost nas oslobađa od zatvora u kojem nas drži prošlost i predstavlja investiranje u budućnost. Oprost i pomirenje se nikada ne mogu izraziti u tuđe ime. Oni su individualni izbor pred koji se žrtve stavljaju. Politički lideri često govore o tome da "možemo oprostiti, ali ne i zaboraviti": Žrtve nasilja nisu tako lako spremne na oprost. One ne žele ni oprostiti ni zaboraviti. Društva u konfliktu trebaju samo naći zajednički odgovor na pitanje: čemu služi neoprost i sjećanje ukoliko su oni samo osnov za mržnju kroz mnoge generacije i stotine godina? I to mržnju koja opterećuje društvo i koja se upotrebljava kada je dotični režim i pojedinci zatrebaju kako bi opravdali svoje nasilje prema drugima. Sjećanje ne vrijedi ukoliko ne vodi nečemu pozitivnom. Sjećanje na ono što se desilo za vrijeme Drugog svjetskog rata nije spriječilo krvoproliće u nedavnim ratovima. Naprotiv! Zato izjave o "nezaboravu", posebno kada dolaze od onih koji su bili dio konflikta, treba uvijek primati sa dozom nemira, pa i straha."¹⁷¹

171 Studij "Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava", Oslo – Sarajevo 2012. godine, 111

PRIHVATANJE ISTINE – KORAK KA POMIRENJU?

„Suprotnost činjenici je laž, ali suprotno od istine može biti neka druga istina.“

Niels Bohr, fizičar

Istina je opšta i sveprisutna tema u razgovoru i suočavanju sa prošlošću, ali ipak, malo je pažnje posvećeno analizi ovog pojma. Jedan od zaključaka je da istina ima veoma jake moralne, političke i društvene dimenzije kada se odnosi na kršenje ljudskih prava. No, razotkrivanje istine nije jednostavan posao, uzimajući u obzir da je istina po pravilu data u kontekstu.

„Istina nije samo prihvatanje činjenica, ona uključuje i emocionalnu komponentu čežnje za potvrdom i priznanjem grešaka i validaciju bolnih gubitaka i iskustava. Dok je jedna strana u sukobu, smatra sebe isključivo žrtvom, i utvrđivanje i priznanje istine doživljava kao mogućnost iscjeljenja sopstvenih traumatskih iskustava kroz zadovoljenje pravde i kompezaciju. Druga strana ne prihvata istinu, jer se suočenje sa činjenicama doživljava kao bolna trauma koja ugrožava individualne moralne norme, predstavlja prijetnju nacionalnom identitetu i na individualnom planu zahtjeva uključivanje mehanizama odbrane kako bi se spriječio prodor u svijest bolnih emocija.“¹⁷²

Istina mora izaći na vidjelo čak i kada pravda ne može biti zadovoljena. Danas je situacija takva da svaka država nastala raspadom Jugoslavije, čuva svoju istinu o ratnim događajima. "Tako je za Bošnjake, Srebrenica okupirana i desio se genocid, dok Srbi tvrde da se ništa nije desilo i da je Srebrenica oslobođena. Sličan primjer je i sa Vukovom ili konfliktom na Kosovu ili operacijom "Oluja". Rodbina nestalih i ubijenih će često postavljati pitanje o njihovoj sudbini, dok će drugi nerado govoriti o tome kao nečemu za šta oni lično ne snose nikakvu odgovornost: prognanici će govoriti o svojim stradanjima i gubitku, dok će "oni drugi" reći da niko nije prognan i da su oni otišli svojevrijem. Na osnovu ovakvih shvatanja i jedni i drugi izvlače zaključke, grade svoja države i prve planove. Zbog toga će pitanje minimuma zajedničke saglasnosti među stranama u sukobu o onome što se desilo, godinama biti veliki izazov."¹⁷³

172 Iskustva ratne viktimizacije – Istina, poricanje-pomirenje; 14.

173 http://gfbv.ba/index.php/Publikacije/articles/Istinom_do_pomirenja.html

Veliki problem pri prihvatanju istine je to što svi vjeruju u strahote koje je činio neprijatelj, a ne vjeruju u strahote počinjene na vlastitoj strani. Nikada im ne padne na pamet ni da razmotre činjenice. Čak šta više. Često dolazi do poricanja i negiranja, kako na pojedinačnom, tako i na društvenom nivou. "Poricanje ima za cilj da nas brani od "nezamislivih, nepodnošljivih, neprihvatljivih (spoljnih) činjenica. U tom slučaju, poricanje zadovoljava želju grupe da se oslobodi unemirujućeg priznanja da je sa njene strane učinjeno nešto loše.¹⁷⁴

Cohen smatra da patnja drugih može biti normalizovana "zadržana u uskim okvirima i zataškana." Prema njemu poricanje se odvija putem četiri dinamička elementa:

- Kognitivnog – poricanje ili nedopuštanje da činjenice dopru do svijesti,
- Emocionalnog – odsustvo osjećanja,
- Moralnog – nepriznavanje odgovornosti ili nanijete štete,
- Aktivne dimenzije – neprihvatanje potrebe za promjenom.

Pored svega ovoga prihvatanje istine je jedan veliki izazov za sve strane koje su učestvovalе u sukobima. "Pomirenje je izvanredno veliki, skoro nedostižan cilj, kako za čovjeka pojedinca, tako i za zajednicu kojoj pojedinac pripada. Jer to nije samo iscjeljivanje sjećanja, traženje, iznuđenje i prihvaćanje oprostaja, već ujedno i mijenjanje najbolje onih struktura konkretnog društva, koje su izazvale, poticale i podržavale nasilje i bezakonje i počinile nepravdu i zločine. Da ponovno dođe do temeljitog pomirenja među ljudima i narodima BiH, da dođe do građenja mostova suživota među susjedima, potrebno je da se svi kojih se to tiče – konkretno – ovdašnje lokalno stanovništvo – međusobno prihvate uz uvažavanje međusobne različitosti. Istinsko pomirenje pretpostavlja konkretnu krivicu, konkretnog krivca i konkretnu žrtvu. Zato su krivica, ali i odgovornost individualni, a ne kolektivni. Ratne zločine počinile su sve strane u sukobu u BiH i Hrvatskoj. To je jedna žalosna činjenica, na koju tužilaštvo i pravna praksa Tribunala u Hagu ukazuju mnogo autoritativnije i sa više ravnoteže nego što su druge međudržavne organizacije imale mogućnosti da urade. I pored toga, realnost je da je u praksi Tribunal optužio samo bosanske

Srbe za počinjeni genocid nad Bošnjacima. Prema izvještajima Tadeusa Mazowijackog, specijalnog izvjestioca za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji kojeg je imenovala Komisija UN-a za ljudska prava, 80% svih povreda ljudskih prava i ratnih zločina u BiH počinile su srpske trupe. Ne smijemo zaboraviti činjenicu da su i mnogi Srbi bili žrtve rata u BiH. To su oni koji su bili zlopotrijebljeni, ili pak oni koji su šutjeli kada su njihovi sugrađani, muslimani i katolici odvođeni i likvidirani. Desetine hiljada mladih muškaraca dezertirali su kako ne bi postali saučesnici u zločinu. Drugi su se suprostavili Karadžićevim trupama i platili to svojim životom. Mnogi su pomogli svojim susjedima Bošnjacima u bijegu, ili su ih skrivali. Neki su otišli u druge zemlje s rođacima ne Srbima. Dijelili su sudbinu izbjeglih i prognanih, ili su istrajavali u gradovima poput Sarajeva, Tuzle, Bihaća i drugih. Ne znamo koliko je stotina bosanskih Srba poginulo u glavnom gradu BiH od granata generala Mladića. I Srbi u Sarajevu nalazili su se katkad u bezizlaznoj situaciji. Bombardirala ih je srpska armija i proganjale su ih nasilničke terorističke bande iz Cacine brigade, koje su ubijale i Bošnjake i Hrvate. U procesu pomirenja pitanje krivice je neizbježno. Za počinjene zločine svakako najveću odgovornost snose oni koji su imali najveću vlast, a to su političke vođe. Ipak krivica se ne može tako pojednostaviti i reći da su krive samo vođe, njih nekoliko, a da su desetine hiljada izvršitelja bili na to natjerani. I oni koji su izdavali naredjenja i oni koji su ih izvršavali su krivi. Posebno je pitanje ratnih zločina. Njihova identifikacija treba da bude zadatak za svaki narod pojedinačno. Odgovornost za proces identifikacije ratnih zločina ne leži samo na Haškom tribunalu. Pravni obračun ili procesi čiji je cilj otkrivanje, pozivanje na odgovornost i kažnjavanje ratnih zločinaca doprinosi stvaranju socijalnog prostora u kojem se ozdravljenje, ponovna izgradnja povjerenja i pomirenje mogu odvijati. Ovakav proces se otvara javnim priznanjem od strane aktuelne vlasti da su se zločini desili i stvaranjem arene za individualizaciju krivice, koja žrtvi daje zadovoljenje i doprinosi pozitivnom razvoju društva. Većina stanovništva na području bivše Jugoslavije je na ovaj ili onaj način osjetila posljedice prošlih ratova. Milioni ljudi su bili izloženi organizovanom nasilju i etničkom čišćenju." Ljudi koji su bili u životnoj opasnosti stavljeni su pred masu nemogućih "izbora". Bili su nemoćni, isfrustrirani, zbunjeni i očajni. Doživjeli su gubitak nečega ili nekoga bliskog, gubitak mogućnosti donošenja odluka i

174 Iskustva ratne viktimizacije – Istina, poricanje-pomirenje; 10.

kontrole nad životom, samostalnosti i nezavisnosti, socijalni sram, gubitak časti i ljudskosti, probleme sa najbližim i probleme sa djecom. Kratko rečeno ljudi su nepovratno pomjereni iz svojih života i jedino što im preostaje jeste da sanjaju i bude se u svojim uspomenu. To što se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije ne treba nazivati tragedijom, nego zločinom što svima daje obavezu da insistiraju i rade na otkrivanju i kažnjavanju zločinaca. Kažnjavanje ratnih zločinaca predstavlja zadovoljenje pravde bez koje nema ozdravljenja društva niti trajnog mira.¹⁷⁵

Ako se žele uspostaviti relativno harmonični odnosi i dugotrajni mir, neophodno je rekonstruisanje granica između sopstvene i drugih grupa koje prevazilazi formalne dogovore i uključuje umjerenije i balansirane viđenje drugog. U cilju istinskog pomirenja pojedinci moraju staviti na stranu osjećaj mržnje, straha i gnušanja, da odbace predstave o drugima kao opasnim i nehumanim i da napuste želju za osvetom i odmazdom. Opraštanje nikako ne znači zaboravljanje prošlosti. Čak se vjeruje da dolazak pomirenja može biti olakšan ako postoji saznanje o pogrešnim postupcima u prošlosti, nuđenje istinskog izvinjenja, obezbjeđivanje odgovarajuće restitucije i prihvatanje oprosta, što je najizazovnije od svega.

Procesi namijenjeni smanjivanju međugrupnih predrasuda mogu biti od pomoći u saznanju prošlosti i uspjehu zajedničkih napora za napredovanjem, mijenjanjem načina na koji članovi različitih grupa opažaju jedni druge. Dok se smatra da su suparništva i omalovažavanja zasnovana na negativnim aspektima društvene hijerarhije, nasilje i rat su zasnovani na neukrotivim društvenim konfliktima. U tom pogledu poštovanje izgleda kao prirodni protivotrov za obezvjeđivanje i delegimizaciju, koji karakterišu antagonističke, suparničke odnose. Poštovanje je stav i ocjena sopstvene moći da prihvatimo drugoga i pronađemo načine da olakšamo sebi takva prihvatanja koja mogu biti ključ pomirenja.

ULOGA MEDIJA

Na kraju mediji su ti koji mogu da imaju veliki uticaj na proces pomirenja u Bosni i Hercegovini. Oni kreiraju javno mnijenje, ili

bi barem trebali da to rade. S jedne strane mediji su ti koji trebaju da kroz jedan kritički i objektivan rad preispituju sve ono što se dešavalo u proteklom ratu i tako vrše pritisak na državu i pravosuđe da se više pažnje posvete ovoj temi.

Takođe, mediji su ti koji trebaju da preispitvati rad domaćih političara i zarad pravde i istine ukažu na njihove greške i propuste, da ukažu na jezik mržnje i netolerancije i na kraju, mediji su ti koji mogu promovisati one vrijednosti koje će naše društvo učiniti boljim, humanijim. Naravno to podrazumijeva slobodne i objektivne medije, što je za najveći broj medija u Bosni i Hercegovini upitno.¹⁷⁶

Na kraju koliko smo zapravo spremni na pomirenje?

Na svim našim jezicima pomirenje znači obnavljanje mira, ali i opraštanje i ponovna saradnja. Prema istraživanju u Južnoj Africi, najčešće značenje riječi pomirenje je suživot, oprost i jedinstvo. Koliko god mi u Bosni i Hercegovini vidjeli sebe i naše konflikte kao nešto posebno i jedinstveno moramo imati u vidu da se u svijetu vode ili su se vodili mnogi ratovi, a da je nakon njih uvijek, prije ili kasnije slijedila neka vrsta pomirenja i normalizacija odnosa između zaraćenih strana. Može se reći da rat u Bosni i Hercegovini nije imao pobjednika. Ni Srbi, ni Hrvati, ni Bošnjaci sebe ne vide kao pobjednike.

Ipak, u ovom ratu je poginulo najmanje 100.000 stanovnika Bosne i Hercegovine, a 52% stanovništva je raseljeno. Doda li se ovome veliki broj ranjenih boraca i civila, etničko čišćenje i ratni zločini, slika postaje još sumornija. Koliko su stanovnici Bosne i Hercegovine danas spremni za mir i suživot možemo najbolje vidjeti preko socio-psiholoških istraživanja obavljenih od završetka rata do danas. Rezultati istraživanja pokazuju da je veoma izraženo nepovjerenje prema pripadnicima drugih etničkih grupa i povjerenje prema pripadnicima sopstvene etničke grupe, kao i izraženi etnički stereotipi. Može se pretpostaviti da je jedan od uzroka takvom stanju nacionalizam kao preovladavajuća društvena ideologija. Naravno, ovakvo stanje nije bilo oduvijek ovakvo, a građani Bosne i Hercegovine su živjeli u miru i slozi prije nekih 20 godina. Prema popisu iz 1991. godine u BiH je registrovano 36% miješanih brakova, a bilo ih je 242.682 koji su se izjašnjavali kao Jugosloveni.

175 http://gfbv.ba/index.php/Publikacije/articles/Istinom_do_pomirenja.html

176 "Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini", Srđan Puhalo, Sarajevo 2010., 10.

Također, istraživanja provedena početkom 90-ih godina nisu pokazivala da među narodima SFRJ postoji izražena međuetnička mržnja, kao ni distanca. Nakon toga se desio rat, i ostaje dilema da li su tada ispitanici bili iskreni prilikom anketiranja ili je preovladavalo davanje politički korektnih odgovora. Prošlo je 17 godina od završetka rata u BiH. Život se vraća u normalne tokove. Dešavanja u ratu polako prerastaju u mitove, a političari preuzimaju uloge generala.

Nije lako danas živjeti u jednom nepovjrljivom društvu kako je bosanskohercegovačko. Istraživanja rađena u posljednjih nekoliko godina pokazuju da "mali" čovjek nema mnogo povjerenja u druge ljude. Sa tvrdnjom "nikom ne treba vjerovati" složilo se čak 70 % stanovnika Republike Srpske. Hrvati Bošnjake vide kao neiskrene, svadljive, a Srbe kao svadljive, koji ne vole druge narode, neiskrene. Bošnjaci Hrvate vide kao neiskrene, nepoštene, a Srbe kao svadljive, nepoštene. Srbi Bošnjake optužuju kako ne vole druge narode, a Hrvate opisuju pridjevima: lažljivi, ne vole druge narode, neiskreni, nepošteni.

Prema riječima samih ispitanika, osnovni razlog za ovakvo stanje je ponašanje svih tri etničke grupa u proteklom ratu. Izgleda da Srbi, Hrvati i Bošnjaci još uvijek nisu spremni da rizikuju i povjeruju u dobre namjere svojih dojučerašnjih neprijatelja, a sadašnjih sunarodnika. Povjerenje u druge ljude temelji se na pretpostavci da i drugi dijele naše temeljne vrijednosti, te da će se stoga u odgovarajućim situacijama očekivati predviđeno ponašanje. Ako vjerujemo da su naša predviđanja tačna, mi vjerujemo drugima. Povjerenje ima ulogu da pojednostavi složenost društvenih odnosa (prema Earlu i Cvetkovićku) jer utemeljuje društvene odnose i sisteme na međusobno očekivanom ponašanju aktera u jednom društvu. Povjerenje tako utiče na povećanu saradnju, što zajedno jača društvenu interakciju i stabilnost društva.

Na kraju, pojedinci su koji koji prvenstveno trebaju postići pomirenje, pomiriti se sa prošlošću kako bi bili spremni prihvatiti i zatražiti oprost. Potrebna je konstantna uspostava dijaloga i interakcije i odbacivanje stereotipa o drugima kako bi se povjerenje koje je nestalo opet izgradilo.

Ratni zločini bi se trebali riješiti i krivci osuditi, dok vjerska, politička i kulturna elita treba raditi na tome da se ljudima dokaže da jedino

suradnjom i pomirenjem možemo napredovati i da je to jedina mogućnost za oporavak Bosne i Hercegovine.

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega iznesenog u ovom eseju možemo zaključiti da je povratak povjerenja i pomirenja u BiH jedan veliki izazov za društvo, izazov za nevladine organizacije, izazov za sve žrtve rata, ali jedan veliki korak naprijed, korak ka ozdravljenju ove zemlje i ovog društva.

Još uvijek nas dijele mostovi, još uvijek se dijelimo na ovu i onu stranu, na ove i one. Još uvijek nismo spremni ići dalje iako postoje želje za to. Da se primaknemo mogućnostima pomirenja moramo se suočiti sa onim što se dogodilo u bliskoj prošlosti.

Koliko god mi u Bosni i Hercegovini vidjeli sebe i naše konflikte kao nešto posebno i jedinstveno moramo imati u vidu da se u svijetu vode ili su se vodili mnogi ratovi, a da je nakon njih uvijek, prije ili kasnije uslijedila neka vrsta pomirenja, i normalizacija odnosa između zaraćenih strana. Moramo raditi na međuljudskim odnosima, prihvatiti činjenicu da je rat gotov i da moramo ići dalje zajedno jer smo u jednoj državi. Takođe Srbi i Hrvati moraju prihvatiti činjenicu da je Bosna i Hercegovina njihova država i da ne postoji nikakva Srbija ili Hrvatska kao njihova matična zemlja sve dok žive ovamo.

Put ka pomirenju je težak i spor, ali zalaganjem svih pomalo na dobrom smo putu da stvorimo jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu.

LITERATURA

- *Studij interkulturalno razumijevanje i ljudska prava*, Oslo-Sarajevo 2012.
- *Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini*, Srđan Puhalo, Sarajevo 2010.
- *Iskustva ratne viktimizacije – Istina, poricanje, pomirenje*, Sarajevo 2002.

Internet stranice

- http://gfbv.ba/index.php/Publikacije/articles/Istinom_do_pomirenja.html

POSTKONFLIKTNA GENERACIJA

UVOD

Dvadeset i jedna godina je prošla od tog događaja, kada sam konačno shvatio da nešto nije u redu. Događaja koji je pokazao da sam ja Ahmed naš, dok su Marko, Peđa, Nemanja njihovi. Do tada smo svi mi bili mi, jedna te ista deca koja su se igrala fudbala na prašnjavom terenu. A onda je došla 1992. godina. Dotadašnja država se naprasno raspala, besneo je rat koji je za mene bio negde daleko, iako su se ljudi koji su se do tada kleli u bivšu državu sada mučki ubijali. Ono što je bilo užasno jeste to da ljudi oko mene više nisu samo bili ljudi. Odjednom se taj fudbal vikendima pretvorio u nešto što je iz sadašnje perspektive bilo rat u malom. Drugari su postali ONI, navijali su za Zvezdu i bili su Srbi. Mi smo bili NAŠI, navijali smo za Novi Pazar i bili smo Bošnjaci. Ništa više nije bilo isto. Više nije bilo drugarske igre. A onda je jednog vikenda izbila tuča u kojoj je Marko dobio par udaraca pesnicom od naših. Raspala se država, raspao se naš fudbal. Od tog trenutka ONI nisu dolazili da igraju sa nama, a NAŠI više nikada nisu otišli kod njih iako smo živeli preko puta iste ulice. Detinjstvo je bilo gotovo.

Godina je 2013. Srbija kao i ceo region je konačno na pragu evrointegracija, ulaska u EU i naizgled konačnog prekida bratoubilačkih ratova. Nadamo se. Tako to bar izgleda za nekog ko dolazi ovde samo na par dana ili prolazi ovim prostorima. Istina je nažalost zaleđena kao i pre dvadeset i jedne godine. Uvek se rastužim na tu pomisao. U mojoj ulici neka nova deca igraju fudbal, deca koja sada imaju pristup svemu preko interneta,

deca koja mogu da putuju bez viza, deca koja imaju šansu da promene sve ovo. Ali i dalje smo mi naši, i dalje su oni njihovi i trebaš biti na oprezu sa njima da kojim slučajem ne nastradaš jer eto, stari su te učili da niko nikom ovde ne veruje. Ti ćeš biti Bošnjak, on će uvek biti Srbin. Točak ludila se naprasno okreće i dan danas.

PROBLEMATIKA POSTKONFLIKTNIH GENERACIJA

Nažalost gen postkonfliktne generacije je duboko usađen u njima, ratne priče su usađene u decu i omladinu sadašnjosti. Problem nije samo u roditeljima, iako i oni nose veliki deo krivice za decu koja su netrpeljiva, decu koja su učena nacionalizmu, koja se boje onoga što nije njihovo i što je različito. Roditelji su samo jedan element sistema koji truje ove prostore već punih dvadeset i nešto godina. Država koja je sistematski širila nacionalizam i netrpeljivost prema onim svojim građanima samo zato što se zovu tako ili što veruju u nešto drugo, isto hladno prenosi putem medija, diskriminacijom tih istih građana u svakodnevnim situacijama, širenjem loše predstave i jednom kolektivnom nezainteresovanošću da popravi stanje, iako nikada nije kasno za to. Država vrlo malo radi po tom pitanju, iako su neke stvari koje se dešavaju vezane recipročnim vezama za kontraakciju većinskog naroda ove države. Sa druge strane, ljudi koji se osećaju zapostavljenim od strane svoje matične države, koji toliko vremena osećaju da su građani drugog reda, akumuliraju revolt, razočarenje

i nemogućnost napredovanja, pravo koje im je prema Ustavu ove države zagarantovano.

Nemoć rađa mržnju, mržnja rađa bes, a bes vodi bezumnim reakcijama. Tako nastaje začarani balkanski krug u kojem se krivica traži u komšiji, u onom koji ne deli naše ideje i stavove. Iz takvog kruga se rađaju deca na ovim prostorima, deca kojima se glave pune takvim "jadnim" mislima, uništavaju se još neodrasli ljudi koji su potencijalna snaga promena na bolje. Ne smemo zaboraviti ni čitav ekonomsko-socijalni faktor koji se vrlo lako može opisati kao 'nakaradna trulež' koja nas hrani. Godine propadanja moralnih vrednosti, pogleda na čoveka i pogleda na svet doveli su do toga da se zdravi, pametni, poštjeni, radni i obrazovani ljudi guraju na dno lestvice, dok se kao uzori uzimaju ljudi koji su se naprasno domogli poluga moći u sivim ratnim godinama: starlete, ratni zločinci, nekadašnja bagra koja je elem odjednom postala obrazac uspeha u već veoma dugom i bolnom tranzicionom procesu kroz koji Srbija prolazi.

1999. godina je konačno zatvorila krug započetih ratova, donevši razaranje i ljudske žrtve tamo odakle je sve i počelo. To je bila godina haosa, beznađa, lažne pobede i konačnog urušavanja jednog političkog sistema koji je bio konstrukt monstrozne politike 90-ih. Ono što je godina bombardovanja donela, sa druge strane je enormna patnja nas građana Srbije, uništavanje bombama, strah i užas.

Jedina gora stvar je bila činjenica da su se ljudi zatvorili u kutije, u izolaciju, procvetala je ideološka slika kolektivne patnje jednog naroda koji se nekoliko meseci borio protiv nadmoćnije sile, uveren u svoju pravednost i ulogu borca svetske pravde. One koje smo mrzeli počeli smo mrzeti još više, a one koje nismo smo zamrzeli prikazujući na taj način svu našu nemoć i bol koju u sebi nosimo. Oslikavajući tako na najbolji mogući način mentalitet koji karakteriše prostor bivše Jugoslavije, nekadašnje komšije su počele likovati nad našom mukom. Nažalost, sve smo to i zaslužili. .

Rat je došao i prošao, ali ti zli ostaci polarizacije su i dalje tu, nakalemljeni na krvavim rukama svih bratskih naroda. Šta je poenta? To su mladi osakaćeni ljudi koji nikako da oseće ukus mira, slobode, jednakosti i poštovanja za druge. Najlakše je postalo da se za svu svoju muku i jad okrive druge. Nije samo u Srbiji, na celom prostoru bivše Jugoslavije su stvari slične. Ljudi nemaju hrabrosti da pogledaju u zločine koji su učinjeni u njihovo ime, pod zastavom njihove države. Ako

se mitologija sopstvene istorije stradanja falsifikuje i prilagođava jeftinim političko – populističkim poenima, bez mogućnosti i želje a na kraju i potrebe za pravom istinom, stvari nikada neće poći na bolje. Strah od priznanja, iskrenog priznanja sopstvenih grešaka i tuđih žrtava je ono što je najtužnije u svemu tome. Igra sa poginulima se nastavlja. Ako zvanične politike svih zemalja negiraju zločine, veličaju svoje stradanje, ja se samo pitam kakva se poruka šalje mladim ljudima? Da li stvarno mladi moraju da mrze druge? A onda je u Srbiji došla 2000.godina i taj već čuveni i toliko izvikani 5. oktobar, dan kada smo svi, bez obzira na naciju ili veru glasno rekli da hoćemo promene. I desile su se. Za trenutak se čovek osećao slobodnim, za trenutak su i te nesrećne podele bile zaboravljene. Nadao sam se, stvarno sam se nadao da će generacije mladih konačno uspeti da krenu pravim putem, da će normalni ljudi da vode ovu državu, da će država konačno da bude država svih njenih građana. Ovde na prostoru kojem pripadamo osetili smo po prvi put da kao manjinska populacija možemo biti ravnopravni našim komšijama Srbima, Mađarima, Albancima, Romima.

Tih prvih godina mladi su dobili nadu u bolje sutra, zaboravljene su nacionalne parole, tenzije su marginalizovane, grad je živio konačno kako i zaslužuje, grad Bošnjaka - grad Srba. U celoj državi se osetio duh promene, želja da konačno krenemo ka toj EU, želja da ne budemo marginalizovana država iz zapečka, već jedno normalno savremeno društvo jednakosti, sloboda, sigurnosti, vođeno duhovnim i materijalnim napretkom. Verovali smo svi. Verovali i opet omašili. Jedan snajper je uspeo da pokvari sve. Mrak koji taj 5.oktobar nije uspeo da počisti se vratio i ponovo nas bacio u tamu. Od tada lutamo. Lutamo punih 10 godina.

Desilo se mnogo toga, a tapkamo i dalje na istom mestu. Iako na papiru stvari nisu iste kao pre, mnogo toga je ostalo nepromenjeno. Tumaramo tranzicionim hodnicima dok trpimo da narod trpi sve posledice. Prvenstveno mislim na nas, mlade ljude. Oduzmi im nadu, lako ćeš ih i pokoriti. Nama, postkonfliktnoj generaciji je nada toliko puta oduzeta. Čitav sistem je napravljen tako da ne omogućava napredak čoveku, mladom čoveku bez lekcija o apatiji, vezama, koristoljublju, novcu kao najvažnijem efektu uspeha. Imao sam sreće da proputujem celim prostorom ex – Jugoslavije i da upoznam puno mladih ljudi. Na svu sreću mladi ljudi nisu onakvi kakvim ih drugi predstavljaju. Oni nas ne žele mrziti. Mladi Bosanac, Hrvat, Slovenac,

Albanac, Srbin. Crnogorac bori se protiv problema sličnih onim mojim: kako se školovati, kako dobiti posao ili, kako napustiti ove prostore zauvek.

Mladim ljudima je dosta ratoborne i huškačke političke elite, te iste elite koja profitira na međunacionalnim sukobima, daleko od očiju javnosti. Oni svi složno deluju zarad profita. Mladi, mi mladi želimo sigurnu budućnost, mogućnost za pristojan i normalan život, mogućnost da možemo da planiramo. To je ono zajedničko svima nama. Mladi lutaju, mladi su zbunjeni, mladi žele promene ali nemaju moć i poluge da nešto sistematski urade. Poznajem dosta dobrih ljudi koji imaju ideje, ali nemaju način da ostvare to u praktičnom obliku. A opet imamo i mlade ljude, čak i one koji se ne sećaju rata i užasa, zatrovane mržnjom. Žao mi je njih, žao mi je što žive u zatvorenim svetovima obojenim nacionalizmom, kičom i šundom, koji su instrumentalizovani do te mere da ne razmišljaju o svojim delima mržnje i osвете. Da li je mladić od petanest godina svestan nekadašnjih događaja u trenutku kada skandira parolama upućenim Jasenovcu. Srebrenici, Vukovaru, Žutoj kući? Da li je svestan težine svih tih prokletih mesta? Da li je ikada pozeleo istražiti istinu o tim događajima? Tu se ustvari cela priča vraća na nepoznavanje onog drugog, njegovih žrtava, važna postaje samo sopstvena potreba da se oboji istorija i stvarnost kako nama odgovara. Postavlja se pitanje do kada ćemo preživljavati dane nesvesni da samo zajedno možemo da napredujemo prema cilju zvanom EU?

Stari duhovi prošlosti su ti koji ljude plaše i stvaraju ideju o tome da nas EU ne želi i neće prihvatiti. To su oni koji znaju da će zadržavanjem statusa quo očuvati svoje pozicije i moć, vodeći i dalje kontrolu nad narodom i uveravati u bolje sutra. Takav splet događaja, splet svih ružnih stvari koje su se dogodile na ovim prostorima ne ostavlja mnogo prostora za bilo kakav međunacionalni i unutarnacionalni napredak, bar bi tako lako moglo da se zaključi na osnovu svega što je prethodno rečeno.

Međutim...nikada ne treba da se zaboravi da je ovo prostor u kojem je logika slabija strana, gde se nikada ništa planirano ne izvede do kraja, niti se zna šta sutrašnji dan može da donese. Upravo tu je šansa ovog prostora da iznedri neke nove ljude sa svežim idejama koji će biti novi mladi pokretači napretka u našim državama. Nikada ovom prostoru Balkana nije nedostajalo ljudi sa idejama, ljudi sa vizijama, ljudi koji su promenili sudbinu svojih naroda. Nadam da će se pojaviti 'onaj' koji će nas odvesti u bolje sutra.

Mladi ljudi predugo stoje u ćošku, mladi se previše dugo nalaze van svih mehanizama odlučivanja, van svih tokova upravo onih stvari kojih se njih najviše tiču. Naša generacija nosi jedan težak teg ratne prošlosti svojih roditelja, rođaka i sunarodnika. Nas niko nije ništa pitao, od toga da li će se pucati tu i tu, koliko ljudi treba biti preseljeno, do toga koliko njih treba biti ubijeno, žena silovano.

To jeste deo ukaljane prošlosti svih nas, naša kolektivna bruka i sramota, iako smo se 50 godina kleli u bratstvo i jedinstvo. Mnogi od nas vernika opet su u ime svog Boga radili nedela. To je prošlost koja ne može i ne sme da bude zaboravljena, koja ne sme da bude daljnji predmet prepucavanja i svađa. Mi, mladi ljudi moramo da pronađemo način da prevaziđemo nesuglasice, strahove, nepoverenje. Ko će, ako ne mi? Jer sutra će neko od nas biti u poziciji da odlučuje o velikim stvarima. Šta takav čovek može da ponese u budućnost ako nije umirio svoju dušu i ako nije pokušao da shvati prošlost i da se pokaje? Da pruži ruku drugima? To treba da bude stalna ideja vodilja mladih ljudi. Ne zaboravimo da Zapadni Balkan napreduje prema Evropskoj Uniji. Nas sada dele granice, kako one stvarne tako i fiktivne koje smo sami umislili u našim glavama, strogo i dugo vremena indoktrinirani od strane ljudi koji su nas i doveli do dna. Onog dana kada uđemo u EU, fizičke granice postaju nebitne, ali moramo promeniti 'mentalne' granice. Ako je Evropa uspela da nauči iz svoje krvave prošlosti o jednakosti, razumevanju, toleranciji i solidarnosti među svojim narodima, zašto to ne bismo mogli i mi? Zašto da se nama uskraćuje pravo na bolju i sigurnu budućnost? Zašto ja ili neka devojka iz Banja Luke, momak iz Osijeka, iz Peći ne možemo da uživamo u mirnim vremenima, da putujemo kao što to čine mladi iz EU? Jesmo li mi toliko i gori od njih? Ne, nismo. Samo je vreme da konačno preuzmemo stvari u svoje ruke.

ŠTA DALJE – IZLAZ IZ HAOSA?

Pomirenje, pomirenje, pomirenje. Ta reč je magična reč. Mladi ljudi postkonfliktne generacije treba da se druže sa svojim vršnjacima, da vide da su ljudi najpre ljudi. Iste nas brige, isti strahovi i iste želje spajaju, bez obzira kojem se Bogu molili ili kako se zvali. Ako se krene najpre od lokalne inicijative, mladi treba da se druže, razbijaju tabue i predrasude.

Da konačno uvide da se drugog ne treba plašiti, već da je taj drugi takođe neko ko želi živeti slobodno. Lokalna zajednica treba da podrži takve skupove, takva druženja, organizuje razne oblike manifestacija, seminare, okrugle stolove gde bi mladi ljudi mogli da diskutuju o problemima i rešavanju istih. Samo zajedničkim radom i dijalogom mladi mogu da shvate ko su. Zajedničkim radionicama mogu da podele svoja mišljenja, izvuku zajedničke zaključke o tome kako prevazići razlike i demone prošlosti. Ne treba sada očekivati da će se sve rešiti u par godina, ali to treba da bude odskočna daska, polazno uporište za edukaciju mladih ljudi sa ciljem da se nikada više ne ponovi ludilo u ljudskim glavama koje je dovelo do najgorih scenarija na ovim prostorima. Suočavanje sa prošlošću može biti težak i traumatičan čin, ali samo tako mladi ljudi shvatanjem i prihvatanjem tuđih žrtava mogu izbrisati veštačke ograde i granice koje su im nametnute i stvorene. Multietničke sredine kao što je sredina u kojoj ja živim treba da predstavlja bogatstvo jedne države. Taj mali prostor je ustvari tlo na kome država može i zna pokazati svoje pravedne i vrednosne sisteme, koja ne treba da se koncentriše i samo na zaštitu manjina već i na pitanje integracije društva.

Kapaciteti lokalnih zajednica u vremenu ekonomske krize nisu dovoljni da se neki projekti zbližavanja mladih realizuju. Tu ulogu treba da preuzme država koja će sopstvenim resursima ili uz pomoć fondova EU sprovesti lokalne, nacionalne i nadnacionalne programe namenjene mladim ljudima koji žele da sutra postanu novi lideri ovih prostora. Nije to samo pitanje edukacije mladih koji sami iskazuju inicijativu za promenama. Svaka država nastala na području bivše Jugoslavije bi morala sistematski da realizuje planove pomirenja preko školskih sistema uvođenjem interkulturalnih predmeta, podizanjem nadnacionalne svesti među studentima na fakultetima, gde se sami univerziteti smatraju stožerima elitističkih misli jednog naroda. Tako bi se obuhvatila kritična masa mladih koji nemaju predstavu o drugima, sem one koja je stvarana putem propagande.

Ne sme da se zaboravi ni uticaj medija, interneta i društvenih mreža u procesu razumevanja i pomirenja, ali i same edukacije mladih o ovom sveprisutnom problemu. Mediji su nažalost dugo vremena imali negativnu ulogu u širenju mržnje na ovim prostorima, širenjem neistinitih informacija, potiskujući tako principe novinarske profesije. Međutim obavezom svih država Balkana da se

vedu evropske regulative i mediji su se konačno transformisali u javne servise svih građana iako to nažalost nije baš slučaj u realnosti. Ipak sam proces demokratizacije i transparentnosti daje nadu da mediji mogu da igraju važnu ulogu u širenju ispravnih poruka mladim ljudima, dajući im pravu sliku o njihovim komšijama. Država mora da obezbedi mladim generacijama da puste svoj glas u etar, da osećaju da je njihov glas važan te da mogu uticati na rešavanje *svakodnevnih problema*. Bez jake podrške države napredak mladih nije moguć, oni će naprosto ostati u svojim staklenim kavezima, kivni na sistem, razočarani, povučeni u nacionalizam, mržnju i revolt.

Ono što upada u oči kao još jedna prepreka istinskom pomirenju je nedovoljna međudržavna saradnja na rešavanju gorućih problema. Ni nakon 20 godina od prestanka ratova države ne pronalaze prave mehanizme konačnog iskorenjivanja nacionalističkih ideja i pokreta, jer i dalje svaka od njih gaji svoj kult žrtve kojeg se vrlo teško odriče. No i tu ima napretka. Uticaj modernih ideja EU se prenose i na ove prostore i same države su primorane da deluju u tom smeru, uistinu i dalje na jedan odmeren i proračunat način zadržavanja svoje verzije preživljenih stradanja. Proces pomirenja se mora desiti kad tad, jer na kraju sve ove države će biti deo jednog većeg sistema EU, pravnog poretkta koji ne dozvoljava sadašnje podele i granice. Ako sami nismo u stanju da se uzdignemo iznad svih problema, a stremimo toj porodici evropskih naroda, mislim da presudnu ulogu u pomirenju na ovim prostorima ima Evropska Unija. To je nažalost realnost, iako duboko u sebi smatram da u nama postoje kapaciteti da bez ikakvih medijatora sami dođemo do sveprožimajuće spoznaje koja će konačno da nas oslobodi stega prošlosti. Ipak, za sada nema dovoljno hrabrosti da se samostalno krene u taj proces stoga je važno da EU ima aktivnu ulogu u svemu tome, ponajpre jer će sutra primiti ove zemlje pod svoje okrilje. Da bi se to uradilo ove države moraju da prihvate pravne stubove i moralne vrednosti Unije.

Šta se konkretno može učiniti na međudržavnom nivou? Ne ulazeći u širu problematiku zamršenih pravnih veza koje su ipak namenjenje predstavnicima vlasti, osvrtao je na mladim ljudima, kako oni mogu da doprinesu boljem razumevanju, pomirenju i suživotu. Mladi se jednostavno ne znaju, zato im treba omogućiti da putuju i upoznaju druge.

Države treba da forsiraju okupljanja mladih ljudi, uz pomoć fondova EU, uz pomoć univerziteta,

nevladinih organizacija, vladinih organizacija. Samo direktni kontakt mladih može da dovede do stvaranja pozitivne slike o vršnjacima iz susednih zemalja. Važno je stvaranje pozitivne klime, razmene ideja da bi se uvidelo kako svi mi delimo isto razmišljanje, kako bi eventualno kod onih koji imaju tvrdokorne stavove uspelo da se nešto promeni unutar njih samih.

Mladi treba da shvate da ne trebaju biti taoci politike, taoci predrasuda, taoci straha. Oni treba da zajednički razgovaraju, jer je dijalog ono što je falilo svih ovih godina. Radionice, tribine, kampovi, izleti, aktivne radne akcije u kojima mladi u realnim društvenim odnosima treba da prepoznaju i upoznaju sebe i svoje vršnjake, da ponesu kućama pozitivne ideje i prenose ih dalje. Slobodna misao se širi kao zaraza, zato postkonfliktnim generacijama treba dati slobodu koju željno iščekuju. Sveobuhvatna podrška na svim nivoima, od strane svih institucija, medija, nevladinog sektora mora da doprinese rešavanju problema mladih i istovremenu boljem životu i jasnijoj budućnosti. Države treba da daju koliko – toliko primer da je pomirenje moguće, treba da daju podršku idejama novog vremena kojih na sreću mladi ljudi imaju na pretek. Države treba da se založe za potrebe mladih generacija, za širenje njihove slobodne misli. Mediji naravno imaju svoj udeo, pokrivanjem događanja, skupova mladih ljudi, organizovanjem javne podrške projektima mladih ljudi, sve u cilju da oni imaju pravo da se i njihov glas čuje. Društvene grupe kao posebni fenomeni na sreću nikada nisu bili pod kontrolom države tako da je sloboda izražavanja u njima neupitna. Dobra organizacija preko društvenih mreža može da podstakne i animira ostale, ne samo mlade ljude, već i celokupnu javnost i sve slojeve društva. Univerziteti imaju svoju ulogu, organizovanjem poseta kolegama susednih država, vođenjem radionica i sve to praćeno odgovarajućim štampanim ili elektronskim materijalom.

Zajedničkim radom svih relevantnih aktera, generacije koje su preživele ratno sivilo mogu da se izvedu na pravi put, da im se pomogne u prevazilaženju barijera, realizaciji ideja. Samo tako se mladi i kreativni ljudi mogu zadržati ovde, a oni su nam preko potrebni. Samo oni mogu da povedu

zemlje Balkana u bolje sutra, bolje sutra ne samo za njih, nego za sve nas.

ZAKLJUČAK (ILI POKUŠAJ IZBEGAVANJA ZABORAVA)

Na kraju, želim da kažem da ovo ne treba da bude klasičan kraj kojim se ova tematika završava i koja će se po ko zna koji put zaboraviti do neke nove inicijative. Problem postkonfliktna generacije treba posmatrati kao dinamičan proces, koji uvek treba da bude u fokusu pažnje našeg društva, da se stvari ne svode na vremenski ograničene pokušaje zbližavanja kroz par sesija, radionica i nekoliko zajedničkih fotografija. To je konstantan problem balkanskih društava koji je previše ignorisan. Činjenica je da ovakvo stanje ne može da potraje, proces globalizacije juri napred, proces u kojem je enormna razmena znanja, ideja, ljudi i gde su prostori oslobođeni klasičnih prepreka ili granica. Tu je i ideja Evropske Unije, kojoj sve države na ovom području streme, i gde je potrebno da se celokupno društvo prilagodi modernim civilizacijskim tekovinama na kojima sama Unija počiva. Dugo smo bili slepo crevo Evrope, zaboravljeno i izolovano. Vrednost civilizacijskog progressa leži upravo na mladim snagama država, spremnih na konformizam i prilagođavanje novom veku.

Zdrava omladina, zdravi mladi ljudi oslobodeći dogmi, istorijskog tereta ovih prostora trebaju da koračaju napred. Ne smemo da dozvolimo da buduće generacije ostanu osakaćene, uskraćene empatije i ljubavi prema ljudima. Prema svim ljudima ma koje religije ili rase bili. Ovo jeste jedno specifično područje, gde je religija često mešana sa nacijom, nerazjašnjeni pojmovi koji su vodili glupim ideološkim ratovima. Vreme je da se to prekine jednom. Vreme je da mladi prihvate različitost, da cene prijateljstvo nekog Edina, Milana, Matije, da zajedno poprave porušene i zajedno izgrade još čvršće mostove ljubavi, tolerancije i suživota. Ne tražimo puno, a dajemo tako mnogo. Ne sme se zaboraviti da i mi kao nečija deca ćemo jednog dana imati sopstvenu decu kojoj trebamo biti uzor.

ULOGA MEDIJA U PROCESU SUOČAVANJA S PROŠLOŠĆU

Na pitanje: 'Da li mediji mogu da utiču i na neki način promene određenu sliku o nečemu?'- odgovor je jednostavan. Da, naravno da mogu. Jako je važno da mediji mogu, kako pozitivno, tako i negativno da svedoče o nečemu, da neku istinu i neistinu prezentuju ističući činjenice koje imaju stopostotne veze sa istinom i realnošću, dok, sa druge strane postoje mediji koji, neosporno, imaju negativan pristup ka nekom ili nečemu i nastoje da u javnosti puste i emituju laži i apsolutne neistine pojedinih ličnosti, događaja, grupa ljudi, naroda, itd., i tako promene svest društva. Pa onda postoje situacije gde ljudi nisu u stanju da izgrade svoje mišljenje zasnovano na činjenicama, zasnovano na stvarnosti i onome što se dešava oko njih i u njihovoj blizini, njihova svest se menja. Naravno, kako i nebi kada im se na tanjiru nudi iskrivljena slika potpune stvarnosti i to putem medija.

Časopisi su bili prvi oblici medija koji su naslutili promene u društvenim i kulturološkim tendencijama i oni su ti koji su se kroz vreme menjali. Danas su tu i TV, radio i konačno internet. U trećem mileniju ljudi mogu uživati u svetu uznapredovane tehnologije. Okuženi smo kompjuterima, *smart*¹⁷⁷ telefonima, smart TV uređajima. Internet je danas rasprostranjen svuda, pogotovo ako smo u prilici da se jako brzo "konektujemo" preko telefona ili kompjutera. Elektronski mediji su danas pristupačni, skoro svakom živom biću na planeti zemlji.

Reč **medii** predstavlja termin koji se koristi da bi se označile one strukture u društvu koje postoje

da bi komunicirale sa širom javnošću. 20. godina XX veka termin medij se počeo koristiti sa širenjem 'prisustva' *radija* i *novina* koje su te decenije počele da dostižu važnost i na državnim nivoima. S druge strane, negativne konotacije medija javile su se i vezuju se uglavnom za stvaranje kulture društvenog istomišljeništva gde grupe u društvu postaju više podložne medijskim manipulacijama.

Poslednja rečenica para oči i uši, a to je ono što je u mnogome, od presudne važnosti za očuvanje zdrave društvene zajednice današnjice.

Darko Hinić u svom radu *Internet i tradicionalni mediji* piše sledeće:

"Tokom poslednje dekade prošlog veka, mediji u većini zemalja u razvoju su prošli kroz fazu revolucije po pitanju strukture, dinamike, interaktivnosti, dometa i pristupačnosti (prijema). Mediji definitivno postaju osnovno sredstvo prikupljanja informacija, ali (nažalost) i prihvatanja gotove perspektive i analize koje ljudima omogućavaju da razumeju svet oko sebe, da formiraju svoj identitet i da se uključe u svoju lokalnu i širu društvenu zajednicu. Činjenica je da danas čovek često nema vremena da adekvatno obradi i osmisli hrpu informacija koje su mu prezentovane ponekad u samo par sekundi života. U tim slučajevima najlakše je okrenuti se medijima koji te informacije prezentuju u gotovom pakovanju, razvrstane, sređene, obrađene i upakovane u gotove misli i zaključke. Svako ko radi sa učenicima, naročito onim mlađim, prisetiće se više primera kada je od đaka umesto originalnog i osmišljenog odgovora i mišljenja dobio gotovu i opšte poznatu rečenicu i misao preuzetu sa televizije, novina, reklama. Ukratko, mediji su osnovno sredstvo formiranja

177 eng. *smart* - pametno

javnog mnjenja, kako jedne lokalne, tako i globalne zajednice.¹⁷⁸

I, na žalost, tako će biti i ubuduće. Može se reći da je odnos medija i društva višeslojan inadasve veoma složen. Novinari postoje da bi istraživali i ukazivali, otvoreno i kritički na sve nepravilnosti sa jednim jedinim ciljem, da se isprave. Pre svega, mediji predstavljaju stražu koja služi kao upozoravajuće sredstvo za nadolazeće probleme. Takođe, novinari, pored toga što su tu da prenesu određene informacije, oni su tu i da ih objasne kako bi širi slojevi društva shvatili o čemu oni govore.

U tom kontekstu, mediji čuvaju određene informacije o društvu, ali takođe postoje da bi sačuvali društvenu prošlost. S tim u vezi, može se reći da, mediji imaju ulogu vaspitača ili roditelja, ali, pored toga, oni svoj uticaj šire na način koji je mnogo efikasniji.

Savremeni svet nezamisliv je bez masovnih medija. A masovni mediji su svi mediji koji su dizajnirani tako da ih upotrebljava široka publika. Ali, ta publika treba da ima zajednički interes. Masovni, ili drugačije, globalni mediji nastali su dugo nakon pojave lokalnih i nacionalnih medija. U Evropi, prvi masovni mediji bile su novine koje su svoj uticaj zadržale tokom devetnaestog veka. Razvoj masovnih medijapredstavljao je težak i dug proces. Novine i časopisi su bili pisani isključivo za domaće čitaoce, što je značilo privilegiju za više i moćnije društvene slojeve koji su bili u poziciji da vrše raspodelu društvenih resursa.

Masovni mediji su sastavni deo života svakog čoveka bez obzira na rasu, obrazovanje, imovinsko stanje. Niko ne može izbeći uticaj masovnih medija, pa čak i kada se neko stvarno trudi da izbegne masovne medije pa ne kupuje novine, nema radio, računar ili televizor, hteo-ne-hteo mora doći u dodir sa masovnim medijima, makar preko nekih posrednika. Kažu da masovni mediji nisu samo vesti i informacije. Da oni nisu ni puka zabava. Nisu ni moćno sredstvo edukacije. Postavlja se pitanje, šta su zapravo masovni mediji? Masovni mediji su sve do sada navedeno. Masovni mediji, skoro u svim sferama života, unose i prikazuju određenu sliku sveta koju mi moždane želimo uvek prihvatiti, ali tu istu sliku ne možemouvek ni odbaciti. Jako je bitno da su mediji i društvo u korelaciji jedno sa drugim. Upravo ta korelacija može i da utiče na formiranje određene slike, koju mediji prezentuju u društvu. Kaže se da mediji

nisu niti iznad niti izvan društva. Neki kažu da je najtačnije definisanje odnosa medija i društva ono koje društvo poistovećuje i pretvara u medije. To bi značilo da su mediji 'onakvi' kakvo je društvo. Poznato je da medije, često, nazivaju "sedmom silom", što zbog njihove društvene snage što zbog uticaja koji imaju. Poznato je da su mediji moćni, da mogu uticati istovremeno i na društvo, ali isto tako mogu uticati i na pojedinca. Ono što je od izuzetne važnosti jeste to da novinari mogu i treba da deluju profesionalno, samostalno i nezavisno. Ostaje da se ostvareni utisak izgradi kod posmatrača i da on sam proceni validnost informacije i odluči da li će da je prihvati kao istinitu ili ne. Novinari samo rade svoj posao, stoga ih ne treba tretirati ni kao sudije, ni kao tužioce, a pogotovo ne, kao policajce.

Skoro svaka vlast želi uticati na medije. Želi i da ih kontroliše. Treba znati da to niko neće priznati javno, ali će učiniti dosta toga kako bi ostvario i sačuvarao dobar ugled. Naravno, tog dobrog ugleda neće biti ako je političar u ne slozi ili ratu sa medijima. Prvenstveno jer se sastaju na istim ili sličnim mestima, u većini slučajeva su jedni drugima prijatelji, bave se istim stvarima i kreću u istom krugu ljudi. Sudeći po tome, teza o netrpeljivosti i suparništvu u ovom trenutku postaje nevažeca i u tom slučaju ne treba biti nedoumica i sumnjati u to da li su novinari i političari prijatelji ili protivnici. Novinari, po prirodi posla kojim se bave, moraju ostati nezavisni i nepristrasni kada je reč o održavanju kontakta sa političarima. U današnje vreme postoje i nezavisni novinari koji mogu preživeti sve promene, sve sisteme i svaku vlast. Njima političari nisu ni prijatelji, ni protivnici i oni ih ne doživljavaju na taj način. Njihov zadatak jeste da izveštavaju o političkim poduhvatima. Kada nezavisni mediji naiđu na nepravilnosti, oni će ih istražiti, na svaki način proveriti činjenice i objaviti ih, po ceni da one budu i uznemiravajuće po osobu ili grupu o kojoj se radi. Opšte je poznato da nisu svi političari u stanju da prihvate takav odnos sa novinarima. U tom slučaju nastaju tenzije, javljaju se poteškoće i dolazi do nesporazuma. Dešava se da neki političari tu netrpeljivost pokazuju na razne načine, ponekad upotrebljavajući silu, dok neki prikrivaju svoje stanje pokušavajući da utiču na neki način na novinare.

Sve navedeno je ono što je danas realno. Ali, kako je bilo juče? Kako je bilo u prošlosti? Mediji imaju moć da promene mnogo toga. Prvenstveno svest ljudi o sopstvenom rezonovanju, o ličnom rasuđivanju zasnovanom na činjenicama.

178 www.bos.org.yu. 20.06.2012., 18: 22

„Mediji nisu puki hroničari događaja, oni su sami učesnici, i to veoma važni učesnici“, rekao je gospodin Čarls Klark na debati „Politika i mediji: Komunikacija u prekidu; Političari, političko izveštavanje i poverenje javnosti“, održanoj 20. februara od 9: 30 do 16h u studiu za nove medije – British Council Serbia* – na Terazijama 8/l u Beogradu, usmeravajući pažnju učesnika na činjenicu da neki novinari pokušavaju da izbegnu moć koju poseduju. Klark dodaje, „Oni tvrde da samo opisuju društvo, bez svog uticaja na njega, da jedino posmatraju i beleže, i ako bilo koji uticaj imaju, onda to dolazi zbog slabosti političara i onih koji donose odluke. I ako mediji utiču, onda je to zbog svoje sopstvene percepcije koja je ispravna na taj način da je drugi nisu videli.“¹⁷⁹

Ako pogledamo vreme od pre dvadesetak godina, kada su na Balkanu vođeni ratovi, mediji su služili kao oružje u borbi javnog mnjenja, a neki su čak bili samo instrumenti u rukama Slobodana Miloševića. Malo pre toga moć je sa izabranih predstavnika naroda i vlada prešla na medije. Sve moćne institucije su propadale, osim jedne. Medija.

Danas je dosta informacija koje svedoče o činjenici da su mediji bili poltronski nastrojani prema režimu.

Ono što je karakteristično za srpske ratne medije jeste to da su oni bili orijentisani na 'mobilizaciju' srpske javnosti koja je podržavala rat i to putem izazivanja negativnih emocija kao što su strah i mržnja. Isto je važno napomenuti da se u tom procesu nije vodilo računa o samim činjenicama, pa čak i tehničkim detaljima koji bi mogli negativno predstaviti ili kompromitovati takvu aktivnost. Mnogi ljudi kažu da su mediji u toku rata odigrali ključnu ulogu u pripremi za sam rat a da bez njihove "pomoći", odnosno bez njihovog učešća ne bi mogli biti počinjeni tako stravični ratni zločini koji su se desili na prostoru bivše SFRJ.

Za period 90-ih godina se kaže da je to bilo najmračnije i najstranotnije poglavlje u istoriji novinarstva u Srbiji. Svakako će i u istoriji biti zapisan kao jedan od najgnusnijih perioda. Poznato je da su glavni predvodnici ratne propagande bili novinari i urednici *Radio televizije Srbije*, zatim, dnevni listovi: *Politika*, *Politika express* i *Večernje novosti*. Većina novinara koji su bili, na bilo koji način, učesnici u kreiranju ratne propaganda i dalje su aktivni u medijima.

Na koji način su mediji za vreme ratova 90-ih godina širili mržnju među narodima pokazuju i sledeća pisanja:

„Propaganda na prostoru bivše Jugoslavije, sa posebnim akcentom na medije u Srbiji, imala je snažan uticaj na razvoj događaja devedesetih godina prošlog veka. Kroz primere nesavesnog izveštavanja, fabrikovanja neistina i ciljanog raspirivanja međunacionalne, verske i rasne mržnje može se videti način na koji je režim za svoje ciljeve koristio masovne medije. S druge strane, posledice takvog izveštavanja, na žalost, vidljive su u novijoj istoriji novoformiranih država bivše SFRJ. Mediji su posle šoka bola i straha koje su proizveli kod gledalaca i čitalaca svojim priložima i izveštajima, na kraju uspeli da prodube međunacionalnu mržnju koja je dovela do najstrašnijih zločina u Evropi od Drugog svetskog rata. „Psihičko silovanje“, koje je svaki konzument vesti preživljavao iz dana u dan gledajući leševe u krupnim kadrovima ili čitajući izveštaje sa krajnje monstruoznim detaljima, omogućilo je posredovanju „instikata“ u korist jednog režima, odnosno ideologije. „Impulsi života i smrti unose svoju energiju i žestinu u neophodne borbe za ustoličenje određenog režima. Takav pokušaj propagande podrazumeva odsustvo svakog razmišljanja, svake kritičke misli. To se, kroz formulaciju Žana Kazneva, smatra „vrstom regresije u kolektivne predstave u kojima vladaju simboli, mitovi i princip pripadništva pre nego pojmljivost i promišljanje“, piše Fransis Bal u knjizi „Moć medija“.“¹⁸⁰

Kada su počeli ratovi na Balkanskom poluostrvu, nisam mogla da percipiram stvari na onaj način na koji bi to percipirala danas, u godinama u kojima jesam. Bila sam dete i sve je prošlo pored mene. Dok sam danas, za sva zlodela, za sve ono što se dešavalo narodima koji su imali tu nesreću da žive u pogrešno vreme na pogrešnom mestu, saznala putem medija. Najviše iz časopisa, zatim putem radijskih emisija koje su snimane sa ljudima koji su bili svedoci strašnih stvari koje su se dešavale i koji su preživeli, a opet mnogo izgubili i propatili. Pisalo se i pričalo, putem raznih medija, da je 90-ih godina dvadesetog veka srbijanska nacionalna televizija služila kao podstrekač ratova, pa čak i kao logistička podrška vojnim operacijama.

U medijima, propaganda je uvek prisutna. Delim mišljenje sa mnogima da rešenje leži u medijskom profesionalizmu. Kao za sve u životu, i u

179 http://www.britishcouncil.org/sr/serbia-politika_i_mediji-beogradska-debata.pdf

180 <http://www.e-novine.com/feljton/32262-Estetika-ratne-propagande>

medijima se može napraviti i naći određeni balans. Tada je to bilo nemoguće. Mediji su se samo udaljivali od profesionalizma. Bili su podložni režimskom uticaju Slobodana Miloševića. Smatram da se u novinarstvu suština ogleda u tome da novinar treba da ispriča priču na što objektivniji način. Suočavanje sa prošlošću je izuzetno teško.

Šta mediji mogu učiniti i na koji način pomoći u suočavanju s prošlošću? Po meni, suočavanje s prošlošću znači pisati o tome, govoriti o tome i raspravljati o zločinima koji su pogodili sve zajednice. Zatim, suočavanje sa prošlošću podrazumeva razgovore o korenima konflikta, ali naglašavajući pozitivnu stranu prošlosti.

U ovogodišnjem januarskom izdanju časopisa *Made in KS*, izdanje br. 8, čija je tema broja *Mediji i suočavanje sa prošlošću*, u članku koji nosi isti naziv kao i tema broja, na strani 8, jedan od intervjuisanih novinara izjavio je da:

“suočavanje s prošlošću se usredsređuje na posledice koje još uvek osećamo u mnogim oblastima naših života.”¹⁸¹

Novinari, koji su takođe intervjuisani u istom članku, se takođe slažu da je proces suočavanja s prošlošću kompleksan, da je puno vremena potrebno za njega i da bi za “odgovarajući” proces suočavanja s prošlošću trebalo rešiti mnoge druge probleme.

Takođe se, još, dodaje:

“Neki od ispitanika posebno naglašavaju pitanje nestalih lica na Kosovu koje predstavlja veliku prepreku u ovom procesu. Sa druge strane, neki od novinara tvrde da postoje i mnogi drugi problemi koji usporavaju ovaj proces na Kosovu, kao što su postojeća politička situacija ali i odvojenost i konstantna tenzija između Srba i Albanaca.”¹⁸²

U nastavku teksta, na pitanje kakav je uticaj medija na suočavanje s prošlošću, nije bilo neslaganja. Novinari smatraju da je uticaj medija na društvo ogroman i da su mediji ključni element u manipulacijama kada govorimo o suočavanju s prošlošću. Mediji su oni koji informišu ljude i utiču na ljudsku svest o problemima.

“Preko njih (medija), mi doživljavamo svet oko nas” – izjavio je jedan od ispitanika.

U pomenutom časopisu takođe stoji:

“Novinari se slažu da mediji oblikuju verovanje pojedinaca o tome šta se dogodilo i iznose različite

slike, slike koje mogu da prikažu kriminalce ili heroje, preuveličane ili umanjene od strana, onih koji tvrde da govore istinu, ili čak izobličavaju prošlost zarad interesa određenih društvenih i političkih grupa. Jedan od ispitanika (A.S), odgovorio je da uticaj medija zavisi odsamih medija i od njihove ideologije.

“Kako ja to vidim, Kosovska medijska scena često nastoji da se bavi prošlošću, i to je prava stvar jer se time ne dozvoljava prašini zaborava da pravi deblje slojeve. Uticaj medija je neizbežan, naročito kada se bavimo problematičnim pitanjima za koja je potrebna analiza i ponekad pozitivna/negativna rešenja koja se nalaze u prošlosti”.¹⁸³

Na ovu temu, samo je nekoliko novinara odgovorilo da je poželjno da je istraživački rad prisutrij i u većoj meri i da je istraživačko novinarstvo jako važno.

“G.S kaže: Treba izazvati profesionalne novinare Albance koji se bave istraživačkim novinarstvom da pišu o zločinima počinjenima nad Srbima posle dolaska međunarodnih snaga na Kosovo i na isti način treba nagnati novinare Srbe koji se bave istraživačkim novinarstvom da pišu o tome šta se zbivalo sa Albancima tokom rata”¹⁸⁴

Na kraju samog intervjua, novinari su bili upitani da li je, po njihovom mišljenju, i u kojoj meri na Kosovu zastupljeno istraživačko novinarstvo, zatim koliko se mediji na Kosovu bave prošlošću i na koji način. Bez ikakve dileme, ispitanici su odgovorili da je istraživačko novinarstvo nedovoljno zastupljeno. Mediji na Kosovu nisu dovoljno ažurni po ovom pitanju. Razlozi zašto istraživačko novinarstvo nije u velikoj meri zastupljeno na Kosovu i u kosovskim medijima jesu ti da medijska moć nije dovoljno razvijena i da ona zavisi od donatora i političke strukture medija, zatim, još jedan od razloga jeste taj da mediji na Kosovu, često, nisu profesionalni. Ispitanici u anketi smatraju da, bez slobodnih i nezavisnih medija, nema demokratije. Složili su se da se situacija, medijska situacija, ne samo na Kosovu već i u celom regionu, popravila, ali stoje iza toga da je taj napredak mali i da mediji imaju važnu ulogu u razvoju razgovora i kulturne saradnje a ta uloga bi, bez ikakve sumnje, dovela do pomirenja.

Danas se velika pažnja posvećuje ljudskim pravima. A još je bitnije napomenuti da se ta prava

181 http://dwp-kosovo.info/images/uploads/Made_in_KS8_srp.pdf

182 Ibid.

183 Ibid.

184 http://dwp-kosovo.info/images/uploads/Made_in_KS8_srp.pdf

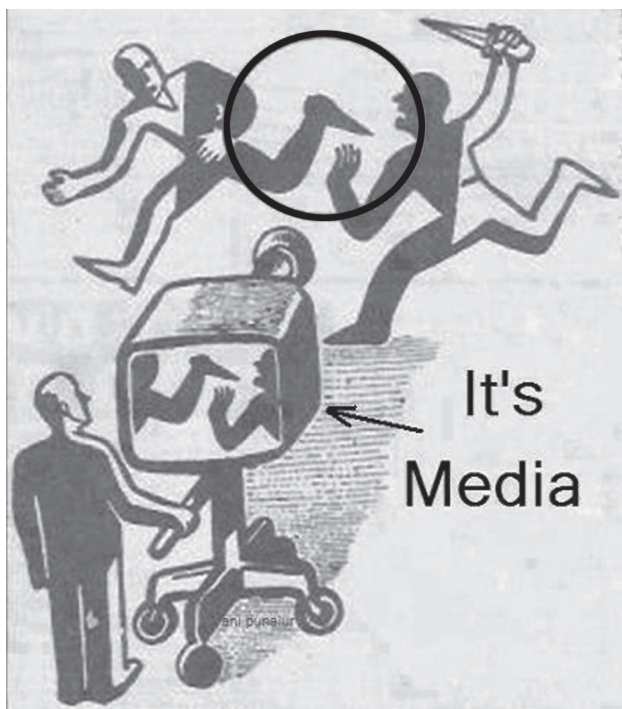
trebaju poštovati i preko medija. O tome svedoči i pisanje:

“Slobodni i nezavisni mediji su među najvažnijim institucijama u demokratskim društvima i zbog toga su, takođe, neprocenjivi akteri u radu na ljudskim pravima. Oni vode računa o važnim zadacima kao što su informacije, debate i kritika društva. Mediji otkrivaju negativne pojave i obaveštavaju o tome. Često upravo putem televizije, radija i novina pojedinci i organizacije bivaju obavešteni o kršenju ljudskih prava. U slobodnom i demokratskom društvu mediji trebaju biti “psičuvari” koji obaveštavaju državnu zloupotrebu vlasti. Kada mediji usmere svetlo na nasilje i ostale negativne pojave, stvara se pritisak na vlasti da stvore pozitivne promene.”¹⁸⁵

Jako je važno napomenuti i da:

“U mnogim zemljama opasno je biti novinar i pisati ili izneti svoje mišljenje o kršenju ljudskih prava. Autoritarni nosioci vlasti ne vole negativne fokuse i često ih pokušavaju izbeći na nezakonit način. Svake godine mnogo novinara biva ubijeno, a mnogi su u zatvorima zbog kritike političke vlasti.”¹⁸⁶

Pošto je internet danas dostupan, skoro svim ljudima na planeti zemlji, poslednjih

185 *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava i pomirenje*, Norveški Helsinški komitet, 2010., str. 70

186 *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava i pomirenje*, Norveški Helsinški komitet, 2010., str.71

dana internetom, tačnije društvenom mrežom Facebook, kruži fotografija koja na autentičan i nadasve istinit način prikazuje ulogu i sam rad medija danas u celom svetu, bez izuzetaka.

Tekst na slici¹⁸⁷, IT'S MEDIA¹⁸⁸, potencira to da mediji danas, u 21. veku okreću sliku i prezentuju javnosti ono što nije istinito i što je izokrenuto i netačno, pa samim tim treba to ljudima da bude pokazatelj da ne veruju svemu što se putem medija plasira u javnost i da ipak pokušaju da svojom glavom i svojom svešću odlučuju o nekim događajima i situacijama koje mediji plasiraju, posvećujući im pažnju.. Nije uvek sve onako kao što izgleda.

Ono što je činjenica, i na šta se bazira današnje življenje jeste to da su mediji osnova i jedno polazište putem kojeg ljudi dobijaju informacije i putem kojeg saznaju razne stvari. Nevezano da li je reč o televiziji, radiu, štampanim medijima, elektronskim, itd., ljudi će, skoro uvek, imati potrebu da ih gledaju, slušaju, kupuju, čitaju i, na taj način doznaju informacije iz raznih krajeva sveta. Jer mediji služe za to. Da informišu. Da plasiraju priču konzumentu, društvu, širokim narodnim masama i samim tim pridobiju njihove simpatije ili izgube poverenje. Na gledaocima, slušaocima ili čitaocima je zadatak da te informacije prihvate ili ih odbace kao neistinite. Jedno je sigurno, današnje medijsko plasiranje informacija treba prihvatiti sa rezervom.

LITERATURA

- *Interkulturalno razumijevanje i ljudska prava i pomirenje*, Helsinški komitet Norveške, 2010., str. 70
- www.bos.org.yu,
- http://www.britishcouncil.org/sr/serbia-politika_i_mediji-beogradska-debata.pdf,
- http://dwp-kosovo.info/images/uploads/Made_in_KS8_-srp.pdf,
- <http://www.e-novine.com/feljton/32262-Eстетika-ratne-propagande>,
- <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=404194066294244&set=a.309355169111468.72879.291371577576494&type=1&theater>

187 <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=404194066294244&set=a.309355169111468.72879.291371577576494&type=1&theater>, 24.03.2012., 12: 42

188 *Ovo su mediji*

ULOGA MEDIJA U IZGRADNJI MIRA

Mediji su kompleksan pojam koji označava sustave javnog informisanja, koji služe za raspršivanje (diseminaciju) vijesti i audio-vizualnih sadržaja u svrhu informisanja, obrazovanja i zabave najširih slojeva stanovništva. Ipak, uloga medija se ne zasniva samo na ovim osnovnim zadacima koji bi olakšali život najširim slojevima društva. Danas oni postaju instrument političkih i ekonomskih grupa koji uz pomoć propagandne bitke žele da provedu svoje interese, pri čemu se oni nerijetko razlikuju od interesa većine stanovništva. Publika sve više gubi sposobnost normalne komunikacije, zalučena mas-medijским uticajem ostaje anonimna i nijema, formira svoje mišljenje (ako je to uopće moguće) na temelju mas-medijских informacija.

Budući da je medijski sistem u BiH pod velikim uticajem političkih ideologija koje preovladavaju u društvu, apsurdno je očekivati tačne, provjerene, pouzdane i precizne informacije. Upravo zbog toga, javno mnijenje koje nerijetko kreiraju ratni huškači je pod ogromnim pritiskom isticanja nacionalnog interesa kao jedinog, glavnog i osnovnog problema bh. društva. Javni RTV sistem čija je glavna funkcija da bude u interesu javnosti izgubio je svoj značaj sa jačanjem političkog uticaja na sadržaje koje emitira. Shodno tome, medijska slika stvarnosti je potpuno iskrivljena, pa su informativne emisije zamijenjene reality programima, osim dnevnika koji uveliko prikazuje ono što vladajućim strukturama odgovara. Zalučena masa biva olako izmanipulisana, ali i dalje ostaje latentna sve dok su nacionalni interesi zaštićeni i u rukama šačice vješto izdresiranih političara.

Kao i u godinama prije rata, i danas se koriste ozbiljne propagande koje uveliko zagovaraju

sukobe, pa u emisijama na javnim emiterima mogu da se čuju apsolutno neprihvatljive izjave kako novinara tako i političkih funkcionera. Za prikupljanje jeftinih političkih bodova najviše su zaslužni mediji te je profesionalno novinarstvo odavno izgubilo svoj značaj, tim više što ni 10 % studenata ne postanu u pravom smislu te riječi stručnjaci u svojim oblastima nakon što završe fakultet. Univerziteti proizvode kadrove koji nastavljaju zagovarati postojeće ideologije, a njihovo znanje se svodi na učenje od ispita do ispita da bi se stekla diploma, isključivo radi same diplome.

„U ovom postupnom odsustvu političke, prije svega građanske samoidentifikacije, treba tražiti uzroke sadašnjeg stanja u kojem, sa istom lakoćom, bivši vatreni zastupnici rata mogu postati zvanični mirotvorci i još zahtjevati isključivanje ratnih pacifista kao nacionalnih izdajnika“¹⁸⁹. Grupa autora je 1997. godine izdala za beogradski Media Centar knjigu neobičnog naslova „Rat je počeo na Maksimiru“ koji asocira na utakmicu iz 1990. godine između Dinama i Crvene Zvezde koja nikada nije ni odigrana. Naime, na stadionu Maksimir izbili su neredi između navijačkih skupina Bad Blue Boys-a i Delija predvođenih Arkanom, čije je skadiranje preraslo u neviđene izljeve nacionalne mržnje. Zbog toga je ovaj sportski događaj dospio na naslovne stranice novina i u udarne vijesti svih radio i televizijskih emisija kao okidač za početak sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Ova knjiga se bavi analizom sadržaja beogradskih novina „Borba“ i „Politika“ i u njoj se prvi put na ovim prostorima

189 *Rat je počeo na Maksimiru*, grupa autora, (*Rat savešću*, Svetlana Slapšak, 22 str.)

upotrebljava izraz "govor mržnje". Shodno tome, etnička simbolizacija koja predstavlja identifikovane nacionalnog karaktera sa drugim, svjetski privilegovanim etničkim činiocem predstavlja jednu od glavnih promijena u pisanju navedenih listova. Istu tu etničku simbolizaciju možemo primijetiti i danas te su pojedini političari gotovo izgradili kult vođe na prostoru Bosne i Hercegovine. "Bošnjaci imaju milijardu i po braće muslimana u svijetu" istakao je Bakir Izetbegović na skupu u Mostaru, asocirajući na to da će muslimani u svijetu biti uz Bošnjake ukoliko Hrvati odluče formirati svoj entitet na prostoru BiH, a tu izjavu prenijeli su mediji širom bivše Jugoslavije. Također, pored veličanja određenog naroda, kako političkih funkcionera, tako i pojedinih medija iza koje stoje navedeni "političari", imamo sve naglašeniji trend miješanja vjerskih lidera u politiku i medije koji otvoreno pozivaju na ratne sukobe ukoliko nacionalno pitanje jednog od naroda koji predstavljaju bude ugroženo. Historizacija političkih situacija je najefikasniji element pridobijanja nacionalističkih zahtjeva kojima se mediji, politički i vjerski funkcioneri u velikoj mjeri služe i danas. "Regionalno jaka Srbija je sigurnost za RS"¹⁹⁰ izjavio je predsjednik RS – a

190 http://pressrs.ba/sr/vesti/vesti_dana/story/38048/Dodik%3A+Za%C5%A1to+Srbi+nemaju+pravo+na+dve+dr%C5%BEave!.html

Milorad Dodik skupljajući jeftine političke poene preko srpskog naroda i "velike i moćne Srbije".

Iskrivljena medijska slika, uplitanje politike u medije, političari kao vlasnici pojedinih medija su samo neki od trendova koji prate bh. društvo. U svemu tome, javnost koja je u velikoj mjeri nepismena ili polupismena slijepo vjeruje medijima, kao i političarima koji ih vode u veću propast nego ovu u kojoj se trenutno nalaze. Dakle, mediji se prilagođavaju političkim ideologijama zahvaljujući profitu koji ostvaruju od njih a stanovništvo nema dovoljno razvijeno kritičko mišljenje te slijepo vjeruje sedmoj sili. "Oni su huškali na rat, istupali s pretjeranim zahtjevima, pružali potporu ekspanziji Hrvatske u Bosni i u ime rodoljublja rasplamsavali mržnju i strah"¹⁹¹ Thompson je u svojoj knjizi napravio jasnu podjelu novinara na one kojima je demokratija važnija od države i ideala, disidente, te one kojima je država važnija od demokratije. Još uvijek smo svjedoci kako pojedini novinari i urednici jasno naglašavaju svoju pristranost pojedinim ideologijama, pozivajući na sukobe u slučaju nepoštovanja istih.

U svemu ovome mediji uveliko doprinose rasplamsavanju sukoba koji u BiH postoje, jer mi ne živimo u miru, održavanje mira nije mir.

191 Mark Thompson, "Kovanje rata"

ULOGA MLADIH U IZGRADNJI MIRA

UVOD

Članice Ujedinjenih naroda su 2000. god. imenovale Međunarodnom godinom kulture mira, a period od 2001-2010. god proglašen je Međunarodnim desetlećem za kulturu mira i ne nasilja za decu sveta. Kultura mira je definisana vrednostima, stavovima i ponašanjima koji održavaju i inspirišu socijalne odnose na principima pravde, slobode i tolerancije svih ljudskih prava. Usmeravaju se na rešavanju uzorka problema kroz dijalog i pregovore.

Ideja kulture mira je nastala krajem Drugog svetskog rata, a od strane UNESCO-a, te je time izgradnja mira dobila šire razmere.

POJAM KULTURE MIRA

Sam pojam je potekao 1986. god iz Peruanske obrazovne inicijative, a formulisan je 1989. god na Kongresu o miru održanom u Africi. Svi naučnici sveta su izjavili da je rat društveni izum, tako da vrsta koja je izumela rat, može izumeti i mir. Izgradnja kulture mira ne znači rad na suzbijanju svih sukoba, jer bi to onda značilo zalaganje za poništenje svih ne slaganja interesa, mišljenja, gledišta i ponašanja ljudi ili grupa, što je ne moguće i nedemokratski. Važno je naučiti i usvojiti načine kako se nositi sa konfliktom, kako ga rešiti na način koji će dovesti do pozitivnog ishoda kako za pojedince tako i za društvo.

Kultura mira će se dostići onda kada građani sveta shvate globalne probleme i usvoje veštine za rešenje sukoba, nenasilno se počnu zalagati

za pravdu, ceneći kulturu različitosti a sve to uz poštovanje drugog i druge zemlje.

Izgradnja mira ne znači samo rad na sprečavanju povratka u sukob nekad sukobljenih strana. Izgradnja mira uključuje prevenciju nasilja, civilno i vojno očuvanje mira, humanitarnu pomoć. To je proces koji olakšava uspostavljanje dugoročnog mira, usmerava na uzroke i posledice sukoba kroz pomirenje, izgradnju institucija, političku i ekonomsku transformaciju. Glavni zadatak izgradnje mira je stvaranje pozitivnog mira, stabilne društvene ravnoteže, gde pojava nesuglasica neće dovesti do sukoba i nasilja.

Procesi stvaranja i očuvanja mira nisu dovoljni za dugoročne potrebe i izgradnju dugotrajnog mira. Država takođe mora imati jake izvršne i zakonodavne institucije, kako bi bila na usluzi građana. Tahnike koje mogu pomoći u izgradnji poverenja i otvorenoj komunikaciji jesu međunarodni programi razmene i radionice za rešavanje problema. Programi imaju za cilj menjanje odnosa među članovima sukobljenih grupa, koji dalje pozitivno utiču na ostale članove. Dijalog između ljudi različitih entiteta može dovesti do dubljeg razumevanja kao i pomoć u prevladavanju straha i nepoverenja. Ako znamo da su sukobljene strane imale nasilnu prošlost, važno je odrediti cilj u budućnosti kako bi dalji koraci bili podređeni istom.

CIVILNO DRUŠTVO

Civilno društvo ima veoma važnu ulogu u izgradnji kulture mira i to sa više aspekata: svojim aktivnostima u obrazovanju

i informisanju građana, naročito posleratnim društvima kao što su Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska. Značajnu ulogu civilnog društva vidimo u mirovnim pregovorima, kao i nadziranju ljudskih prava. Kako vidimo, civilno društvo se suočava sa mnogim teškoćama, tako je važno uložiti napore koji bi doprineli jačanju kako civilnog društva, tako i same države. U ustavima i zakonima, raznim dokumentima ljudska prava postaju mehanizam regulisanja političkog, ekonomskog i kulturnog života društva, ali sa značajnim uticajem na javni i privatni život pojedinca, koji svoj odnos gradi prema raznim državnim institucijama kao i drugim pojedincima.

Mladi su ti koji učestvuju u sadašnjosti i oni koji će odlučivati o svojoj budućnosti. Svaki punoletni pojedinac je upoznat sa svojim pravima i obavezama, preuzma odgovornost za stanje zajednice u kojoj živi, za njen razvoj, kao i za zbrinjavanje svoje egzistencije, vodeći pri tome računa o potrebama i interesima drugih. Razvoj demokratske političke kulture naročiti značaj ima za zemlje u tranziciji, gde je posebno naglašen doprinos i uticaj mladih koji su nosioci snaga za stvaranje budućnosti. Mladi, koji su nosioci budućnosti zauzimaju posebnu ulogu i značaj. Istovremeno, mladi su generacija koja ima najveće potencijale u izgradnji i održanju mira i ljudskih prava, ali je neophodno, obrazovati ih u duhu demokratske izgradnje mira. Obrazovanje bi trebalo mlade naučiti kako misliti kritički, to jest, ono ne teži reprodukciji, nego transformaciji, a mora se krenuti od porodice, zajednice i socijalnih mreža.

NEVLADINE ORGANIZACIJE

Upreko devedeset zemalja ustanovljene su Nacionalne institucije za ljudska prava u cilju zaštite unapređenja i nadgledanja ljudskih prava. Nevladina organizacija je jedan od oblika udruživanja građana radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva, a deluje tako što pruža podršku, savet ili pomoć. Termin je usko povezan sa terminom civilno društvo.

Organizacije učestvuju u UN i u drugim međunarodnim organizacijama. One predstavljaju velike svetske mreže i igraju važne uloge u distribuciji informacija, preporukama i pritisku na državne vlasti da poboljšaju zaštitu ljudskih prava. Danas u svetu raste trend profesionalizacije nevladinih organizacija, pa tako u Holandiji čak 18%

od ukupnog broja zaposlenih radi u neprofitnim organizacijama.

U Srbiji deluje veliki broj nevladinih organizacija, mada nema tačnih podataka o njihovom ukupnom delovanju.

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Helsinki odbor za ljudska prava (HOLJP) postoji u mnogim evropskim državama (OEBS) kao volonterska neprofitna organizacija posvećena negovanju ljudskih prava. Ime je dobila po Helsinškom dogovoru, a organizovani su pri Međunarodnom odboru za ljudska prava smeštenom u Beču. Helsinki odbor je jedna od vodećih nevladinih organizacija u Srbiji.

Pored ostalih aktivnosti bavi se alternativnim obrazovanjem mladih ljudi. Kroz obrazovni sistem, program nastoji da što je moguće više mladih ljudi potakne na kritičko preispitivanje prošlosti i sadašnjosti, probudi u njima reformski potencijal i osposobi ih za nove perspektive. Program spaja ljude iz različiti zajednica i grupa, ukazuje na mogućnost života pod istim krovom i podstiče procese integracija u širu zajednicu.

ULOGA MLADIH

Mladi ljudi će voditi ovu državu. Kako će to biti zavisi od toga kako je njihova ličnost formirana u tim studentskim danima usled svih zajedničkih faktora (školovanja, prijatelja, porodica). Ako politici nije stalo do toga da mladi ljudi shvate da je jedini način za perspektivnu budućnost u suživotu, studenti sami moraju da nađu odgovore na to. Da li će to naučiti od svojih roditelja, od rada u NVO, školovanja u međunarodnim školama, članstva u međunarodnim organizacijama potpuno je svejedno. Važno je samo da se ta ideja pošalje do što više mladih ljudi. Studenti su zaista toliko moćna populacija; imaju ideje, svest, energiju, toliko mogućnosti za odlaske u inostranstvo da vide kako to ljudi tamo mogu da žive u zajedništvu (gde ne žive tri naroda i "ostali", nego desetine njih). Dok se ta ideja ne proširi na malo bolji način među studentima, situacija neće biti mnogo drugačija nego danas. Stanje u državi se ustalilo i sa vremenom ljudima postalo normalno. Među ljudima je

zavladala apatija. Podele i jazovi među njima su postali dublji. Mnogi ne osećaju potrebu niti razmišljaju o tome da li bi bilo dobro da se upoznaju sa drugim ljudima i da tako pređu svoje stereotipe. Mnogima je postalo normalno da se kreću među pripadnicima svoje grupe i da ignorišu ili ponižavaju postojanje drugih. Mladi ljudi moraju pronaći motivaciju da postanu agenti promene u svom okruženju. Na mladima je da postanu ljudi, da budu spremni da zrelo rasuđuju i samostalno odlučuju i u isto vreme budu svesni kako jedino zajedno mogu uspeti jer, na kraju, svi imaju iste probleme, želje, nade i očekivanja. Živimo u društvu koje još oseća i trpi posledice sukoba i počinjenih zločina. Na svaku mladu osobu, ratna zbivanja su ostavila nekakvog traga. Ti sukobi su ostavili trag na njihovu mladost. Današnji problemi nad kojima smo svi zabrinuti, kao što su nasilje u društvu i među mladima, korupcija, nezaposlenost mladih i drugih građana, imaju korene u nedavnoj ratnoj prošlosti koju mladi nikako nisu ni želeli, ni podržavali, niti uticali na njen razvoj. Tim više interes za ovo područje bi među mladima trebao biti veliki. Proces suočavanja sa prošlošću je bitan za mlade, jer želimo da stvorimo nov sistem vrednosti i da ga gradimo na istini i činjenicama a ne na njihovom poricanju. Treba omogućiti ljudima da ispričaju svoje priče, svoja iskustva, bez straha i posledica, a takvih ima puno na svim sukobljenim stranama. Možda se oslobode tereta kojeg u sebi nose, kako bi bili spremniji za život u zajednici. Ovo društvo treba da, konsultacijom svih zainteresovanih grupa u procesu, dođe do optimalnog modela, koji će doprineti otkrivanju istine, pravdi i pomirenju. To je proces od ogromnog značaja za izgradnju naše budućnosti, a mladi ljudi treba da budu deo tog procesa. Baš zbog toga što nisu bili odgovorni za rat“mladi ljudi imaju pravo da pitaju zašto se to desilo, da li je moglo drugačije, zašto se

učestvovalo i šta je preduzeto. Mladi treba da znaju da su svi ljudi podjednako važni, da je svaka žrtva važna, da ponosno kažu ko su i odakle dolaze. Mladi treba da shvate da je bolje odabrati razgovor, a ne ignorisanje, da ne mrze druge, da slobodno putuju i upoznaju ljude i mesta, da odaberu život kakav zaslužuju.

ZAKLJUČAK

U češćem našem fakulteta u ovakvom projektu pruža nam se prilika da slušamo predavanja ljudi različitih profesija i profila-psihologa, književnika, pravnika i drugih boraca za ljudska prava, da obradimo teme koje se ne mogu čuti i koje nisu u redovnim programima fakulteta. Pruža nam se prilika da steknemo naučno-teorijsko znanje, da upoznamo naše vršnjake iz zemlje i okruženja, da steknemo nova prijateljstva. Upoznaćemo nove krajeve i videti da mladi ljudi, bez obzira gde žive, koje su veroispovesti, imaju slične ili iste probleme, imaju iste želje i snove. Meni lično, pohađanje ove škole otvara mnoge vidike, uklanja neke predrasude i nedoumice a pomoći će mi u razumevanju, savladavanju i rešavanju nekih problema.

LITERATURA

- Gvozdanović A., Potočnik D. *Mladi i izgradnja mira* Centar za mirovne studije Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 2009.
- Lalić S, Senta C, Vego L, *Mladi i prošlost*, Centar za mirovne studije, 2010.
- Đuliman E, Hjorth L., *Gradimo mostove a ne zidove!*, Helsinški komitet Bosne i Hercegovine, Helsinški komitet Norveške, Sarajevo, 2007.

Valentina Sekereš

Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr.Lazar Vrkatić" Novi Sad

PATRIOTSKE PESME KAO DEO RATNE PROPAGANDE 90-IH GODINA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

UVOD

Muzika, ono što nas okružuje, prati nas kada smo najveseliji, navodi nas na vid praznjena, nekad u nama budi emocije, tugu, kreativnost, predstavlja izraz društvenih promena itd. U svakom kontekstu muzika dobija smisao i značenje. Ona je izraz nečije kulture i tradicije, nekada je njen cilj i ideološka konstrukcija. "Muzika je fenomen koji na razne načine prožima svakodnevni život, bilo da je shvaćena kao vid zabave, razonode, uživanja, profesije ili kao izraz određenog identiteta". Etnomuzikolog Alan Merijem muziku određuje kao ljudski fenomen koji postoji u svim pojmovima društvene interakcije, fenomen koji su ljudi stvorili i koji postaje neodvojiv element kulture i ljudskog ponašanja i delovanja. Trebalo bi muzika da predstavlja jedan od vidova interkulturalnosti, ali da li je to uvek tako? Jedna od funkcija muzike je iskazivanje identiteta određene grupe.

Kako muzika deluje u ratnim okolnostima? Koja muzika tada najviše ima uticaja na buđenje nacionalnog identiteta? Kroz ovaj rad, ćemo pokušati da prikazemo kako je muzika uticala i kakvu je poruku nosila tokom sukoba u Jugoslaviji 90-tih godina. Marina Ilić smatra da su patriotske pesmu u sukobima u bivšoj Jugoslaviji prvenstveno bile deo ratne propagande, koje su služile u svrhe buđenja nacionalne svesti, ovakve pesme su još više "potpaljivale" zaraćene strane. "Uloga muzike u istoriji ratovanja je bila trojaka: najpre sredstvo komunikacije, zatim izvor motivacije i na kraju psihološko oružije. Kao posebna vrsta muzike, vojna muzika je namenjena izvođenju u

vojne svrhe i ostvarivanju vojnih ciljeva, sa prvenstvenim ciljem da motiviše i mobiliše, stvarajući pri tome izmenjene svesti ili transa kod pojedinaca, koji svoj lični identitet podređuje kolektivnom i za koji je spreman da žrtvuje svoj život. Patriotske pesme jugoslovenskih ratova su sve one melodije komponovane i/ ili korišćene u dve osnovne svrhe: da ojačaju ratni moral kod vojnika i zaraćenih područja sa jedne strane, i sa druge strane da oblikuju nacionalne identitete u odnosu na postojeći, jugoslovenski."¹⁹² Patriotske pesme su ostavljale veliki uticaj kako na vojnike, tako i na lokalno stanovništvo.

MUZIKA U JUGOSLAVIJI DO SUKOBA 90-TIH GODINA: KONSTRUKCIJA JUGOSLOVENSKOG IDENTITETA

Muzika u Jugoslaviji do sukoba 90-tih godina, nosila je sasvim drugu poruku od pesama koje su "divljale" za vreme ratnih dešavanja. Većina pesama koje su bile karakteristične za ovaj period su u sebi nosile ideju jugoslovenstva, zajedništva i solidarnosti. Marko Živković navodi primer jedne pesme, koju je početkom 80-tih godina XX veka pevao Džoni Štulić, koji je u to vreme bio član zagrebačkog rok benda Azra. "Pesma se zove "Balkan", a njen refren poručuje: "Balkane, Balkane, Balkane moj, budi mi silan i dobro mi stoj". Ta pesma je, kaže Živković,

192 Ilić, Marina, "Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi": http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

bila izraz jugoslovenske solidarnosti, jednog iskrenog poistovećenja sa balkanskom sudbinom Jugoslavije, i mnogi su u to vreme, posebno mladi, delili Štulićeve emocije. (Živković, prema Čolović, 2008: 115) Mnoge pesme u tom periodu, su bile posvećene ideji zajedništva svih jugoslovenskih nacija, skoro da nije postojala grupa koja kroz bar jednu svoju pesmu nije otpevala Jugoslaviju i način života u njoj, veličala ideju jugoslovenstva. Primeri takvih pesama ima dosta. Jedna od tih je pesma Dine Merlinina "Cijela Juga jedna avlija"¹⁹³, u kojoj poručuje da niko u njegovom gradu nije stranac, bez obzira koje je nacije, vere ili rase.

Godine 1986. grupa Bijelo Dugme izdaje pesmu "Pljuni i zapjevaj moja Jugoslavijo". Tu je i Tereza Kesovija i ona njena poznata "Jugoslavijo, volim te" itd.

PATRIOTSKE PESME KAO DEO RATNE PROPAGANDE

Francuski etnomuzikolog Loran Ober smatra da se muzika ne može odrediti kao bezopasna, jer ona u velikoj meri utiče na oblikovanje naših života. Patriotske pesme su za vreme rata u Jugoslaviji bile važan deo ratne propagande. Ratni periodi zahtevaju izgradnju novog identiteta. Rat je doneo potrebe za izgradnju nove vrste muzike kao što je patriotska. Marina Ilić smatra da se muzika pokazala kao važan element u procesu izgradnje tih novih identiteta, što je kroz svoj rad i pokazala. "Kao i mesta sećanja, muzika je vrlo važan faktor nacionalnog identiteta. Ona oslikava istorijsku evoluciju nacije, njene uspone i padove, osvajanja i ropstva, pobede i poraze, uticaje i inspiraciju. Dezintegracija snažne i centralizovane države koja je pružala osećaj sigurnosti i bezbednosti svim nacijama i nacionalnim manjinama, stvorila je prazan prostor koji je trebalo popuniti novonastalim nacionalnim konstrukcijama."¹⁹⁴ Treba istaći da patriotske pesme u Jugoslaviji nisu bile visokog kvaliteta, ali su služile u cilju postizanja mržnje i animoziteta.

193 Dino Merlin, *Cijela Juga jedna avlija*, izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=rXipTtxZorw> 7.jun 2013.)

194 Ilić, Marina, *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

PATRIOTSKE PESME U HRVATSKOJ: PRIMER MARKA PERKOVIĆA-THOMPSONA

Thompsonove pesme su iskazivale simbole kojima se podvlači odbrana domovine, gde se Jugoslavija smatra kao istorijska greška. Pesme kao što su "Evo zore, evo dana" i "Jasenovac i Gradiška stara" evociraju period Nezavisne države Hrvatske, koncentracione logore gde su ubijani Srbi, Romi i Jevreji. Ove pesme veličaju ozloglašene ustaške generale koji su bili odgovorni za etnička čišćenja u Drugom svetskom ratu.

Smatra se da je najpoznatija pesma i simbol rata u Hrvatskoj pesma "Čavoglave"¹⁹⁵. Čavoglave je mesto iznad Šibenika, gde za vreme rata nije prošao ni jedan metak. Ono što je bitno za ovu pesmu je što ona opisuje stanovnike tog mesta koji su odlučni da ga zaštite od neprijatelja po svaku cenu. "Otpor protiv osvajača je njen osnovni simbol, koji treba da inspiriše i druge da se njime vode."¹⁹⁶ Ova pesma je osvojila nagradu na konkursu radio Splita 1991. godine za najpopularniju patriotsku pesmu. "Posteri, stihovi i najzad intervjui sa samim Thompsonom pojavili su se uskoro u nacionalnoj štampi" (Bejker, 2010: 59). Godine 1992. hrvatska štampa je bezrezervno podržavala Thompsona. On je bio ličnost sa, kako kaže Bejker atraktivnim imidžom i ubedljivom pričom. Pesma je u ratnim okolnostima podizala moral vojnicima i tamošnjim izbeglicama. Ferić ovo naziva inekcijom domoljubnog adrenalina.

Jedna od njegovih najagresivnijih pesama je bila "Anica, Kninska kraljica"¹⁹⁷, gde se ističe stih: "zapaliću dva-tri srpska štaba, da ja nisam dolazio džaba". Pomak u svemu ovome napravila je Hrvatska nacionalna televizija koja je prestala podržavati Thompsona, jer je smatrala da je spot koji je trebao da se snimi za tu pesmu suviše agresivan.

195 Thompson, Boj na Čavoglave, izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=S7oHHIfh-WM7>.jun2013)

196 Ilić, Marina, *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

197 Thompson, *Anica, Kninska Kraljice*, izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=U2dS3XKJOqU> 7.jun2013)

PATRIOTSKE PESME U BOSNI I HERCEGOVINI

Ove pesme su u Bosni i Hercegovini u prvi plan stavljale religiju. "Njihova orijentalna muzička matrica simboliše vezu koja povezuje i čiju vrednost dele svi pripadnici islamske veroispovesti."¹⁹⁸ Neke od tih pesama su "Mudžahedin, turski sin", "Merhaba". Ovakve pesme su bile samo jedna od podloga običnim ljudima da brane svojju zemlju.

SRPSKE PATRIOTSKE PESME U SLUŽBI EKSTREMIZMA

Kada govorimo o srpskim patriotskim pesmama, ne možemo izostaviti Bajju Malog Knindžu, koji je kao i Thompson svojim tekstovima širio animozitet i netrpeljivost prema drugim nacijama, u ovom slučaju Hrvatima i Bošnjacima. Jedna od pesama sa kojom se posebno istakao kod srpske vojske je "Pevaj Srbijo, zemljo junaka"¹⁹⁹ u kojoj se govori o časti srpskog naroda. U svoje pesme uključuje elemente kao što su borbe, pobjede, istorija itd. Brojne su pesme i koje direktno pozivaju na ubijanje muslimana, kao što su "Srbin tera Balije", "Sve džamije u oblak lete"²⁰⁰

Kao i muslimanske, i srpske patriotske pesme su imale religijski karakter. Ono što je strašno je to što su neke pesme direktno pozivale mladiće kao volontere u rat, jer treba da se pomogne kako kaže, Baja Mali Knindža, braći u nevolji. Kroz video spotove su prikazani simboli srpstva i pravoslavlja. Potresan je spot za pesmu "Kad sam bio mali znao sam svoj pravac"²⁰¹ gde dečak nosi uniformu srpske vojske i pušku u ruci. Kroz patriotske pesme se stvarao jedan mit o pravim patriotima i njihovim borbama za njihovu zemlju. U Srbiji je za

vreme ratnih dešavanja postojao radio Ponos, koji je puštao samo srpsku patriotsku muziku.

Postojala su i "prepucavanja" preko pesama, od izvođača sa zaraćenih strana. Jedan takav takav poduhvat karakteriše Boru Đorđevića, frontmena grupe 'Riblja Čorba, koji je na pesmu Jure Stublića "E moj družo beogradski"²⁰² dao direktan odgovor pesmom "E moj družo zagrebački"²⁰³ u kojoj govori da će biti borbe i pljačke u Zagrebu. Pjesma Jure Stublića govori o uspomenu na lepe trenutke u Jugoslaviji, gde je vladalo bratstvo i jedinstvo.

ZAKLJUČAK

Rat je specifično stanje i ove pesme imaju posebnu ulogu u tim okolnostima. Ono što bi trebalo da istražimo je to kakav uticaj ove pesme imaju danas, da li se one uopšte slušaju, koliko su popularne kod omladine, kako one utiču na izgradnju identiteta kod osoba koje su u adolescenciji itd. Prošlo je osamnaest godina nakon rata u Jugoslaviji. Kako se sada na ovim područjima gleda na ovu vrstu pesama?

Ne treba da izostavimo činjenicu da pored patriotskih pesama koje su bile aktuelne za vreme rata 90-tih godina, sa druge strane stvarana je muzika koja je širila mir. Prvo takvo okupljanje antiratnih pesama organizovao je radio B92.

"Moguće je izvesti nekoliko zaključaka. Najpre analizirane pesme su stvarane da ohrabre emocije i da probude osećanja patriotizma kod najvećeg mogućeg dela populacije. Jezik je razumljiv običnom čoveku, simboli vrlo pojednostavljeni. Bez nepotrebnih i komplikovanih metafora, pa se zato vrlo često može čuti otvoreno pozivanje na ubijanje. U vrtlogu rata dodatno pojačanim intenzivnom propagandom, jako je teško razlikovati istinu od laži, patriotizam od nacionalizma, domovinu od interesa."²⁰⁴ Žalosno je što muzika koja treba da nas opušta, veseli, spaja, se koristi/koristila prvenstveno kroz tekstove, kao deo ratne propaganda i širenja nacionalne i verske netrpeljivosti.

198 Ilić, Marina, *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

199 Baja Mali Knindža, *Pevaj Srbijo*; izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=4sGGAZHVMXM> 7.jun2013)

200 Ilić, Marina, *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

201 Baja Mali Knindža, *Kad sam bio mali*, izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=lWrfSoHfll0> 7.jun 2013)

202 Stublić, Jure, *E moj družo beogradski*, izvor: YouTube (<http://www.youtube.com/watch?v=OBCISknnNg> 7.jun 2013)

203 Đorđević, Bora, *E moj družo zagrebački*: YouTube (http://www.youtube.com/watch?v=aCZvtNH_jy8 7.jun 2013)

204 Ilić, Marina, *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi

LITERATURA

- Bejker, Ketrin (2010), *Zvuci granice*, Novi Sad, Biblioteka XX vek: 59-63
- Čolović, Ivan (2008), *Balkan-teror kulture*, Beograd, Biblioteka XX vek: 113-118
- Ilić, Marina (2012), *Ratna propaganda: Patriotske pesme i jugoslovenski ratovi*: http://www.academia.edu/2520033/Ratna_propaganda_Patriotske_pesme_i_jugoslovenski_ratovi
- Ristivojević, Marija (2009), *Uloga muzike u konstrukciji etničkog identiteta*,: http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/11_EAS_13_Ristivojevi%C4%87_117-130.pdf
- *Rat i muzika*, <http://www.youtube.com/watch?v=nmQuqL5luLk>

u Srbiji i na Kosovu u oblasti interkulturalnog razumijevanja, ljudskih prava i pomirenja. Projekat je počeo u januaru 2012. godine, uz finansijsku podršku norveškog Ministarstva vanjskih poslova.

Konkretan cilj je izgradnja kompetencija kod univerziteta/partnera u programu koje će im omogućiti da obrazuju studente/ice na način koji će doprinjeti razvoju demokratske kulture utemeljene na vrijednostima ljudskih prava na Zapadnom Balkanu. Sa znanjima o interkulturalnom razumijevanju, ljudskim pravima i procesima koji vode pomirenju kao integralnom dijelu sistema obrazovanja za relevantne profesionalne grupe u regionu, iste će moći biti promotori ovih vrijednosti na svojim budućim radnim mjestima.

Partneri:

Buskerud University College
University "Džemal Bijedić" Mostar
Univerzitet u Tuzli
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Fakultet za pravne i poslovne studije "Dr. Lazar Vrkatić" Novi Sad
Univerzitet u Prištini "Hasan Prishtina"
Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini
Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj
Helsinški komitet za ljudska prava u Srbiji
Nansen Dijalog Centar Mostar i Sarajevo
Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda
Community Building Mitrovica (CBM)